

ARCHAEOLOGIAI
KÖZLEMÉNYEK,

A HAZAI MŰEMLÉKEK ISMERETÉNEK ELŐMOZDÍTÁSÁRA

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

ARCHAEOLOGIAI BIZOTTMÁNYA.

V. KÖTET.

(ÚJ FOLYAM, III. KÖTET.)

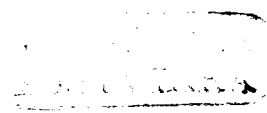
TÖBB RÉZTÁBLÁVAL ÉS FAMETSZVÉNYNYEL.

PEST.

EGGENBERGER FERDINÁND MAGYAR AKADEMAI KÖNYVÁRUSNÁL.

MDCCCLXV.

306927

A M. TUD. AKADEMIA
ARCHAEOLOGIAI BIZOTTMÁNYA.

KUBÍNYI ÁGOSTON, Biz. Elnök.

Gr. ANDRÁSSY MANÓ,

ARÁNYI LAJOS,

ÉRDY JÁNOS,

HENSZLMANN IMRE,

IPOLYI ARNOLD,

KUBÍNYI FERENCZ,

MÁTRAY GÁBOR,

PAULER JÁNOS,

PAÚR IVÁN,

RÓMER FLÓRIAN, Biz. titkár, az „Archaeologiai Közlemények“ szerkesztője.

TOLDY FERENCZ,

WENZEL GUSZTÁV.

TARTALOM.

I. Kiadatlan magyar érmek az Árpádok korszakából. Első közlemény. ÉRDY JÁNOS, M. Akad. r. tagtól	3
II. Római feliratok Erdélyből. II. közlemény, TORMA KÁROLY, M. Akad. lev. tagtól .	12
III. A két hazában talált régi arany műemlékekről, különösen a szarvasszói — Marma- ros megyei — arany kincsről, RÓMER FLÓRIS, M. Akad. lev. tagtól	29
IV. Budának és környékének helyirati viszonyai a középkorban. Irta RUPP JAKAB . .	46
V. Magyar régészeti krónika, RÓMER FLÓRISTól	67
VI. Adalék a magyar régészeti irodalomhoz, u. a.	81
VII. A M. Tud. Akadémia Archaeol. Bizottmányának munkálkodása 1865. év kezdetétől	85
VIII. Archaeologiai kirándulás Abauj- és Sáros vármegyékbe. HENSZLMANN IMRE levelező agtól	88
IX. A bakony-szombathelyi éremkincsről. RÓMER FLÓRISTól.	109
X. Kiadatlan magyar érmek az Árpádok korszakából. Második közlemény. ÉRDY JÁ- nostól.	138
XI. Jelentés a Bányavárosokba tett régészeti kirándulásról. HENSZLMANN IMRÉTől. . .	145
XII. Név- és tárgymutató az Archaeol. Közlemények V-ik (új folyamú III.) kötetéhez .	155

KIADATLAN

MAGYAR ÉRMEK

AZ ÁRPÁDOK KORSZAKÁBÓL.

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

ÉRDY JÁNOS,

M. AKAD. R. TAGTÓL.

I.

Sz. István (1000—1038.) magyar király érmei.

Baranya vármegyében, Pécsen alúl dél-keletnek, Baksa helység területén, 1864. évben oly cserépedényt szántottak ki, mely tele volt sz. Isván és kevés Aba Sámuel szín-ezüst érmecseivel. Péter királytól, miként állítják, egyetlenegy példány sem fordult elő. E leleménynek csekély, vagy talán nagyobb része (275. darab). Egger a régiségek és természetiek pesti kereskedésének irodájába került, és én 1864. évi június 10-kén vizsgáltam e sz. István érmecseinek sokféle változatait, mely nagy halmaz között alig volt a körirat betűire, veretre, sulyra s nagyságra egymáshoz hasonló két példány, a melyek feltűntek azokat Egger, kéresemre lerajzoltatá.

Valamint más keresztény fejedelmek, úgy sz. István magyar király is a francia Capitulárékat utánozta törvényeiben és használta szabályokul intézkedéseiben. Ezt maga a sz. király így adja elő törvényei bevezetésében: „Antiquos et modernos imitantes Augustos; decretali meditatione nostra statuimus genti nostrae.“¹⁾

Sz. Istvánról a XIV. századi bécsi képes krónikában, Hartvik, életirójával egyezőleg mondatik: „Bursam auream in lumbis gestabat, refertam denariis puri argenti.“²⁾ E szín-ezüst denaraival vagy érmecseivel veszi kezdetét a magyar numismatika vagy éremtan.

Kopasz Károly (840—875. †. 877.) francia király törvénye rendeli: „In denariis nostrae monetae ex una parte nomen nostrum habeatur in gyrum — — — ex altera vero parte nomen Civitatis, et in medio Crux.“³⁾ Ismerjük Kopasz Károlynak e törvény rendelete szerint vert érmét.⁴⁾ Kereszttel ékesíték érmeiket a francia, angol, magyar és más keresztény fejedelmek. Így vereté sz. István király szín-ezüst érmecseit is, melyeknek csak egy neme ismeretes, de sokféle változatban.

Előlapján állandóan: † STEPHANVS REX körirat olvasható, szemcsés karima s hasonló kör között; középett egyenkaru vonal-kereszt, sarkaiban négy háromszög látható.

¹⁾ S. Steph. Decret. Lib. II. Praef.

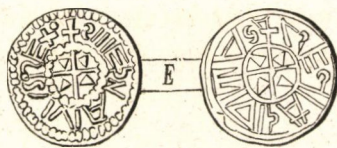
²⁾ Hartvik. XIV. — Chron. Part. II. cap. XXXI.

³⁾ Baluz, Capitularia Regum Francorum. Tom. II. cap. 11. pag. 178.

⁴⁾ Érdy János, Régiségtani Közlemények. Pest, 1858. 4. 17. l. VI. l.

Hátlapján változatlanul: † REGIA CIVITAS áll, sima karral és hasonló kör között; középett egyenkaru vonalkereszt, sarkában négy háromszög szemléltető.

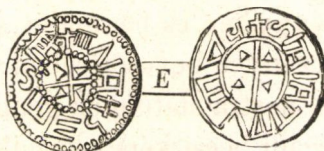
Ez érmecsek huszonegy változatát réznyomatban és leírva, Hartvik, sz. István első magyar király életírában ismertettük meg; a baksai leleményből lerajzolt példányok itt következnek:

1. A fönnebb olvasható leíráshoz hasonló; de a Stephanus névben az első S meg van fordítva; mind e név végén, mind a Rex szó után gömböcs, és a hátlapi körirat végén keresztke látható.

2. Előlapján mind a két S fekszik és mind a két szó végén gömböcs tűnik föl, *visszás hátlapi körirattal*, melynek végén megfordított S után keresztke látható.

3. *Visszás előlapi köriratán* az S fekszik, a Stephanus névnek US vége, a Rex szó, valamint az egész hátlapi körirat tisztán vésett bélyeg lenyomata ugyan; de nagyon zavart.

4. Előlapján: Stephanus két T betűvel jó elő, mely névnek első és utolsó S betűje fekszik; mind e név végén, mind a Rex szó után gömböcs látható. Hátlapján *Regia Cicivitas* olvasható; ismételt veretése miatt van így elferdítve.

Az 1. és 2. számok alatt lerajzolt és leírt példányok szokott veretűek; a 3. számúnak köriratát a bélyegmetsző járatlansága, vagy gondatlansága tette zavarttá; és a

4. számú példány köriratát és veretét az érmész ismételt veretése ferdítette el; mert vala-
mint a görög, római s középkori érmelés történetében, úgy a magyar éremtanban is for-
dulnak elő oly érempéldányok, melyek vagy a bélyeg metszők, vagy az érmészek
(monetarii) vigyázatlan gondatlansága s elhamarkodott hanyagsága miatt, eltévesztett
veretűek.

Azok, kik az érembélyegeket vésték, a betűk kihagyása, hozzáadása, vagy föl-
cserélése által ferdítették el az érem köriratát.

Az érmészek, ha nekik a bélyeg verete nem sikerült azonegy darabnak előlap-
ját, vagy hátlapját, néha mind a kettőt, ismételve verték és ez által az érem köriratát és
veretét eltorzították. ¹⁾

II.

I. Béla.

Magyarország harmadát birta, mint tudjuk (1048—1061) független vezérségül.
Elbomladozván I. Endre (1047—1061) király és öccse I. Béla közt a testvéri bizodalom,
háborúra keltek egymás ellen, melyben Endre lováról leesvén, összetiportaték és Béla
koronáztaték meg királyul, ki a dömösi véletlen esemény következtében 1063. évben
szűnt meg élni.

Kétféle: vezéri s királyi kormányához képest, kétnemű színezüst érmecsei isme-
retesek: BELA DVX és BELA RCX előlapi körirattal, mind a két neműek hátlapján
változatlanul PANNONIA körirat olvasható.

A bécsi képes krónikában I. Béláról mondatik: „Omnibus enim diebus vitae
suae in tota Hungaria non est mutata moneta.“ ²⁾ Innen nem azt következtetik, a mit kel-
lene, hogy I. Béla teljes életében színezüstöt érmelt, hanem azt akarják kimagyarázni, a
mit nem lehet, hogy I. Bélának, az ismerteken kívül, másnemű s veretű érmecseit keres-
nünk merő haszontalanság.

Másnemű az itt fametszetben látható példány I. Béla
(1061—1063) királytól:

+ BC + LA RoCX szemcsés körbe zárt kereszt, mely-
nek tönke egész a külkarimáig terjed, hol a körirat kezdetén
más keresztke képez, mint I. Bélának minden más érmecsein. A
középkereszt első és negyedik szegletében háromszög, a máso-
dikban gömböcs, harmadikban keresztke tűnik fel.

)(+ MONETA vonalkörbe foglalt lombos vagy szirtes-
féle talapból (ha ez nem zúzott kereszt?) a körirat kezdeteig ke-

¹⁾ Erasmi Froelich, Quatuor Tentamina in re numaria vetere. Editio altera. Viennae Au-
striae, 1750. 4. Dissertatio IV. De numis Monetariorum veterum culpa vitiosis.

²⁾ Chron. P. II. cap. XLV.

resztke emelkedik, a téren egyes háromszög, alul a köriratot karikába foglalt vonal osztja két egyenlő részre.

Dr. Stur Lipót gyűjt.

Ez érem előlapján gömbölyű € betű látható, mint I. Béla többi érmein; hátlapján szegletes E fordul elő, mint elődeinek példányain, a mi azért figyelemre méltó, mivel Mader József I. Béla érmeit e gömbölyű € miatt volt hajlandó III. Bélának tulajdonítani.¹⁾

Csakhogy I. Béla érmeit nem a gömbölyű € betű jellegzi, melyre Mader támaszkodik, hanem oly keresztnek verete, melynek tönke egész a külkarimáig emelkedik föl. III. Béla (1173—1196) király érmein nem két-, hanem háromféle: szegletes E, gömbölyű € és félhold alakú H betűt találunk; de az I. Bélához hasonló veretű kereszt itt hiányzik, mely sz. Istvánnak érmein²⁾ és I. Endrének egyik nemén fordul elő; a mi annak bizonyossága, hogy ez érmeiket első s nem más Bélának kell tulajdonítanunk.

Hogy I. Bélának e példányán kétféle: gömbölyű s szegletes B betűvel találkozunk, az épen nem rendkívüli tünemény; mert e betűket a köriratok, rézlapok, érmek, bélyegek, pecsétnyomók stb., a legrégibb időkben úgy mint a középkorban vegyesleg használták.³⁾

De miként jöhetett gömbölyű € betű I. Béla érmeire? E kérdést az események vizsgálata deríti föl. I. Béla vezérsége s rövid királysága alatt, két-krónikáink szerint, a byzanti aranyok használatát hozta be Magyarországra, hol ségkívül XIII. Konstantin Dukasz (1059—1067.) konstantinápolyi császár I. Bélának kortársa aranyai is voltak forgalomban, melyek előlapján: CONSTANTIN. O. ΔΟΒΚΑΣ. hátlapján: IHS. XRS (Jesus Christus) REX REGNANTIUM. körirat olvasható.⁴⁾ E byzanti aranyok és I. Bélának BELA DVX és BELA REX köriratú színezüst érmei azon egy időben és együtt forogtak közkezen; miből könnyű megfejtetni, miért fordul elő I. Béla érmein gömbölyű € betű, melynek ismerete magából az akkori életből fejlett ki s vésetett I. Béla érembélyeire.

A XIV. századi bécsi képes krónikában I. Béláról mondatik: „Fecit fabricari numos magnae monetae ex purissimo argento.“⁵⁾ Milyen volt az itt említett numus magnae monetae? E kérdést a krónika maga fejt meg, mely alább I. Béláról ezeket írja: „Byzantiosque permisit currere per districtum regni sui (vezérségében). Argenteos etiam Denarios, ut supra scriptum est, cudi fecit, quorum quadraginta Byzantius census erat.“ A krónikának e megfejtése alaposabb, mint azon szétágazó vélemények, melyeket Schoenvisner e kérdés eldöntésére állított össze.⁶⁾

I. Béla megengedvén a byzanti aranyok használatát, oly érmecseket azaz denárokat⁷⁾ veretett színezüstből, melyekből negyven darab ért egy byzanti aranyat; mert nálunk, mint tudjuk, Robert Károly (1308—1342) király veretett elsőben magyar ara-

¹⁾ Kritische Beyträge zur Münzkunde des Mittelalters. III. 57.

²⁾ Dr. Érdy János, szent István első magyar király életirata Hartvik szerint. Pesten, 1854. 4. végér.

³⁾ Neues Lehrgebäude der Diplomatik. III. Th. 302. Tab. XXVIII. — Elementa Epigraphices Graecae. Scripsit Ioannes Franzius. Berolini, 1840. 4. pag. 218. 231. 244.

⁴⁾ Mionnet, De la rareté et du prix des médailles Romaines. Seconde édition, a Paris, 1827. 8. II. 515.

Sauley, Essai de classification des suites monétaires Byzantines. Metz, 1836. 8. p. 285. Pl. XXIV. 5. 6.

⁵⁾ Chron. P. II. cap. XLV.

⁶⁾ Notitia Hungaricae rei Numariae. Budae, 1801. 4. pag. 104—105. 162—163.

⁷⁾ Erdély érmei képátlásszal. Pesten. 1862. 4. I. Ferd.

nyakat ⁸⁾, ki az 1342. évben kelt érmeleési rendeletében, melyet a magyar törvénytárból Schoenvisner adott ki magyarázó jegyzetekkel ⁹⁾ azon aranyokról és más érmekről tesz említést, melyeket négy évvel azelőtt és így 1342—4 = 1338. évben veretett, a mi azért kétségtelen, mert a pápai tizedszedők számadásaiban épen ez 1338. évre 100 magyar arany forint (centum floreni auri de Ungaria) fordult először elő. ¹⁰⁾

A régiebb és újabb történeti nagyobb, de kivált kézi könyveink I. Béláról sok tévedést hirdetnek, kiről majd azt írják, hogy első veretett aranyokat is Magyarországon; majd ezeket olvassuk róla: „Új, formájokra alkalmasabb, értékre jobb (ezüst) pénzeket veretett, melyek közül egy-egy az István, Péter, Sámuel régiebb igen apró pénzeik (pensa, ae) közül tizzel — honnan denarius nevök — ért fel.“ De hol vannak az itt említett sz. István, Péter, Sámuel igen apró pénzeik? Az ismeretesek szín-ezüst veretűek, nem is apróbbak I. Béla érem példányainál.

Denarius a magyar érmeleési történetében nem azért nevezteték így, mivel más tiz apró érmecset foglalt magában mint a rómaiaknál; mert a szepesi káptalan 1336. évi okiratában mondatik: „30 marcae grossorum denariorum.“ És Robert Károly 1342-ki érmeleési rendeletében olvassuk: *In florenis seu aureis denariis.*

Az érmeleési egyedül ott keletkezhetett, hol a súly már meg volt határozva s állapítva. A pensa, mely már sz. István, sz. László és Kálmán királyok törvényeiben, oklevelekben, a pápai adószedők számadásaiban és magán szerződéseken számtalanszor fordul elő, nem apró pénz, nem érmecs, hanem súly, mely szintugy, mint a font (libra), gíra (marca) és egyéb súlyok, más volt a valóságban és más a számításban. IV. Béla király 1269. évi ítéletlevelében rendeli, hogy a turóczi prépost azon nemeseknek, kik vele perben állottak, fizessen XIV. gírárt mérlegezett érmecsekben, vagy pedig bécsi denárookban adjon X pensát egy gíráért.

Nagyobb, vagy jobb ötvű érmekből kevesebb, kisebb, vagy silányabb ötvű érmecsekben több kívántatott a rendesen X pensából álló valamely gírára.

A pápai adószedő 1341. évre följegyzé, hogy a veszprémi káptalantól kapott 13 gírárt és 3 pensát apró bécsi érmecsekben, X pensát számítva egy gírára s 40 bécsi denárt minden pensára. ¹¹⁾

E szerint 40 bécsi érmecs tett egy pensát, és így X pensára, vagy egy bécsi gírára kívántatott 400 bécsi érmecs.

A pápai adószedő 1341. évre írja: hogy a zágrábi aladószedőtől 36 gíra fejében, zágrábi érmekben, minden gírára 200 érmecset számítva, 22 gírárt vett át. 1333. évre pedig ezek vannak följegyezve: A zágrábi karkáplánok (Praebendarii de Choro Zagrabiensi) fizettek V gírárt és 3 pensát, minden gírárt 5 pensával, vagy 40 garásával számítva a zágrábi számítás szerint. ¹²⁾

Itt az adószedő a zágrábi gírára, mely 5 pensát foglalt magában, 200 érmecset vagy 40 garast számít.

Majd minden városban és vidéken más és más súly és mérték volt használatban, melyeken valahányszor a törvény, vagy rendelet változtatott, hogy egyenlők legyenek, azok számát mindannyiszor szaporította. Majd minden városnak saját súly s számításu

⁸⁾ Egyetemes magyar Encyclopedia. Pesten, 1861. 4. III. 711.

⁹⁾ Notitia, pag. 288—312.

¹⁰⁾ Collect. Dec. pont. III. pag. 262—263.

¹¹⁾ Coll. Dec. pont. III. pag. 266.

¹²⁾ Coll. Dec. pont. III. pag. 267. II. pag. 175.

girája volt, és e sokféle egymástól lényegesen különböző girával mérlegezték a kiadásokat és költségeket (*expensae*), és azokat úgy vették számba.

A pápai adószedő 1339. évi számadásaiban mondja: A pécsi püspöktől kaptam 32 és fél girát *ezüst edényekben, a budai súly szerint* (*ponderis Budensis*). 1342. évre pedig állítja, hogy a pápai kincstár részére hajtott be: 32 girát ezüstben, és 54 girát garasokban, *a budai számítás szerint* (*ad numerum Budensem*). Irja továbbá az 1341. évre, hogy a fehérvári káptalantól, az ürességben volt két karkáplánság jövedelmének, és ki nem fizetett tizednek fejében kapott: 19 arany forintot, és 8 girát garasokban a budai számítás szerint, *egy darab aranyban* (*in uno frusto auri*).¹³⁾

Úgy látszik, a budai súly és számítás volt a szabályozó; mert a számítók a sokféle girákat sokszor a budai súlyra s számításra, mint általánosan ismertekre változtatják és teszik át.

A pápai tizedszedők számadásaiban ezeket találjuk 1340. évre följegyezve: Én Gervasii Péter, Miklós egri püspök úrtól, hajdan (1311.) a viennei zsinatban (Franciaországban) kivetett hat évi tizedből, vettem 46. girát garasokban, minden girára 50. garast számítva, ez a budai számítás szerint tesz: 41. girát és 4. garast, a budai girát 56. garasra számítva.¹⁴⁾ Az egri girát 50. a budait 56. garasra számítja, e szerint;

$$46 \times 50 = 2300. \text{ gar.}$$

$$41 \times 56 = 2296 + 4 = 2300. \text{ gar.}$$

János az egri püspöki megyében főesperes, fizetett egy kassai girát.¹⁵⁾ Egernek saját girája volt, még is kassai girát fizetett, nem egrit.

A pápai adószedő 1332. évi számadásaiban olvassuk: A székesfehérvári prépost, fizetett prépostságától 15. girát, minden girát 40. garasra számítva, tesznek a budai számítás szerint 10 és fél girát és 12 garast.¹⁶⁾

E szerint:

$$15 \times 40 = 600.$$

$$10 \frac{1}{2} \times 56 = 588 + 12 = 600.$$

Valamint a girák nem voltak az országban egyenlők: úgy azok részei is különböztek egymástól, súlyra s számításra nézve. Ilyen volt a Ferto, Firting, Ferding, Viertel, fertály, negyed. A pápai adószedő 1332. évre az erdélyi fehérvári főesperességben Péter papról említi: „*solvit unum fertonem fini argenti, et est quarta pars unius marcae.*“¹⁷⁾

A magyar sokféle súlyok és mértékek bonyolodott történetét, részint hiteles kútfők, részint a fenmaradt súly és mérték darabok, mint látható emlékek után kellene tisztába hozni, ideje is volna e téren legalább az adatgyűjtést megkezdeni. Ki írja meg a magyar érmelés történetét?

De forduljunk e kitérés után még egyszer I. Bélához vissza, kiről azon vélemény terjedt el, hogy Adalbert annyi, mint Béla; de annak, még ekkorig senki sem adta okát: miért nem hivaték a többi Béla magyar király is Adalbert néven, hanem azok között épen csak az I. Béla?

A történeti kútfőkben jártas Cornides Dániel állítja: Általában bizonyos, hogy I. Béla Adalbert néven hivaték, és az okiratokban állandóan e néven nevezteték: Ennek

¹³⁾ Coll. Dec. pont. III. pag. 271. 274. 287.

¹⁴⁾ Coll. Dec. pont. III. 275.

¹⁵⁾ Coll. Dec. pont. II. 33.

¹⁶⁾ Coll. Dec. pont. I. 226.

¹⁷⁾ Coll. Dec. pont. III. 32.

bebizonyítására Radó nádornak a sz. Dömötör monostorát 1057. évben kelt alapító oklevelét hozza föl, melyben mondatik: „Licentia piissimi Regis Andreae, eiusque fratris Adalberti invictissimi Ducis.“ Fölhozza továbbá, a másod kézből vett adatait nem említve, hogy I. Endre király Radó nádornak ez alapítványát jóváhagyja s maga állítja: „Ego autem Andreas Rex et frater meus Dux Adalbertus dilectus.“¹⁾

Cornides Dániel ez állítását majd az egész magyar írói sereg elfogadta oly értelemben, hogy Adalbert annyi, mint Béla s e vélemény annyira elterjedett, hogy annak valóságáról alig kételkedik valaki.

I. Bélát bátyja I. Endre király 1048. évben, a bécsi képes krónika szerint, így hitta ki Lengyelországból: „Rogamus te dilectissime frater, ut ad nos non tardes venire; — — — neque haeredem enim habeo, nec germanum praeter te.“²⁾ Ezt a nagy szorgalmu Hevenesy nem tartá elfogadhatónak, hanem az imént fölhozott Radó nádornak alapítványát oda magyarázta, hogy I. Endrének és I. Bélának Adalbert nevü testvérök is volt.³⁾ mert Radó nádor alapítványából egyedül ez tűnik ki, s nem az, hogy Adalbert annyi, mint Béla.

Cornides Dániel, mint láttuk, itt ezeket akarta olvasói emlékezetébe nyomni: *Általában bizonyos, I. Béla Adalbert néven hivaték, és az okiratokban állandóan e néven nevezteték.*

Úgy de más munkájában épen az ellenkezőt törekszik olvasóival elhitetni, fölhozván I. Endre királynak a tihanyi apátságot 1055. évben kelt alapító oklevelét, melynek végén olvastatik: „Feliciter regnante praefato victoriosissimo Principe (Andrea I.) anno regni sui nono, et cum eo nobilissimo Duce Bela, conscriptum est hoc privilegium.“⁴⁾ Hivatkozik továbbá sz. László király törvényére, melyben mondatik: „A tempore Regis Andreae, et Ducis Belae.“⁵⁾ Megemlíti, több más történeti adaton kívül, I. Béla érmeit is.⁶⁾

Minthogy Cornides Dániel egymással ellenkező érvei mellett meg nem állapodhatunk: döntő bizonyítékot kell keresnünk arra: alapos-e, vagy alaptalan azon vélemény, hogy Adalbert annyi, mint Béla?

Sz. István első magyar király kimultával, Péter Otto Ursiolo (1009—1026,) velencei vezérnek, Géza († 997.) leányával, sz. István nővérével Gizelával nemzett fia foglalta el a magyar királyi széket, kit sz. István magához hivatván, mint Hartvik írja, már jóval azelőtt hadainak parancsnokául nevezett ki. Péter anyjának Sz. István nővérének imakönyvében ily czímű imádság is foglaltatik: „Pro Petro filio meo unico et exercitu eius.“ Ez határozza meg az imakönyv korát, mely utóbb Gertrud II. Endre magyar király nejének, ettől leányának sz. Erzsébetnek birtokába jutott Sz. Erzsébet e gyönyörűen írott, művészi festményekkel és aranyozásokkal ékes imakönyvet, hihetőleg anyja fivérének Bertoldnak, előbb kalocsai érseknek, utóbb (1218—1251.) aquilejai patriarchának javaslatára, 1220. körül a friuli (Forojulium) káptalannak ajándékozta, mely imakönyvnek naptárát és általános litaniáját Althán Salvaroli gróf adta ki.⁷⁾

¹⁾ Danielis Cornides, Vindiciae Anonymi Belae Regis Notarii, Budae, 1802. 4. pagina 29. f.)

²⁾ Chron. Part. II. cap. 43.

³⁾ Hevenesy. MS. Tom. XXVIII. GG. General. Reg. Hung.

⁴⁾ Cod. Dipl. I. 393.

⁵⁾ S. Ladislai Regis Decret. Lib. III. cap. 2.

⁶⁾ Danielis Cornides, Regum Hung. qui saeculo XI. regnare, Genealog. Posonii, et Cassoviae, 1778. 4. pag. 91.

⁷⁾ Friderici Althani ex Comitibus Salvaroli Forojuliensis, De Calendariis in genere, et speciatim de Calendario Ecclesiastico Dissertatio. Venetiis, 1753. 8.

Ez egykoru magyar királyi Codex általános Litaniájában, melynek Salvaroli: *Litaniae Gertrudianae saeculi X.* nevet adott; *Adalbertus* és *Béla* külön jönnek elő. A litania címe ez: „Incipit Laetania universalis,” ebben a 314 (nem 214) lapon az első sorban nagy betűkkel ez áll: *Sancte Adalberte.* Or. (ora pro nobis), és a 315. (nem 215) lapon az utolsó előtti sorban ez olvastatik: *Sancte Bela.* Or. (ora pro nobis). Ezekből az tűnik ki, hogy Adalbert nem Béla, Adalbert sem annyi, mint Albert.⁸⁾

A nyelvészek így értelmezik a Béla nevet: a szláv bel annyi, mint fehér; mert Belgrád, Alba Graecorum, Nándor-Fehérvár; és így Bela annyit jelent, mint fehér. Csak-hogy e fogalmat I. Béla magyar királyra bajos alkalmazni, ki krónikáink szerint, barna arcszínre s kopasz feje miatt Szögyszárnak, barna kopasznak neveztették.⁹⁾

És Babylon, messze túl esett Belgrádon, melyről Jeremiás profétánál olvassuk: „Capta est Babylon, confusus est Bel.” Azaz: Káldi fordítása szerint: Megvéttetett Babylon, megszégényült Bél.¹⁰⁾

Mások úgy vélekednek, hogy a latin bellus, és ettől kölcsönzött francia bel, olasz bello szók szerint, Béla annyit jelentene, mint szép, vagy fehér, villogó; de így Béla inkább Formosus, Candidus, vagy Fulgentius volna, mint Edelbert, Adalbert, kiról Hartvik sz. István első magyar király életirójánál olvasható: Sz. Adalbert püspök Poroszoszországba menvén Isten ígését hirdetni, ott ugyanazon évben (997-ben) martírság palmaágával koszorúztaték meg. Adalbert tehát vértanú; Béla pedig oly bibliai személynév, mint József, vagy Benjamin, kinek első szülött fia volt Béla.¹¹⁾ Volt Béla bibliai helynév is szintúgy, mint nálunk.¹²⁾

Nem nyomozzuk tovább a Baal, (innen bálvány) Bala, Bale; Bel, Bela, Belus stb. neveket az őstörténeti kútfőkben, a mondottakból is határozottan és tisztán látható, hogy Béla és Adalbert, a prágai püspök és Benjamin fia igen nagy távolságban állanak egymástól, kiknek azonítása, az Onomastikon, helyesebben, Onomatologia szerint is teljes lehetetlen. Mi lenne az idegen eredetű, jelentéssel bíró személynévekből, ha azokat mind magyarra akarnók értelmezve lefordítani? Így a helyes, nyelv szokás szerint alakult: Clemens, Kelemen; Desiderius, Dezső; Innocentius, Incze; Eusebius, Özséb stb, nem maradhatnak többé; hanem mint Hilarius, Vidor; Pius, Jámbor; Leo, Arslán stb. volnának magyarra átteendők.

III.

I. László (szent.) (1077—1095.) magyar király.

A muzeumi éremgyűjtemények még akkor butortalan teremében, hosszú asztal mellett, éremhalmazok között ültem egyedül; midőn 1857. évi sept. 10-kén néhai Szabó János, buzgó régiséggyűjtő, régi tisztelt barátom, örvendetes arcczal lépett be hozzám, a mi azelőtt is gyakran megtörtént; de most szemeiből lehete kiolvasnom, hogy ritkaságot akar mutatni. Eleibe mentem. „Sz. Lászlónak, úgy mond, VII. féle nemű érmei

⁸⁾ Ikonographie der Heiligen: Ein Beitrag zur Kunstgeschichte. Berlin, 1834. 8. S. 1. 3.

⁹⁾ Danielis Cornides, Regum Hung. Geneal. pag. 349.

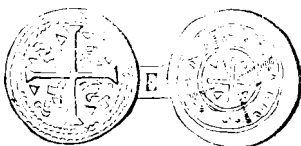
¹⁰⁾ Prof. Jeremiae. Cap. XLVI. 1.

¹¹⁾ Filii Benjamin: Bela — — .“ Gen. Cap. XLVI. 21. — I. Paralip. VII. 6. VIII. 1.

¹²⁾ Relandi Palaestina. Pag. 464.

ismereteselek; imitt a VIII. nemű s átnyujtá a példányt, folytatván beszédét, most jutottam birtokába, Ó-Buda területén, a lőpormalmok vidékén találták.“ Első gondom volt, hogy e mindkét lapra vert féllemez érmek (Halbbrakteaten) neméhez tartozó gyönyörű egyetlen példányt lerajzoltassam; a mi helyesen történt; mert rokoni 1861-ben jul. 16-kán jelenték Szabó János orvostudor, és nyugalmazott országos szemorvos gyászos kimultát. Nevezetes éremgyűjteményei s többnyire Heves vármegyében Mátra környékein talált, bronz korszaki változatos eszközei eladatván, ez egyetlen érempéldány gróf Berchtold Zsigmond gyűjteményeibe került, ki hol Bécsben, hol Prágában, vagy morvaországi birtokán tartózkodik.

Az a 6. sz. alatt lerajzolt példány:

Előlapján: kettős körbe zárt egyenkaru nagy kereszt látható, melynek karjai háromszög végűek, szögleteiben eleinte három, végre két háromszög között: LAD — ISL — AVS — REX olvasható.

Hátlapján: két vonalkörben vak körirat áll, mely inkább PANONAI (Pannonia helyett), mint LADISLAS; mert e sz. király minden érmeinek hátlapján e két névnek egyike olvasható. Közepett kisebb vonalkereszt, szögleteiben háromszög és az előlapi nagy kereszt átvert nyomai láthatók.

RÓMAI FELIRATOK ERDÉLYBŐL.

II. KÖZLEMÉNY.

TORMA KÁROLY

M. AKAD. L. TAGTÓL.

I. közleményem *) közzététele óta 1863. és 1864-ben archaeologiai tárczám több érdekes felirati számmal gazdagulván sietek tartalmát hazai régiségkedvelőinkkel megismertetni.

Oláh-Péntek.

4' 1 1/2" magas — 2' 3" széles zöldporondkő síremlék

D M
A E K • D I A I E S
V I S • A N • L X X X V
E T • P O S V I • A V
R E K I V S • D I T V
G E N I V S • F I K I V
E T • H E R E S • P A T R I
C A R I S S I M O
B M

„Dis Manibus Aelius Diaies visit (így) annis 85, et posui (t) Aurelius Ditugenius filiu (s) et heres patri carissimo bene merenti.“

Jelenleg Dézsen a megyeház udvarán. Találták 1860-ban Dézstől délnyugotra az oláh-pénteki határnak nyugati részében egy délnek fekvő lankás oldalon. A mint értesültem e lelet helyén egykori kőépületek nyomai lennének felismerhetők. Alkalmam még nem lévén e helyet megvizsgálhatni, nem tudom, hogy való-e ez állítás, a mely valósulása esetében elég fontos adatot nyújtana Erdély északi részének ókori földiratára nézve. A római hadút ugyanis Patavissa illetőleg Napocától a Kis-Szamos völgyén nyult észak-felé az alsó-kosályi illetőleg az alsó-ilosvai állótáborig; más állótábornak tehát s ennek

*) Az I. közleményt l. Archaeologiai Közlemények III. k. 141—150 l.

nyomán tán több állótáboroknak e hadúton kívül való fekvése valamely más hadútnak a kis-szamosi hadútból való kisugárzását feltételezi, a mi aztán a kis- és nagy-szamosi állótáborlánczatnak nyugot felé Paralissummal való egybeköttetésére fogna vezetni. Gyanítom azonban, hogy feliratunk leleti helyén egykor csupán valamely magán épület, tán major létezhetett, s az állítólagos épületek helyén valamely állótábor terjedelmesebb nyomait alig kereshetnők.

S z a m o s ú j v á r.

3' 5" magas 2' 3 1/2 széles töredéke egy zöldporondkőből faragott sírkőnek, melyen koszorú által képezett körben szakáltalan férfi dombormivű mellképe, két oszlopon nyugvó félkörű boltozat alatt, látható. Az ábra alatt a felirat olvasható.

D • M
DAPHNO •

//////

„Dis Manibus Daphno.“

E sírkő-töredék több római dombormivű faragványnyala Szamosújvártól északra keleti irányban 1/2 óra távolságra fekvő Szamosújvár-Némethiben az ev. reformatusok templomának falába kívül van befalazva. Nincs kétség benne, hogy e római műemlékeket a szamosújvári római állótáborban találták, s az egykori szamosújvár-némethi német települők mint falanyagot templomuk sanctuariumába — mert a jelenlegi templom az egykorinak csupán szentélye — falazták be. *)

K o l o z s v á r.

1.) 0. 58 magas — 0. 25 3/4 m. széles csigamész-kő fogadmányi-oltár.

D O
S I L V A N O
P R O S A L V
T H A F L I V L I A
N I S H C V R V S
P O S V I T

„Deo Optimo Silvano pro salute Aelii Juliani Securus posuit.“

Látható az erdélyi muzeumban. Találták 1863-ban a Kolozsvár mellett levő Dezmér határának egy a Kis-Szamos völgyére nyíló völgynyilatában egykor létezett kétségtelenül római jellegű épület romjai között, a melyektől nem messze láthatók a Kolozsvártól Apahida felé vezető római hadút nyomai. Hogy ez épület — egykor tán valamely kéjlak vagy major — a kolozsvári római településhez tartozott, kétségtelen.

*) E régi templom hihetőleg a XIV-ik században épült. Templomépitészeti-tanunk Henszlmann és Rómer tudós hazánkfiától, kik azt 1864-ben vették vizsgálat alá, várja e régi templomnak, s főképp egy benne levő szerfelett régi — tán a XIII-dik században készült — síremléknek megismertetését.

2.) 0. 76 m. magas — 0. 31 m. széles csigamészke fogadmányi-oltár.

V E N E R I
V I C T R I C I
A V R ◊ V M B R I
A N V S ◊ V I N D
D E C ◊ V ◊ S ◊ L ◊ M

„*Veneri Victrici Aurelius Umbrianus Vindex decurio votum solvit lubens merito.*“

Jelenleg az erdélyi muzeumban. Találtam 1863-ban Schütz József belső-tor da-
utczai 123 sz. házánál írásos részével lefelé fordítva lépcsőül alkalmazva.

3.) Csigamészke fogadmányi-oltárnak 0. 29 m. magas — 0. 13. m. széles, és 0. 23
m. magas — 0. 17 m. széles töredékei.

////////// NIAE
////////// IEDEC ◊

EAVREL //////////
ANVS ◊ A //////////

„..... niae..... de decreto et Aurelius anus A
.....“, vagy ha a töredékek meg vannak cserélve: „..... et Aurelius ...
..... anus a (ugur colo) niae de decreto“*)

Jelenleg a kir. főkormánysház levéltárában. Találták 1845—46 tájt a kir. fő-
kormánysházai épület udvarán.

4. 1 1/2 m. magas — 0. 29 m. széles csigamészke fogadmányi-oltár.

I ◊ O ◊ M
E X ◊ V I S V
P ◊ A E L I V S
M A X I M ◊ S

„*Jori Optimo Maximo ex visu Publius Aelius Maximus.*“**)

Jelenleg az erdélyi muzeumban. Találták 1845 tájt a monostorutczában.

5. 0. 58. m. magas — 0. 58. m. széles csigamészke emléktábla.

IMP ◊ CAES ◊ L ◊ AELIO
AVREL ◊ COMMODO
P ◊ F ◊ AVG ◊ SARMGER
MANIC ◊ MAX ◊ BRITT ◊
OBHONOREMDEC ◊
AELCONSTANTIS
PROC ◊ EIVSET ◊ IVL ◊ PA
/ A T I A N I Q V O N D M

*) Hibásan közlőtte *Neigebaur*, Dacien 225, 10. sz.

**) Hibás sorrenddel közlőtte *Neigebaur*, u. o. 224, 9. sz.

//// AXI • IANVA •
 ///// • COL • ET
 // // // // // V S
 // // // // //

Jelenleg Kolozsvárt Szabó Ferencz külső-magyar-utcai kertjében. E feliratos kőről következőket jegyzette fel *Pap Szathmári Mihály* „Numophylacium Tsepregianum“ című kézirati munkájában:*) „Claudiopoli in arce veteri, óvár dicta, a 1791 die 12 maji cives quidam in cella pecuniam quaerentes lapidem hunc litteratum invenerunt, et eximendo vitiarunt. Ab iis magno aere redemptum in villam suburbanam deportavi ego M. P. Sz.“; magát a feliratot pedig így közli:

IMP • CAES • L • AELIO •
 A V R E L • C O M M O D O
 P • F • A V G • S A R M • G E R
 M A N I C • M A X • B R I T T •
 O B H O N O R E M D E C •
 A E L • C O N S T A N T I S
 P R O • E I V S • E T • I V L • P A
 / T I A N I • Q V O N D M •
 // // // // A T L • I A N V A
 // // // // R • C O L • E T
 I • F L • G E R M A N V S
 D E C • C O L • Q V O D D C •
 A L A R E S P R O M I S E
 R V N T • P E C V N I A S V
 A • P O S V E R V N T I D
 D • D •

Látható tehát, hogy e felirat alja — a 12—16 sor — elveszett. A fennmaradt felső rész s *Pap Szathmári* kiegészítése nyomán tehát — azonban kiigazításával kétségtelen tévedéseinek — az egész felirat így olvasható: „*Imperator Caesaris L. Aelio Aurelio Commodo Pio Felici Augusto Sarmatico Germanico Maximo Brittanico ob honorem decuriae, Aelii Constantis procuratoris ejus et Julii Pa (l?) atiani quondam* (hivatali állása), (M) *aximus Januarius* (augu) *r coloniae et Julius Flavius Germanus decurio coloniae quod decuriones alares promiserunt pecunia sua posuerunt. Locus datus decurionum decreto.*“

E felirat több tekintetben nevezetes. Kétségtelenné teszi az ugyanis, hogy Kolozsvár egykor telepváros *colonia* volt, mivel *decuria* s így *decurio*, augur, kikről emlékezet van téve e feliraton, csupán coloniákban léteztek. Több versen**) mondám ki abbéli véleményemet, hogy Kolozsvárnál az egykori Patavissát, Szamosújvárnál pedig Napocát kell keresnünk. De e véleményemet több ok, főleg pedig e felirat nyomán immár egészen fel kell adnom. *Pap Szathmári Mihálynak* nem rég kezembe került fentebbi kiegészítő jegyzete t. i. kétségtelenné teszi, hogy e feliratot Kolozsvárt találták; már pedig e felirat — mint említők — világosan colonialis vallási főnökről és polgári tisztviselőről, tehát kétségtelen colonialis szerkezetről tanúskodik. A *Neigebaur* által közlött 223,

*) Az erd. muzeum könyvtárában.

**) Az Erdélyi Muzéum-Egylet Évkönyvei, I. III. k. A Magy. Tud. Akad. Évkönyvei XI. k.

1—2—3; 224, 6; 226, 17. sz. feliratok már régebben gyanították ugyan velem azt, hogy az azokban előjövő *municipium*, *decurio et aedilis coloniae*, *augustalis coloniae NAP(ocae)*, *dispositor areae et horrei Cereris*, *decurio coloniae aedium praefectus* kifejezések nyomán Kolozsvárnál telepvárost kell keresnem, — de *Neigebaur*, *Seivert* és *Katancsich* után tévén közleményét, megállapítottak még sem tartám e feliratoknak a kolozsvári kétségtelen leletekhez való tartozását, s így azokban teljesen bízni nem mertem. Hiedelmemben megerősített *Neigebaur* 224, 8. sz. felirata, mely azonban azóta gyártott — hihetőleg *Literati Nemes Sámuel* által gyártott — feliratnak bizonyult be. Ennek végsora COL P(atavissa), t. i. véleményemnek csak kedvezvén, egyenesen arra útalt, hogy Kolozsvárnál Patavissát keressék. De ebbeli hiedelmemet leginkább megerősítette az, hogy Patavissa L. Septimius Severus alatt telepvárosi jogot szerezvén magának**), a *Neigebaur* által közlött említett feliratoknak valóságos coloniára utaló kifejezéseit jogosan Patavissára alkalmazhatám. E hiedelmem s más hozzávetéseim folytán tehát szinte eldöntöttnek tartám a Patavissa s Napoca egykori holléte feletti zavart. S ime majdnem egyszerre találok a 2—3 s a jelen sz. alatt közlött feliratokat, a melyeken előforduló kifejezések nyomán azonnal világos lett, hogy Napoca csakugyan Kolozsvárnál feküdt; mert különösen kérdés alatti feliratunk kétségenkívülivé teszi, hogy az egykor ennek leleti helyén létezett római telepedés már *Commodus* alatt telepvárosi ranggal bírt, s hogy így e császár uralkodása alatt ott más telepváros mint Napoca nem létezhetett; világos lett, hogy a vicusból csak *Septimius Severus* alatt várossá emelkedett Patavissát többé nem itt, hanem máshol kell keresni. Hogy hol? azt közelebbről szándékozom vizsgálataim nyomán előadni, a midőn a fentebbiekben módosított nézetemet is okadatoltabban fogom részletezni.

Ez emléktábla keletkezési módja is szerfelett érdekes. Úgy látszik ugyanis, hogy a lovas segédhadak tiszteitől — mert csak így értelmezhető a *decuriones alares* kifejezés, ha ugyan helyes *Pap Szathmári* olvasása — tett, de be nem váltott fogadalmat, t. i. az emléktábla állítását két telepvárosi tisztviselő *Maximus Januarius augur*, és *J. Flavius Germanus decurio* saját költségükön valósíták.

Érdekes végül e felirat azért is, mivel valamely segédlovassági osztálynak Napocában való állomásozását is bizonyítja. Hogy e lovas segédhadosztály a *Cohors I. Flavia Virginea Hispanorum militum corporis equitum* (vagy *equitatus*) volt-e, mint a hogy ez osztályt az ajtoni római mértföldoszlop nevezi**), vagy valamely más nemzetiségű *auxiliaris ala*, vagy *cohors equitata*? eldönteni nem lehet.

T o r d a.

1. 2' magas — 1' széles mészkő fogadmányi-oltár

I O M
V A . R O M
A V R E L I X
V . S . L . M .

„*Jovi Optimo Maximo Valerius Romanus, Aurelius et Felix votum solvit lubens merito*“ ***)

*) *Ulpianus*, Digest. Liber, 15, 1, 9. „*Patavicensium vicus, qui a Divo Severo jus coloniae impetravit*.“

**) *L. Neigebaur*, 221. 1; s jobban a *Magy. Tud. Akad. Évkönyvei*. XI. k. 2. d.

***) Hibásan közlött *Ackner*, *Transsilvania Beiblatt des Siebenbürger Boten*, 1856—1857. 43-dik szám, 169. l.

Jelenleg Tordán a városház folyosóján. Találták a város malmának új árkában 1860-ban.

2. 0. 78 m. — 0. 31 m. széles porondos-mészkő fogadmányi-oltár *Pap Szathmári Mihály* fentemlített kéziratában nem jelölve meg e feliratos kő leleti helyét, anyagjának az egykori Salinae romjai között lelt faragott- vagy feliratos műemlékek anyagjával való egyformasága miatt azt a tordai leletek közé soroztam

DOMSTATORI
ITEMBISVISO
// MMAXIMI
NVSTRIB • MIL
/ VMPROSASV
ORVMQSALVTE
VSLM

„*Jovi Optimo Maximo Statori item bis viso (Ae?) m (ilius?) Maximinus tribunus mil (it) um (vagy tribunus militum legionis V. Macedonicae) pro sua suorumque salute votum soluit lubens merito.*“*)

Jelenleg Kolozsvárt Szabó Ferencz kül-magyarutczai kertjében.

Károly-Fehérvár.

1. 1' 3" magas — 9" széles töredéke egy porondosmészkő síremléknek

/// M
///// SEIOR /////
///// IX • AN • II /////
///// VSSECV /////
///// IIAV /////
//////////

„(Dis) *Manibus Seior (vagy . . . seio R v) ixit annis II. us Secu(ndus vagy Secur(us) (vixit annis) II Au*“

Jelenleg Maros-Portuson Kornya Nyikulájánál. Találta 1863-ban ugyanott.

2. 2' 9" magas — 1' 6" széles porondos-mészkő fogadmányi-oltár

I /// ///
CETERISQVEDIIS
DEAB • // // // // MO
// // // // VS // //
T • IVL • CASANVS • DEC
SAT • MAG • PROSALVE
SA • SVORVMQVE
OMNIVM • POSVIT

„*Jovi (Optimo Maximo) Ceterisque Diis Deabus (Omnibus Im)mo(rtalib)us Titus Julius Casanus decuriae Sat(urniae vagy Saturninae) magister pro salute sua suorumque omnium posuit.*“

*) Híbásan közlőtte *Neigebaur*, 207, 51. sz.

Jelenleg Alvinczen a 155. sz. ház előtt az utcán. Kétségkívül maros-portusi lelet.

Érdekes, sőt az Erdélyben lelt római feliratok között egyetlen kifejezés a *decuriae Saturniae magister*. Hogy T. Julius Casanus az egykor Apulumban létezett decuriák törvényszéki személyzetéhez tartozott-e — a mely esetben aztán curia kellene hogy álljon a decuria helyett*), — vagy valamely városrész, tán a földmivelőkből álló decuria közigazgatási főnöke volt — a mely esetben *decuriae Saturniae magister*-t kellene olvasni — ? vitatni nem tudom.

3. 1. 90 m. magas — 0. 90 m. széles szürkésfehér-márvány síremlék. Tetején koszorú által képezett kerek mélyedésben balra nő, jobbra pedig férfiú dombormívű mellképe, a két felső szegleten delphineek, az alsó szegleteken pedig gryphek láthatók.

D M
C • SENTIOCF • SVLP
FLACCOANTIQ
VET • LEGXIIIIGMV
DECCOLDACSARM
VIX AN LXXV
CSENTIVSFLACCI
// VSFILIVSETIERES
/// C

„*Dis Manibus Cajo Sentio Caji filio Sulpicio Flacco Antiquo veterano Legionis XIII. Geminae Martiae Victricis decurioni Coloniae Dacicae Sarmisegethusae vixit annis 75, Cajus Sentius Flacci (n) us filius et heres (faciendum) curavit*“***)

Jelenleg Alvinczen a 4. sz. ház homlokfalának jobb kéz felőli szegletébe dült helyzetben van befalazva. *Neugebaur* úgy látszik Károly-Fehérvárt a püspöki lak udvarán, kertjében, vagy a gróf Batthyány-féle intézetben látta e feliratot, s onnan csak később kerülhetett mostani helyére, a mondott alvinczi ház falába, mely a k.-fehérvári káptalan tulajdona. Hogy maros-portusi lelet, bizonyos.

4. 5' 3" magas — 2' 4" széles porondos-mészkő síremlék. Tetején halfarkban végződő lovak, delphineek s ülő oroszlánok, közepén koszorú, és e felett angyalfő láthatók.

D M
MVCASENV
S • CESORINI
AEQVESEX^s L
CVL • COSVI
XITANNIS • X_x
RESCVTVRME
SOIE • COIVX •
PIENTISSIMA
POSVIT •
B M

„*Dis Manibus Mucasenus (vagy Mucius Asenus) Cesorinius aequus ex consulari vixit annis 20, Rescuturme? Soie? Conjux pientissima posuit bene merenti*“ ***)

*) V. ö. *Orelli-Henzen*, 7420 f. sz.

**) Hibásan közlötte *Neugebaur*, 157, 243. sz.

***) Hibásan közlötte *Neugebaur*, 154, 222. sz.

Jelenleg Károly-Fehérvárt a „Nap“ című 568. sz. szálloda kerti oldalfalába befalazva.

A quadratarius hibája miatt fájdalom a halott rangfokának minőségét kibetűzni nem lehet. *Eques ex LeGVL* nem lenne jogosult olvasás, mert az V-dik legio mindig csak Macedonicának neveztetett. *Eques ex LeGVLo consulari*-ra gondolni merészség volna; de ez értelmezés minden szokatlansága dacára mégis legelfogadhatóbb. A consularis kivátságoltak jegyzéke ez esetben egy eddig ismeretlen hivatali fokkal a gyümölcs- vagy szőlőszedők rangfokával gazdagulna. *)

5. 3' 7" magas — 1' 5 1/2" széles porondos-mészkő fogadmányi oltár

FORTVNAE
REDVCI
Q • CAECILIS
LAETVSLEG
AVGLEGXIII
GEMVLS

„*Fortunae Reduci Quintus Caecilius Laetus Legatus Augusti Legionis XIII Geminae votum lubens solvit.*“ **)

Jelenleg Károly-Fehérvárt a sétányon.

6. 4' magas — 2' 1/2' széles porondos-mészkő fogadmányi-oltár

I • O • M
C • CAEREL¹VS
SABINVS • LEG
AVG • LEG • XIII
ET • FVFIDIA
POLLITTAEIVS
VOTO

„*Jovi Optimo Maximo Cajus Caerellius Sabinus Legatus Augusti Legionis XIII Geminae et Fufidia Pollitta ejus voto.*“ ***)

7. 4' 2" magas — 1' 11" széles porondos-mészkő fogadmányi-oltár.

IVNONI
REGINAEPO
PVLONIAE
DEAEPATRIÆ
C • CAERELLIVS
SABINVS • LEG
AVG LEGXIII
ET • FVFIDIA
POLLITTA • EIVS
VOTO

*) Emberünk aranyváltó — *auri legulus* vagy *legulus aurarius* — nem lehetett, mert ez a foglalkozás nem volt katonai hanem polgári foglalkozás, a mivel aztán a *consularis* melléknév ellenkeznek. De aztán a fentebbi értelmezés esetében a főnév mellől az *aurarius* melléknév vagy *aurarium* jelölő főnév sem maradt volna ki.

**) Hibásan közölte *Neigebaur*, 129, 23; és 145, 146. sz.

***) Hibás pontozással közölték *Bielz*, Transsilvania Nf. I. 106 és 139. l., a „Korunk“, 1861-ki folyamának 195. számában, és *Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen* XXIV. k. 143. l.

„*Iunoni Reginae Populoniae Deae Patriae Cajus Caerellius Sabinus Legatus Augusti Legionis XIII. Geminae et Fufidia Pollitta ejus voto.*“*)

8. 4' magas — 2' széles porondos-mészkő fogadmányi-oltár

MINERVAE
IOVISCONSILII
ORVMPARTICI
PI C • CAERELLIVS
SABINVS • LEG
AVG • LEG XIII
ET • FVFIDIA
POLLITTAEIVS
VOTO

„*Minervae Jovis Consiliorum Participi Cajus Caerellius Sabinus Legatus Augusti Legionis XIII. Geminae et Fufidia Pollitta ejus voto.*“**)

Találták mind hármat 1861-ben a k.-fehérvári vár új kapuerődítményének készítése alkalmával. Én e feliratokat 1863-ban láttam; hogy azóta hová kerültek — mert már 1864-ben nem láttam azokat K.-Fehérvárt — nem tudhattam meg.

Kis-Kalán.

2' $\frac{1}{2}$ " magas — 9" széles likacsos fehérmészkő (travertin) fogadmányi-oltár.

HERCVL^I
M • IVL
PR^OCLIA
NVS • VE^T
VLS

„*Herculi Marcus Julius Proclianus veteranus votum lubens solvit.*“

Jelenleg Déván Váradi Ádámnál. Találták 1860-ban kis-kaláni a meleg-fürdővel szemben levő domboldalon.

Várhely.

2' 11 $\frac{1}{2}$ " magas — 2' 8" széles szürkés fehér-márvány sírkő kettétörve

D M
LVSIAE • PRISCAE
VIX • AN • XVII ///
VLP • ROMVL ///
CONIVGI ////
MERE /// I
H S ///

*) Hibás pontozással l. *Bielz*, Transsilvania Nf. I. 106. és 138. l., és a „Korunk“ 1861-i foly. 195. sz., és Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen XXIV. k. 142. l.

**) Hasonlóképp u. o.

„*Dis Manibus Lusiae Priscae vixit annis 19? Ulpius Romulus conjugi bene merenti hic sita (est).*“

Találták 1863-ban a vajda-hunyadi vár mellett a Szent-Péter hegyen. Anyagjáról — mely a hátszegvidéki római emlékek anyagjával egyezik e feliratot a várhelyi leletek közé soroztam.*)

Jelenleg Vajda-Hunyadon Benedikty Albertnél.

Vajda-Hunyad.

1. 1' 7" magas — 1' 1" széles veres sienit síremlék töredéke

/// M
 ////////// VITA
 ////////// I.M.A.
 ////////// AE
 //////////

„(Dis) *Manibus* *vita* (vixit annis.) *I m*(ensibus. .fili)ae (.).“

Találták 1863-ban a v.-hunyadi Sz.-Péter hegyen. Jelenleg Vajda-Hunyadon Benedikty Albertnél.

2. 1' 1½" magas — 1' 5" széles veres sienit sírkő töredék

////////////////////
 ////////// NTESPII ///
 ////////// CERVNT
 ////////// IBI.A

„(. pare)ntes pii(ssimi fe)cerunt (. et s)ibi.“

Találták ugyanakkor s ugyanott. Jelenleg az előbbivel egy helyt.

3. 2' magas — 2' 1½" széles veres sienit síremlék töredéke

D
 M.A.A. //////////
 NV/////////
 M/////////
 //////////

„*Dis (Manibus) Marcus A*(.) *nu*(s vixit annis.) *m*(ensibus).“

Ugyanakkor. Ugyanott. E három utóbbi feliratos síremléket egykor hihetőleg a Sz.-Péter hegyen létezett római telepedés romjaiból ásták ki, s alkalmazták a vajda-hunyadi vár kertjében létezett nyaraló diszít-ményéül. **)

*) V. ö. tudósításommal a sz.-péterhegyi leletekről. Az erd. muz. évk. III. 130—131., és u. o. 139—140. l.

**) V. ö. u. a., u. o.

///
//////// VITAVIX
AN·L·VLP·PROVI
NCIALIS·C·O·N
B M P

„Dis Manibus) *vita vixit annis 50, Ulpus Provincialis conjugi bene merenti posuit*“

Találták 1856-ban. Jelenleg Veczelen Gáspár Petrucznál.

3. 2" 9" magas — 1' 1" széles veres sienit fogadmányi-oltár

I·O·M
M·COC·E
I·V·S
T·H·E·M
V·S·L·M

„*Jovi Optimo Maximo Marcus Coccejus Themo votum solvit lubens merito.*“

Találták 1846-ban. Jelenleg Thuri József kertjében Déván.

4. 1' 6" magas — 10" széles veres sienit fogadmányi-oltár

SILVAN
ODOM
ESTICO
V·O·T·V·S·O·M

„*Silvano Domestico Maximo votum solvit merito*“

A veczeli görög-egyesült egyház czinteremében sirkő gyanánt levén régóta felállítva nem tudhatni mikor találták. Jelenleg az eredélyi muzeum sajátja.

5. 2' 4" magas — 1' széles töredéke egy porondos-mészkö emléknék

//////// AESVI
//////// REG
//////// FABI
//////// V·LEG
//////// M
//////// XIX
//////// I
////////

Találták 1860-ban. Jelenleg az erdélyi muzeum sajátja.
Nagyon meglévén e felirat csonkítva, olvasását megkísérteni sem lehet.

6. 1' 6" magas — 8" széles fehér-mészkö fogadmányi-oltár

SILVAN
DOM
SACR

„*Silvano Domestico sacrum.*“

Találták 1850-ben. Jelenleg Déván Spanyol Józsefnél.

7. 2' 5" magas — 10 1/2" széles veres sienit fogadmányi-oltár

C • T • MAZ
AVRE • D
IONISIV
SCVRPSS

„*C. T. Maz? Aurelius Dionisius curio posuit.*“*)

Déván Váradi Ádámnál.

E felirat első sorát értelmezni nem tudom. Hogy e sor nem Aurelius Dionisius előnévéhez tartozik épen úgy szükségfeletti mondani, mint azt, hogy ez emlék az utolsó sor kifejezése szerint fogadmányi oltár; ebből kifolyólag mivel az istenség neve, melynek az emlék emelve volt róla el sem maradhatott, de félremagyarázhatatlanul az istenség nevét — ép lévén az emlék — más mint az első sor nem tartalmazhatja, s végül tudva lévén, hogy a curio vallási főnök létére leginkább saját kedvencz isteneinek emelt fogadmányi-oltárokat: nem lehetetlen, hogy az első sor valamely ismeretlen-, tán daciai helyi- vagy valamely ázsiai istenség nevét rejti magában.

8. 3' 5" magas — 1' 4 1/2" széles veres sienit fogadmányi-oltár

HERC • INVICT
//RO • SAL • IM//
//SEP • SEVER • P//
////MARC • AV////
//////////

„*Herculi Invicto pro salute Imperatorum L. Septimii Severi Pii Felicis et M. Aurelii Antonini (Caracalla). . .*“***)

U. o.

9. 1' 3" magas — 9" széles veres sienit fogadmányi-oltár

/// IAE • EERN //
// ANCTISSIMEIS
STILIA • BASSA
FIL • PERGAMIA
NI • PRAF • EQ
V • S • L • M

„*(D) ianae Etern[ae S]antissime Issatilia Bassa filia Pergamiani praefecti equitum votum solvit lubens merito.*“ ***)

U. o.

Hogy a veczeli állótáborban egykor a *cohors II. Flavia Commagenorum* állomá-

*) Hibásan közlötte *Neigebaur*, 56., 27. sz.

**) Hibásan közlötte *Neigebaur*, 56., 25. sz.

***) Hibásan közlötte *Neigebaur*, 56., 26. sz.

szózt kimutattam több felirat nyomán *); hogy az *Ala I. Hispanorum Campagonum* is Veczelen feküdt bebizonyítható két veczeli — de jelenleg Déván levő feliratból **); ebből kifolyólag Pergamianus kétségkívül nem a *gyalog* II-dik commagenus segédosztály, hanem a *lovas* I. spanyol auxiliaris ala paranacsnoke volt, félre nem lehetvén az *Equitum* kifejezést magyarázni.

10. 2' magas — 7" széles töredéke egy veres sienitből faragott fogadományi-oltárnak.

//////
 ////////// O
 ////////// NIC
 ////////// I AVS
 ////////// M . AM
 ////////// VLS

„ o nico ianus M arcus Aum. i
 votum libens solvit. ***)

U. o.

11. 7' 3" hosszú — 2' 2½" magas — 3' 1½" széles veres sienit sarcophag homlokfelirata

C . VAL . ● VRSVS .
 VIX . AN . XX . C . VAL .
 ANTESTIVSVET
 EX . DEC . FILIOFEC T

„Cajus Valerius Ursus vixit annis 20, Cajus Valerius Antestius veteranus ex decurione filio fecit.“ ****)

U. o.

12. 1' 5" magas — 7" széles veres sienit fogadományi-oltár

DIANE
 SANCTÆ
 POTENTIS
 MÆ . M .
 V . S .

„Diane Sanctae Potentissimae Marcus? votum solvit.“ ****)

U. o.

13. 1' 8" magas — 8½" széles porondos-mészkő fogadományi-oltár

*) L. Az erd. muz. egyk. II. 132—133. l.

**) L. *Neigebaur*, 67, 3; és 55, 18 sz. V. ö. Diplomi militari degl'imperatori Traiano ed Autonino Pio, különnyomat 17 l.

***) Hibásan közlőtte *Neigebaur*, 55, 30 sz.

****) Hibásan közlőtte *Neigebaur*, 55, 20 sz.

*****) Hibásan közlőtte *Neigebaur*, 56, 29 sz.

SIL • DOM
CALVI
LVSIMA
VSL

„*Silvano Domestico Calvilus immunis votum solvit lubens* (vagy metszési hibát feltételezve: *Calvilus libens merito votum solvit laetus.*) *)

14. 5" magas — 4 5/4" széles fehérmárvány dombormű töredéken

VS
DEÆ • NEM ////

„*Votum solvit Deae Nemesi.* . . . “.

Találták 1845-ben. Jelenleg az erdélyi muzeumban.

Nagy-Apold

1. 26 m. széles — 0. 42 m. magas töredéke egy mészkőből faragott síremléknek

//////////
EG • XIII • G • VALXX • P • C • C •
E • F • H • S • ///

„ *Legionis XIII Geminae vixit annis 70 ponendum curaverunt*
et fil[ius] vagy filia hic situs est.“

Találták 1864-ben. Jelenleg Szebenben a báró Bruckenthal-féle gyűjteményben.

2. 0. 73 m. széles — 0. 47 m. magas , és 0. 89 m. széles — 0. 66. m. magas
töredékei egy mészkő-síremléknek

D ////
MOCIO • BOV ///////////////
HOC // ISSVS ///////////////
VEAIXAN ///////////////
CALP ///////////////
//////// NIAMOC • V •
// LIA • KVTILIA • VIAN • XV •
// NIVS // I L I //////////////

„*Dis (Manibus) Mocio Bov hoc missus? veteranus a (lac?) vixit annis*
. Calpurnius nia Mocia, Va lia Lutilia vixit annis 25
nus filius“

Találták u. a. U. o.

*) Hírbán közölte *Neugebauer*, 56, 28 s tán 33, 74 sz.

E n l a k a.

1. 0. 87 m. magas — 0. 39 m. széles trachyt fogadmányi-oltár kettétörve

/// ANAEVG
 /// ACR
 /// NIVSAN
 NIA // VSDOM
 TIPASAPRAEF
 COHHHHISP
 V • S • L • M •

„[Di]anae Augustae [S]acrum [An]nius Annianus domo Tipasa praefectus Cohors I I I I Hispanorum votum solvit lubens merito.“

Találták 1860-ban. Jelenleg az erdélyi muzeumban.

E felirat eddig még első és egyetlen bizonyíték arra nézve, hogy a Cohors I I I I Hispanorum Daciában állomásozott. Egyébiránt Erdélyben a spanyol auxiliarisok több hadosztályának nyomát találjuk fel, mint Szebesvártt, Kolozsvártt stb.

Tipasa, a honnan való volt e gyalog segédosztály parancsnoka, Mauritania Caesariensisben — a mai Algirban — feküdt. *)

2. 0. 27 m. magas — 0. 34 m. széles töredéke egy trachyt emléktáblának

/////////
 ////////// NICI • PA //////////
 ////////// NERVA //////////
 ////////// VERO //////////

[„Imp. Caes. Divi Antonini Pii filio, Divi Hadriani nepoti, Divi Traiani Germanici Pa[rthici] pronepoti, Divi] Merva[e] abnepoti Marco Aelio Aurelio] Vero stb.“

Találták 1860-ban. Jelenleg az erdélyi muzeumban.

A l - G y ó g y.

1. 1. 33 m. magas — 0. 94 m. széles fehérmárvány síremlék

D M
 CINGENV
 VIVS • ATTIO
 // IX • ANNIS
 XV/////////GE
 NVV //// • MAR
 ////////// FILIO
 ////////// MO

*) L. Forbiger, Handbuch der alten Geographie. Leipzig, 1844. II, 877. l.

„*Dis Manibus Cajus Ingenuvius Attio [v]ixit annis 15, [. . . . In]genuv[ius] Mar*
[. . . .] *filio [pientissi]mo.*“*)

Al-Gyógyon az ev. reformatusok temploma melletti régi kerek torony előtt.

2. 0. 90. m. magas — 0. 82 m. széles mészkőből faragott síremlék alsó része

/////////
IN / V • POS • CO
NIVX • E • FIL • I •
PATRI • S V • M •
H • R • E • E
SEVERIAN /////
VIX • AN • LX /////
CONIVXEIV /////
.

„ *inius, posuit conjux et filius Julius* [vagy *filia Julia* **) *patri suo*
monumentum hic situs est, et Severianus vixit annis 60 conjux ejus“ ***)

Al-Gyógyon gróf Kún Kocsárdnál.

Tartalmaz tehát jelen közleményem 25 új —, 19 az eredetiekről kijavított —,
összesen 44 feliratot.

*) Hibásan közlötö *Neigebaur*, 107, 9 sz.

**) Legtévésbbé *filius illius*

***) Hibásan közlötö *Neigebaur*, 106. 8. sz.

A KÉT HAZÁBAN TALÁLT RÉGI ARANY MŰEMLÉKEKRŐL,

különösen a szarvasszói-Mármaros-megyei-arany kincsről.

I.

A HAZAI ARANY MŰ-LELETEKROL.

Ha a testvér hazában talált régi kincsek, az értésünkre esett nagyobb értékű leletek között, egyáltalán kitűnő helyet foglalnak el, még inkább áll ezen állításom, az ausztriai birodalomban találtokról, főleg pedig a császári régiségtárban őrzöttekről. Nem is csoda, akár azt vesszük tekintetbe, hogy világ részünkön különösen hazánk területén az ó korban aligha kevesebb volt az arany*) mint Amerikában, fölfedezése alkalmával, találtatott; hogy maga ezen két haza egész Európában, legtöbb és leggazdagabb aranybányával bír, melyek egy része már a barbárok előtt ismeretes lehetett, mi abból kitűnik, hogy a római császárok csak akkor kezdték még nagyobb mérvben az arany érmelést, midőn a thraciai és daciai tartományokat elfoglalák; **) akár azt gondoljuk meg, hogy ezen tartományokban lakott barbárok, a kincsek bőségében elpuhult és elfajzott déli népeket folytonosan kifosztván, fényűzésükben annyira mentek, hogy aránylag kevés szükségleteik legközönségesbjeihez, előttünk mesésnek látszó, arany-mennyiséget felhasználtak.

Attila, bár magára nézve mindenben leegyszerűebb volt, mégis az elbizakodott római uralkodókat utánozván, vendégei elébe arany és ezüst kézleteket tétetett; ***) így olvassuk Árpádról is, hogy a több napig tartó áldomások alatt az urak arany edényekből ettek, a cselédség pedig ezüstből, mint ez a hanyatlás korában, a rómaiaknál is divatban volt, melyben az ezüst edények csak konyhába valóknak, a nemesebb fémek csak bútorok

*) Az *Arany*nak más európai tartományokban bősége kitetszik azon gazdag aranymű leletekből, melyek Danáiban tétettek. 1817-ban találtatott 3 arany gyűrű, mely 76 latott nyomott; a *broholmi* — l. Hist. Antiqu. Mittheil. der kön. Gesellsch. für nord. Alterthumskunde 92. l. — arany ékesség 8 fontnyi volt és 2200 aranyra becsültetett; a nagy arany-kürt, — egy rőf és 9''-nyi hosszú, szája 4'', — 6 font 13 latnyi súlyú — l. Leitfaden zur nordischen Alterthumskunde 54. sat., és már a régi északi írók, mint Brémai Ádám, mondják mintegy 800 év előtt: hogy Seelandban arany bőségben találtatik. Worsaae Daenemarks Vorzeit durch Alterthümer und Grabhügel beleuchtet.

**) Arneth: Die Antiken Gold- und Silbermonumente des k. k. Münz- und Antiken-Cabinettes in Wien 5. lap.

***) Priscus Excerpt. de Legationibus. Hist. Byzant. I. p. 39. 45. Edit. Venet.

készítésére, falak, padlatok, mennyezetek, sőt háztetők díszítésére alkalmasoknak tartattak.

Míg a barbár népeknek állandó lakhelyök nem volt, mi természetesebb, minthogy az aranyt ruhájuk, fegyverük, evő edényük, paripa-szerszámuk ékesítésére felhasználták. Ezeket folytonosan viselték, szünet nélkül hordozták; ezeket könnyen lehetett egyik helyről a másikra elvinni, sőt a veszély idejében gyorsan és biztosan elrejtteni.

Lássunk tehát csak néhányat azon gazdagabb hazai leletekből, melyek a felemlítést megérdemlik:

Lazius Reipubl. Rom. Comm. I. XII. 1540. körül említ 40.000 db. többnyire Lysimachusféle aranyat, melyeket oláh hajósok, a Marosból a Strigbe hajókozván, egy fatövében találtak. Bizonyos hogy Martinuzzi bibornok a dolgot megvizsgáltatta és halála után belőlük 1000 darab kincsei közt találtatott, mint a cs. titkos levéltár egyik okmányából kitűnik.

Tollius Jakab „Epistolae Itinerariae“ 196. Amstel. 1700. lapon említi a Magyarországon, Zólyomban, látott hármass aranygyűrűt, melynek részecskéjét orvoslásért emlékül kapta. E lelet folytán azon kor tudósai azt vélték, hogy az említett arany fonalak nőnek, erről egész értekezéseket írtak, említvén azt is, hogy p. Tarcza folyóban, Tarcza helység közelében, egy rőfnyi hosszú, 6 drachma nehézségű, aranyfonal találtatott, mely a bécsi cs. gyűjteményben őriztetik.

Más, néhány rőfnyi, aranysodrony csekély áron adatott el Eperjesen egy paraszttól az aranymivesnek.

Patersohn János meséli, hogy egy paraszt Bártfa mellett a patak homokjában talált 5 arany karikát, 30 arany értékben, s ezeket az aranymivesnek eladta.

1772. két paraszt talált a tepliczi (Szepes megye) földeken nagy mennyiségű arany fonalat, mely legnagyobb részt széthordatott, míg egy körülbelül 5 fontnyi tekercs Bécsbe vitetett; a parasztok pedig Mária Theresia királynétől évenkénti 12 aranynyi jutalmat nyertek.

1774. Poprád mezővárosa erdejében talált egy fiú 14 latnyi aranyfonalat; ezt a találók rendszeren tekercsekké kuszálják és összezavarják. Találtattak felső Magyarországon másut is ily fonalak, és adebreczeni vásárookra hoztattak; úgy Nyitra- Nógrád megyében is, a Bakonyban sat. Pesti vásárookra 30—50 aranynyi össze-vissza kuszált fonalak hoztattak, mint azt parasztok a kapalás alatt széttépik, vagy maguk széjjel húzzák és ismét összegyűrják. I. Tud. Gyűjt. 1828. I. 20 és köv. II.

Bócsán Pest megyében találtak 1826-ban lúdtollnyi vastagságú hatsoros tekercset, ezt Jankovits Miklós vevé meg; Kubínyi Ferencz pedig szintén birt ilyen tekercsekkel, melyek újjnyi kerekdedség mellett 8 aranyot nyomtak.

Azon ritkán feljegyzett, de már ezek után is ítélve, gyakori kincsleletek után, felvillanyozá egyszerre a régiségek barátjait az *Ostropataki* lelet Sárosban 1790 ben. Ott találtatott:

egy magas keskeny kupa $\equiv 75 \frac{8}{16} \text{ \#}$

egy nagy nyakláncz $\equiv 168 \text{ \#}$

egy arany fibula $\equiv 13 \frac{4}{16} \text{ \#}$

ismét arany fibula $\equiv 9 \frac{12}{16} \text{ \#}$

egy karperecz $\equiv 54 \frac{12}{16} \text{ \#}$

gyönyörű onyx arany foglalványban $\equiv 23 \frac{11}{16} \text{ \#}$ nehézségű.

egy nagy, mély ezüst tál, érdekes domborművekkel, súlya 3 márka, $9 \frac{3}{4}$ lat;

egy nagy tálcza 2 márka, és egy 3 latnyi nehézségű ezüst kanál; teszen az

egész kincs nehézsége: $344 \frac{15}{16} \text{ \#}$ és 5 márka, $12 \frac{3}{4}$ lat ezüstet.

Abbé Eckhel az aranyat 4 forintjával számítva, az arany-készlet értékét 2150 forintra, az ezüstét 800 ft. 45 kr., a rézdarabokét 11 fr. 16 kr. teszi.

A találási körülmények közül csak azt tudjuk, hogy *Péchy Antal* fundusán találtak. Szerencse, hogy ezen érdekes műemlékek, a Péchy család által a magas királyi kamarának elküldetvén, részletben a bécsi cs. kir. régiségtárban őriztetnek, és mint eddig rendesen történni szokott, szét nem szórattak, vagy a külföldön egészen nyom nélkül el nem tűntek.

1797-ben talált *Szilágy-Somlyón* (Kraszna megyében) a Magura hegy oldalán két oláh kecskepásztorfiú egy hármass arany lánczot, melynek 30 gyűrűjén 50 darab szerzőszám, eszköz és díszítmény lóg; a rajta függő füstös topázzal (Morion) $203\frac{12}{16}$ # nyi súlyu; ugyan onnan való egy arany korong, mely különféle köveivel $32\frac{12}{16}$ aranyat, és még más arany darabok, melyek az előbbiekkal együtt $285\frac{14}{16}$ aranyat nyomnak; hozzá számítva a három 60 arannyi fémert*) (Medaillont) teszen $465\frac{14}{16}$ #

Nem csak időre hanem értékre nézve is közel állanak, sőt tetemesen felülmulják az eddigieket azon nagybecsű, páratlanoknak is nevezhetők, edények, melyek 1799-ben *Sz. Miklóson* a Bánátban Nera Vuin parasztgazda udvarában találtatván, görög kereskedők által Pestre hozattak; az akkori polgármester a dolgot tüstént Bécsbe feljelenté, Ferencz császár pedig azok, saját udvari gyűjteménye számára való megvételét, azonnal megparancsolá.

Ezeket Arneth, a bécsi császári régiségtári igazgató, Valens császár idejéből valóknak tartá; és valamely barbár népnek tulajdonítá. A tárgyak maguk: egy csésze fogantyúval = 29 #; arany edény állatfővel = 81 #, tálcza = 21 #; kerek edény hat grifalakú állattal = $62\frac{1}{16}$ #; olyasztott arany # $12\frac{12}{16}$ #; tálcza görög írással = $60\frac{10}{16}$ #; egy másik csattal és kivert görög írással = $82\frac{9}{16}$, három tálcza $87\frac{8}{16}$, $51\frac{1}{16}$, és 96 arannyi értékben; a legnagyobb eddig ismert arany edény, $13\frac{1}{4}$ " magas, $7\frac{1}{2}$ " széles, 614 #; egy nautilus alakú edény $137\frac{8}{16}$ #; lábön álló tálcza, kilencz betűvel $60\frac{14}{16}$, ehhez hasonló $60\frac{8}{16}$ # leszen az egész kincs értéke $1678\frac{8}{16}$ #.

1800 és 1806-ban *Százváros* délre, *Új-Gredistye* táján találtatott több ezer darab Lysimachus-féle arany, és ezekkel egész Erdély és Magyarország elárasztatott.

1822-ben találtatott *Bihar* megyében, hol? 4 hasonló arany tálcza = 142 #;

1840-ben *Tisza-Szöllösön* (Heves m.) különféle ékességek, tekercses sodronyokból, átlukasztott lemezekből, arany gyöngyökből sat. ezek = $131\frac{1}{16}$ # érnek;

Ugyanazon évben *Béllén* (Baranya m.) egy karperecz $58\frac{1}{16}$ # értékben ajánltatott Albrecht ő fensége által.

1848-ban vétel végett ajánltatott a cs. bécsi gyűjteménynek, egy merőkánná-féle aranyedény, mely 334 aranyat nyomott, és állítólag *Arad* megyében találtatott. Mivel azonban az ár a muzeumi igazgatónak túlságosnak látszott, meg nem vétetett. Az edény legtisztább aranyból volt verve, a forrasztásnak sehol nyoma nem létezett. A rajta lévő dudorok emlékeztetnek a hadi zenecszközök izletes művezetére, melyek, a régi északi kürtökön találhatók. Arneth. i. h. 87. lap.

Ámbár az 1838-ik évben *Pietraossán*, a Buzeni kerületben, Oláhországban talált kincsek szorosan véve feladatunkhoz nem tartoznak — mert egyedül a Magyar- és Erdélyországiakat akartuk közleni, hogy olvasóink lássák, miszerint hazánkra nézve ezen kevés adat nyomán is áll a bevezetésben említett aranybőség — mivel azonban hajdan a mai poli-

*) Ezek egyike, Valens császártól való, Gr. Bánffy erdélyi kormányzó kezébe került, a másik kettő minden nyom nélkül eltűnt.

tikai felosztás nem állott, de még inkább, mert a Bukuresti muzeum ezen kitűnő kincse az ismertetést valóban megérdemli; röviden csak azt említem: hogy a találó pór a legfinomabb aranyt réznek tartá, vele akará katlanát foltoztatni, azonban mivel ez nem sikerült — a vélt rossz rezet a katlankészítő a paraszt lábaihoz veté. Későbbben ismeré meg ezen kincs értékét egy szerb, utána egy zsidó, s így a dolog a kormánynak elárultatván, legalább a még 8000 db aranyat érő maradék az említett muzeumba került. Régiségi becsük eddig még nincsen meghatározva;*) de az az egy áll, hogy a sz. miklósi edényekhez hasonlítanak; melyek közt egyik maga 614 # nyom; állanak ezen edények egy 2 fontnyi tálcából; két, lábnyi átmérőjű, tálból; ezeken kívül van még gyűrű, fejék, fűles korsó, arany lámpa, egyszerű aranytál 1'-nyi átmérővel sat. A lelhely közelében régi sánczok és falak, kövezet, üveg-cserép maradványok találhatók. L. Arneth, die antiken Gold- und Silber-Monumente 85 l.

A négyezer aranyat jóval felülmúló hazai kincsek után, melyeket csak úgy futtában felsoroltam, a kevesebb értékű arany- vagy ha mindjárt gazdagabb-ezüst leletekkel nem akarom az olvasót fárasztani; csak egy eset álljon még itt, melyet *Kállay Ferencz* akad. tag 1841. Jul. 12-én az akademia előtt felhozott**), és mely az *Orbaj* székben 1840-ben november havában talált aranyművekről szól.

Czofalva és *Barátos* közti ország-úton, ennek javításával foglalkozó több kővel terhes szekér menvén, napfényre jött először a négy arany csákány, melyek egymás mellett, élükkel felállítva, valának. A szekeresek ostoraik nyelével tovább motozván, a homokos helyen facsarosan vert arany lánczokat, nyeregszerhez tartozó boglárokat, s szintén arany loállazatot találtak. A boglárokból és lánczolatokból sok elveszett az oda csődült nép kezei közt, ellenben a négy csákány, az állazó, egy lánczvégdarab, néhány gomb, mint szintén egy borsó nagyságú gyöngyszem, egy téglázóvas formára öntött, 1 font 22 lat súlyú, tömény arany szerencsésen Horváth Károly *Orbaji* királybíró, ki akkor a helyszínén vala, kezébe kerültek; a fazék pedig melyben a kincs volt, végkép elveszett.

A talált kincsek húsz karatos aranyuak s becsük összesen 965 1/2 db arany; mint 1840 december 21-én bizottmányilag kitudatott.

Azon álláspontról ítélve, melyen még akkor a barbárkori archaeologia állott, Kállaynak azon vélemény látszott helyesnek, hogy ezen kincs a borzai német lovagoké volt. Az archaeologia jelenlegi szempontjából nézván a dolgot, okoskodásában helyesebben ítélte Érdy úr, ki azokat összehasonlítható műdarabok, és a szükséges képes munkák hiányában, mivel a római ilyenmű művektől egészen elütők, *barbár*, hihetőleg római kor előtti *dák* maradványoknak nyilvánította.

A pillangólemezekhez hasonló darabok ruha ékesítésül szolgálhattak. Ezek egyike aranyból levén, a czofalviakkal egészen egyenmű, Kiss Ferencz gyűjteményében is volt; a csákány idomu fegyverek, a lánczszemek, többnyire zöld szíronyos rézből igen gyakran Erdélyből kerültek a magyarországi gyűjteményekbe, de találhatók szerteszét a hazában is.

Ezekhez hasonlókat olvashatunk az idézett helyen, akkor, midőn a barbárkori műemlékeknek csak pitymallott, nemcsak nálunk, hanem a sokkal előbbre haladott külföldön is.

Tíz évvel későbbben ismét szóba hozá ezen fontos leletet Arneth bécsi kor-

*) Sitzungsberichte der kais. Akad. der Wissensch. in Wien 1848. II. füzet 44. lapján Arneth ezen lelet edényeit Diocletian császár idejéből valóknak állítja, a hová az 1836-ban Ó-Budán talált függöket is azért helyezi, mert ezen drágaságok mind egyenlő üvegpasta diszitménnyel bírnak. Hasonlítsd: Die antiken G. u. S. Mon. 45 l.

**) M. Akad. Értesítő 1841. 72. l.

mánytanácsos úr „Archaeologische Analekten“ című értekezésében*) különösen kiemelve a legszebb és legnevezetesebb arany-műemlékeket, melyek Erdélyben találtak, és fel-
említetvén azon aranyeszközökből álló zsákmányt, melyet a római katonák Dáciában le-
fogalván, Traján oszlopán a császár lábaihoz visznek, megjegyzé: hogy az *arany fegyve-
rek* egyedül mythosi lényekkel egyetemben említettnek.

Arneth panaszkodik, hogy a *károlyfőhérvári* érmelő hivatal jelentése, melyet a leletet illetőleg beküldött, nagyon hiányos. Hallomás szerint, úgy mondja, hogy 1840-ban ki-
lencz**) ilyen *csákány* találtak volt. A császári érem- és régiségi tárba egy csákány, több ruha díszítmény és egy darab (Klumpen) formátlan arany jutott.

Ő Felsége kegyeskedett ezen valódi unicumot 700 pengő ft. megváltani. Első említést tett a „Pester Tageblatt 1841-ik év 5 és 6-ik számában A. K. (Anton Kurz). Kér-
dezősködéseimre semmi válasz nem következett; az egész dolog mesének tartatott, vagy a mély hallgatóság után, azt kellett himni, hogy a kincs nyom nélkül egészen szét-
porlott.

A. K. úr fenmáltott cikke, mely Kállay és Arneth urak jelentéseit lényegileg igazolja, még ezeket foglalja: A csákányok, melyeket inkább bot fogantyúknak tart, mint fegyvereknek, igen egyszerűek, és épen ezen egyszerűségben áll régiségi becsük. Tiszta finom aranyból öntettek, külön alakúak és művészeti tekintetből még annyira kezdetlegesek, hogy a közönséges falusi kovács sem igen kérkedhetnék e művekkel.

A legkisebb szekercze-alaku, fokától éleig hullámos vonallal húzódik, és ez által kellemes tekintet nyer. Nyom 17 bécsi latot és 85 cs. aranyra van becsülve. Hosz-
sza $3\frac{1}{2}$ ”, magassága élénél $1\frac{1}{4}$ ”, azonban ez közepe felé fogy, foka féle növekszik.***)) A rajta lévő ékítmények egyszerű hegyes ponczczal verettek reá, melyek a szélek mellett futó szigszög vonalból, (l. az idézett Kállayféle értekezéshez mellékelt rajzot) az élénél pedig egy szabálytalan háromszögben álló kereket képez, mely két függélyes átmérő által, négy körszelvényre osztatik; a középpont körül egy kisebb négyzet látszik, a többi tért csigaforma kacsaringvonal tölti be. Ezen cifraság mind két oldalon egyenlő, és elég szorgalmat tanúsít a kivitelben. A foknál habmaeander-féle díszítmény van alkalmazva; azon bárányról és keresztről, melyet Kállay úr említett és a rajzban is látható, A. K. úr egy szót sem mond; de akármilyenek lettek légyen azon alakok, Kállay magyarázatát még sem fognák igazolni. Ámbár az egész mű tömör, mégis inkább dísznek és kényelem-
nek látszik eszköze lenni, mint támadásra, vagy védelemre szánt fegyvernek.

A legközelebbi, nagyobb csákány 27 latot nyom, és 135 db fira van becsülve. Élére nézve már tökéletes szekerczéire emlékeztet; szélein bevágott díszítmények által tűnik fel, s inkább fegyver alaku mint az előbbi.****)) A művezet a lakatos- vagy sárgaréz-
öntő munkájáétól kevéssel különbözik.

A két legnagyobb, egyenkint 1 font 8 latot nyomó és együtt 400 db fira becsült csákány annyira hasonló, hogy A. K. úr véleménye szerint ugyanazon agyag mintából kerülhettek ki. A közönséges favágó szekerczétől alig különböznek, csak hogy fokuk hátsó

*) Sitzungsberichte der k. k. Akademie der Wissenschaften in Wien. Historisch-Philosophische Classe VI. I. 280. lapon.

**) A. K. és Kállay jelentése szerint *négy*.

***)) Ezen csákány Kállay értekezéséhez csatolt rajzon felül balra áll, de itt hossza 4' teszen élének magassága pedig $1\frac{1}{2}$ ”, mit azonban nem kell csodálni, minthogy a rajzok egyáltalán kiegészítve, diszesítve állítják elő a többi tárgyakat is.

****)) Ezen szekercze Kállay képén felül jobbra áll, s ugyanannak látszik lenni, mely Arneth Analectai között a 14. tábla közepén le van rajzolva, azon különbséggel, hogy az Értesítő képe kiegészített, javított; Arnethé pedig természetű s azért némileg eltérök el mástól.

része egy nyujtvánnyal a nyélhez inkább tapad. Egy két durva bevágáson kívül, melyet alkalmasint még az agyagmintában nyertek, egyéb ékességet nem mutatnak. Ezeket A. K. valóságos fegyvernek tartja, nemcsak erősségük, de a nyélnek hagyott nagyobb nyílás miatt is. Ezek 5"-nyiak és tömörök.

Az alaktalan aranydarab 1 font 20 latot nyom, és 260 cs. aranyra volt becsülve.

A láncz szemei finomabb munkából állanak, és a csákányok durvaságával összehasonlítva, úgy látszik, hogy valamely nyugati tartományból, zsákmányképen ide került. *) Jelenleg nem egész; némely részei, alkalmasint a tolakodásban, el is veszhettek.

Az aranygyöngyök $\frac{1}{4}$ és $\frac{1}{16}$ "-nyi átmérővel, üveggyöngyeinkhez egészen hasonlóak.

Az arany domborgombok a közönséges sárgaréz pipafődelekhez hasonlíthatók, és a nép által azoknak is kereszteltettek. Meglehetősen vastag arany sodronnyal voltak ezek egymáshoz erősítve, és valószínűleg ló ej díszítmény részletei lehettek.

A. K. úr azon okoskodását, hogy ezen csákányok székely főúri voltak, itt nem követjük; helyes azonban abbeli megjegyzése, hogy ily drága anyag, oly annyira művészietlen alakban és a tömör aranydarab épen úgy árulják el a barbár lovagot, mint azt határozottan tanúsítják, hogy kezdetlegességük miatt római műhelyből ki nem kerülhettek.

Meg nem lehet fogni, mikép történhetett az, hogy ezen kincs, mely hivatalos kézbe került, nyomát azok vesztették el, kiknek hatalmában állott, arról a legbiztosb tudósításokat szerezni.

„Végre 1851-iki év január hava 18-án egy része a leírt leletnek a pénzügy-ministerium útján a cs. főkamrási hivatalhoz, s onnan a cs. muzeumba került. „Így szól Arneth.“ Kértem azonnal ő felségét, hogy ezen ritka, talán egyedüli darabot, t. i. a csákányt, a cs. kir. gyűjtemény számára fentartani kegyeskedjék; ő felsége megtartotta, a többi alaktalan, művészietlen darabokat, melyek 34 $\frac{3}{32}$ latot nyomtak vissza adtam.“

Jelentését Arneth költőileg zárja be: „az aranyleletek Erdélynek, úgymond, rendkívüli részvétet szereznek, valamint gyakorlati, úgy költői irányban is; — mintha már itt az aranyörző grifek és Arimaspek hazája kezdetett volna!

Minthogy ezen ritka kincs nagy részében oly sokáig lappangott, a maradék pedig csak 10 év múlva került a cs. gyűjteménybe, nem lehet kétkednünk, hogy honi régiség kedvelőink mindent elkövettek, miszerint ezen ritkaságoknak legalább egyes darabjait birhassák.

Nem fog senki kiméletlenséggel vádolni, ha azt gyanítom, hogy a gr. Andrássy család birtokában lévő, országosan ismert csákány, mely állítólag Erdélyben szereztetett, egyike az akár négy, akár kilencz czofalvi csákányoknak. Megjön talán az idő, hogy a társakat is megismerjük, ha csak a birtokosok, félvén a fölfedezéstől, elég gondatlanul, valahol meg nem olvastatták.

*) Ha mindjárt különösnek is látszik állításom, még sem hallgattatom el azt, hogy A. K. úr ezen véleménye egészen alaptalan; sőt a tapasztalással és tüzetesb vizsgálatokkal ellenkezik. Nem mindig durva az, mit a barbárok készítettek; kevesebb izléssel kerülhettek ki a munkák kezeikből, de a kiállításban gyakran igen nagy gyakorlottságot tanúsítanak.

Csak az első, czifrabb, csákányra szorítkozom, s azt állítom, hogy annak széleit kerítő vonal, mely a rajz szerint egy gyöngysort tüntet elő, épen azon izlést és kezet árulja el, mely a láncz laposabb, két gyöngysorni ékességet mutató, szemeit készít; valamint a külön álló lapos lánczszembe fűzött kerek — mintegy két szarvba végződő rovátkás gyűrű is ugyanegy művezetre nézve, a hosszabb karperecz alakú sodronnyal.

A pipafödél alaku, pontozott, aranylemezek közül hat van az idézett Analecták XIV. Tábláján lefestve. Megegyeznek ezek a bakony-sz.-lászlói bronz lemezekkel, melyek Lakmann lelkész úr állítása szerint véka számra találtattak, és valamint a kicsindi, úgy egyéb honi bronz-leletek között is szerepelnek. Ezekhez egészen hasonló arany pikkelyek, vagy vékony lemezek láthatók a m. nemz. muzeum 6 szekrényében, és minthogy az ott díszeskedő aranyláncz az Értesítőben közlött czofalvival ugyanazonosnak teszik, benne valószínűleg, ismét megtaláltuk ezen nevezetes leletnek egy kitűnő részét. Sőt tovább megyek gyanúsításomban, azt hívén, hogy a 4-ik számú szekrényben fekvő habmaeanderrel díszített vékony aranylemezek, melyek valamint az Analectákban, úgy az Értesítőben lerajzolt lemezekkel egyenlők, sőt talán a pompás éles kovátkákkal ellátott karperecz is, ha mindjárt külön helyekből külön kezekből, kerültek volna nemzeti gyűjteményünkbe, ugyanazon czofalvi kincsek valódi részei.

Azon reményről, hogy mi a legközelebbi években határozottan megmondjuk, a reánk oly gyérén és oly hiányosan maradt műemlékekből, melyik népé lettek légyen ezen maradványok, és melyik századba teendők! régen lemondtam; *le champ à parcourir est immense et ce ne sera qu'après avoir beaucoup observé, beaucoup recueilli qu'on pourra arriver à des distinctions rigoureuses de peuple à peuple.* Lettre de M. Frideric de Troyon de Lausanne adressé a Ms. Morlot. Sitzungsberichte sat. 297. l.

Hogy ezt valaha elérhessük, szükségünk van épen arra, mire az emberek a legkisebb súlyt fektetik. t. i. hogy az egész leletek együtt maradjanak, és minél többily egész leletnek birtokába juthassunk.

Sokat fog rajtunk segíteni a fémek' vegytani bontása, a talált érmek, és talán az emlékek alakja és a rajtuk található díszítmények is. Ezen minden kornak, minden vidéknek megvannak saját öröklött, és változatlanul az utókornak átadandó alakjai, főleg a köznépnél, mely az újabb, eltérő szerszámokhoz, készletekhez, de még ruha kelmékhez is nehezen tud hozzá szokni. Ha ezek, a rohanva haladó közmiveltség közepette, így maradhattak, és mai napig is megmaradnak, holott az emberek órák alatt száz mértföldet átrepülhetnek, s egy napon három négy egészen különböző népeket láthatnak, mennyire lehetett belerögözve, beleélve a régi elkülönözött népfajoknál a saját izlés, szokás, művészet! Korsóink, tálaink, szerszámaink, kelméink virágai sat. egészen különböznek csak azon népfajakéitól is, kikkel századok óta élünk, és még ők is megtarták sajátságait.

Ezen indulva kerestem czifrázatinkhoz hasonlókat, és találtam, hogy sokalaku bronz csakányinkhoz egészen hasonlókkal bír a messze észak*), hogy ezek kardmarkolataik, vértjeik és paizsdudoraik czifrázatai**) egészen egyenlők a czofalvi aranylemezek habmaeanderféle díszítményeivel, úgy hogy itt a hagyományos művészeti rokonságot, mely ugyan egy törzsé lehetett, vagy különféle törzseké ugyan, de úgy, hogy ezek talán egy külön harmadiktól vállalták, vagy tanúlták el készleteik alakjait és kacsaringóit. ***)

*) Atlas for Nordisk Oldkyndighed B. I. Tábla.

**) u. o. B. III. IV. V. és VI. Tábla.

***) Ezen nézetemet legnagyobb örömmel igazolva találom Arneth többszöri munkája, 87. lapján, hol ezt mondja a Seeland szigetjén, Friedrichsburgnál talált harci kürtök nem megvetendő adatul szolgálnak arra, hogy a magyarországon talált, és az északon feltűnő műemlékek között, a czifrázatokra nézve feltűnő hasonlatosság legyen. Die antiken G. u. Silber Monumt 87, l. Ugyan erre magyarázom Worsaae szavait is, ki „Daenemarks Vorzeit durch Altetthümer und Grabhügel beleuchtet“ című munkája előszavában V. lapon ezt mondja: Die lebendige Aufmerksamkeit, die in den letzten Jahren zusehends in Deutschland, und den umliegenden Laendern für vaterlaendische und, man möchte sagen, auch für scandinavische Alterthümer erweckt ist, laesst mich hoffen, dass einsichtsvolle Maenner in den verschiede-

Elősorolván azokat, mik leleteinkből hazánk határain kívül őriztetnek, s mi érdemes, hogy mindenki a császári gyűjteményben figyelmesen megtekintsen, szükséges, hogy azokra is egy pillanatot vessünk, mik a m. nemzeti muzeum kincstárát ezen korból diszesítik. Természetes, hogy itt oly drága, oly teljes és feltűnő leletekkel nem találkozhatunk, mint ottan, hol sokkal régiebb idő óta gyűjtenek, hol a szerzésre egészen más források nyítvák, hová az országos hivataloknak, minden leletet bejelenteni, első kötelességükké tétetik; azonban nincs pirulásra okunk; az alap elégtelenségét pótolja az egyesek hazafisága, és a magas kormánynak készsége, megvenni azt, mi ezen intézet érdekessége, méltósága emelésére czélszerű és szükséges.

Nem lehet czélom, hogy itt az igen becses gyűjteményt, mely a m. nemz. muzeumban fel van állítva, teljes sorozatban adjam; hogy minden drága lánczot, karpereczet, csatot, gyűrűt, fülbevalót leírjam; csak egyes példányokat hozok fel, mint azokat a régiebb Jankovitsféle, vagy az újabb muzeumi jegyzőkönyvekben feljegyezve találtam.

3 kerek arany lemez, melyen három kerekde dudor ki van verve, ez Jankovits gyűjteményéből került ide lelhely nélkül, és az Atlas for Nordisk Oldkyndighed B V. Tábl. 2 ábrájához igen hasonló.

Római láncz $13\frac{12}{16}$ # Viczay gróftól becsérélve, év és lelhely nélkül; egy másik, széles csatornás lemezekből, kihalásztatott a Marosból és nyom $49\frac{12}{16}$ #. Egy római arany fibula, Erdélyből, súlya $16\frac{8}{16}$ arany. A ternyei aransodrony, értéke 20 #; barbárkori fibula, nehézsége teszen $30\frac{4}{16}$ aranyt. Ezen koru karperecz, nyom 77 aranyot, körös folyó környékéről; egy másik, végein kigyó fejekkel, Erdélyből, nyom $85\frac{10}{16}$ aranyat, de díszes volta miatt 120 aranyba került.

1859-ben *Miavárról* (Nyitra m.) került ide két arany, vastag hajtó, értéke 187 ft. 47 kr.

A *bakódi* pusztán talált kincs, Kunszt József kalocsai érsek ő nagyméltóságának ajándéka, áll egész ékszerkészletből, úgymint: Karpereczek-, lánczokból, fülbevalók- gyűrűk- csatból sat. kiásott 1859. sept. 22-én a n. Muzeumba került 1860. febr. 21-én. Mint hallom 2000 ftra. van becsülve. Fejedelmi ajándék!

Az archaeologiai közleményekben Érdy úr által már leírt *nyitra-vánkai* lelet, mely 8 darabok tevén, szakférfiak alapos véleménye szerint egy görög korona lemezeiből áll, és az előbbi lelettel együtt, a régiebb kincsek között alkalmasint a Muzeum legbecsesb darabjai, 1860. november 2-án és 1861 máj. 30-án kerültek igen méltányos feltételek mellett Markovics Tivadar úr közbenjárásával Huszár János nyitra-vánkai közbirtokostól a m. nem. muzeum kincstárába.

Senki se gondolja azt, hogy jegyzetünk végén vagyunk, sokat számlálhatnánk fel, mi azonban inkább egy okadatolt jegyzékbe való, mint rövid ismertetésembe. A *timelioteca* már elavult, a fölötte becses tárgyak, melyek sokaságuknál, változékonyságuknál fogva is a külföldi szaktudósok figyelmét már régén felgerjesztették, intenek bennünket, hogy a bécsi császári muzeum díszes leírása nyomán, a tárgyakat pontosan és kimerítőleg közölve, hü rajzokkal illusztrálva, adjuk át a nemzetnek, a tudós világnak; mert ha még sokáig késünk, meglehet, hogy mint már sok másban, mások fognak megelőzni, s ezen hálás munka érdemétől megfosztani. Igaz, hogy ehhez pénz, sok pénz kell; de erről fog, saját diszére, az ország gondoskodni!

nen Laendern prüfen werden, wiefern meine zum Theil aus der Untersuchung alterthümlicher Denkmäler gewonnen Ansichten von der ältesten Bevölkerung des nördlichen und westlichen Europa durch die bei ihnen vorhandenen Denkmäler Bestätigung finden möchten oder nicht.

II.

A MÁRMAROSI ARANYLELET.

Azon nevezetesebb kincsek között, melyek nemcsak a régészre nézve, belső tudományos becstük miatt érdekesek, hanem értékük tekintetéből is a figyelmet megérdemlik, kitűnő helyet foglal azon arany készlet — vagy díszmaradék, mely több év előtt találtatván, egy részében a magyar nemzeti muzeumban őriztetik, míg a másik azon család birtokában van, melynek birtokán a kincs napvilágra került.¹

Már a múlt években, mutatott nekem Mihályi János jogász úr egyes aranygyűrűket, mint azon kincsnek részeit, az itten alább ismertetendő darabokat csak most kaphattam tüzetes leírás végett és pedig említett szorgalmas hallgatóm ismertetése kíséretében, melyet egyébi érdekességénél fogva is közölni kötelességemnek tartom, annál inkább, mert eddig tudtommal ezen nevezetes leletnek irodalmunkban nemcsak kellő, de semmi nyoma nincsen.

Mihályi úr értesítése így hangzik:

Főtisztelendő igazgató szíves felszólítása következtében sietek nagy atyám *Mán László* birtokán történt kincstalálásnak egyes körülményeit közleni, s egyszersmind nem tartom feleslegesnek, egyet mást a falu multjából felhozni, a mi talán ama kincsek magyarázatául is szolgálhatna.

Szarvasszó helység (oláhul Saraseu) Mármarosvármegyében fekszik az országot mellett, a Tisza mentében *Sziget* és *Hosszúmező* koronavárosok között, mindkettőtől $\frac{1}{2}$ mértföldnyi távolságban. Szép és kedvező fekvésénél, valamint igen nagy és megyénkben még meglehetősen termékenységgű határánál fogva a község birtokosai a legrégibb időktől fogva a legújabbakig előkelő szerepet vittek a megyében, a mint ezt számtalan családi iromány is tanúsítja. De biztos történeti adatra a falu multjából csak egy 1345-ik eredeti privilegiumban találtam, a melyben dicső emlékü I. Lajos királyunk a *Zorwazou-i* keneziatust *Aprusa-* és *Marusnak* Erdew vajda fiainak és *Saan* testvérének, valamint ez utóbbi fiának *Myk-*nek adományozza, ugyanazon feltételek mellett, melyek alatt Károly király adta az előbbi említettek elődjének. De a falu már korábbi jelentőségét bizonyítja egy a határban lévő régenten várnak alkalmas hegy, mely maiglan is Cetatie-vár, erősség nevet visel, de a melynek nyomát sem magán, a helyszínén, (vén fákkal levén benőve) sem régi iratokban nem találtam; — nevezetes továbbá a falu közepén maig is fenálló g. kath. templom, mely hagyomány szerint, — s ez nemcsak a nép ajkán él mai napig, de már 1729. feljegyezve találtam a m. szigeti kegyes rendiek „Annales“-eiben, egy időben épített egy kegyes fejedelelnő által a gyulafalvi*) és fehéregyházi*) templomakkal, melyek a XIV. század közepe táján épülvén, a szarvassói hacsak nem korábbi, úgy későbbi sem. E három, megyénkben az egyedüli gör. szertartású falusi kőtemplom a régibb időkbel,

*) Gyulafalva (Julesci) így nevezve hihetőleg Gyula előkelő oláh nemestől, a kinek atyja Dragus, azt más 7. szomszéd oláh faluval 1360. I. Lajos királytól adományképp nyerte, vitéz hadi tettei és hűsége fejében; az adomány egyik eredetije a Rednik családnál ugyanott, fel van véve még a Fejér Codex-diplomaticusban is t. IX. vol. 3 pag. 159. — Ezen templomot a főt. urak is ott mulatásuk alkalmaival, hallomásom szerint, a XIV. századból eredtnek ismerték el.

**) Fehéregyháza (Beserica Alba) szintén elő jön már a XIV. században, a mint a többi közt egy, általam lemásolt eredeti okmány tanúsítja; de a templomot a mult század elején nagy részben a Tisza elvitte; ebben pihentek az ajtatos alapítónő hamvai is, míg 1729. a Tisza miatt más hova átvittek, az említett Annales-ek bizonyossága szerint.

a többiek erős tölgyfából épülvén; s a három körül a szarvasszói a legegyszerűbb; áll ez ugyanis egy előcsarnokból, mely ritusunk szerint a nők helye, s mely alatt jelenleg a Mán család sírboltja van, — továbbá a vastagfalú templomhajóból, hová a férfiak gyűlekeznek. s a szentélyből, melyet a szabályos nyolczszög három oldala képez; a kerek boltozatu hajó és szentély egy vastag kőfallal van elválasztva, mely az ikonostas-t képezi, az ódontság legszembeötlőbb jeleit magukon viselő képekkel, a szokásos három helyett csak két ajtóval, alkalmasint a szentély szűk volta miatt; kívülről, mint minden más e nemű, kettős keresztű fatoronynyal van ellátva. Ennyit e templomról, melyet különben is a fejéregyházi sorsa, t. i. a Tisza fenyeget. — Megemlítenédnek tartom még ama maiglan is „Vas kapu“-nak nevezett szorulatot, melyet a hosszú-mezei szarvasszói határ találkozásánál a Tisza holt medre s egy kinyuló hegyképez, ezen visz keresztül az országut jelenleg is; a „Vaskapu“-nak nevezet előjön már az 1406. metalis reambulatióban — A falu birtokában volt családok a századok folyamataiban igen változtak, hol újabb királyi adományozás, hol örökösödés útján többnyire leányágon; így találjuk a XIV. századtól napjainkig felváltva a többi közt a: Bankyván, Gerhez, Pap, Koruly, Rácz, Rednik, Dunka, Jura és Mán családokat, melyeknek egyes tagjai többnyire előkelő állást foglaltak el a megyében, rendszerint mint „Judices Nobilium“ említettven iratainkban. Legujabban Mán László alispán után (†. 1847) gyermekei örökölték vagyonát: Mán József, Mán Julia (Mihályi Gáborné) és Mán Zsuzsánna (Jurka Jánosné).

Ezek előre bocsátása mellett, a mi a kérdéses arany darabokat illeti, azokat az 1847. ó szerinti Husvét első napján találta az urasági czigány-kovácsnak fia, a midőn tehenét legeltette, egy másfél holdnyi irtáson a falutól délre eső hegy lejtőjének közepén, szemben a régi kuriával, nem messze egy ősi körtefától, a megelőzőtt tavaszi erős esőzés után, mely azokat a földből kimosta; a fiú apja a találatokat földdel s kövecsekkel vegyessen, köteles hűségből, vagy tán becsöket nem értve, az urasághoz hozta, Mán Lászlóhoz, a ki vendégeivel levén elfoglalva a dolgot figyelmére nem méltatta; de ezek egyike, egy kir. kincstári tiszt, annál hamarabb észrevette a darabok minőségét, s másnap a kamara részéről egy nagy deputatiót hozott ki, előre elhíresztelve, minő kincseket leltek Szarvasszón, a minek az lett a következése, hogy az egész falu kincset ásni özönlött; de ott termett a deputatio s mindent lefoglalt a kincstár számára. Magától a czigánytól vallomása szerint kilencz fontot vettek el, — fides penes auctorem. — A lefoglalás minden hivatalos rend és biztosíték nélkül történvén, a talált aranyok legnagyobb része elsikkasztatott; kevés utott belőle a kormány útján a nemz. muzeum birtokába. A család részéről — melynek csakis az első ízben talált 2—3 ftnyi rész jutott, az utána járást megakadályoztatta Mán Lászlónak nem sokára ezután Juniushan bekövetkezett halála, s az ország későbbi zavaros állapota. Említett részről ugyan későbbben per kezdetett, de eredménytelenül. — Édes anyám Mán Julia osztály részül jutott darabokból megvizsgálás végett közlém ama nyolcz arany boglárt, van ezen felül még más egészen gyűrű alakú darab rovatékokkal, közepén vastagabb, mindkét vége felé vékonyodva, a melyek nincsennek összeforrasztva, s van még mintegy 400. szemnyi nagyobb, gombostű-fej nagyságu arany gyöngy, közepén lyukkal a melyen át selyemszálla fűzhetők, a legközelebbi adandó alkalommal ezeket is közölni fogom.

Ezen arany darabokat némelyek szerint szétört cserépdarabok közt, mások szerint a pusztai földben elrejtve találták; származásuk korának közelebbi meghatározása a szakértő tudományosság feladata, melylyel az én szerénységem még nem bír; anyagjukra nézve, a tett vizsgálatok szerint, minden vegyték nélküli szinarany mind; minden jelenség az u. n. bronzkori régiségek közzé sorozza, már azon körülménynél fogva is, hogy e korbeli emlékek gyakran találtnak a vidéken. A többi közt a mult 1862. évben is *Jurka*

János úr kálvini bútorán is, hol az ekevas hasonló alaku és más többféle veresréz tárgyakat vetett föl. Némelyek még azt is akarják tudni, hogy a Szarvasszón kiásott kincsek közt egy nagy gyűrű is találtatott; de ez más darabokkal együtt eltűnt.

Ezeket tartám kötelességemnek, mintegy commentár gyanánt ama régieségekben a főtiszt. urral közleni, elnem hallgatva az igazat, valótlan hozzá nem adva, úgy a mint ezekről szülőim, falubeli öregek s másak által értesültem alkalmilag, fentartva magamnak azon szerencsét, hogy a dolognak jobban utána nézvén erről, valamint azon nagy és széles kardról, melyet a kincsek helyétől nem messze a mult nyáron találtak, bővebb jelentést tehessenek.

A ki egyébként maradok Budapesten dec. 6. 1864.

a szeretett igazgató és tanár urnak

legszerényebb hallgatója:

Mihályi János.

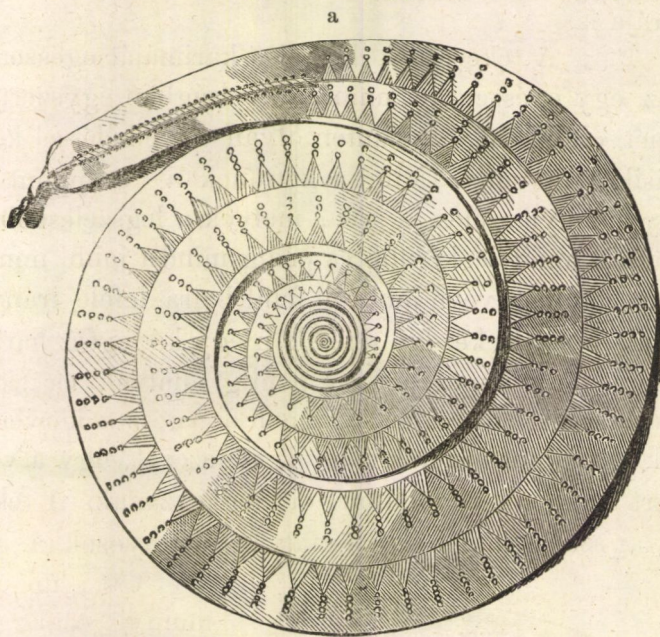
Értesítő úr honfias szívességből velem közlött 8 arany lemez darabot; a két legnagyobb, valamint a három középső és legkisebb, egyenlő nagyságúak. A csigaalaku lemez tekercsek legnagyobbikának hossza a középponttól a külső tekervény legszélesb része karimájáig 43—45 millim; ugyanazon ponton egész széle 80 mm; — a középsőké 33 és 56—60 mm; — a legkisebbeké 28 és 42—50 mm.

Általános jellegük az, hogy p. o. a legnagyobbak hajszálnyi finom huzallal tekervényesen kezdődven 7—8, — a kisebbeknél 6—7 csiga fordulat után lassankint lapulván 22, illetőleg 14 miliméternyi lemezekké szélesednek, melyek majd ketteje, majd hárma együtt véve egy millim. vastag; míg ezek ismét keskenyedven, négyszögű, csavar idomuan ide-oda hajtott huzalba átmennek, azontúl lándzsás levelüekké válnak, s végre kerek huzallá idomulnak.

A tekercses lemezek czifra része fényes, míg az ellenkező, eredetileg nem látható oldala egyedül ez előlapra vert pontok és huzások nyomait mutatván, sima és halavány.

Bár a diszítmény mind a nyolcz lemezen elvileg ugyanaz, vannak mégis kitérések, melyeket felemlítenünk szükséges.

a) a két legnagyobbat tekintve, ezek jobb és bal oldaliak, s valószínűleg valaha, a huzal által össze is valának kötve. A benső huzaltekercs eredetileg egy lapban feküdt, most a legtöbb lemezben össze vissza hajva kiemelkedik. Ez a lemezekhez nincs hozzá forrasztva, sem másképp összekötve, miért is csodálatos, ha csak a lemez maga középpontja felé sokkal vastagabb nem volt, hogy az egész középtért betöltvén és sokkal vastagabb levén, mintsem hogy magából a lemezből kivágtathatott volna, mi módon készítettett. Minden nagyobb bronzkori magyarhoni, valamint az északi leleményeknek, főképen azoknak, melyek edényekben találtatnak, sajátosságuk az, hogy a legkülönbféle huzal, vagy huzal- és lemez tekercsekkel bővelkednek, míg azokat a nyugati részeken talált bronz készletek között ritkábban észleljük; azonban találtattak ezen tekercsek, bár ritkábban a hallstatti tó körül is,

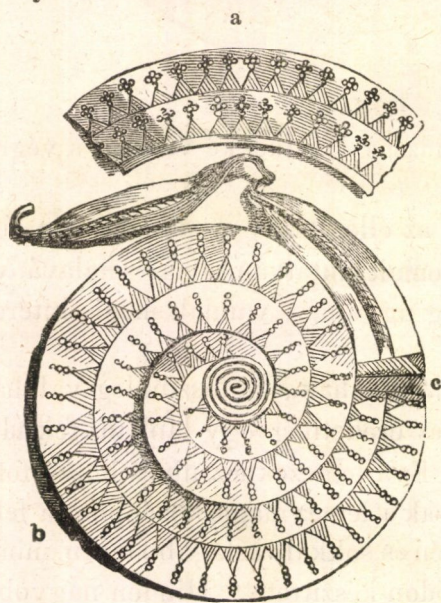
1. ábra

der Sitzungsberichte I. phil. hist. Classe IV. 1850. 338 l. úgy szintén a zürichi tó mellett, a zürichi társulat évkönyveiben, legváltozékonyabb alakjait a régi, pápaszemképen összekötöttéktől egészen a nagyszerű tekercsekig, melyek vastag, szegletes sodronyokba végződnek, vagy többféleképen összeillesztett kerekekből állanak, ilyeneket, valamint nemzeti muzeumnak az effélékékben gazdag gyűjteményében, úgy az Archaeol. képatlasz tábláin bőségesen láthatunk.

Itt, ezen alkalommal, csak azok érdekelhetnek leginkább, melyek huzaltekeresből lemezekké és viszont ismét huzaltekeresekké változnak. Ezek készítése pedig, vagy úgy történhetett, hogy valamint a kicsindi lelet leírásánál (Vasárn. Ujs.) lerajzoltam, a sodrony a végén összekalapácsolt lemez közé szorítottatott, vagy közvetlenül I. képatlasz VI. Tábl. 22. ábra a gerinczczel ellátott széles lemez, mint a kacsos levél, sodrony tekercscsésé változik, mi aranykincsünk határozására nagy befolyással lehetne, ha ezen bronz készletek, valami meghatározható, történelmi emlékekkel, p. o. római vagy görög érmeikkel együtt találatnának.

A lemeznek sodronynyá való átidomulását mutatja, a képatlasz VII. Tábl. 25. ábrája is.

A tekercsnek legbelső karimáját egészen addig, hol a lemez ismét keskenyebbé lesz, egy egészen két mmnyi távolságban egyszerű vonal keríti, lassankint növekedvén és ismét eltűnván, ezt szintén olyan növekedéssel követi egészen 10 mmnyi széleséig egy másik csigavonal. Mind a kettőnek a középpont felé néző részen állnak 1 mm. magas, ugyanannyi széles Δ gek, melyek a legszélesebb részen 4,4, 5, 5 mm-nyiekké lesznek, előbb semmiféle, később és pedig mind a jobb, mind balra tekeredő lemezen, négy, öt, hat, czimertanilag vevé jobbról felül balra lefelé irányolt egyenes vonalokkal diszesítvők, a legkisebbektől kezdve tetejükön egy két egész hatsugarasan egy vonalban álló ponttal, és megint fogyván egész egy pontig ellátvák, és pedig úgy, hogy ezen pontok felül sehol a lemez szélét el nem érik, hanem az egész tekervény hosszában egy 3 mm. szalagot hagynak. Valamint a kerek pontok ponczczal, úgy a vonások igen éles vésővel lőnek kivágva, mert az ellenkező oldalon jól meglátszanak. A tekercs tekervényei is növekedőleg, ugyan olyan szerszámmal elválasztatván ruganyosokká, lőnek.

2. ábra.

Ott, hol a lemez legkülsőbb tekercse hirtelen 8 mmnyi szalaggá vékonyúl, közepén a választó vonal közvetlen folytatásául $1\frac{1}{2}$ mmnyi széles, 83 mm. hosszú gerincz emelkedik, mely ismét huzallá lőn átidomítva. A gerincz teteje vésővel belevágott rézsutvonalok által zsinór alakúvá válik jobbról balról sűrűpontok környezik. I. 1. áb. a Nehézsége egy-egy darabnak $6\frac{1}{2}$ #.

A közép nagyságuk közt kettő jobb egyik a bal oldalra való. Művezetük egyenlő az előbbiekével, csak hogy a tekercs kezdetén álló háromszögecskék végein egyes pontok vannak, míg a többiek épen öt pontból álló \div rózsácskák vagy kereszkék láthatók. A keskenyedő sima rész gerincze 33 mm; és oldalt nem bír a pontozott vonalak ékítményével. Az egyenlő darabok súlya egyenkint $4\frac{6}{16}$ #.

A három legkisebb közül, melyek súlya egyenkint

*) Majdnem egészen egyenlő alakú bronz tekercsek találtattak Schweizban, I. Keller Pfahlbauten. 3 Bericht Tab. III. 33, csak hogy még egyszer olyan nagyok mint a Tudom. Gyűjt. 1828. I. öt. 1. Tabl. 5 és 6 sz. alatti hársási arany tekercsek.

$2\frac{3}{4}$ #; mind a nyolcz darabé pedig $32\frac{10}{16}$ aranyat téssen, ismét kettő jobb- egy pedig baloldali, ugyan azon diszítménynyel ellátvák, mint a legnagyobbak, a háromszögek fölött rendesen három pont van alkalmazva, melyek egynél a szélig kijőnek, míg a másik kettőnél a szélen keskeny szalagot hagynak. A keskenyedő lemez a tekercs végén két egyenközü vonal között tollszakállféle diszítménynyel bír, l. a fenebbi b fametszvényt c-nél melynek vonalai úgy fekszenek, hogy az általuk képzett csúcs a külső széle felé van irányozva.

Ezen közvetítő czifraság a többi daraboknál nem találtatik. Két darabon ezek közül még látni azon a négyszögű tekert huzalon túl kezdő, levélalaku diszítmény folytatását, mely a többiekénél szintén meg volt, de a huzal vékonysága miatt letörött, úgy, hogy egy részecskéjét csak a legnagyobbak egyikéjén még lehet észrevenni.

Ezen részén a sodrony-gerincz folytatva vagy on, és sima, mintegy két mmnyi, széleit olyanoknak lehetne mondani, mit a fűvészetben a növény szárak szélein gatyának szoktak nevezni.

Az egész készleten egyéb ötvösi szerszámnak nem vettem észre használatát, mint igen éles vésűnek, melylyel a tekercs növekedő és keskenyedő szalagjai egymástól elmentettek; tompábbaknak, melyekkel a háromszögek vonásai és a huzal-gerincz zsinorforma mélyedései készültek, és azon ponczét, melylyel az egy vonalban és keresztben álló pontok bevésettek.

Úgy látszik, mintha egyedül a két sor háromszöget elválasztó csigavonal szabad kézből készült volna; mert több helyen kiterések észrevehetők, melyek nem a vert vésűtől, hanem inkább a helyes vonaltól kitérő keztől származhatnak, és mivel a vert részeknél mindenhol a verés nyoma a hátapon domborodva észrevehető, míg említett vonalunk inkább csekély barázdával van jelezve.

Az egészben díszes részletek, és a csiga szabályos tekervényei ügyesen rajzoló művészt árulnak el, és egyáltalán az ötvösségnek virágzóbb korára mutatnak, a diszítménynek ügyes alkalmazása pedig a térnek eszélyes használtatásáról győznek meg bennünket.

Szabad szemmel nézve kevés eltérést fogunk észrevenni, sőt a háromszögek vonalai éles karczolásnak tünnek fel, mely igen éles tüvel eszközöltetett; hanem ha a nagyítót alkalmazzuk, látjuk, hogy itt alkalmasint nem a karcztű, sem az árvéső működött, hanem a verő réz- vagy bronzvésőt használta a művész, annál inkább, mert ennek nyomását a hátapon mindenütt kimutathatjuk.

Mindazonáltal leletünk kiegészítésére nézve nem csekély érdekű adatul szolgál azon részlet, mely belőle 1848. máj. 13-án a magyar nemzeti kincstár díjazó hivatalától a magyar nemzeti Muzeumba került, és annak 1846-ik Jegyzőkönyvében, a 36-dik lapon ilyformán van le írva:

II. a) 86 darab különböző nagyságu arany láncszem, valamennyinek súlya; 99 # 10 szemer.

b) 7 darab lapos arany tekercs, ezek súlya: 29 # 5 szem.

c) 2 darab nagyobb arany karika, mindkettőnek súlya 46 # 7 szem.

d) különféle nagyságú, gyöngyforma, kilyukasztott arany szemek és más töredék: 8 # 30 szem. teszen együtt = 182 # 52 szemer, mindegyik arany becsültetik 3 fr. 30 kr. p. # 640 fr. 2 kp.

Részletesen tekintvén ezen darabokat, méltó figyelmünket érdemlik az a) alatt említett rovátkás karikák, melyek különféle nagyságuak lévén, többnyire monornak; a legnagyobb l. a 3. ábr. külső szélessége 34 mm. magassága 30 mm; nyom $2\frac{5}{4}$ #; mind-

3. ábra.

két végétől 8 mmnyire fényesen sima, s lassankint közepe felé vastagodó; keményre van verve, úgy hogy a különben igen puha és könnyen akar merre hajtítható arany ruganyossá lesz, s minthogy eredetileg a karika, mint az aczél láncszemeknél történik, az egyik vége a másikon túl hajlítván, midőn épen azon véghez vitetik, ruganyossága miatt tökéletesen és erősen érinti, lehetséges volt, hogy különbözőleg mint a czofalvi láncznál látjuk, hol a szemek végei jó messze, az ellenkező vég irányába visszanyúlva, kikerekített végeikkel a szem szélesebb öblében találkozzanak, egyszerű érintés által erősen zárkozzanak, és az egybefűzést valamint, a kibontást is, a lehetőleg legkönnyebb módon eszközöljék.

A rovátkák, melyek majd élesebb, majd tompább gerinczűek, reszelővel készültek csavar formára, mely egyik sima végtől a másikig ugyanazon irányban tekeredik.

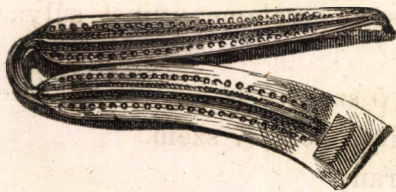
A művezet valamennyi efféle karikánál tökéletesen ugyanaz, a középső nagyságukat meg sem mérván, csak a legkisebbek mértékeit emlitem, melyek 18 mm. szélesek és 16 mm. magasak.

Hogy ezen egybefűzött különféle nagyságu karikák hajdanta pénzül szolgáltak, egy perczig sem kétkedhetünk, ha Érdy János „A legrégibb pénz“ I. Tudománystár 1840 májusi füzetében, és Kiss Ferencz „A karika pénzekről“ Arch. közlemények I. kötetében megjelent értekezéseiket olvassuk. Valószínű hogy ez utóbbi túl is hajtott feladatában, de hogy Érdy mérsékeltebb és alaposabb nézetei helyesebbek, bizonyosnak tartom. A különféle helyeken talált, és lelkiismeretesen megmért karikák meg fognak bennünket mind a nézet helyességéről, mind a használt különböző pénzlábról győzni. Hogy ezen rovatkás gyűrűk rovatolása épen azon czélra szolgált, mely a régi csipkésen bevágott, vagy újabb karimájukon rovatolt érmeknél czéloztatott, t. i. a érmeknek sérthetlenségére, igen eszesnek látszik lenni. Ezen gyűrűk közül 4 darab van a Mihályi család birtokában.

A b) alatti arany lapos tekercsekre nézve, van a Muzeum birtokában 2 egyenlő nagyságu lemez, mind a kettő czimertanilag jobb oldalra való, a középponttól széleig mérve 34 mmnyi, egész szélessége pedig 70 mm. Művezetük a fennebb említetteknel finomabb, a tulsó lapon a ponczirozott pontok nem oly tisztán láthatók, mint a Mihályiféléken, a háromszögek oldalai, valamint dűlő vonalokból álló czifrázatuk épen nem látszik át, jeleül annak, hogy alkalmasint nem ponczczal, hanem inkább karczárral készültek.

Izlésre, és mügondra nézve alig várhatunk többet a mai ötvösségtől, ha egyszer mind a czifraság egyszerűségét is latba vetjük.

A hol a lemez növekedő lapja levélidomu, gerinczes hátú folytatássá összehúzdik, ismét tollszakáll-forma czifrázat fordul elő, mely azonban minden oldalról vonaloktól határoztatván, a lemez külső-belső széleit nem éri. A gerincz maga 37 mm. hosszúságu; háta nincsen vésűvel rézsutosan bevágva, hogy a vágások a gerincz vastagsága daczára átlátszanak, hanem sima, de két oldala finom pontsorról van diszítve, melyet oldalvást még két sor pont körülvesz. Ezen lap végén négyélű vastag sodrony tekeredik, visszafelé, és ismét végén keskenyülő levélbe mén át; gerincze, mely 43 mm. hosszú művezete az előbbihez hasonló, végére kerekdek sodrony van forrasztva, mely szigszög módra vissza hajlik, miért is bizonytalan vajjon, ez volt-e első hajlásának iránya is. l. 4. ábr.

4 ik ábr.

Feltűnő, hogy míg a Mihályiféle ilyen nagyságu tekercseknél a közép-rétes szélessége csak $10\frac{1}{2}$, emezeknél 13—15 mmt. téssen.

A diszítményre nézve ezen lemezek a többitől eltérnek abban, hogy míg ott a

növekedő háromszögek fölött 5—6 egyenes vonalban álló pontot látunk, itten háromnál többet nem találunk.

A két lemez egészen egyenlő súlyú, egy-egy $8\frac{3}{4}$ # teszen.

A harmadik darab az előbbiek baloldalra való töredéke és $4\frac{1}{4}$ latot nyom.

A negyedik szintén baloldali, zöldes színtű, a Mihályiféle középsőkkel egyenlő rajzra és művezetre nézve, de levélforma vége hiányzik, valamint a többiekénél a gerincz mellett lévő pontsor is.

A hetes számot kiegészítő három darab, Érdy úr állítása szerint, egyedül rajz nélküli töredékekből áll, és a vizsgáló figyelmét nem érdemli.

c) pont alatt fel van jegyezve két darab négyélű, különben síma karika, átlója a legvastagabb részénél 4 mm. egy-egy oldala 3 mm; legnagyobb külső átmérőjük 35 mm. súlya $3\frac{1}{8}$ #, végei felé ez is vékonyúl és a vadaknál előjövő függőkhöz vagy orrkarikákhoz hasonlít. l. 5. ábra.

5. ábr.

Ilyenforma de nagyobb átmérőjű, és vastag kereksodronyból álló karikák nemcsak a magyar nemzeti Muzeumba kerültek más lelhelyekről is, hanem távol külföldön is fordulnak elő. Ajánljuk a karika pénzokról írt értekezésekhez mellékelt rajzok megtekintését, például: az Arch. közlemények I. kötetéhez tartozó III. Tábl. 47-ik ábrájáét, ugyanazoknak II-ik kötetéhez kiadott képatlasz képeit, a „Det kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab 1860-iki füzetnek 32-ik lapján kiadott négyélű karikát, mely a mienkkel egészen egyenlő és egy indiai sirban találtatván „*Naesesmykke*“-nek, Nasenschmucknak mondatik. Hasonló karikák előfordulnak a „Mittheilungen der antiquarischen Gesellschaft zu Zürich 1861-ben kiadott „Die Pfahlbauten“ című értekezéséhez mellékelt I. Táblán 54. szám alatt, valamint a Mittheil. der Geschichts- und Alterthumsforschenden Gesellsch. des Osterlandes VI. kötetéhez mellékelt könyomaton; ezeket említi Érdy többször idézett értekezésében, állítván Donop, Prudhoe és mások után, hogy a pénz-karikák nemcsak ősrégi egyiptomi domborműveken, lánczokban fordulnak elő, hanem, hogy ugyanott és Senaar, valamint Nubia belsejében még mai nap is olyan összefűzhető, mérlegezhető karikákkal élnek pénz gyanánt, és egyszersmind az ottani hölgyektől nyakpiperének és fejéknek épen úgy használtatnak, mint az oláh- szerb- és más déli népektől az aranyok és talérok diszítményül hordatnak.

Ugyanezt olvashatjuk az északi népekről „Leitfaden zur nordischen Alterthums-kunde“ 82. lapján; úgy hogy a karikáknak, ilyenféle használatásáról az egész régi korban meggyőződhetünk.

d) alatt még különféle nagyságu és alaku aranygyöngy említettik. Ezek közül a Mihályi családnál mintegy 400 darab van; a Muzeumban 64 darab őriztetik, de még ezeken kívül értesültem hiteles kútfőből, hogy a múlt nyáron 3—4 zsinor, mintegy 2—300 darab ilyen aranygyöngy, került a pesti zálogházba; igen érdekes lenne megtudni, vajjon, ugyan a szarvasszói leletnek részletei-e ezek is, vagy mit meg jobban szeretnék, ha más helyen is ilyenek találtattak volna.

Ezen halavány gyöngyökből csak a legfeltűnőbb négy fajt választottam ki, hogy itt felhozzam. l. 6. ábr.

a) a legnagyobbak 4 mm. szélesek, $5\frac{1}{2}$ mm. magasak, a lyukak külső átmérőjü 4 mm. a belső 2 mm. ezek öblösen keskenyednek és oly kitűnő módon vannak kiütve, hogy az ötvös eszének becsületére szolgálnak.

b) 3 mm. széles $4\frac{1}{2}$ mm. magas; a lyuk 2 mm. és egyenesen megy az egész gyöngyön keresztül. Széleik szintén egyenesen elvágvák.

6. ábr.

c) ezeken kívül vannak 2 mm. szélesek, 4 mm. magasak, 2 mm. lyukkal $1\frac{1}{2}$ mm. szélesek, 3 mm. magasak, $1\frac{1}{2}$ mm. lyukkal.

d) $\frac{1}{2}$ mm. széles, 5 mm. magas, a lyuk 1 mm. pillangóformák.

Vannak dombor-, gerinczes-, cgyenes hátúak legkülönbözőbb változatokkal.

Akár kerek sima sodronynak leftűrészelt részei legyenek ezen gyöngyök, akár a rovátkás karikáknak lereszelt lemezei, vagy egyes arany darabokból, bronz mintákban, ponczokkal kiveret gömbjei, minthogy mind egyes, nem forrasztott, darabokból állanak, és ritka simasággal bírnak, azon kor haladásának az aranyművészetben örvendős tanubizonyságául szolgálhatnak; mit a fővárosi aranyművesek is őszintén elismernek.

A mi ezen kincs készítésének korát illeti, azt bizvást a bronzkorba helyezem, nem csak az anyag tisztasága, alakja természetessége és a művezet kezdetlegessége miatt, hanem azért is, mert a sodronynak lemezzé való átmenetele és arra visszatérése; a sodrony négyszögűsége és csavarnemű tekeredettsége miatt, más bronzkori műemlékeket tekintve, későbbi korra alig lehet helyeztetni.

Mily sajnós, hogy ezen nevezetes leletről csak ily kétes és ki nem elégtő adatokkal bírunk! Hogyan tőtt volna ki a leírás, ha nem a vad pusztítás után kellene ezen egyes maradványokat leírnunk, hanem az egész leletre a helyszínén körülményesen lehetett volna figyelni és talán több biztos pontot nyerni, melyek alaposabb véleményt eredményeztek volna.

Ezeket előre bocsájtván, azaz egy bizonyosnak látszik; hogy mivel lemezeink czifrázatai a későbbi scandinaviai északi népek arany- és bronzemlékeik hullámos-kör-tekerces és kétszeresen tekert, főleg pedig a kigyós vagy sárkányos képzelmenyes czifrázatoktól, melyek inkább a vaskorban jöttek divatba, egészen eltérnek, és rendes mértani alakcsákat mutatnak,*) mintegy más irányu, vagy más izlésű népek maradványai lehetnek;

*) Nagy figyelemmel forgattam mind azon rajzokat, melyek részint archaeologiai munkálatink mellett megjelentek; részint pedig legkülönb. régészeti társulatoktól cserélül az Akadémia könyvtárába jutottak. Ezekből kivilágolni látszik az, hogy a legrégebb, legegyszerűbb czifrázatok között a háromszög gyakran szerepel. Így arch. közl. II. kötetéhez mellékelt képatlasz IV. Tábl. 10. számú kardmarkolat; a XVI. Tábl. 112. számú edény czifrázatán, XVIII. Tábl. a bronz csákányon 116. sz.; XX. T. a 127. sz. lándzavégén; ismét a VIII. T. 38. sz. cserépedényen; a Tudománytár 1840. májusi füzet 318 lapjához kötöt 4 ábrán, hol a tollszakállféle czifraság is előjön; a tollszakál és a vonalzott háromszögdisz előfordul Worsaae „Daenemarks Vorzeit“-jában a 17 lapon; valamint a 47. l. melyen a karperecz „mit dreieckigen eingeschlagenen Zierathen geschmückt ist.“ — a Mittheil. der Geschichts- und Alterthums-forschenden Gesellschaft des Osterlandes VI. kötetéhez mellékelt egyik Tábláján előforduló bronz karpereczen; — Det kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab 1860. 1861-ki folyan 5. lapon álló legfelsőbb fametszvényén; — a Mittheil. der Antiquarischen Gesellschaft in Zürich 1861. kötetében; — A dr. Keller Ferdinand die „Pfahlbauten“-hez adott I. Tábla 58. számú bronzkésen, a VII. Tábl. 22. sz. alatt látható karikán, és a Pfahlbauten 4. Bericht II. Tábl. előforduló 23. 24. sz. edényeken. Lindenschmit „die Alterthümer unserer heidn. Vorzeit“, 1864. díszes, 96. Táblával bíró munkájában számos példa van ezen czifrázatra. Itt csak a II. füzet 4 V-ik f. 2. VI-ik f. 2 VII. f. 3. IX. f. 2. Tábláira figyelmeztetjük az olvasót, hogy állításunk valóságáról meggyőződjen! — Végre az Atlas for Nordisk Oldkyndighed B. I. 1. és 2; B. III. 23. sat. tárgyakon, de mindenütt a pontos sor és keresztkek nélkül, mely mindenestre lemezeink diszitménye egyik fő sajátosságát képezi. Egy igen csinos alul púpokkal ellátott edényt találtam B. Sacken. „Ueber die vorchristlichen Culturepochen Mittel-Europas“ című munkája 71 lapján, mely Müglitzben, Morvaországban találtatott; ez, mint a mi fekete fényes edényeink irlával van színezve, és rajta, arany lemezeinken előforduló vonalokkal díszített háromszögek, taláztatnak, csúcsaik fölött pedig függélyes vonások, balra néző egyes nyílhegygyel észrevehetők. Igen érdekesnek tartom még itt felemlíteni, a mit Worsaae i. m. 55. l. mond: „Aus dem Morgenlande sind aller Warscheinlichkeit nach die silbernen Sachen gekommen; denn nicht bloss in Daenemark, sondern auch in den übrigen Laendern des

vagy az említettekénél jóval korábbiak; minden esetre megérdemlik, hogy nagyobb figyelemre méltassuk, hazánk több vidékein talált őskori arany- és bronz-leletekkel összehasonlítsuk, miszerint végtére sikerüljön ezen homályos korban is egy kiindulási pontot nyernünk, és hazánk ezen legtávolabb korának műveltségi történetére némi világosságot árasztanunk. Egy rejtélyes nyelvnek egyes betűi ezen készletek, és a rajtuk előjövő czifrázatok -- és ezek végleges megfejtése ki fogja történelmünkől tűzni azon határtalan pusztaságot, melynek neve *barbár* kor, mely felsorolhatatlan kincsei mellett is mindeddig valódi terra incognita maradt.

Nordens finden sich die geflochtenen Silberringe, und die Silbergeschmeide, die zum Theil *dreieckige Verzierungen haben*, fast immer in Verbindung mit Kufischen Münzen.“ A folytatott élénk vizsgálódás ezen tárgyra is fog idővel kellő világosságot deríteni!

BUDÁNAK ÉS KÖRNYEKÉNEK HELYIRATI VISSZONYAIA KÖZÉPKORBAN.

IRTA

RUPP JAKAB.

BEVEZETÉS.

Az idő, valamint a földismeret is szemei a történelemnek. Ez régi igazság; mert ha nem tudjuk, *hol* történt valami, és idejét sem birjuk meghatározni, *mikor* történt, az olyan tényt a mesék országába fogjuk utasítani.

Az *időről* leggyakrabban bizonyosságot tesznek az úgynevezett beszélő műemlékek: érmek, faragmányok, épületek, krónikák; a *helyekről* inkább csak az utóbbiak. Mert valamint az érmek, úgy a szobrászati művek, sokszor máshová átvittetnek, és így nem csalhatatlan bizonyosságok; az épületek pedig legtöbbször összeroskadván átépíttetnek, nagyobbítanak, úgy, hogy sok esetben csak az alapok, és az épületek más földalatti részei maradnak meg.

Ha már a *templomoknál, városházaknál, váraknál* és egyéb *középművéknél* melyek mint a városok, községek tulajdonai, nem oly gyakran, sem oly könnyen jöhetnek más birtokosok kezeibe, s így minden építmények közt legkevesebb változtatásnak vannak kitéve — oly nehéz a most fennálló falaknak korát, az írott emlékekben előfordulókkal való ugyanazonságát bebizonyítani, úgy, hogy a régésznek leggyakrabban a közvélemény, hibás voltával szembe kell szállania, minthogy az épületek rendszeren néhány századdal régiebbeknek tartatnak: mennél inkább áll ez a *magánházakról*, melyek nem csak nemzetségről nemzetségre változtatják birtokosaikat, hanem az újabb korban, sokszor egy-egy évtized alatt, más és más kezekbe kerülnek, mely alkalommal az új birtokos természetesen ízlése és tehetsége szerint építtet, változtat, alkalmaztat, rontat, bontat, úgy hogy sokszor a *negyedik ötödik elődje magára a házra már aligha reá ismerne.*

Gyakran a hatalmas szomszéd két-három házat vesz össze, azokat legalább homlokzatra nézve egyenlíti, vagy földig bontatja, úgy, hogy a régieknek még nyoma sem mutatható, míg ellenben a nagyobb úri házak gyakran osztály alkalmával egy vagy több kisebb részletre szétdaraboltnak.

A mely ország annyi visszontagságon ment keresztül, mint szegény hazánk, abban nem csoda, ha régi városokkal, régi házakkal nem igen találkozunk. Régi jellegüket, könnyen felfogható okokból, legtovább tartották meg a templomok és várak; legtöbbet változtak a *magánházak*, úgy hogy a kereszténység eredeti ellenségétől is menten maradt északi városokban alig lehet egészen régi alakjában fentartott házat szemlélnünk; a falusi

lakok közül, saját veszendőségüknél fogva a régi ház ritkább a fehér hollónál. *) Ha ez az egész hazáról áll, mennél inkább fog igaz lenni az ország fővárosáról mely másfél századig egészen más szokásu és izlésü uralom alatt nyögött, és a sokszor huzamosan tartott ostromok alatt folytonos és minden tekintet nélküli rombolásnak volt kitéve?

De a városi lakok tágitása, simítása, szépítése és újíttása is annyira megy az utolsó időben, mint a szabad mezőkön a tagosítási változtatások. Ezen korszerinti átídomításoknak itt is ott is irgalmatlanul áldoztatók estek és esnek legszebb régi emlékeink és emlékezetre méltó, történelmi nevezetességű helyeink is!

Mibe kerülne, ha azon helyekre, hol egy régi templom, vár, emlékoszlop sat. állott, legalább egy emlékkő figyelmeztetné erre az utókort. Számtalan ilyen kedves mű vagy hely elpusztult, és így a nevezetesebb eseményeknél sem tudjuk magunkat határozottan tájékozni! — Csak Árpád sírját említem, mely a b. szűz fehéregyházával oly benső összefüggésben van s melynek feltalálására még nagy királyaink XV-ik századbéli okmányaiban előforduló birtokok és épületek bizton vezethetnének; de mivel mind ezen építmények a földig leromboltattak, lehetetlen volt eddig magát az egyházat is tüzetesen kimutatnunk.

Pedig minél tovább halogatjuk történelmi emlékeink fentartását, vagy legalább megjelölését, annál kétesebbé, annál bonyolodtabbá lesz utódainkra nézve a helyirat — és ezen század története a legközelebbiben, sok helyre nézve, épen oly homályos leendő, mint milyen érthetetlenek és kevés biztos nyugpontot nyújtok reánk nézve, a két-három század előtti helyleírások.

Ezen a bajon segíthetni vélt a külföld az által, hogy az *emléktáblákat* kezdte felállítani.

Nálunk Dr. Arányi Lajos pendítette meg ezen szép, kegyeletes és fontos eszmét a magyar orvosok- és természetvizsgálók 1863-ban Pesten tartott IX-ik nagygyűlésében. Célul azt tűzte ki: hogy hazánkban *Budapest* legyen az első, mely ilyen emlékszerű táblákkal bebizonyítsa a múlt iránti kegyeletét. Térek, utcák, házak, **) melyek régi nevei vagy birtokosai ismeretesek, kell, hogy ily módon kitüntettessenek. A szükséges költséget abból akará indítványozó kiállíttatni; hogy a hazafi minden alkalommal, midőn örömnapot él e magasztos célra néhány fillérrel áldozzék.

Ilyen fillérekből, melyek leginkább általa és ezen eszme baráti által lakomáknál gyűjtettek, csupa hatásokból, pedig mintegy 400 ft. gyűlt össze, melyből már 20 táblát ki lehet állítani. Indítványozó ezen lelkes tervét az Archaeologiai Bizottmányban folytonosan érleli; a Bizottmány maga pedig azon van, hogy a saját felelőssége alatt szerkesztendő *emléktáblák*, egyedül ítésetileg bizonyosan megállapítható helyekre tüzettsenek ki.

Hogy Dr. Arányi Lajos terve annál előbb, és annál biztosabban sikerüljön, az Arch. Bizottság egy albizottságot választott kebléből, melyben az indítványozón kívül az építészeti teendőket Henszlmann Imre, a felírások szerkesztését Toldy Ferencz, a törté-

*) Hazánkban minden irányban tett kutatásaim alatt csak Szalamegyében találtam két régi falusi épületet: az *alsó-örsi*, úgynevezett, *török házat* — mely a jó góthizlésü időből marad fenn; de ma már csak falai állanak, bár megérdemlené, hogy honfias kegyeletből befödessék és ritkasága miatt az utókor számára őriztessék; és egy *szántói* parasztházat, ha csak azt nem tesszük ez utóbbikról fel, hogy ablakragasztói és egyéb faragványai a szomszéd Rezi várból áthozattak és alkalmaztattak.

**) Pozsonyban, szülővárosomban, az egyházi-zenede társulat a nagy Hummelnek már emelt ilyen emléket, midőn 52-ik számú szülőháza homlokára a nagy kalap-utczában nagy aranyos betűkkel ezt írta: J. N. HUMMELS GEBURTSHAUS. Benső volt örömöm, mikor ezen felírást először megpillantottam; mert épen ezen háznak tözsomszédjában az 53-ik szám alatt pillantám meg magam a napvilágot, a szögletház első emeletének azon szobájában, melyet Vecsera öregapám kis-kalaputczai házából csak a közfal választott el.

nelmi ellenörködést Wenzel Gusztáv urak szíveskedtek elvállalni. Ezen Albizottsághoz még *Rupp Jakab* hirneves érmészünk és a budai kamarai levéltárnak nyugalmazott rendezője, mint a budai régiségek legszorgalmasabb, legtevékenyebb buvárát kéré meg munkatársul.

Rupp úr szíves volt tudományos tárháza alapos, bő adatai halmazából, mintegy mutatványul következő cikkeket az Arch. Bizottsággal közleni, melyeket a Bizottság oly érdekeseknek talált, miszerint azok változatlan kiadatását egyhangulag elhatározta.

Pest 1865. April 7-én.

Rómer Flóris.

Figyelmeztetés a budai várban felállítandó archaeologiai emléktáblák érdekében.

Azon helyet, melyen hajdan templomok, nyilvános épületek, emlékek és nevezetes emberek vagy magánosak lakházai állottak, biztosan kijelelni, valóban nehéz dolog; minthogy a régi emlékiratokban többnyire egyedül az utcák nevei és azoknak irányai fordulnak elő: hozzá járul még az is, hogy századok óta még az utcák beosztásában is különféle változtatások történtek, és azon sok viszontagságos eseménynél és szerencsétlenségnél, mely Budavárát érte, egész házsorok a föld színéről eltűntek. Ha tehát olyan vállalatnál, milyen az archaeologiai emléktáblák felállítása, kellő biztossággal akarunk haladni, mindenek előtt szükséges, *hogy a régi vár területéről, a mennyire csak lehet, hű alaprajz készíttessék*, és Fontana, Schier, Haeufler meglevő, de mégis több vagy kevesebb hiánynyal vagy hibával is bíró rajzaiból, a vár mostani terve segítségével, egy egészen hibátlan terv szereztessék. Csak akkor, ha ilyen biztos alaprajznak birtokában leendünk, lehetséges lesz az is, hogy a nyilvános- és magánházaknak régi fekvését, ha nem is teljes biztossággal, legalább megnyugtató valószínűséggel kijelelhessük.

Világos, hogy addig az emléktáblákat *csak néhány pontnál* lehetne alkalmazni. Hogy pedig magát az ügyet tehetségem szerint előmozdíthassam, kész vagyok magam összeállításából, melynek adatait hiteles okmányokból és jelesebb íróinkból szerkesztettem, mindent a Bizottság elébe terjeszteni, valamint mások beküldendő véleményeiről is nézetemet nyíltan közleni; mert meg vagyok győződve, hogy ily nehéz és fontos ügyben csak többnek közremunkálásával lehet valamit teremteni, a mi állandó beccsel bírjon.

Ha már maga Budavára tömérdek nehézséget nyújt a műemlékek fekvésének meghatározásában, e nehézség meg inkább növekszik, ha kutatásainkat legközelebbi vidékére kiterjesztjük. — Itt a homály eloszthatlanabb, minthogy e tárgyról még folyvást oly nézetek támogattnak, melyek elégtelen, vagy hamisan magyarázott adatokra alapítvák, és a kutatót még inkább megzavarják, mintsem hogy elősegítsék.

Ideje tehát, hogy már e tekintetben is tisztába jöjjünk, mit kieszközleni, a többször említett *hiteles helyirati abrosz nélkül merő lehetetlenség*.

Hogy a budai várban a XVII. század elejeig lakházakat bíró hirneves férfiak, főméltóságu egyházi és világi hivatalnokok és testületek tartzkodási helyeit alapos adatok után kinyomozhassuk, szükséges kellő tájékozás végett, hogy a *piaczokról, utcákról és templomokról*, régi elnevezéseikkel együtt, rövid helyrajzi áttekintetet előbocsássak.

I. közlemény.

A budai várhegy.

Alig hihető, hogy a mostani várhegy (mons vagy novus mons Pestiensis) a tájárjárás előtt (1241-ben) még lakatlan volt; valamint az sem áll e hegyről — mit az Ó- és Új-budát összezavaró régiebb írók állítanak, — hogy tetején az ó-budai prépost.

mint elhagyott, puszta helyen, várt épített; sőt inkább laktak már ott magyarok és németek oly számmal, hogy templomokat és plébániákat alapítottak, és a kegyúri jogot gyakorolták, mely jog később magára a királyra szállott. Ezt tanusítja a *Mária-templom*; ez IV-ik Béla alatt nem lőn eredetileg megalapítva, hanem kiépítve. Ezen kiépítkezés még 1255-ben nem kezdődött, bár a hegy maga már elég népes községgel bírt, mit leginkább abból lehet gyanítani, mivel a két nemzeti felekezet közt már régóta folytatott, a plébániai különös jogai és azok kiterjedése miatti per, mely már 1257-ik évben — tehát a várbeli nagy templom építésének vége előtt — úgy döntetett el, hogy a magyarok plébánia-templomai, úgymint: sz. *Magdolna* temploma a várban, és sz. *Péter* temploma a vízi városban, a németek sz. *Máriáról* nevezett plébániájának, mint anyatemplomuknak össze- minden évben kilencz marca ezüstöt fizetni tartozzanak.

1) A KIRÁLYI PALOTA.

Midőn IV. Béla látta, mily pusztításokat tettek a tatárok Buda lakosai közt, azoknak védelmére 1245—1247-ig a várfalakat építette. Ő új német gyarmatosokat telepített ide; a boldogságos szűz templomát újra helyre állította, úgy hogy ezen nevezetes mű már 1269-ben be volt fejezve. Alkalmasint ő volt az, ki a, később oly nagyszerű, *királyi palotához*, melyet Bonfin ezen szavakkal: „*domus amplis ima priscorum Regum sedes*” és „*vetustum palatii regii opus*” említ, az alapot megvetette.

Ámbár meglehet, hogy első királyaink az alkalmasint általuk emelt *ó-budai* várban melyet a magyarok — a helylyel magával — *Budvár*, *Budavárnak*, a németek pedig *Ettelburgnak* neveztek, de a mely szintén *Castrum regale*, *Castrum Ludense*, *Castrum* és *Palatium regium de vetere-Buda* nevek alatt is gyakran előfordul, éven át többször laktak; még sem lehet kételkedni, hogy ez IV. Béla király által a mai várhegyen épített királyi lakka — *in Castro montis Pestiensis* — is történt.

Az az egy bizonyos, hogy I. Károly e hegyen a *Sabath* (Szombati) *kapu* (a mai bécsi kapu) mellett nagy palotát — „*magna curia Regis*” birt; és hogy Lajos királynak „*curia regalis*”-át ugyan itt kell keresnünk; sőt, hogy ugyanazon király 1343-ben *ó-budai* várát, anyjának Erzsébetnek, Károly király özvegyének lakásul redelvén és ajándékozván, 1351 körül *Vízsegrádról Új-budára* átköltözött, hogy a *várhegyen fekvő királyi palotájában* állandó udvart tartson.

Szorgalmas kutatásim és a források lelkiismeretes használata után, lehetetlen, hogy magam is azon véleménynek hódoljak, melyet hirneves történet buvárunk Horvát István után *Budvárról*, *Budavárról*, *Ettelvárról*, *Új- és Nagy-Budáról* mások is, minden alap nélkül elfogadtak. Mivel azonban ezen tárgy sokkal fontosabb, minthogy azt itt röviden befejezhethném, fentartom magamnak, hogy egy külön kimerítő ellennyilatkozatban, saját nézetemet történészeink elfogulatlan ítélete elé terjeszthessem.

Úgy látszik, hogy Lajos király a várlaknak délkeleti részét elfoglalta, azon részt t. i. melyben az őcsétől Istvántól épített magas, erős torony — *Istvántornya* — állott. *Zsigmond király* a palotának északi részét emelé, úgy, hogy annak nagyszerű homlokzata sz. *György terére* nézett, és újabb volta tekintetéből és a régítől való megkülönböztetésül, *Frispalotának* hivatott. A pesti homlokzatot tette azon díszépítmény, melyet *Hunyadi Mátyás* roppant költséggel emelt, és mely nyugati irányban az *eredeti várterületet* is túlszárnyalta.

Ugyan ezen királyainknak köszönhetjük a *b. szűzről* címzett főtemplomnak terjedelmes átépíttetését is, mint ez e nagyszerű egyház belseje és toronyhomlokzata eléggé tanusítja.

2) SZ. GYÖRGY TERE.

Ezen tér körülbelül a mostani fegyvertár elejétől kezdve északra, a mai piacnak mintegy közepeig, terjedhetett, minthogy a királyi palota nyugatra az egész utcát, sőt még a mostani istállókat és lovardát is elfoglalta.

Ezen helyen állott a *Tárnok* háza. Észak felé kezdődött egy ház sor, melynek keleti végén sz. *György imolája*, a nyugatin sz. *Zsigmond prépostsága* állott; szomszédságában pedig a *zsidó* utcában, mely Zsigmond idejében sz. *Zsigmond* (mai nap vár)-utcának kereszteltetett, a hasonló nevű prépostsági templom díszlett. — Emellett keletről nyugat felé húzódott egy utca, melynek keleti végén a sz. Zsigmond prépostságához tartozó „*B. Mariae virg: minor ante castrum*” nevű egyház feküdt. Ezen templom romja 1692-ben a karmelitáknak adományoztatott, kik azt mint sz. *József* templomát felépítették, míg újabb időkben városi színházzá alkalmaztatott.

Ezen utcára illik leginkább a *hátsó* — „platea posterior” elnevezés, mely később *Frank* utca „gallicalis” név alatt is előfordulhatott.

Azon utca, mely a *színháztól* a *vizi kapuig* — hajdan sz. *János kapuja* — terjed, mint *keresztelő* sz. *János* utcája volt ismeretes, mert benne ezen szentnek tiszteletére emelt templom állott, melyet a törökök mecsetté változtattak. Későbbi neve *lakatos*-legujabban pedig *színház*-utca.

A XVII-ik századból fennmaradt eredeti irományok tanúsága szerint ilyen volt az említett templomoknak fekvése; mivel ellenkezőleg Fontana, Schier, Haeufler és mások, a *b. szűz kisebb temploma* helyett, melyet nem is ismertek, a mecsetet, mint sz. *János* templomát, az említett „*B. Mariae virginis minor ante castrum*” egyház helyére teszik.

3) SZOMBAT-TÉR.

Így neveztetett azon térség, mely a *vizi* és *fehértári* — akkor *zsidó* kapu — közt elterjedt, melyen jelenleg a főstráza áll, és díszternek hivatik. Meglehet, hogy ezen városrész hajdan *forum*, *vicus Sabathi*, *locus Szombathely*, a *zsidóktól*, kik Zsigmond király uralkodása idejében itt és a *zsidó*-utcában laktak, vagy a *zsidó*-kapu alatt elterjedő *zsidó*-temetőtől így elneveztetett. Ezen tér északi részén, körülbelül a márványkúthelyén, állt sz. *Magdolna magyar plébánia temploma* és a *mészárszékek*.

A városházhoz jobbról vezető utca *minden szentekről* neveztetett „platea omnium sanctorum” vagy „platea magna”. Ebben állt a *Minden szentek* imolája és több *gyógy-szerész-ház*.

A *szombattér* balra, a mostani várörsegi templomig vonuló utca, olasz utcának (platea Italicorum, Italiener oder wälsche Gasse-nak) neveztetett és a mai *urak* utcájának felel meg. A két főutcát összekötő kis közt *Tej-utcá*nak (Milch-Gasse) hitták.

A *Boldogságos szűznek* fő-temploma előtt elterülő tér a *városház* utcával együtt alkalmasint a *platea theutonicorum* (Deutsche Gasse) volt, melynek nyugati részén állítólag sz. *Mihály* temploma emelkedett.

Mit ma *Országház* utcának neve alatt értünk, az valaha sz. *Pál* utcája volt, sz. *Pál* templomától,*) mely benne állott; később míg az ország főhivatalai ott le nem települtek, *sütők* utcájának, (Bäcker-Gasse) hivatott.

*) Ezen templomnak egyik magas régi fala fennmaradt két ház közt, melyekből a báró Gerliczyféle az *országház* utcára, a Bányaiféle pedig az *urak* utcájára nyílik.

4) SZ. MIKLÓS TÉR.

A főtemplomtól az iskolaházig északnak vonuló tájék, valamint az iskolaház előtti tér a bécsi kapuig *sz. Miklós-tér* és ehhez tartozott *sz. Miklós* utczája is, *vicus, platea S. Nicolai* neve alatt volt ismeretes. *Sz. Miklós* utczájának végén találni lehetett még *sz. Márton* kápolnáját is; maga pedig nevét vette a domokosiak ősrégi templomától és kolostorától, mely *sz. Miklós*nak volt szentelve. Ezen templom tömör fekete tornyát, melyet igen hibásan *csonka toronynak* neveznek, még mai nap is lehet a kis kamarai épület és a gymnasialis épületek közt látni; ezen épület hátsó részén kelet felé még a templomszentély némely oszlopainak maradványait látjuk; sőt valószínű, hogy a templom keleti része a mostani várfal fölött emelkedett, minthogy e helyen az apsis sokszögű záradékát, valamint a többi faltámaszoktól egészen eltérő támasztékokat lehet észrevenni, és azt kihozni: hogy akkor itt a templomot megkerülni nem lehetett. — Ezen térről *sz. Pál* utczájába az *Ulving*-köz vezetett.

A hajdani *sz. Miklós*, ma *iskola-térről* nyílik észak felé a *Fortuna*-utcza, melyet hajdan Haeuffer állítása szerint *ötvös*-utczának (Goldschmied-Gasse) híttak.

A mai *várörsegi* templomtól, mely valaha a hozzá épített *minorita* kolostorral együtt *evangelista sz. János*nak volt szentelve, és az olaszutcza végén állott, a *szombat* kapuig*) — bécsi-kapuig — vezetett a *János* utcza.

Vannak irók, kik azt állítják, hogy a bécsi kapu és gymnasialis épület közti utcza, mely ma a *bécsi kapu utczá*nak nevét birja, hajdan a valódi *zsidó* utcza lett volna, melyben imaházuk is létezett; azonban ezen állításukat semmi hiteles okmánynyal nem igazolhatják. Ha meg is engedjük azt, hogy itt a zsidók letelepedtek, ennek későbbben kellett történnie, anélkül, hogy azért ezen utcza *zsidók* utczájának elkereszteltetett volna; mivel alig hihető, hogy ugyanegy várban, ugyanazon időben két kapu, és két utcza a zsidóknak köszönhetne volna elnevezését.

A vár utczái közt előfordul még a fél- vagy közép-utcza, (*media platea*); továbbá a *szűk-köz* — (*vicus strictus*,) — végre a *fodrász* — nyirő-utcza; de ezek fekvését eddig nem sikerült megállapíthatnom.

Átmenvén hírneves férfiak, ország nagyok, és egész testületek lakhelyeire, a következőket találtam:

I. *Lindvai Bánffy Miklós*

háza a *zsidó-utczában* feküdt, szemközt *sz. Zsigmond* prépostságával, ezen prépostság kanonokok házai mellett, a mostani gróf *Teleki ház* körül, *sz. György* piacán. Ezen ház II. Ulászlótól 1514-ik évben kiadott visszahelyezési okmányban a *Palóczi család* ellen viselt perben *Bánfynak* oda ítéltetett.

II. *Báthory* (András, István erdélyi vajda, és György grófok.)

Az elsőnek háza *sz. Miklós* kolostora előtt állt, *Szeged* városának háza mellett. E házát *Báthory András Sárvány* Balázsnak, az pedig 1522-ben *Kis-Seryen Ferencz*, alkincstárnoknak adta el. — A másik a *Szombatterén* birt egyházat, melyet 1486-ban egy másik Pesten lévő ház helyett, András, az ottani Boldogságos szüz templomának plébánosától kicserélt. Volt ezen családnak még egy harmadik háza az *olasz-utcza* közepén, ezt István és András 1517-ben *Báthory György* nejétől vétel által szerezték.

*) Nevét valószínűleg az itt szombatonként tartott heti vásároktól vette.

III. Tolnai Bornemissza János.

A Szombattéren birt lakházzal, melyet 1485-ben Berky László, Kezy Benedek fiától, a szombati kapu előtt fekvő házáért becserélt.

IV. János és Zsigmond bozini és sz. györgyi grófok

nyerték 1490-ben Beatrix királynétól azon házat minden szentek utcájában, mely hajdan Ersek Máté, Péter kalocsai érsek testvéreé volt, melyet azonban Ersek, a sz. koronának elorzása vétkében volt részeért, elvesztett.

V. Bubek István, Nádor.

Ennek háza sz. Pál utca közepén feküdt, és özvegyétől Laki Annától vétel útján 1401-ben az ó-budai apácák birtokába került. Bubeknek volt a budai várban még egy másik háza is, melyet a budai káptalannak Mihály nevű örkanonokja 1402-ben a sz. lőrinczi pálosoknak adományozta.

VI. Hermann, czillei gróf

Adományba kapott 1397-ben egy házat a Szombat-téren, de ezt a sz. lőrinczi pálosoknak, sz. Pál utcájában feküdt házáért kicserélte. Ezen csere 1489-ben nyerte a törvényes jóváhagyást. — Ugyanezen gróf, bár rövid ideig, birtokában volt I. Károly — a szombatkapu melletti — curiájának, mert ezt Lajos király a fennevezett kolostornak ajándékozta; Erzsébet királyné pedig a czillei grófnak csere útján átengedé, míg 1423-ban ismét a pálosokhoz visszakerült.

VII. Czobor Imre és János.

A Czoborféle házat, mely a Bold. szűz főtemploma mellett állt, a család I. Mátyás királytól nyeré. Czobor János és Imre átengedék 1475-ben az ó-budai apácáknak, mint-hogy jogosan ezeknek birtokához tartozott. — 1506-ben eladta Czobor János leánya Ilona, Bochkay özvegye, házát, szöllejével együtt a szigeti apácáknak.

VIII. Czudar Péter, Jakab és Benedek.

Minden-szentek utcájában három házat birtak; az elsőt Olnodi Czudar Péter tótországi bán 1370-ben Stöhr Jakab szabótól 3300 arany forintért vette meg. A másikat ugyanaz Magyar Istvántól vette és 1394-ben a laadi pálosoknak ajándékozta. A harmadikat Czudar Jakab, Péternek fia birta; ez Berényi László és Czudar Benedek házai közt feküdt, és 1417-ben Péternek a temesi prépostnak lön elszálogosítva.

IX. Gara Miklós Nádor

Háza Zsigmond király idejében a minden-szentek és az olasz utca közt feküdt. Ez nagy általház (palatium) volt, két kapuval, melyek a fennevezett utcákba nyíltak. Mellette magánosak hazai voltak. Ennek ura vala mesztegnyei Szerecseny János, I. Lajos király Kamara grófja, míg 1403 Gara Miklós nádor és Gara János temesi gróf Szerecseny Balás és Mihály fivérektől 10100 arany forintért meg nem vették. — 1412-ben Gara Miklós és János a házat és a benne volt lóistállót úgy osztották el maguk közt, hogy az olasz-utczai rész Miklósnak, a mind-szent-utczai pedig Jánosnak jutott osztályrészül.

Ezen nagy palota mellett napnyugatra egy másik kisebb ház volt 100 fnyi értékben, ez közös birtok maradt és kerekjardon-i curiának hivatott. — Ezeken kívül volt

a Garaiaknak még a *sz. György* kápolnája mellett — körülbelül Sándor gróf háza helyén — egy kisebb, szintén 1412. osztott házuk.

Említetik még egy ház, mint Gara Miklós birtoka; de ennek helyét a várban nem bírtam meghatározni. Az az egy bizonyos, hogy 1385-ben Verntzlin budai polgártól, ki bizonyos *Bécsi Ulriknek* végrendelet végrehajtója volt, Gara Miklós 1200 aranyforinton megvette.

X. *György*, rasciai Despota

Háza az *olasz* utca keleti részén állott, de hűtlensége után Ulászló király 1440-ik évben Rozgonyi Simon egri püspöknek valamint István és György fivéreinek adományozta.

XI. *Hollós* (Corvin) János

Mindszent utczában birt házat, *László Maróthi* bán özvegye *Zilágyi* Osvald leányának háza mellett; és a *györi káptalan*; a *Bozniai* püspök, és *Chák* Miklós csanádi püspök házai közelében. Ezen utóbbi családra szállott 1504-ben a *Zilágyiféle* ház is.

XII. *Kanisai* Miklósnak

több háza volt a várban; nevezetesen egy a *sz. Miklós* terén, Konth nádor és a nyúlzigeti apácák házai mellett; e házát 1390-ben Onuphriustól, Florenczi Ferencz fiától, 1400 ar. forintért vette meg. — A másik szögletház volt, — alkalmasint a mostani *Radicse* féle ház, — mely a *bold. szűz* főtemplommal szemközt állott; megvette Florenczi Berty Angelustól 1391-ben 600 ar. forintért. — A harmadik valószínűleg a *mindszent* utczában feküdt, ezt 1392-ben egy másikkal együtt az *örményesi* pálos conventnek adományozta.

XIII. Nánai Kompolt Pál

két lakházzal birt a *német utczában* (platea theutonicorum); mind a kettőt 1440-ben Ulászló királytól nyerte ajándékba.

XIV. Konth Miklós, a Nádor,

sz. Miklós téren (vicus S. Nicolai) két házat birt, és pedig az egyik annak északi részén volt (penes claustrum Ecclesiae S. Nicolai Confessoris a parte aquilonis) tehát a *vörös sün*-féle szögletház helyén; ezt állítja azon perben való ítélet, — sententia arbitratorum — mely a *Boldogságos szűzről*, valamint a *sz. Magdolnáról* címzett plébániák határai miatt támadt, és mélyben következők foglaltatnak: a *porta Claustri fratrum Praedicatorum usque murum castris Budensis praedicti*; deinde de dicta porta protrahitur veniendo ad domum condam Konth Palatini ad vicum, qui est penes domum Kratzer, deinde transeundo plateam Wolmugi — jobban *Ulvingi* — l. Schier *Buda sacra* p. 104—108 l. — Ezek ellenében *Haeufler* Konth lakását a plébánia templomtól jobbra szemközt lévő *elnöki*-épület szögletére teszi.

Konthnak egy másik háza délre feküdt *sz. Miklós* templomától (in contiguis vicinitatibus ecclesiae utpote Nicolai Confessoris a *plaga australi*) melynek az *elnöki* és *kerületi-igazgatóság* épületjének északi szöglete megfelel, vagy talán még helyesebben a kis *kamarai-udvarral* határos északi vége a nagy *kamarai-épületnek*. Ezen házak elsejét Bertalan, Konth Nádor fiának, László és Imre fiai 1400-ban; a másikat a nádor özvegye, Miklós fiától ajándékba kapván, 1398-ban a *csatka*i pálosok conventjének adományozta azon indokból, mert Konth Nádor 1361-ben ezen kolostort alapította.

XV. *Perényi Imre* nádornak

sz. *Zsigmond* utczában két háza volt; ezek egyikét 1518-ban a királyi Puszkacsináló-Mártontól (Bombardarius) vette 200 ar. forintért. Egy harmadik háza az *olasz utczában* állott, szemközt a ferenczi-apácák, vagy Clarissák (Beginae ordinis s. Francisci), eredeti kolostorával, hol délre a sz. *Zsigmond*- vagy „B. Mariae minoris“-féle kanonokok háza, északra pedig a fenebb említett Puszkacsináló Márton második háza mellett állott. Ezen házat Perényi Imre és neje Dorottya, és Perényi [Ferencz nagyvárad püspök, Som Gáspár temesi gróftól, egy másik, ugyanazon utczában létező házért 1515-ben bizonyos feltételek alatt cserében kapták. Ugyanazon harmadik ház egésze városfaláig ért, és a mostani *primási székház* tőszomszédjával ugyanazonos lehetett. A legközelebbi a vár visszafoglalása után a kamara birtokába jutott, 1697-ben *Zenneg* Kristóf kamarai gondnoknak át volt adva, 1759-ben pedig ennek unokája, b. *Hernthal* gróf Burg-hausen tábornokok adta el, és ezen időtől fogva *Parancsnoki ház* név alatt ismeretes; majd ismét a kamara birtokába jött; 1766-ben Albert főherczeg helytartónak, 1768-ban pedig gróf Hadik várparancsnoknak rendeltetett szállásul, végre 1785-ben a legtöbbet ígérő gróf Jankovits Antalnak adatott el, a pénz pedig a gróf Eszterházy — ezrednek Kis-Czellben való elszállásoltatására fordított.

XVI. *Podmaniczky János*

az *olasz-utczában* birt egy házat, melyet a sz. *lélekről* czimzett Jánosrendű lovagoktól — (Xenodochium s. Spiritus ad superiores calidas aquas) cserében kapott. Később *Szerencsés* Imre birtokába jött, míg ez után, Zápolya János király parancsára ismét említett Podmaniczkynek átadatott.

XVII. *A Rozgonyiak*

szöglet háza, a királyi palotával szemközt álló *tárnoki ház* mellett volt; ezt Albert király 1439-ben Rozgonyi János tárnokmester fiainak adományozta. — A *francia és hátsó* utczában (platea gallicalis et posterior) a Rozgonyi családnak több háza volt; egyet közülök *Sigmond* király *Albens Márton*tól vett 60 ar. forintért, és 1410-ben ajándékozta gróf *Rozgonyi Simon* országbirónak. A másikat Mátyás király 1466-ban *Rozgonyi János* fiainak *Renald*- és *Oswald*nak adta; ez valaha Harkách László birtokához tartozott. -- 1479-ben 200 ar. forintért vették Rozgonyi Olwald és István *Rajky György* házát; végre ajándékozta 1440-ben Ulászló király Simonnak az egri püspöknek és István valamint György fivéreinek, a Rasciai Despota Györgynek házát, mely az *olasz utczában* feküdt.

XVIII. *Bolondóczy Stibornak*

háza sz. *György* téren állt, és örökös nélküli kimúlta után *lévai Cheh Péter*nek, az erdélyi vajdának engedtetett át, Albert királynak 1438-ban kelt megerősítő levél értelmében.

XIX. *Mesztegnyei Szerecsen*

birt egy nagy általházat, *mindszente*k és az *olasz-utca* között, mely Garai Miklósnál leiratott.

XX. *Werner László*, budai városbíró.

Evangelista sz. *János* utcájában, közel az azon nevű minorita templomhoz, állott nagy háza (palatium) melyet I. Károly királytól ajándokul kapott. Ezen házat valamint az öt szőlőt, mely a szerencsétlen *Ietermann* városbírájé volt, Klára Werner leánya

1352-ben Miklós, István és Erzsébet unokáinak végrendeletileg hagyá egyenlő részekben elosztandót.

XXI. Zápolya János grófnak

háza ugyanazon utcában volt, *Czegled* András budai káptalanbeli kanonok háza mellett. Azt állítják, hogy *Verböczy*, Zápolya Jánosnak thronra lépte után, ezen házban lakott; és Haeuflernek, semmivel sem bizonyított állítása szerint (l. II. köt. 51. l.) a minorita kolostornak tőszomszédja volt; az az a mostani helytartótanács-i hivatalok (Bureaux) helyén állott.

XXII. Zéchen Tamás országbirót

két ház uralt; egyik a királyi curiával szomszéd vala a sz. *Miklós* utcában, a másik sz. *Miklós* templomának közelében, melyet özvegye Anna, László Osviczi herceg (Dux Osvicensis) leánya, Mihály váci püspök, és Konya mester, gömöri gróf mostoha fiaitól nyert, és melyre lévő igényeiről, 1354-ben létrejött kiegyenlítés alkalmával lemondott.

XXIII. Az esztergomi Érsekek

folytonosan birtak a budai várban lakházakat. A XV. században (1430—1439-ig) a sz. *György* kápolnához közel állott *Palócz György* érsek háza. — *Kanisai János*nak (1387—1420-ig) két háza volt sz. János utcában, közel a *vizi-kapu*hoz; ezeket 1396-ban sz. István temploma mellett alapított b. szűz kápolnájának Esztergomban ajándékozta. — *Demeter* érsek és bibornak (1379—1386-ig) sz. *Miklós* utcában, a szigeti apácák háza mellett, birt egy épülettel, melyet 1384-ben *Talentis* Simon budai polgárnak, azon feltétellel ajándékozta, hogy ez évenként az esztergomi főegyház *Corporis Christi* kápolnájának 40 ar. forintot fizetni tartozzék. — *Bakács Tamás* (1497—1521) szintén a sz. *György* kápolnával szemközt álló házat birt; de ezt 1518-ban *Alsó-Zechyén János*nak valami más telekért átengedte.

XXIV. Az esztergomi káptalan

sz. *György* kápolnája közelében állt *Pesauro Lénárd* káptalani-helyettes háza, melyet 1391-ben Új-bánya városa korodájának ajándékozott. — A sz. István fővértanúhoz czimzett káptalan birt két házat, melyek egyike a sz. *György* kápolna szentélyének, átellenében; a másik pedig ifj. *Gara Miklós* háztelke mellett állott. — Az ötvös utcában volt a káptalannak háza, mely a pesti egyetem birtokába átment; és miután katonai laktanyának használták, 1785-ben Buda városa megvette mai nap „*Fortuna*” czég alatt vendéglőül szolgál. — 1425-ben birtokában volt a káptalan egy háznak a várban, és a hozzá tartozó extravillán telkeknek; ezt *Siebenlindner János* budai birónak haszonbérbe adta évenkénti 30 ar. forintért, és azon kötelezettségért, hogy a hévizi sz. háromságáról czímzett ispotályosok zárdájának minden évben egy arany forintot fizetni tartozzék.

XXV. Az egri püspököknek

Déczy Orbánnak volt egy háza a *mindszent* utcában, ezt II. Ulászló királytól maga és Balázs és nagylucei János fivérei és utódjaik számára nyerte, és később az esztergomi templomban létező sz. *Margit* oltárnak 1491-ben eladta.

XXVI. A veszprémi püspökök és káptalanja.

Vetessy Albertnek volt 1450 körül több háza a *mindszent* utca és a *szombattér* között.

XXVI. A nagyvárad-i püspök és káptalanja.

Az úgynevezett „*media platea*” közép utcában volt 1423-ik évben *András* püspöknek háza. — 1461-ben pedig a nagyvárad-i káptalannak volt egy háza *mindszent*-utcában. *)

*) Minthogy alig volt egyházi főszemély, melynek a királyi fővárosban, háza ne lett volna,

XXVIII. *A pálosok kolostorai t. i. a csatkai, kékesi, sz. lőrinczi, őrményesi stb:*

szintén birtak házakat a budai várban, és pedig a csatkai ház Konth Miklósnál említett. — 1493-ban birtak a *kékesi* (Visegrád mellett) pálosok a *szombat-téren* az *olasz-utcza* kezdetén egy házat, melyet Alaghi *Becken* Dénestől kaptak ajándékba. — A *sz. lőrinczi* pálosoknak Buda fölött (S. Laurentii supra Budam) volt házuk a *szombatkapu* mellett, melyet I. Lajos királytól szerzetjük alapítója, *remete sz. Pál* sírjára kaptak. Még egy másik is volt, de helyét meghatározni nem lehet, ezt nekik Mihály, a budai káptalan őskanonokja 1402-ben adományozta. Volt az *őrményesi* pálosoknak is lakhelyük *sz. Pál* utcáján, mint az 1488-iki évben szerkesztett törvényes ellenmondásból kitűnik; a másikat, melynek fekvése bizonytalan, *Kanisai* Miklóstól nyerték 1392-ben, de még egy harmadik házuk is volt a *hátsó* utcában; a negyedik, mely *sz. Pál* utcájában feküdt és Laki Annának, Bubek István nádor özvegyé, hagyománya volt, 1489-ben az ó-budai apácák ellen nekik oda ítéltetett. — Végre a *sz. kereszt*hez és *sz. Lélek*hez címzett pilisi pálosok birtak 1425. egy közös házat a mindszent utcában.

XXIX. *Az ó-budai Clarissa-apácák*

ugyanazon *sz. Pál* utcában bírtak házat, melyet 1395-ben Laki Anna *Chratzer Annától Ulving László* (1375-ben budai városbírónak) özvegyétől 3300 ar. forinton megvett, és 1401-ben nekik hagyományozott. — A másik házuk a *Bold. szűz* főtemploma mellett állt, ezt 1475-ben Czobor családtól visszanyerték.

XXX. *A nyúlszigeti domokosi apácák*

is birtak szemközt a főtemplommal egy házat, mely a *Kanisai* Miklósféle, 1391-ben megvett szöglet-ház mellett állt. — 1384-ben volt *sz. Miklós* utcájában is egy házuk, mely Demeter esztergomi érsek háza szomszédságában feküdt; egy másik valamelyik *Konth-féle* ház közelében állott; végre 1506-ban eladta Czobor János leánya, özvegy Bochkay Ilona maga házat és szőleit a nyúlszigeti apácáknak.

II. közlemény.

Buda külvárosai.

Folytatásul azon helyirati vázlatnak, melyet a budai várhegynek középkori térei, utcáit-, kapui-, templomai- s házairól és nevezetes személyiségek vagy testületek lakhelyeiről közöltem, szándékozom egy hasonló leírást megindítani, mely a várhegyet körülvevő külvárosok ilyesféle, nevezetességeivel, a mint azokat hiteles, de eddig még nagy részben fel nem használt kútfőkben találtam, foglalkoznék.

1) *A Kelemföld.*

A budai külvárosoknak legdélibb és legrégibb része *Kelemföldnek* vagy *Kis-Pestnek* — németül *Krenfeld* — most *Taban*, vagy *Ráczváros* — neveztetett, és a vele hatá-

szabad legyen egy házat említenem mely a *Bakonybéli* apátságé volt. — A pannonthalmi levéltárban létező egyik okmányból kitűnik, hogy 1432-ben *Mihály apátnak* háza nemes *Perényi János* és *Ferencz* a boldogult János Veszprémi püspök (Róka Vitae Veszpr. Praes. 248 l. állítja, hogy ezen János — ült püspöki szélén 1426—1428-ig — ó-budai sz. Péter és Páltól nevezett Prépost és a király alkorklátnokja volt) fivére hazai közt a budai várban feküdt. Ezen házra nézve kötelezi magát az apát — kinek egy 1423-iki okmányban biztosítatik, hogy peres ügyekben *egyedül maga a király* lehet bírása — 1420. 1431. 1432 években, hogy Budán mind a polgári terheket viselni fogja.

Rómer.

ros *Erzsébet-falvával* (Elisabethdorf, villa regalis s. Elisabethae), hol a kórház és az ispotályos, sz. Jánosról nevezett lovagok *Erzsébet* temploma az alsóbb hévvezénél (aquae calidae inferiores) állott, *Ó-Pestnek* (Alt-Ofen) egyik részét képezte.

Sz. *Gellérthegy* tövéén — Kelembérecz vagy mons Pestiensis — a szent *Gellérthez* czimzett plébánia-templom emelkedett; ennek alapítója valószínűleg II. András király vala, az épület ugyanazon helyen állt, hol 1047-ben az akkori csanádi püspök, nem meszsze a mostani *Rudas fürdőtől*, a hegyről letaszítottatott.

Ezen templomot a törökök lerombolták; de helyén állt még 1732-ben a sz. *Gellért kápolna*, a mint az Batthyányi esztergomi érsek egyház látogatási munkálataiból kitűnik. Meglehet, hogy a szent vértanu tetemei, már István királytól alapított szűz *Mária* kápolnában ideiglenesen letétettek; de ennek fekvése mostanáig is ismeretlen, ha csak a mai sz. *Katalinról* czimzett plébánia templom helyén nem keresendő.

2) *Erzsébetfalva*.

A netalán II. Endre uralkodásának vége felé alapított *Erzsébetfalva* tulajdon törvénykezése volt; mert 1394-ben Mihály bíró (judex villae et jurati cives) említettnek, sőt bizonyos, hogy ezen faluban a megyei gyűlések is tartattak. Itt állott a fennemlített *Erzsébet-kápolna* és a *szegények kórháza* is; de a Johannita szerzet feloszlata után *Erzsébetfalva*, kápolnájával együtt eltűnt.

A török uralom után e tájon a *dögvész-kóroda* (Pest-Lazareth) keletkezett a szeplőtelen fogantatásnak szentelt kápolnával, és a városi fogadóval.

3) *Taban*.

A mai *Sárospárd* 1687-ben Wartenbergi Illmer Ferdinánd Frigyesnek adatott bérbe; 1718-ban Buda városa, 1809-ben pedig *Sagits* család vette meg, míg végre Koiser család birtokába ment át.

A *rudas-fürdőt* Sokoli Musztafa pasa építette, hajdan itt állott egészen az 1711 évig a repülő-híd kikötője, melytől e fürdő *Bruckbad* nevét vette; 1703-ban a város tulajdonává lett. — E fürdőtől fölfelé a Duna mellett állott, későbbi időben a Hessen-Darmstadti gróf háza, melyet a város szerzett és sörházzá alakított át.

Vége meg kell említenünk a *Ráczfürdőt* is, mely hajdan, mivel a királyi palotával összefüggésbe volt, *Királyfürdőnek* hivatott. Ezt 1696-ban Babiloni Bergass Károly János kezeiben találjuk, örököseitől pedig 1774-ben a Zagler családra szállott.

1728 és 1749 közt a törökök elűzése után, épült a város költségén a régi sz. *Gellért templom* helyébe, a tabani mecset romjain, a sz. Katalintól nevezett új plébánia templom. Vajjon e mecset egy már előbb létezett keresztény egyház romjain, vagy pedig ujonnan épült-e fel? az még megvizsgálandó lenne. — A görögkeletiek, kik Zsigmond király idejében bevándoroltak, bizonyosan régiebb templommal is bírtak; a mostani szentegyházuk 1742-ben keletkezett.

A *Taban* felső részén álltak a legközelebbi századok óta még a *Gyümölcsoltó-Boldogasszony* és sz. *Sebestény* kápolnája.

Észak felé haladván a királyi palota alatt azon helyre érünk, hol Zsigmond király, az általa tervezett kőhid védelmére, egy váradat épített, s hol Mária Terezia uralkodása alatt a királyi lak számára vízvezető gép készült.

4) *Taschenenthal*, jelenleg *Fischerstadl*.

Közvetlenül a Dunapartnál az első házssorral kezdődik a „*Taschenenthal*.” Ez hajdan fallal volt kerítve, és a *födött lépcsőnél* (gedeckter Gang), mely a mai Ellipsre ve-

zet, kerek toronynyal és kapuval volt ellátva, mely „Taschenthali, törökösen Choroskapusi vagy kakaskapunak“ neveztetett. Itt évenként pünkösdi körül vásárok tartottak.

A Michnay és Lichner által közrebocsátott „Ofner Stadtrecht“ Regist. 291. lapján: „*Taschenthal* bei der Mutter der Barmherzigkeit“-nek neveztetik, azon hozzátétellel: „*Thal der Wasserleitung oder Wasserkunst!*“ ezt a szerzők hibásan helyezik a Krisztina völgybe. Nézetük már azért sem állhat meg; mert a *Krisztinaváros* a XV. században, melyben e kapuról említés tétetik, még nem létezett; valamint azon vízvezetés sem, mely a várt a svábhegyi vízzel ellátja, sem a Máriatemplom, melyről itt szó vagyon; minthogy továbbá itt falak nem állottak, a kapu is fölösleges lett volna. — A „Mutter der Barmherzigkeit“ név alatt előforduló templom pedig a hajdan ezen városrészben fennállott karmelita templomra vonatkozik.

Elérvén *Corvin Mátyás* istállóit, melyek utóbb katonai széna-raktárul használtattak, és azon vizemelő gépezet helyét, mely a vár lakóit vízzel ellátta, hol nem régen a kerekbástya, mely várfal által a vízikapuval volt összekötve, lebontatott, elhagyván; magánházak sorozata közt eljutunk a *kármelita* szerzet zárdájához és templomához — „templum Carmelitarum sub castro Budensi“, ezt a törökök mecsetté változtatták, 1688-tól 1711-ig pedig a most ott székelő *kapuczinus* atyák birtokába jött.

A *kármelita* templom védszentje volt az épen fennebb említett *könyörület anyja* (mater misericordiae), a zárdát pedig XI. Gergely pápa jóváhagyásával Nagy Lajos és anyja Erzsébet királyné 1372-ben alapították. Ezen adatot csak azért hozom fel, hogy Schier, Fejér és mások tévállításait megigazítsam, kik ezen templom alapítását 1272- és 1273-ra teszik és így az egykoru László királyt és X. Gergely pápát avval érintkezésbe hozzák. (l. Theiner vet. Monum. II. 119. lap.)

Sz. Anna kápolnája közel állt a kolostorhoz, és a törökök kiűzése után plébánia templomul szolgált, a mecset korházzá idomíttatott, és ennek leromboltatása után két külön temetővé és *sz. Sebestyén* kápolnájává változtatták. Az ide telepített *kapuczinus* atyák pedig az egész zárdatelket fallal kerítették és *sz. Erzsébetnek* tiszteletére szentelt templomukat lejjebb a főutca mellé építették.

5) Vizi- vagy Zsidóváros, sz. Péter külvárossal.

„Suburbium flumentanum, vel aquaticum“ állt a Duna mellett egyenesen tovább vonuló folyó- vagy Duna utcából, mely alkalmasint Fluss oder Donaugasse, platea penes vagy iuxta Danubium név alatt volt ismeretes. Itt állott a XIV.—XVI. századig, több magánház közt, lindvai *Bánfy* Pál háza, ki a királyi udvar kormányzója volt. Ezen lakhely Gara László nádoré mellett feküdt, kinek azt 1457-ben eladta. — 1490-ben Beatrix királyné a Duna partján fekvő házát, melyet a halpiacczal együtt Liptay Bálinttól vett, béltheki Dragfy Bertalannak, és Rozgonyi Lászlónak adományozta.

Közelebb a város falához alkalmasint ezen házak feküdtek; azon ház, melyet 1396-ben *Konth Nádor* özvegye, mint a budai pálosok curiája mellett fekvőt, a *csatkai* pálosok zárdájának ajándékozott. — *Erdödy Péter* királyi főlovászmesternek a Duna mellett volt háza, melyben valaha Bakács Tamás esztergami érsek lovai be voltak állítva, ezt 1544-ben ezen érsek utódainak hagyományozta; így egy másik budai házát majorokkal együtt a budai és Ó-Budán kívüli pálosok kolostorainak hagyta végrendeletében.

Elmellőzvé a magánházakat és azok tulajdonosait, melyeket, amint állottak a múlt században, Miller Ferdinánd János, Budáról írt könyvében, részletesen felhozott, itt csak a templomok közt említjük: az 1746-ban bizonyos Vorstmeier háztelkén jezsuita alaptól és a község költségével épített *sz. Anna* plébániáját, és a fő- vagy vizi-mecset he-

Ilyén emelt 1731-től 1740-ig bevégzett kapisztrán sz. Ferencz rendűek (provinciae s. Francisci de Assisi seu Stigmatizati) kolostorát; ezen zárda 1785-ben az Erzsébet szűzeknek adatott át, kertje előtt pedig a ferencziek a boldogságos szűznek egy kápolnát emeltek, melynek helyére később a *szeplőtelen fogantatásnak* kőszobra állíttatott, mely jelenleg a városnak más részén található.

Tovább haladván a régi *mészárszékek* helyére jövünk, hol az 1801-ben vett háztelekre a város az úgynevezett *három-nyul-laktanyát* építette. A Duna oldalán a most épített, szabadon álló Bergerféle Güzmalom helyén állt az 1382-ben Lajos király által alapított *remete sz. Pál* szerzetesek temploma és kolostora, a *sz. lörcinci* kolostorban székelő pálosok menhelye. — A törökök által elpusztított templom mecsetté alakíttatott át, s később salétrom-tárnak használtatott. Itt volt *Dominici* János bibornok és pápai követ eltemetve. Haeufler e helyre hibásan teszi sz. Lázár templomát a vele összekötött *Krisztus-testéről* nevezett kápolnával.

Balra a mai *Királyfürdő* fekszik, melyet a törökök építettek és Tachatalü (pesti fürdőnek) nevevezték. Ezt 1687-ben *Wartenberg* Fridrik kapta adományképen, 1703-ben b. *Pfefferhofen* Ferdinand János várparancsnok; 1718-ban pedig *Aigner* Lénárdnak eladatván, a *König* családra szállt.

Ezen fürdő után hátra van még az 1751-ben *Christen Antal* budai polgár és sőtömester által építtetett *sz. Florián* kápolnája, melyet elébb a mellette lévő polgári, később a katonai kórház használt.

Elértük azon városfal végét, mely a hajdani „*Taschenthali* kaputól a Duna partjánál szakadatlanul tartva és egy közbeeső kerek-bástyával ellátva, a kóroda átellenében egy még most is fenálló nagy szögletoronynyal végződik. Ezen falban volt a *felső hévízhez* (aquae calidae superiores) és a *sz. Háromság*-mezővárosába „*Oppidum B. Trinitatis*“ vezető *temető-kapu*, a törököknél „*Mesarlik kapusi*“; innen a fal, melynek nyomai még mai nap is láthatók, nyugatra a mostani polgári kórházig és azontúl is terjed, és a várnak falával egyesülve volt. Ezekből és az előre bocsátottakból kitűnik, hogy ezen városfalak, nem mint Linzbauer és Haeufler — Istvánffy után indulva — állítják, a törököktől 1566—1680-ig eredetileg építtettek, hanem, hogy általok csak meghosszabbítottak és megerősítették.

Sz. Péter külvárosa.

Az egész városrész, mely a *vizi várostól* a várhegy lejtőjén a *bécsi kapuig* emelkedik, *sz. Péter* külvárosának neve alatt volt ismeretes, mert benne a mai *hattyu utca* táján állt 1253 előtt, a *magyar nemzet* számára alapított *sz. Péter vértanútól* címzett, plébánia templom.*) A templomtól a *temető kapuig* vezető utcát *sz. Péter* utcának hitták. A templomtér egyszersmind várostér volt, melyen sz. Péter és Pál ünnepén *országos vá-*

*) Ezen templommal szemközt — az új-pesti várhegy alatti külvárosban vett 1411-ben *Márton* bakonybéli apát egy fél-curia-telket, és azt Jánosnak, bathai custosnak — Joannes Custos de Batha — és Farkasnyngai Jánosnak átengedte. Meghalván az apát, János a bathai custos, Engy János, Cheky Péter és más budai polgárok házát erőszakosan megtámadták, és kirabolták. Ennek következtében parancsolja Zsigmond király ugyanazon évben, hogy a budai elüljáróság, a rablókat büntesse, és a háznak visszaadására kényszerítse. De András spalatói érsek, és a bakonybéli apátságnak commendatora 1412-ben azt kérte, hogy addig, míg ő a canonok értelmében megválasztva nem lesz, ezen kereset felfüggesztessék. 1425-ben olvasom, hogy ezen telek és ház Bathai Jánostól Mihálynak, bakonybéli apátnak visszaadatott.

Ime ismét egy ház, mely ha sz. Péter templomát meg tudjuk határozni, könnyen felkereshető; és ezen adatot csak úgy véletlen ütöttem fel jegyzeteim között. Mennyit tudnának ezekhez történet buvárink sorolni, ha a közlési kis fáradságot nem restellenék. Minél több ily házat fogunk felhozni, annál világosabbá, tüzetesebbé tehetjük Buda városának ősrégi térképét.

Rómer.

sárok tartattak. A törökök e templomot mecsetté alakították. E tájon birt *Dóczy Orbán*, Mátyás király idejében egri püspök, egy házat kerttel együtt; úgy szintén a „*vörös torony*“ mellett volt *gúthi Ország Imrének* háza, melyet 1529-ben Zápolya János király Ország-hűtlensége miatt lindvai *Bánfy János*, verőczei főispánnak adományozott.

Úgy látszik, hogy a lejtőnek legészak-keletiebb részét, mely a sz. Péter külváros fölött és alatt elterült, „*Zeiselhügel*“-nek „csizhalom“-nak nevezték, melynek elüljárója egy esküdt polgár — albirói minőségben — az igazságot kiszolgáltatta; mint sz. Péternél kettő volt helyettesítve.

A vízi városhoz tartozó utcák közt említetnek még a *mészáros-utca* (platea carnificum) a *Fleck* nevű és a *csapó-utca* (Walker Gasse); de ezek fekvését nem sikerült eddig kipuhatolnom. Meglehet, hogy az első ugyanaz a *három-nyúl utcával*, mely a legnépesebb főutczába ömlik; a *Fleck* utcában *Nagyvátth* Albertnek pécsi várnagynak volt 1473-ban háza, mely a *Chorgó* forrás mellett feküdt. Ezt a lóistállókkal és kerttel együtt *Orbánnak*, az esztergomi sz. Tamási prépostnak és királyi al-kincstartónak és testvéreinek, a várban sz. György terén fekvő házáért cserébe adta. A *csapó-utca* sem lehetett messze a Dunától és a főutcától; itt volt *Zalka Lászlónak* ó-budai kormányzónak egy háza, melynek lefoglalását az ottani káptalan számára 1511-ben ellentállással akadályozta.

Újabb időben még ezen utcanevek keletkeztek ez alsó városban: t. i. a *horvát* — sz. János — és temető utca. Az elsőnek neve Lipót király alatt itten letelepedett *horvátoktól* eredt; a másiké a közelben lévő nepomuki sz. János kórházától; a harmadik — ma a *három kapás utca* — a temetőtől, mely a dögvész idejében, 1739-ben bezáratott. Ebben álltak a „*Krisztus véréből és segyélyző Máriáról*“ címzett kápolnák, mai nap pedig a Herczeg-Eszterházyféle fa-rakhelyül szolgál. Van itt az Eszterházy grófoknak is egy fás kertjük a *János-utcában*, szemközt a polgári lövöldével, e helyen a várbeli karmelíták majorja állott.

Az alsó városfal nyugati végén álló sz. János kápolnája a község költségén emeltetett 1735-ben; a mellette lévő *szegények- és betegek háza* pedig már 1710-ben volt alapítva, később kitégítatott és végre polgári kórodával összekötetett.

Itt már 1390-ben említetik az úgynevezett *új-kapu* (jeni kapusi), *tóthfalusi* vagy *logothi kapu*; mely utolsó neveket a közel fekvő faluktól vette. Még most is hallani, hogy a köznép a kóroda előtti tért „*kapunak*“ nevezi, ámbár annak már semmi nyomát nem lehet találni. Ezen kapu előtt is, úgy mint a *taschenthali* előtt, Pünkösdkor vásárok tartattak.

6) Szent Háromság mezővárosa.

Buda legészakibb külvárosát (suburbium novi montis Pestiensis, Novae Budae és Castri Budensis) a *felső hévvíztől*, mai *császárfürdőtől*, kezdve délfelé, múlt századokban sz. Háromság mezővárosának, (Oppidum ss. Trinitatis, villa calidarum aquarum, és Buda apud calidas aquas) hivatott; ámbár ez, valamint a legdélibb határát tevő *Erzsébetfalu* egészen önálló hatósággal birt. Határai a *hévvíztől* délre a város faláig terjedtek, nyugatra körülbelül a *kis-rókusutczáig*, mely ma az *országút* nevű külvárosnak része; míg a mai nap *Újlaknak* nevezett külváros (*Ó-Budához*, következésképpen az ottani *prépostságnak* területéhez, tartozott, és később Ó-Budának egy részével az I. Lajos király által alapított *királyné városát* „Civitas reginalis-t“ képezte.

A valószínűleg a XII. század második felében alapított zárdának később prépostságnak, melyet itt a *Johannita* keresztes lovagok birtak, templomát a kórházzal együtt a sz. Háromságról czimezték; és ha Schiernél nincsen név-elcserélés, itt egy keresztes sz. Jánosról nevezett templomuk is volt. Állítólag sz. Tamás (s. Thomae martyris) plébánia temploma szintén e területen állott, és a *Mária* főtemplom egyházi hatalma alá tartozott.

A *szigeti apáczáknak* palotái, fürdője, három malma és több curialis telke e külvárosban voltak. Az említett fürdőház mellett az *ó-budai apáczáknak* is volt malmuk. Továbbá birt itt *Zéchen Tamás* országbirónak özvegye lakházat, valamint Bertalan, Zsigmond király festője, házat és kertet is.

A rómaiak alatt már ismert, később „sz. háromsági források“ a töröknél „*Velibey*“ nevű fürdők 1566—1579-ig nagyszerű fényvel láttattak el. A város visszavétele után, azokat a kincstár vette át, és eladta 1701-ben *Ecker János Mihály* sebésznek. Több más birtokos után *Marczibányi Istvánéi* voltak, ki azokat az *irgalmas szerzetnek* ajándékozta.

Volt e helyen a törököknek mecsetjük és mintegy 30 malmuk; ezt mutatja még a 4 kerek torony. *) A maig is fennálló *Császármalmot* a várostól a kincstár vette át 1718-ban. Nem messze ezen építményektől *Ecker* készítettetett nep. sz. János tiszteletére kápolnát. Lejebb, körülbelül ott, hol jelenleg az 1815-ben alapított irgalmasok zárdája áll, a pasa istállóinak valának, utóbb pedig a b. Kurecz budai kincstári kormányzótól 1701-ben épített *Segély-Mária* kápolnája.

Történetileg nevezetes azon táj, mely az ugynevezett *Primásháztól* kezdve, (ezt Csáky és Battyányi grófok és esztergomi érsekek építették az 1752-ben és 1783-ban a várostól vett telken) egészen a *Józsefhegy* előszökéseig, hol az esztergomi káptalan háza — jelenleg Goldinger ácsmester műhelye — áll, terül el. Ezen dombon állt a temető a *Krisztus-teste* kápolnával, melytől a *temető kapu* nevét vette; ebben temettetett el a 32 főnemes Zsigmond alatt, ide temették a lenyakozott *Hunyady László* hulláját. Az említett kápolna mellett volt az *ó-budai apáczáknak* házuk. Fent a hegyen építették a törökök 1543—1548 közt *Güllbaba* — a rózsák atyja — sírja fölé a jelenleg is fennálló mecsetet, a hegy lejtőjén pedig, a káptalanház helyén *derwisch kolostort*. A kalvárián — hajdan Józsefhegyen — és jezsuiták birtokán voltak ezen kápolnák: a sz. kereszté, a *fájdalmas anyáé*; *Krisztus sirjáé* és magában a mecsetben sz. *Józsefé*.

Közel a temető-kapuhoz az az: *élelmezési házhoz* (hajdan *koronázási halom*) állt az *Ágoston szerzetű remeték* („Eremitarum S. Augustini“) kolostora és temploma, sz. István mártir tiszteletére. Szomszédságában a városhalánál volt a *szigeti apáczáknak* egy háza, úgy szintén Tamás, győri püspöké és több más magánosé is.

A remeték kolostorának minden nyoma eltűnt a török uradalom alatt; ellenben a szerzetesek maguk új menhelyet nyertek a mostani országúton fekvő sz. *ferencziek* kolostorában és ugyanazon védszentnek templomában. Ezek egy 1699-ben magántelken épültek, az *Ágostoniak* szerzetének megszüntetése után pedig elfoglalták a *ferencziek*, kik előbb a vizivárosban laktak, és saját zárdájukat 1785-ban az *Erzsébet apáczáknak* átengedték.

7) *Logoth és Tóthfalu.*

Nyugat felé haladván, elérjük az első téglavetőt, hol alkalmasint a sz. *háromság* mezőváros és a *Rokuvölgyön* elterjedt (villa) *Logoth* falu volt. Az északkeleti parton pedig hozzá csatlakozott *Tóthfalu* (villa). Ez a várban levő sz. *Magdolna* plébániához tartozott, amaz pedig a b. szűz főtemplomáéhoz.

Tóthfalun kívül sz. *Lázár* temploma feküdt; a vámházon kívül fekvő téglavetők helyén volt a nyilvános vesztőhely, az *akasztófa*.

Ezen kisebb gyarmatok az oszmánok uralma alatt egészen elenyésztek. A külvá-

*) Ha egyéb bizonyítékkal elő nem állhatunk, azt kell nyilatkoztatnom; hogy a közel múlt századokból akárhány ilyen négy-kerek-tornyú, nem török, építményt birunk hazánkban.

rosokat újjá kelle teremteni, a mi a vár visszafoglalása után úr nélkül hasztalanul hevert, az ujonnan emelt *kolostoroknak* és *katonai főszemélyeknek* adományoztatott. Így kapták majorul, a mostani kincstári fakertet a várbeli klarisszák; sz. Rókus kápolnája 1710-ben a hasonló nevű, dombláncz szőlői közt emeltetett; a *józsefhegyi* telkek és az itt és másutt fekvő szőlők kiosztatták; a jezsuiták pedig a nagy-Rókusutcza végén nyerték telküket, melyen növénydekeik majorja állott; végre a *Cetto-féle sz. Háromság* kápolnája a vámházon kívül, a téglavető fölött, ezen időszakban vette eredetét.

8) Városmajor és Krisztinaváros.

A mostani Városmajor-rétnek lejtőjét a *Christ-féle* téglavető fölött 1770—1780-ig polgári temetőnek használták; a völgyben pedig *Daun* gróf, várparancsnok épített majort, melynek környékén a *királyi egyetemnek füvészkertje* állott; ezen telket a házzal együtt a város szerezte, és így támadt az itt ültetett fasorok, és facsoportok ültetése után 1784-ben azon mulató-hely, melyet ma városmajor név alatt ismerünk.

E mellett kezdődik a hajdan nagy részben lakatlan, és azért Buda városának legújabb külvárosa, a *Krisztina-város*, mely Krisztina főhercegnő, Mária-Theresia leánya, tiszteletére így kereszteltett. Innen van, hogy itt alig találunk házakat és műemlékeket, melyek a múlt századok nyomait magukon hordoznák.

A „teremtés“ előtt a *szeplőtelen szűz fogantatásának* egy kőszobra állt. — A hol jelenleg a vaspálya személycsarnoka van, ott feküdt régenten a *katona-temető*, sz. kereszt-ről címzett kápolnával és remete-lakkal. — A mostani *plébánia* templom Mária véréhez vagy *havas Máriához* (Mariae ad nives) *Franzin* Péter Pál kéményseprő mesternek köszöni eredetét. Ez t. i. 1700-ban egy Mailandból hozott Mária képet állított fel ezen kápolnában, melyet alapítójától sokáig *kéményseprő-kápolnának* is neveztek.

Ide közel állott a középkorban a „*zsídók-temetője*“. A szomszéd *naphegyen* pedig — mely Budavára visszafoglalása után, az itt kivégzett áruló *Fink* hadnagytól *Spiessberg*-nek neveztetett, — a törökök temetkeztek.

III. közlemény.

Történelmi-helyirati jegyzetek Buda-városa kültelki birtokáról.

Midőn Budának kültelki birtoka leírásához fogok, ki kell jelentenem, hogy a *régi, történelmileg* megállapított, vagy legalább a *népnél polgári jogot nyert* elnevezéseket használtam; mert a mint azokat sokkal inkább tiszteletre méltóknak, találom, mint sem hogy mellőzni bátorzkodnám, úgy szintén nem látok semmi okot, még kevesebbé eredményt, miért kellene a régieket elhallgatnom, és az önkénytesen választottakat használnom. Így tehát többször kénytelen leszek a Döbrentei Gábor, akadémiai tag által ajánlott és a városi hatóságtól 1847-ben elfogadott újabb elnevezéseket visszautasítani; mert ámbár igaz az, hogy honfias buzgalomtól indíttatván a régi történelmileg megerősített neveket újabakkal, a legközelebbi harczi-korból választottakkal vélte elhomályosíthatni, mindazonáltal ezen eljárása által nem csak a tudománynak nem tett semmi szolgálatot, de a gyakorlati életviszonyokat is egészen mellőzte.

Budavárosa kültelki birtokait északról Ó-buda határozza és *Hidegkut*; nyugatra *Nagy-Kovácsi*, *Budakesz* és *Buda-Örs* fekszenek; délre szomszédjai *Török-Bálint*, *Diós*, és *Promontor-Csepel* helységek; vidékének kiterjedése három, területe pedig öt mértföldnél többet térszen, és a *felső* vagy *buda-ujlaki*; *közép* vagy *pálvölgyi*, és *alsó*, vagy ugynevezett *székes-fehérvári* kerületekre osztatik.

A főváros ezen környéke Corvin Mátyás előtt sokkal szorosabb határokkal birt; mint azt a *sassadi* birtok és a messzeterjedő *nyéki* erdőnek adományozása tanúsítja. A többi a város alkalmasint a visszafoglalás után, adományozások és vételek által nyert, midőn oly telkeket vásárolt, melyek előbb a kincstár, katonai hatóságok, kolostorok és magánosak birtokaihoz tartoztak.

1) *A felső vagy újlaki terület.*

A felső területnek keleti oldalán szőlők és dombok teszik a határt, ezek a *császárfürdőtől* a *hideg-kuti* hegyekig nyúlnak; nyugatra pedig az újlaki templom mögötti völgy a határ; ezen völgyet *zöld ároknak*, *Kis-Pál völgyének*, és *szép-völgynek* hívják, és felkanyarodik *Mátyás hegyétől*, melynek keleti mállán a hajdani a szent-háromságról nevezett *keresztes-barátok Kis-Mária-czeli* kolostoruk áll, a *kakuk hegyig* és a hatalmas *kecske*- vagy *hármasság* határ-hegy tetejeig. Ezen hegységet régenten *Moneros* vagy *Monyoros* (talán *mogyorósaitól*) és *Sican*-hegynek hítták. Döbrentei *Árpád-orom*-nak keresztelte, mert a tűnnani lapályon, Ó-Budán kívül az első vezér fekszik eltemetve. — A *kecske*-hegytől nyugatra lapuló hegyek *Lipótmezőnél* Haeufler állítása szerint valaha *vaskapu* névvel bírtak.

2) *A közép-kerület.*

Ez egy oldalról a *kalváriahegytől* a *Lipótmezőig* és azontúl a *hidegkuti* határig terjed, még másfelől a *Kis-Svábhegytől* a *Jánoshegyen túl* elnyúlik. Termékeny, az ugynevezett *ördög-árka* által megáztatott völgyet képez, és Buda környéke legszebb helyeit foglalja magában. — Itt jobbra a *kalvárián* kívül valaha *József*- és *Rózsahegy* a jezsuiták birtoka, honnan a két városra a legszebb kilátás kínálkozik — találjuk: a *kréta-törés*- vagy *part* (Kreidenbruch), *Rókus-hegy*, *Francisci-hegy*, *nagy-pálvölgyi*, és *ökörretyi* (Ochsenried) szőlőhegyeket.

A *kalváriahegyet* és *kétfapartot*, melyek közt mai nap a *Józsefhegy*, fekszik, Döbrentei a régi történelmi névvel *Rézmal*-nak nevezi; a *József-hegyet* pedig a város visszafoglalása tekintetéből: *Szemlő-hegynek*, a *Francisci-hegyet*: *Vérhalom*-nak; a *Rókus-hegyet*, *Pálvölgyet* és *Ökörretyet* közösen: *Törökvés*-nek akarja neveztetni. Ezen újra-elnevezés által a régi szokott nevek a feledékenységnek adatként át, és más, hajdan saját néven nevezett hegyek elég fonákul ugyanazon név alatt jönének divatba. Az említett völgy még a legújabb időben is *Pálvölgyének*, a köznép szájában *disznórétnek* neveztetett; Döbrentei jónak találta ezt *Pasarétnek* keresztelni.

A *kis*- és *nagy-Svábhegy* egész területe a *János*- és *hárs* hegygyel egyetemben, minden lejtőjükkel együtt a *nagy-kovácsi*, *hidegkuti*, és *solmári* határokig Corvin Mátyás idejében *Nyék* nevet viselt, és állítólag a nevezett király vadaskertjét tette. Ezen nevet az erdőség *villa Nyék* falutól vette, mely a budai temető környékétől Laszlovszky birtokáig terjedt. Szőlőhegyének dézsmája a veszprémi püspököt — kinek megyéjéhez ezen rész is tartozott — illette.

Itt állt a sz. István első vértanu nevével czimzett *esztergomi káptalan majorja*, melyet a XIV. és XV. században Buda városa legtekintélyesebb polgári, illetőleg birái: *Kunchlin*, *Bernhad* és *Siebenlindner* haszonbérben bírtak, s mely egyszersmind *Szilágyi Erzsébetnek*, Hunyadi Mátyás anyjának, nyaralójául szolgált. Ugyan ide, körülbelül a *Zechmeister*-féle telekre, mely ma a „*Szarvas*“-hoz czimeztetik, teszik *Mátyás király nyári palotáját* is.

Későbbi időben úgy látszik, mintha a *Nyék* elnevezés csak a *Svábhegyre* és a *disznóforrásra* szoríttatott volna, legalább Budavára visszafoglalásáig ezen hegységnek

más nevét nem olvassuk; mert az *Isten-hegy* név, melyet Döbrentei nagy-Svábhegynék (másképp *Barát-* és *Paphegy*) szánt, annak soha sem volt neve, és inkább a *Sashegy*nek tulajdonítandó; valamint a *Virányos*, *Zugligeth* helyett, és a *Viradó*, *Vajdabércz*, *Tündér-hegy*, *Hajnalos*, *Hunyady-orom* és *Vezérhalom*, mely nevekkal Döbrentei a *Himmel*, *Einsiedler*, *Antonifels*, *Laszlovszky-hegy*, *Raitzenköpfel* régi tájelnevezéseket, minden történelmi alap nélkül vélte pótolhatni, meglehet hogy idővel a tájirat barátinak nem csekély bajt fognak szerezni.

A *Svábhegy* ereszkedőjén létező forrásokat is jónak látta Döbrentei úr átkeresztelni. Így a talán már Zsigmond király idejéből való forrást, melyet, mivel Everling Eberhard törzs-orvos újra feltalálta, *Doctor-kutnak* neveztek, és vizét 1718-ban Kerschensteiner jezsuita a várba vezette, *Nádorkutnak* nevezé, mert az hitte, hogy boldogult József Nádor ivóvizét naponkint innen hozatta; hanem ezen nézet hamis, és inkább a *királykutra* — Döbrentei szerint *Bélakut* — vonatkozik. Szerencsésebb volt tudásunk a harmadik forrás elnevezésénél, melyet *disznófő* helyett *Mátyás-csurgónak* hitt.

Ha a *Svábhegy* tetején tovább haladunk, annak legtetjét a *János hegyet* érjük el. Nem tudom, mi oka lehetett Döbrenteinek ezen hegytetőt *Pozsonyi*-nak híni; bár egy régi — de nem idézett — budai határjárásra hivatkozik; midőn azonban azt állítja: hogy onnan a legalább 28—30 mértföldnyire fekvő Posonyt látni lehet — a mit már maguk a közel előtte elterülő hegyek gátolnak; vagy azt mondja, hogy a budakeszi lakósok is úgy híjják, miről azonban azok semmitsem tudnak, valóban mesés dolgokat beszél.

Így tehát legtanácsosb a régi *Jánoshegy* nevet megtartani, mely név Haeufler szerint — de kutforrásának idézése nélkül — a valaha itt állott sz. *János szoborról* származik. Véleményem szerint ezen név hajdani birtokásától *Hencz János*-tól eredhetett, ki 1322—1329-ig budai városbíró és későbbben „Comes Posoniensis” volt.

A *Jánoshegynék* általellenében emelkedik az úgynevezett *hárshegy*, és mind a kettő mögött lehet jutni egy széles, az *ördögárka* által nedvesített, völgybe, mely egy budai polgártól, kinek itten „a naphoz” czimzett fogadója volt, *napvendéglős-rétjének* neveveztetett. Döbrentei egy budai hős emlékére *Petneházi-rétnek* keresztelte.

A két hegy közti nyeregben, a hol most a „szép juhásznéhoz” czimzett mulatóhely van, állott a pálosok hirneves sz. *lőrinczi* kolostora, alapítójuk első remete sz. Pál sírjával. Ezen zárda a XIV. század elején alapíttatott, és mindennel gazdagon el volt látva; sajnos, hogy mai nap csak alapfalainak itt-ott látszik némi nyoma. Ezen terület, egészen le a ró-náig, régi időben *Nándor-hegy* alatt volt ismeretes, és szőlőkkel volt beültetve; de minekutána a sz. atyák a törökök által szétrombolt és kirabolt zárdájukat elhagyták, keletkezett a sz. *Pálhegy* elnevezés, az előtti a város széleig elterülő völgy pedig *Pál-völgynek* hivatott. Buda visszafoglalása után, midőn e telkek a város birtokába kerültek, lassankint keletkezett a *hárshegy* név, melynek oldalai különbözőleg idéztetnek. — Döbrentei meg nem elégedvén a régi történelmi nevekkal, Pál-hegy és Pál-völgy helyébe *Báthory-hegy* és *Báthory-allya*-féle nevet ajánlott, és pedig Báthory László pálos szerzetesnek, és remetének emlékére, ki itt a latin bibliát legelőször fordította magyarra.

A *Pálhegy* lejtőjén előjön a *Ferenczhalom*, Franzenshöhe; *Max-árka*, Maxengraben, és *Kurucszög*, Kruczenwinkel. — Az elsőnek, mint pusztá legelőnek régiebb neve *Faulenzer* „henyélő” volt; de midőn ezen tért a város több magánosnak eladta, a budai városbíró *Kalmárfy Ignác* Ferencz császár tiszteletére *Ferenczhalommá* változtatta, és 1818-ban az itt létező templomot, a vendéglővel és gazdasági épülettel emelte. — Mondják, hogy II. Ulászló király *nyári palotája* e helyen állott.

Az úgynevezett *Maxengraben*-nak környéke tulajdona volt b. *Frankenberg Maximilian Wenczelnek*, melyet 1686-ban *Klauber Márknak* eladott, kitől azt végre Knotz család

sokáig birta. Valószínűleg a fennevezett bárótól, ki hajdan budai várparancsnok volt, vehette azon árok nevét. — A szomszéd *Kuruczsözög* talán a Rákóczy vagy Tökölyi idejében itt tartozkodó kuruczoktól vette eredetét.

Szükséges, hogy említést tegyünk még azon térről, mely ezen hegység északkeleti részét foglalja el. A régente pusztá legelőt és erdőt, az ott mai nap is csurgó kutról, *kovácsi kutnak* hítták, azonban 10—12 év óta a legszebb nyaralók, és kertek diszítik. Ennek általellenében, a többször említett *ördögároknál* nyílik egy keskeny, sziklatömegek, erdőség, rétek és meglepő szorosok által változékonyt nyújtó völgy, melyet *Göpp Lipót* budai polgár a várostól megvett, és 1820-ikban vendéglővel és majorral ellátván „*Lipótmezőjének*“ (Leopoldifeld) keresztelte. Ezen időtől fogva ezen név az egész vidékre a nyugati lejtőig ment át. Itt van nyugvási helye azon egyházi körmeneteknek, melyek bizonyos napokon a még innen 1½ órányi távolban lévő „*Mária-Einsiedl*“-ni b. szüz képéhez zarándokolnak.

3) Az alsó, vagy székesfehérvári kerület.

Ezen tágas kerület nyugatra és délre kerül el a *Krisztinaváros*on és *Tabanon* kívül, a buda-örsi, budakeszi és promontori határokig. Itt majd egyáltalán a lejtőkön szőlőket, a magaslatokon erdőket, a lapályban terjedelmes, néhol vízenyős réteket és szántóföldeket találunk. A *Kis-Svábhegytől* kezdve, mely nevét az 1686-iki ostrom idejében itt tanyázó sváb segélyző seregtől vette, a *Nagy-Svábhegy* ágai Budaörsig terjednek, és rajtuk a *németvölgyi, urbánhegyi, mártonhegyi* (Deutschenthal, Urbani- und Martinberg,) kőbányával; továbbá a *farkasvölgyi* (Wolfsthal), *Vigadombi* (Lusthügel) és *Bösingi* majori szőlőhegyeket találjuk.

Innen délnek a *Pósta-* vagy *Mészárosut* kezdődik, és a rácsvárosi temetőtől és a vámsorompótól a vaspálya mentében Budaörsre vezet. A „*fehér hegytől*“ sz. Gellérthegy szélén — hajdan „*mons Pestiensis*“ — melynek szőlői *Elömál* név alatt előjönnek, emelkedik jobbra a *Sashegy*, régi időben *Isten-* és *királyhegy*, melynek alljánál az *Istenkútja* vagyon.

A hegy előtti völgy, a régi országos venyige iskolával, és a Hauserféle teleknek egy részével igazi néven „*Ligeth*“ völgy, nem pedig *Kelemföld*, melynek elnevezése a mai *Rácsváros*on túl alig terjedett. — A *Sashegyen* túl következő szőlőhegy „*Polgárhegy*“ *Burgerberg*, hajdan a messzeterjedő *Sassadhegységet* tette, és valószínű, hogy inkább ezen név rövidítésétől, nem pedig az itt észlelt mesés sasrepülésétől vette a táj elnevezését.

A tág rétség a *meződomb-bal* (Wiessberg) a mostani *keserűs-forrásokkal*, és a hajdani *Majerffi-féle* szőlőkkel együtt képezi azon helyet, melyen a régen eltűnt, Hunyadi Mátyástól a városnak ajándékozott *Sassad* falu sz. *András* templomával állott.

A polgárhegy alatt álló, 1769-ben Xaveri sz. Ferencz, kit a városrész, a döghaláltól való megmentésért védszentjének fogadott, tiszteletére emelt kőszobor mellett haladván, jut az utas a balra, épen az ut mellett, fekvő *utikúthoz* (Straszbrunn). Ennek régi neve *Nádaskút*, nem pedig, mint Döbrentei mondja: *Istenkút*. Balra következnek ezen szőlők: „*Strasz és Feldhut*“; jobbra pedig a „*gazdag rét*“ (reiche Ried), farkasrét, (Wolfswiese) sat. melyek, hajdan „*Böczhegy, Halomal, Nagy-köves, Nagy- és kis-Ujmal, és Gombamal*“ nevek alatt jönnek elő, azonban fekvésüket, más adatok hiányában, tüzetesen meghatározni lehetetlen. — Továbbad balra egy magaslat van az *akasztóhegy* (Galgenberg), Döbrentei szerint: *Dobogó*; itt volt a XVII. században a vesztőhely; s vele jobbra szemközt a „*lange Ried*“ valaha *kanya-mal*, s *kanya-kapu* szőlőhegy. Itt végződött az 1698-iki határjárás; miből azt következtethetjük, hogy ha akkor a budai határ még tovább is terjedett, a többi telek a szomszédos gróf Zichy családnak, mint bérlőnek birtokában volt.

Innen egy széles völgy nyílik; messziről jobbra az emelkedő erdős bérczek és szőlőhegyek látszanak, balra pedig a nagy és mély rétság (Döbrenteinél *Örsöd és Örmező*), mely az itt hajdan létezett posványság lecsapolása által támadt, mellette a termékeny szántóföldek és szőlők, köztük a *Péterhegy* is. — Az ut ismét tetemesen emelkedik, jobbra a szép rétekkel biró, s sok seregélytől nevezett *seregély-hegyre* értünk, (dass Staarentanz-Gebirg, Döbrenteinél: Madárhegy); balra messze nyúló szántóföldek vannak; és ezeknél a budai külső telkek határán állunk, melyeken túl a *Buda-örsi* koronafalu földje kezdődik.

Fölfele gyalogutak vezetnek a hegy magaslatig, mely erdővel el van borítva és *Köküshegy* név alatt ismeretes. A három határdomb a budai, budakeszi és buda-örsi birtokok végpontja. (Döbrenteinél ezen hely „Csilebércz“ névvel bir.) — A szőlővel beültetett hegyoldalak a *Bösinger*féle majorhegyhez tartoznak, hol *Bösinger* Ferencz Ignácznak 1695-ik és 1696-ik években budai polgármesternek juhait, kecskéit egy majorságban tartattak. Valamivel alább van a *Spaniol-hegy* és rét, talán a Zichy család részéről itt tenyésztetett és legelőre bocsájtott *merino-juhakról*.

Délre szemközt áll egész kiterjedésében a városi *Kamara-erdő* (Kammerwald). Mikor jutott a város birtokába? az egykoru városi telekkönyvek hiányában meghatározni igen bajos. Meglehet, hogy ezen telek megszerzése Lipót király idejébe esik, vagy még előbbre, talán a Török-Bálintnak, Zápolya hívének és budai várkapitánynak jószágvesztése alkalmával, midőn *Török Bálint* helység (Gross-Turbal) a kamarai kincstáré lett, ezen erdő is, mint annak kiegészítő része, elébb a *kamara*, utóbb a város birtokába eshetett, s így fenebbi nevét is nyerhette.

Nem oszthatom azok véleményét, kik a *Kammerwald* nevet a városi *kamarai pénztártól* származtatják; de még kevesebbé érthetnek egyet Döbrentei Gáborral, ki ezen vidéknek *kőerberek* nevet ad, mivel azon igen ferde nézettel bir, mintha IV. Béla király a pestbudaiaknak adott arany bullájában 1244-ben említett *kőér* ide, és nem — mint hitelesen be van bizonyítva — a pesti *kőbányára* vonatkoznék.

Budára visszatérvén egy oldalt a *promontori* uradalomhoz tartozó szőlőhegyek, más oldalt a mélyebb rétság mellett haladunk, melynek közelében a *nelveghi* majorság állhatott, és jutunk az újabb időben keletkezett *Saxenfeld* — albertfalvai — telepítvényhez, mely nevét az ország-kormányzótól, Albert Szász-tescheni főhercegtől vette. E tájon feküdt valaha a *Banaföld*, később *Kürth* nevű pusztája, XV. és XVI. században a *sz. lőrinczi* pálosok tulajdona; meglehet hogy kiterjedése *Erzsébetfalva* faluig ment; és így ismét eljutottunk *sz. Gellért* hegyeig, melynek helyébe Döbrentei *Kelembérczet* ajánl!

MAGYAR RÉGÉSZETI KRÓNIKA

RÓMER FLÓRISTÓL.

771. *) Az almedi szőlőkben, Veszprém megyében régi siókra akadtak. A koporsók mesterségesen összeállított sima kövekből vannak, mellettök tálakat és egyéb edényeket is találtak. Egy koporsó fekete égetett agyagból készült, de ezt a munkások összezüzták; ebben egy bronzmű is — valószínűleg kardmarkolat találtatott. Idők Tanuja. 1865. máj. 1-én 390 lap.

772. Schilling Móríczy nyugalmazott katonai gyógyszerész jelenti 1864. Dec. 7-én az archaeologiai bizottmánynak, hogy tartózkodási helyén Német-Csanádon Torontál megyében, több sirhalom találtatván, azok a mezei munkák által mind inkább lelapítottak, és környékükön sok cserép-edény töredék fordul elő.

773. Hunyad megye Csikmó helységében, a Sürögöny 1865. febr. 21-én kijött száma szerint, szántás és kapálás közt régi pénzeket és más jeleket találtak, melyekből valami várépület romjait lehet következtetni. Vannak, kik itt a „thermas Dodoneas“t keresik; találtatnak téglák, írásos kövek, egy diadal ív? Hadrianus, Vespasianus, Domitianus érmei sat.

774. Déva mellett a vasuti földmunkák alkalmával egy (római) emlékkőre akadtak, melyen az *ép családi föliraton?* kívül öt ember dombormű alakja áll. Az első szakállas öreg férfi képe, fején nyílt sisak, mellén pánczéllal, a második egy ifjúé, taréjas sisakkal és mellvérttel; a harmadik egy női a negyedik egy gyermeki alak; az ötödik egy fegyverzet nélküli bajszos és szakállas férfit képez. Az emlékkő szélessége harmadfél, magassága 3 láb. Vas. Ujs. 1865. 229. l. és Sürögöny 105. sz. tárczájában. Reméljük, hogy Torma Károly barátunktól tüzetes leírását nyerjük. Feltűnök ezen emléken a sisakos és mellvértes alakok, melyek a római síremléken ritkábban előfordulnak.

775. A 18-dik század 3-dik tizedében Dévén-Ujfalun történetileg találtatott nagy *éremkincs*, melynek nagyobb része később kori volt; de nem kevés Q. Pomponius; Atticus; Julius Caesar; Octavius Augustus; és a következő császárok neveit viselte. Ezen becses kincset, még élt, birta *Gleichgross* Ferdinánd György, de halála után széteszlott gyűjteménye. *Így Bél Notitia Hung. Novae I. 83. l.*

Voltak Posonyban hajdan más éremgyűjtők is, mint Toll. Epist. Itiner. 143. lapján álló dicséretből kitetszik: *Lustravi ibidem sed rapim, insignem veterum Numismatum congeriem a Beerio praeclaro viro, qui dum vixit, Urbi a secretis fuit, summa cura collectam.* (1714-ben.) Tartalmazott e gyűjtemény 49 aranyat, és becsültetett 2000 német forintra.

*) Folytatása a negyedik kötetben félbeszakított krónikának.

Voltak benne újabb időben Német-Jáhrendorfnál ismét talált *góth* (barbar) BIATEC és UNNO feliratuak; görögök, syrus királyoktól valók és több római érem is, többnyire Carnuntum- azaz Petronellból, közöttük a ritkábbak Pertinax, Didius Julianus, Pescennius, Gordianus Afer, Julia Titi, Plotina, Pupienus, Balbinus, Diadumenianus, Macrinus és más ritkábban előforduló uralkodóktól.

776. Erdőd várában a Duna jobb partján mai napig áll, úgy mond Glembay mérnök úr egy őrtorony és egy szögletes több emeletű torony egész épségében. Egyik ablak üregében még falfestvény látható. Egy nevezetes téglát is említ közlő úr, melyen B. T és alattuk 1516. év találattnék. Ha ezen sejtelem, valósúl, és ezen betűk magyarázata, *Bakács Tamásra* vonatkozólag, igaz, Glembay úr az eddig ismert legrégebb magyar feliratu téglával ismertetett volna bennünket. Birjuk ígérétét, hogy e téglát számunkra felküldi, de eddig az ígérlet csak ígérlet maradt.

777. Kologyvár a csepini uradalomban Slavoniában (Glembay úr Fényes után azt állítja, hogy ezen kerek 20 folyó ölnyi átmérőjű, erős vár *Probus*tól építtetett) figyelmünket annyiból érdemli, mivel a körülötte fekvő dombokban urnák égett csontokkal találattnak, valamint terméskő golyók is, melyek a 12 fontos ágyú golyókhoz hasonlítanak.

778. A morováni téglavetőben, a Vág bal partján északkeletre a pöstyényi fürdőtől 1873-ben tavaszkor a morovani kastélytól keletre a lössben két gödör találatott; egyiknek mélysége 5', a másika 2½ ölnyi, 4 lábnyi szélesség mellett. Alakjuk mutatja, hogy hajdani búzavermek lehettek; a milyenek itt mai nap is nagyobb számmal találattnak.

A gödrökben talált televény föld teli van edény cserepekkel, de mintegy 3 lábnyi mélységben két egészen ép, hasas, vederalakú edény is találatott, melyeket a kastély tulajdonosnéje Motesiczky Rozina asszonyság Hauer Ferencz bányatanácsos urnak, ki ezeket a *Jahrbuch der k. k. Geologischen Reichs-Anstalt* 1864. év 2. füzeté 104. lapján közli, legnagyobb szíveséggel át is engedé.

A nagyobb edény 8" magas, nyílása 5¼" a legnagyobb átmérő 7"; a kisebb 2¾" magas, nyílása 2⅔"-nyi, 3" legnagyobb átmérővel. Mind a kettőnek a legnagyobb átmérő helyén 4 dudorodása van. Az edények durvák, szabad kézből dolgozvak, és az agyagban vonalnyi nagyságú kovakő szemeket tartalmaznak. A nagyobb edényen *irla* máznak nyomai is észrevehetők. Dr. Kenner ítélete szerint a későbbi bronzszakból lehetnek. Azonban régiebbeknek kell más némely maradványoknak lenniök, melyek Hauer tanácsos úr ott léte előtt találatnak. Számos cseréptöredékeken kívül, melyek sokkal terjedelmesb edényekről valók, *köserszám* töredéke is találatott, egészen hasonló azon szerszámokhoz, melyek a valódi *kőkorszakban* előjövő háromélű *kőkések* gyanánt ismertettek; és egy *sarvasagancsból* álló nyílhegy. Igen valószínű, hogy a helyszínén, folytatott vizsgálódások után, itt még érdekesebb tárgyakat lelteni lehetne.

779. Nagyfalu határban Kraszna megyében, egy elpusztult épület romjai közt találtak két márvány sarkötőredéket. Ezeket Keller Róbert úr, ki különben is az archaeologiai tárgyak iránt igen nagy előszeretettel viseltetik, ügyesen lerajzolta, és az archaeologiai bizottmány leltára számára, főispányi helytartó úr ő muga útján, beküldé. Bár mennél több utánzóra találna ezen példa, mert csak az anyag lehetőleg nagy bősége mellett, leszünk képesek a középkori műemlékekről kellő fogalmat szerezni.

Az egyik kődarabon fél oroszlány látszik négyágú, farkkal; a köriratot talán így lehet megfejteni: dom... bam de lofon. . . .

A másikon egy nagyobb körben mintegy nap tányérja látszik 9 sugárral. A kör-

iratból csak egyes betük kivehetők. Egy ügyes lenyomat talán elősegíthetné az írás megfejtését.

780. Ó-budai határban f. év május 8-kán két igen érdekes mértföld-mutatót írtam le. Már mult év őszén figyelmeztett *Frey Mihály* ó-budai háztulajdonos egy pár régi felírásos kőre; de az évszak haladta miatt, azok leírását az idei tavaszra hagytam. Új ösztönül szolgált felhívásom következtében Zombory Gusztáv úrnak az akademiához Dec. 30-án beküldött jelentése, melyhez a kövek alakjának rajza de az írás másolata nélkül, volt csatolva.

Első pillanatra mértföldmutatókat ismertem fel bennük, és őket első lehetséges kirándulásom tárgyává tettem. Bementem az ó-budai kis-czelli utczában az első házak egyikebe, hol mindjárt utasítást, és lovakat kaptam, hogy kutatásomat mielőbb befejezhessem.

A vörösvári országúton az első kőhídon túl, a *borókahegyi* szőlőket (Kranawetberger Weingärten) balra elhagyván, a dombi mellék uton, mintegy tíz perczi haladás után, oda értünk azon gémes kúthoz, mely a dombok völgyeletében fekszik, és a körülfekvő helységeknek, ki nem fogyó, marhaitatóul szolgál. Itt reá bukkantam a két kőre, melyeket vezető nélkül, Zombory úr leírása után aligha találtam volna. A kövek szépsége és érdekessége meglepett.

I

LAZIANOC · VLEG · AVG

PP · PR

A Q M P

III.

A felül csonka kő alsó, négyszögü részének hossza 1' 5", kerek részeé 2"; a négyszögünek egy-egy oldala 1' 4", a kereknek átmérője 1' 3". Az emlék budavidéki mészkőnek látszik, a betük igen tiszták, csinosak, 2" 8" — 3"-nyi magasak, a veres festék maradványai a mélyedésekben láthatók. A sorok köze majd 2"-nyi; a kő írásos részén a kőfaragó rovátkás vésője, (Stockhammer, Punkthammer,) nyomaival találkozunk, alsó oldala ki van rágva.

Világos, hogy ezen töredékben egy oly mértföld mutatót birunk, mely *Aquincum*tól 3000 lépésnyire esett. Bár igaz, hogy a későbbi nemzedék sok helyen a régi római utakat felhasználta, mégis könnyen bebizonyítható, miszerint a rómaiak sok helyen, mai viszonyainkból meg nem magyarázhatólag, más irányt választottak, mint ez jelesen épen ezen Buda és Vörösvár közti utról áll, mely magában Ó-Buda városában a mostani uttól eltérvén, a koronadombtól, mint hajdani szinkörtől, a földeken, mint a magaslat, és a sárgás vetések eléggé bizonyítják, keresztül vonulván, végre a hegy alatt a mai uttal egyesülni látszik, míg a *Szarvas vendéglő* táján ismét jobbra kitér és a dombtetőkön huzodván, *Vörösvár* és *Szántó* közt *Csév* és *Dorog* irányában, sokkal egyenesb vonalban az ősrégi — mai nap is használt — Nyerges-Újfalut, Neszmélyt sat. érintő uttal egyesül.

Már így megegyeztethető a 3000 lépés, természetesen Ó-Budának — az újlaki külvárossal összeeső — határától számítva; ámbár magam sem hiszem, hogy e kövek eredeti helyükön találtattak. E domborlaton t. i. a volt római utnak nyomait még elébb tüzetesen ki kellene fürkészn, de tovább bizonyos az is, hogy az ilyféle kövek különféle okokból, nem csak néhány száz lépésnyi a (mennyre t. i. jelenleg is az országúttól találtattak), hanem gyakran sok mértföldnyi távolságra hurczoltattak.

Caecilianust vagy Claudianust kell-e ezen csonka nevü Legatus Augusti és

Praefectus Praetorio alatt érteni, kinek parancsára ezen mértföld kő letétetett, nem merem állítani. Tib. Claud. Claudianus Legatust Schoenwisner, Itin. Geogr. II. 135. lapon épen e tájon talált kövön, és a 232 lapon egy *Érden* találton említ. II.

II.

I M P C A E S
C MESSIO QVINTO
DECIO PFVNICTO
PONTIFICIMAXIMO
//// NICIÆPOTESTATIS ///
BISESIGNATOTERT
QHERENNIOETRVSCO
MESSIO///// DECIO
// LISSIMO CÆSARICOSDESI . . .
T C VALENTIHOSTILIANO
//// T // // // // I S S I M O
// // // // // // // //

A 8-dik sorban lévő hézagban a betűket STO^m vagy MIO-nak lehetne olvasni, bár ezekből semmi értelmet nem tudok kihozni. Ezen szép, alúl csonka, oszlop magassága 3' 11" alsó átmérője 1' 9", a felső pedig 1' 7 1/2"; a felső betűk 5"-nyiak, a többiek, 2" 3", a sorközök pedig 1' 3"-nyiak. Az egész vastagon van bemeszelve, a betűk pedig veres festéssel kikenve. Úgy látszik, hogy ezen kő már máskor is használtatott, mert némely betűk, mint p. az első sorban az I és az M első huzása, a negyedikben a P, AX, a hatodikban az A T követik a kőnek mélyedéseit, tehát a kő akkor, midőn a kőfaragó c betűket kivéste, már ilyen gödrös volt, és repedésekkel el volt borítva.

Egyáltalán ezen kőnek írása a legszebbek közé tartozik. Látszanak a sorok lineái az egész felírás hosszában, és még a felíráson túl is terjednek; a kő alsó, nagyon egyenetlen részein is vannak valamely régiebb felírás nyomai, de a vonások alig kivehetők. A fenemlített kút körül vannak számos gödrök, terméskő halmazok, római cseréptéglák: Ki mondja meg, nem volt-e itt a rómaiak alatt, vagy talán későbbben is valami telepítvény? — Nem messze ezen kövektől találtam egy faragott követ, melynek keskenyebb hosszoldalán tobozfőle, fej nagyságú, diszítmény vehető észre, és az ó-budai Praefectoratus előtt álló védkövekhez némileg hasonlít.

A pannoni felírások közt csak kettőt ismerek, melyek C. MESSIVS QVINTVS TRAIANVS DECIVS nevét hordozzák; egyik Adományban, a másik Sztenyeveczen találtatott, l. Katanchich Istri adcolae I. 377 l. LXXVI. és LXXVII. szám alatt előfordulnak; de melyen Q. HERENNIVS ETRVSCVS MESSIVS és C. VALENS HOSTILIANVS fiaival együtt említették, egyet sem tudok.

781. A *Krempelmühl* nevű malom közelében az *ó-budai* határban az úgynevezett *csiga domb* alján bír *Frei Mihály* ó-budai polgár földeket, melyeken évek óta a tégl- és kő-murvától való tisztításuk alkalmával talált római érmekeket szorgalmasan összegyűjté, megőrzé és legnagyobb szívélyességgel át is engedé a leírásra.

A római pannoniai érmészet emelésének tekintetéből ide sorolom mind azon darabokat, melyeket meghatározhattam, valamint azt a külföldi archaeologiai lapokban találjuk, nem annyira alapul, mint adalékul, egy talán valaha készülendő *pannoniai érmészet*hez.

Azon 82 darab közt, melyet *Frei* úr nekem átadott 7 darab ezüst, a többi bronz

és réz érem volt; 14 darab annyira kopott vagy a rozsdától annyira ki van rágva, hogy azokat minden iparkodásom mellett sem tudtam meghatározni.

Az uralkodók sora szerint így következnek:

IMP CAES VESPASIANAVG COS III b. n.*) babérkoszorús fő)(VICTORIA NAVALIS, b. lépő szárnyas Victoria hajó ormán áll; melle irányában S C v. r. **) nagyobb modulus, kopott példány.

..... C VESP F DOMITIAN j. n. fő)(álló b. fordult alak s. r. ***) nagy modulus, igen kopott péld.

.. DOMIT AVG GERM PM TRP ... bbkoszorús ****) fő,)(hátlap igen kopott, ezüst.

IMP NERVA CAES AVG PMSR S COS III PP, b. n. fő babérkoszorúval hosszú szalaggal; X FORTVNA AVGUST, jobbra néző álló alak, jobbában hajókormány, bb. bsgsz. ****) két oldalt S C, vörös réz, nagyobb alaku érem, jó karban.

IMP CAES NERVA TRAIANVS GER b. n. babérkoszorús fő)(igen kopott, nagyobb m; s r.

(HAD) RIAN ... AVG COS, b. n. fő;)(VOTA PVBLICA, j. forduló áldozó, rézzel bélelt ezüst érem, eleje igen kopott.

... ANTONIN ... AVG TR P XXVII ülő j. n. Jupiter nicephorus? a körírás olvashatlan; s. r, n. mod., vastag, kopott.

DIVA FAVSTINA (senior) b. n. fő tetején hajtekercs; X AVGVSTA, j. n. álló női alak j. kalászkod? bb három ágú jogar? lábainál S C; s. r. közép m. jó karban.

AVRELIVS CAESAR AVG PM b. n. fő)(TRPO II? j. n. álló nő, jobb kezét előtte álló kisdéd fejére teszi, bb. csecsemőt tart, két oldalán S C a szelvényben PIETAS; s. r., nagy modulusu vastag érem, meglehetősen j. k.

LVCILLA AVG ANTONINI AVG F, b. n. fő)(V E N V S állva j. n. j. b. golyót tart, feje felé emelt bb?, két oldalt S C s. r. vastag nagy mod. érem, hátlapja kissé kopott.

SEVERVS PIVS AVG; babk. fő)(RESTITVTOR VRBIS ülő Roma nicephora, j. n; k. m. ezüst, ép.

ANTONINVS AVG PI VS PP TR P COS III, b. n. babérkoszorús fő;)(APOLLINI AVGVSTI, j. n. álló alak nő ruhában, jobbát egyenesen kiterjeszti, bb. lant, két oldalt S. C; sárga réz, nagyobb modulus vastag érem, jó karban.

ANTONINVS AVG PIVS F ... b. n. ormos koronás fő)(FIDES EX ... jobbra néző álló nő két kezében katonai jelvény, j. lábánál S ... nagyobb mod. v. réz, részenkét kopott.

ANTONINVS AVG PIVS PP TRP ... bbkoszorús fő,)(j. n. álló alak igen kopott; n. mod. r. é.

GETA CAES PONT COS, b. n. fő,)(VOTA PVBLICA, Imp. tripuson áldoz j. n.; k. m. ezüst, kissé kopott.

(MA) MAEA AVGVVS ... b. n. fő)(... j. n. nő; s. r. nagy mod., kopott.

IMP CAES M AVR SEV ALEXANDER AVG. bbk. fő)(IOVI VICTORI; j. n. ülő Jupiter Nicephorus; ezüst, k. m. kopott.

*) j. n; b. n. jobbra néző, balra néző.

**) veres réz.

***) sárga réz.

****) babérkoszorús.

*****) bőségszarva.

IMP CAES MA (GORDIANVS))(. . . . L VIM, szelvényben AN·I·I. alak két barom közt, fele eltörve, különben jó; nagyobb mod. r. érem.

IMP CAES M ANT GORDIA sugárkoronás fő)(j. n. áldozó alak; k. m. ezüst, igen kopott.

IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG; b. n. sugárkoronás fő;)(PNS C O LVIM; j. néző álló nő, mind két kezében katonai jelvény, lábainál a szokott állatok, szelvény alatt AN IIII; sárga réz igen jó állapotban, közép modulus.

IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG, babérkoszorús b. n. fő;)(PMS CO LVIM, j. n. női alak kezét lábainál álló állatok felé kiterjeszti, a szelvényben AN. gyöngykeretben, vörös réz, nagyobb modulus, jó állapot.

IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG. b. n. bbk. fő)(. . . CO L VIM szokott képpel, kopott, v. r. nagyobb mod.

. . . . PHILIPPVS)(két barom közti alak, szelvényben AN VII; igen kopott nagyobb mod. réz érem.

HEREN CILLA, b. n. diademás fő)(PMS COL VIM a szelvényben AN XII. j. n. Istennő, orosz lány és tinó közt.

GALLIENVŠ b. n. ormós koronás fő)(MARTI PACIFERO, Mars j. n. j. b. olajág, balját paizsra támasztja, lándzsa, j. karja alatt A, kis modulus v. réz.

GALLI ormos kor. fő b. n.)(. . . . COIIS AVG, szelvényben XII jobbra n. szarvas, eleje igen kopott, kisebb m. s. r.

U. a. hátlaon LOIII AVG, j. n. szarvas, a szelvényben I.

U. a. b. futó szarvas igen kopott. s. r.

U. a. álló alak igen kopott s. r.

IMP CPLIC GALLIENVŠ P F AVG, orm. kor. fő;)(VIRTVS AVGG. két egymás felé néző Caesar, rossz ezüst, k. m. kissé kopott.

IMP CLAVDIVS P F AVG, b. n. orm. koronás fő)(ORIENS AVG n. nap jobbát kiterjeszti, bb. golyó, jó karban levő pd. legkisebb mod. s. r.

U. a. igen kopott és törött.

. . . CLAVDIVS AVG; ormos koronás b. n. fő,)(. . . I VICTORI j. n. Mars? k. m. s. r. kopott.

IMP CLAVDIVS AVG, b. n. ormos koronás fő;)((Providen?) TIA AVG. kisebb mod. v. r. igen kopott.

DIVO CL b. n. ormos koronás fő)(CONSECRATIO, oltár áldozati készlettel; kisebb n. v. r. kopott.

. . . AVRELIANVS AVG; b. n. ormós koronás fő)(. . . ONSER két alak a szelvény alatt P, n. vékony modulus v. réz kissé kopott.

IMP AVRELIANVS AVG. mint fel.)(PAX AVGVSTI jobbra haladó Pax, bal lábánál P? Kis mod. v. r. igen kopott

U. a. igen kopott hátlapján semmit sem lehet kivenni.

IMP AVRELIANVS AVG; sugárkoronás fő;)(RESTITVTOR ORBIS szelvényben P. két egymás felé fordult alak, nagyobb mod. r. érem, kissé kopott.

IMP C M CL TACITVS AVG, b. n. sugk. fő)(AEQVITAS AVG, jobbában mérleg, bb. bsgsz. mellette I, szelvényben XXI. r. kis. mod. meglehetősen karban.

IMP C M A VR PROBVS PF AVG. j. n. sisakos fő, jobb vállán lándzsa, bján paizs;)(VIRTVS PROBI AVG lóháton j. iramló császár, lova lábánál gyil; szelvényben XX P, v. r; második nagyságú j. k.

IMP C PROBVS P F AVG, b. n. sugárkoronás fő;)(RESTITVTOR BIS, a

jb. álló Victoria koszorút nyújt a császárnak, ki feléje fordulván jb. golyót, bb. hegynélküli lándzsát tart; szelvényben XXP, v. r; másod nagyságú, j. k.

PROBV S P F AVG, b. n. sugárkoronás fő)(ADVEN TVS AVG a császár jobb felé nyargalva fogolyt eltapos; szelvényben fekvő villámcsomó R és T betűk között; v. r., kisebb mod. jó k.

IMP C PROBVS PF AVG. b. n. ormós koronás fő páncélban.)(PAX AVG, álló pax j. n. ferde lándzsával, b. lábánál Π, szelvény alatt XXI. Ezüsttel megfuttatott veres réz, jó karban. Kisebb m.

DIVO CARO PARTHICO, b. n. sugárkoronás fő;)(CONSECRATIO AVG, kiterjesztett szárnyú j. n. sas, ballábánál A, a szelvényben S M S XXI; vörös réz; Denar, jó karban.

IMP C C VAL DIOCLETIANVS PF AVG; b. n. babérkoszorús fő)(GENIO POPV LI ROMANI S M S O; jobbra néző álló Genuis, jobbójában koszorú, bban, lant (?) e mellett A. vörös réz meglehetősen jó állapotban; nagyobb modulus.

LICI III NN S NNC, b. n. sisakos fő;)(M. SATVS. A. EXERCIT, tropaeumban V. T †, e mellett S P, alatta két háttal ülő rab, a szelvényben ~ S¹ S . . talán Liciniusé, a hátlaon pedig az ügyetlen véső VIRTVS EXERCITVS-t akart metszeni. Kisebb m. s. r. ép állapot.

IMP LIC LICINIVS P F AVG. b. n. bbk. fő, egyenesre nyirett hajjal és szakállal;)(IOVI CONSERVATORI; jobbra néző, álló meztelen alak, jb. Victoria, bb. hegynélküli lándzsa, j. lábánál a sas; szelvényben SIS; vörös réz, Denár, j. karban.

U. a; a szelvényben T S I

IMP CONSTANTINVS AVG, j. néző sisakos fő, jobbójával vállán lándzsát tart;)(VICTORIAE LAETAE PRINC PERP, két alak oltár fölött paizsot tart, benne VOTPR, szelvényben T T; r. Kis pénz, j. k.

CONSTANTINVS AVG. b. n. babérkosz. fő,)(PROVIDENTIA AVG; tábor k. m; v. r.

CONSTANTINVS PF AVG. b. n. fő)(SOLI INVICTO COMITI, sugaras fejű nap j. n.; n. mod. v. r. kopott.

CONSTANTINVS SRX? AVG, b. n. gyöngyszalagos fő)(GLORIA EXERCITVS, szelvényben • SMAI •; k. m. v. r. meglehetősen karban.

CONSTANTINOPOLIS. sisakos fő j. n. bb. jogar)(j. b. haladó szárnyas alak, jobban jogar, bját paizsra támasztja, j. lába hajó ormára téve, szelvényben * BSIS *, r; kis modulus, j. k.

CONSTANTINVS IVN NOB CAES, b. n. babérkosz. fej)(GLORIA EXERCITVS, szelvényben • SIS • két katona közt katonai jelv.; kis m. v. r. jó karban.

CONSTANTINVS IVN NOB C, b. n. bbkosz. fő)(CAESARVM NOSTRORVM, koszoruban VOT X; a koszorú alatt • ΔQT.

D N CONSTANS P F AVG; b. n. gyöngyfűzerés fő,)(FEL TEMP REPARATIO, Imperator Victoriával hajókáz, alatta Δ SIS.

D N MAGNENTIVS NOB CAES b. n. fő, köpenye jobb vállán összekapcsolva;)(FEL TEMP REPARATIO, szelvényben CONST, gyalog Imperator lovával egy bukó rabot szúr le; legkis. mod. v. r. elég ép.

FL IVL CONSTANTIVS NOB C; b. n. gyöngypártás fő, melle vértézett;)(GLORIA EXERCITVS, két katona közt két kat. jelvény, szelvényben SMTSP. k. m. v. r. jó karban.

CONSTANTIVS P F AVG, gyöngyfűszerés b. n. fő)(FEL TEMP REPARATIO, az Imp. lovas foglyot leterít, szelvényben CON. . . , k. m. v. r. kopott.

D N IOVIANVS PF AVG; gyöngyfűzés fő)(babérkoszorúban VOT V MVLX; k. m; s. r. jó karban.

DN VALENTINIANVS PF AVG, j. n. szalagos fő;)(GLORIA ROMANORVM, j. n. balra haladó Imperator, jobbra térdelő rab fején bb. labarum ☿ val, szelvényben OFSISC; v. r; kis pénz, j. k.

U. a.)(SECVRITAS . . . Victoria jobbra halad, kopott és törött k. m. r.

U. a.)(SECVRITAS REI PVBLICAE, a szelvényben ~ CON

U. a. GLORIA ROMANORVM; mint fent, a szelvényben A SISC

DN VALENS PF AVG, b. n. gyöngypártás fő)(GLORIA ROMANORVM, a b. haladó császár baljában labarumot tart ☿-el, jobbját térdelő rab fejére teszi; a szelvényben B SIS~; kis modulus, v. r. ép állapotb.

U. a. a labarum mellett P szelvényben Γ SISC

U. a. SECVRITAS REIPVBLICAE j. haladó Victoria; k. m. s. r. meglehetősen karban.

DN GRATIANVS PF AVG, b. n. gyöngypártás fő)(GLORIA ROMANORVM a b. lépő császár bb. labarumot tart, melyben ☿, jobbra térdelő rab fején; e mellett N, a labarum mellett P; k. mod. v. r. meglehetősen állapotb.

782. Orlovinyáki pusztáról Verőcze megyében *Glembay Károly* mérnök úr jelentést tett az arch. bizottmányhoz némely arany lemezekről, melyek nevezett helyen találtattak. Minthogy ezen lelet sokkal érdekesebbnek látszott, mintha csak egyszerű megemlékezésével meg lehetne elégedni, Glembay úr a részletek közlésére felszólítatott. Ezen felszólításnak szívesen engedvén, ilyen forma tudósítást vettünk: 1861-dik *) év tavaszán több tényei legény kukoricza kapálással volt elfoglalva, kik közül az egyik a *várhori* dombon álló régi kútból víz ivás miatt lehajolt, a föld színétől mintegy két lábnyira oldalt egy üregben valami csillamlót látott, és 6 darab aranylemezt húzott ki onnan, melyet a helybeli zsidónak 40 váltó forintért el is adott. Ki tudatván a dolog a helybeli jegyző közbejárására Dávidovics Lázár szolgabíró úr által kényszerítetett a zsidó, hogy a műtárgyakat kiadja, melyekből 3 darabot Adamovics János földbirtokos urnak, 3 pedig a találónak ítélte a megyei hatóság.

A lemezek nem voltak egyenlő nagyságúak; a 2 nagyobb darab 18 aranyat nyomott, a középső kettő $14\frac{1}{2}$ aranyat, a legkisebb pedig $10\frac{1}{2}$ aranyat, együtt véve tehát 86 darab aranyat.

A földes úr hitvese és menyei közt osztá el a kincset, melyek közül Adamovics Lászlóné engedé meg darabjának lerajzolását; a tényei paraszt legény pedig 400 v. forintért adta el részét Eszéken a nélkül, hogy a vevő nevét közlené.

A lemez színaranyból áll, tökéletesen kerek, és Glembay úr közlése szerint $\frac{476}{100} - \frac{467}{100}$ bécsi hüv. átmerőjű; a kúpok, melyek csucsai egyenoldalú háromszögben állanak $\frac{142}{100}$ b. h. alap-átmérőjűek és $\frac{40}{100}$ b. h. magasak. A lemez vastagsága $\frac{5}{1000}$ b. h. és $14\frac{1}{2}$ aranyat nyom, tehát a középső nagyságúak közül való.

Egyedüli diszitménye a szélén köröskörülfutó, háromszor tört vonalból font, karimát mutat. Egyik kupból jobbra és balra, de nem egészen egyenlő távolban két kerek lyuk vagyon, melyek majd 3''' távolságban állnak egymástól.

E helyen hajdan sziget volt, mely csak 1853-ban lecsapoltatás után tétetett szárazzá. Glembay úr a lemezeket ködmeny dísznek tartja, mert az illyrek még mai nap is, bár tarka posztóból, viselnek mellükön a lemezek alakjára készített cifraságot.

*) Az évre nézve Glembay úr adatai nem egyeznek, mert különböző jelentéseiben ezen lemezek találása az 1861-iki 1863 és 1864-iki évre tétetik.

B. Sacken Ede, a bécsi cs. érem- és régiségtár őre „die Funde an der langen Wand bei Wiener Neustadt“ című értekezésében mely f. év. a bécsi tud. Akad. bölcsészet — történ. osztály közleményei XLIX. kötetében találhatók, említ két arany lemezt, melyek egyike 4" a másik 5¹/₄, hüvelknyi átmérőjű. Három, egyenoldalú karimáját a kisebbnél két, a nagyobbiknál három sor *gyöngy* ékíti. A legfelső kúp oldalain két gyöngysorból kivert szalag látszik, mely a kisebbiknél 5 sorból 7 ponttal, a nagyobbiknál 6 sorból 9 ponttal áll. Valamint az orlovinyáki lemezen, úgy itt is a szélén két-két lyuk látható, de nem a kupok közti középponton, hanem a felső kuphoz közelebb. Akár fel voltak tűzve valami szövetre vagy bőrre, akár zsinegen lógtak, ezen szerkezetnél fogva talapzatán álló háromszöget mutattak. A munka kezdetleges, akár a púpokat, akár a ponczokkal kivert gyöngysorokat vegyük tekintetbe. A lemezek kártyalap vastagságúak, és hátsó részükön a kalapácsütések nyomai feltűnők. A lyukak befelé verve, úgy hogy a túlsó oldalon még a felálló szélek is láthatók. Az arany sok ezüstöt tartalmaz; a nagyobb 34⁵/₁₆, a kisebb 20¹/₄ aranyot nyom.

Három hasonló korong, így folytatja Sacken, Eszéknél Slavóniában találtatott, valószínűleg azokat érti, melyeket a tényei paraszt legény eladott, ezek majd egyenlő nagyságnak és pedig az általam leírtak közt a nagyobbikkal, azonban a ezek púpjaik magasabbak, hegyesebbek és élesebben kiverettek; széleiken szintén 3 sor gyöngy van, (Glembay úr pontos rajzán nem gyöngyök hanem >>>> vonalok tűnnek fel) hanem a szalagféle gyöngysorok hiányzanak; ezek is két pár lyukkal vannak ellátva, melyek oly pontosan állnak ugyanazon helyen, hogy ha egyik az eszékiek közül a nagyobb „langen Wand“-i, lemezre alkalmaztatik, mind a négy lyukon keresztül lehet látni. Miből majd nem azon gondolatra jön a vizsgálódó, hogy ezen lemezek ha nem ugyanazon kéztől bizonyosan egy minta szerint készültek.

A két aranylemez a cs. k. érem- és régiségi tár 275 fton szerezte.

Ugyan ilyen háromágú arany lemezek őriztetnek a magyar nemzeti Muzeum régiségtárában is; és pedig három különféle nagyságúak és súlyúak

a) a legnagyobbak átmérője 4" 5¹/₄", egy-egy púpnak átmérője 1" 3¹/₄", magassága mintegy 2¹/₄", kétsoros pontozott karimával van ellátva, a benső lyukak 3" 1¹/₄"-nyira vannak egymástól, befelé vert széllal, a kettős lyukak pedig 5¹/₄"-nyira, a lyukak 1¹/₂"-nyira. A pontos szalagok négy rendetlenül álló pontsorból képezvők, egyik 7, a többi 8 ponttal, egyedül egy, jobbról első, 13 pontot számlál, melyek közül négy egyforma távolságra a kilencz pedig, mely a középpont felé áll 3 csoportban 3—3 pontot foglal. A munka meglehetősen durva. Súly 20⁵/₁₆ #.

b) 4" átmérőjű, díszítménye 3 sor, az előbbinél szebb rendben álló, pontokkal, a púpok átmérője 1" 3¹/₄", magasságai 1¹/₂"-nyira, a belső lyukak középponttól középpontig 2" 8¹/₂"-nyira esnek, ezek átmérője 1¹/₂". Sajátságos, hogy ezektől nem szalagok nyulnak befelé, hanem három sor pontból álló háromszögek befoglalják, ezen pontsorok középsője 9, a következő 10, a legszélsőbb 11 pontot számlál. A munka az előbbiénél díszesebb, súly 15⁵/₁₆ #.

c) a legkisebb, mely a bécsi nagyobbikánál is nagyobb, két sor pontot foglal, meglehetősen rendben, a púpok átmérője 9—10" magasságuk 1¹/₄" ; a lyukak nem kerekdedek hanem rendetlenek, a belsők 2" 3¹/₄", egymástól pedig 4¹/₄"-nyira állnak, a szalagok nem a két pont közt vannak, négy sorból állanak, minden sor pedig majd általán 9 pontból áll. A lemez igen össze-vissza hajtogatott. Súly 7 #; az aranyat mind a háromnál színaranyanak tartom.

Minthogy a bécsi lemezek, ámbár közülök a nagyobb, a magyar muzeumbeliek

legkisebbikénél is kisebb, tetemesen súlyosbak, következik, hogy a mieinknél vastagab-
bak, miért is észrevehető a pestieken, hogy összevissza vannak hajtogatva.

Az 1852-ben szerkesztett Jankovicsféle lajstromban minden lelhely nélkül fel
vannak jegyezve, de Érdy úr sem tudja biztosan lelhelyüket; a két említett helytől min-
denesetre különböző, s így kitűnik, hogy a Jankovics lemezeilelhelyén, Bécsújhely köze-
lében, valamint hazánk legdélebbi határán Eszék mellett, találjuk a legrégebbi korban ugyan
azon művezetet. Ezt pedig csak azóta tudjuk, mióta ilyenekre nagyobb gondot for-
dítunk!

Feltűnő az, hogy az Atlas for Nordisk Oldkyndighed B. V táblájának 2. ábrája,
mely bronzkori régiségeket foglal, paizsot tüntet elő, melyen ugyan ilyen állásban, mint
lemezeinken, szintén három púp van alkalmazva, csak hogy itt szintén középen egy na-
gyobb, a kéznek védül szolgáló púp is látható. A különféle gyöngysorokból készült díszít-
mények köröket és kigyós hajlásu szalagokat mutatnak. Nem akarom ezekből azt kihozni,
hogy azért a mi lemezeink is paizs ékítéséhez használtattak, minek talán a két pár lyuk is
ellene mond; csak a púpok elhelyezése egyenlőségére fektetem a súlyt, melyből, ha egy-
általán a művek alakja a kor és nemzetek egyenlő voltára nézve valamit határozhat, is-
mét kiténik a mi műemlékeinknek az északiakkal való rokonsága.

783. Régi arany ékszerek. Osztopatakán a Tarcza vize mellett, egy kertben,
hol már 1790-ben a később Bécsbe vitt *koronákat* (?) lelték, most egy másik ékszertelepre
bukkantak. Ebben idáig Traján idejéből való régi pénzeket, nyaklánczot, fülönfüggőt,
karpereczeket leltek aranyból, melyeknek súlyszerinti értéke mintegy 700 ft. A kert, hol
e régiségeket találták Bánó József úr birtoka, ki e régiségekről az illető tud. társulatnak
részletes tudósítást nyújt be. (Vasárn. újs. 1865. 228.)

Az Osztopatakán talált kincsről maga a birtokos úr ezen jelentést teszi a m.
tud. Akad. másod elnöke Ó Méltóságához:

„April 22-én kertem, folyó felőli partos oldalán egy régi római sírt fedeztem fel,
még pedig valószínűleg királyi vagy fejedelmi sírt, s rómainak csak azért mondhatom,
hogy azon korból való. Ugyanitt 60—70 év előtt két aranykoronát és több drágaságot
találtak, s ezek most a bécsi Schatzkammerbe vannak, s ezen előzmény vitt reá, hogy én
is kutatásokat tegyek, és sikerült kiásni több igen becses tárgyat, melyeknek pontos le-
írását az archaeologiai bizottmány részére megküldöm, addig is megemlítem, hogy
kiástunk:

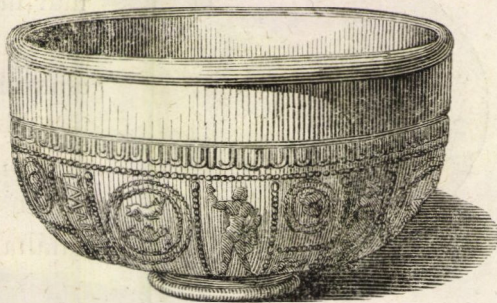
1. Egy arany pénzt ezen felirattal: Her. Etruscilla aug. (azaz: HERENNIA
Etruscilla Augusta Traján, Decius neje) és egy női arc; a másik oldalon: PVDICITIA
AVG. a római pénzen szokásos ülő alakkal.
2. Egy 11 lat nehézségű karpereczet tiszta színaranyból.
3. Egy nyak-éket, szintén tiszta aranyból.
4. Egy gyönyörű munkájú arany ék-zert, hihetőleg fülbevaló.
5. Hét, kívülről szegletes aranygyűrűt.
6. Az előbbenihez hasonló két fülbevalót ezüstből, de úgy látszik, arany
lemezzel.
7. Egy női fésűt, elefántcsontból, szögekkel kiverve és tökéletesen conserválva.
Néhány arany lemezből készült, hihetőleg ruha díszül szolgáló, női arcokat és
emberfejű kutyákat ábrázoló lenyomatot. Ez talán legérdekesebb darabja az ásatásnak.
9. Egy csodálatosan fenntartott, 18 apró fadongából kiállított hamvvedert, vagy
bortartót, számtalan ezüst szögekkel és ezüst abronccsal és tartóval ellátva.
10. Ebben egy nagyobb és kisebb széles fenekű és metszett üveg csészét eltöre-
dezve, de meglehetősen épen.

11. Több ezüst pántot, ezüst szöget, ollót, csatot, s más egyéb apróságot.

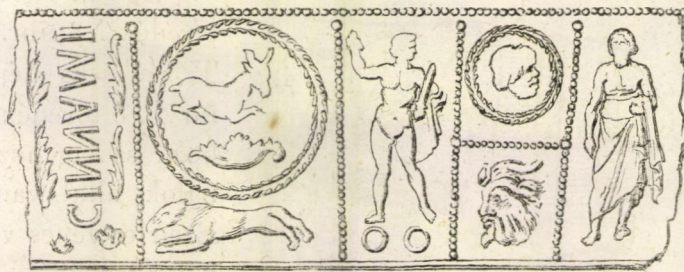
Mindez kétöltnyi mélységben volt egy kőboltozatú különálló kriptában, mely beszakadt. Ha ilyen körülmények közt az archaeologiai bizottmány elég érdekesnek találja tovább folytatni a kutatást és felügyelete alatt vezetni az ásást, akkor tovább nem folytatom, mert ezen sírban úgy sincs több, és így más sírt vagy kriptát kellene keresni. Ha pedig nem találják érdekesnek, légy szíves velem tudatni, akkor magam ásatom, nagyon természetes, hogy a legnagyobb figyelemmel, de már nem tudományos szemekkel. Mindenesetre igen szívesen látom az archaeologiai bizottmányt akár összesen, akár egyenkint, s ha tudom, hogy jönnek, vagy mikor jönnek, beküldenek Eperjesre, mely hozzám csak egy órajárás. Az eperjesi tanárok a talált dolgokat igen érdekesnek találják, s magam is."

784. **Paksi szőlőjében** *Gyürky Antal* duna-földvári birtokos úr évek előtt igen becses terra sigillata-féle, egészen ép cserép-tálat talált. A birtokos úr ezen díszes müdadarabtól csak nehezen tudott megválni; de végre győzött a honfias érzelem, és ezen tál Vadas Károly tiszttartó úr közbenjárása következtében jelenleg már a m. nemzeti Muzeum birtokába került.

A tálnak, l. 1. ábra, felső — fal közti — átmérője 7" 3"', a bottaggal, mely felül körülövedzi 7" 10"'. Igen keskeny lába, 3" 1" átmérővel bír és 5" magas. Ennek közepe üres, ürességét körülévő széle 7"-nyi. — Majd egyenes oldala, mely csak magasságának alsó harmadánál egy negyedkör hajlásával van behúzva, a bottagtól mintegy hüvelyknyire, 3"-nyi széles szalaggal van ékesítve. A szalag felül szakadatlanul körülfutó, úgynevezett ökör-szem diszítménnyel bír, melyet alul egy gyöngysor határoz. Ezen dísz majd kivétel nélkül minden ilyen féle cserépedénynél látható, és valami művész-törvényszerűleg egyetértésből látszik származni, és az egész római terra sigillata iparban elfogadottnak lenni. Alul a szalagot, l. 2. ábra, egyszerű szíjtagocska futja körül. Függetlenül a díszszalagban négy fölül 2"-nyi, alul 1" 3"-nyi, tehát keskenyedő, mező áll, úgy, hogy a függetlenül egymásra álló két átmérő középkén keresztül megy, azaz kettő-kettő derék szög alatt áll egymáson. Szélüket gyöngyös vonal teszi, mely felül tobozba, alul golyóba végződik. A domborodáson egy 1" 9"-nyi átmérőjű körben, melynek körülete kettős levélkoszorúból áll, felül egy balra néző őzféle állat fekszik, alatta pedig levélforma diszítmény terül el. Alsó mezőjén jobbra egy róka (?) üget. Ezen képek mind a négy szelvényben ismételvek.

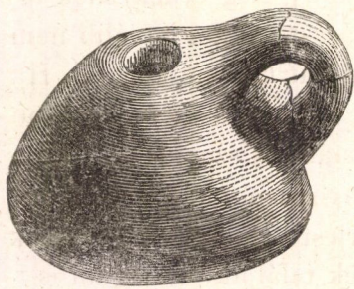
1. ábra.

2. ábra.

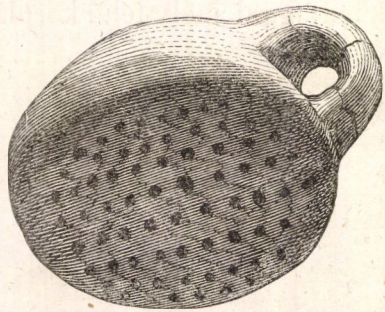
A hármaskisebb mezők, melyek ketteje felül 1" 2" alul 7"-nyiek, a balra fekvő pedig felül 1"-nyi; a jobbra eső szelvényben két kis koszorú fölött áll balra tekintő meztelen férfialak, jobbát emelvén tart valamit, baljában talán kard van? mögötte a köpeny redőzete. — A középsőben felül kettős levélkoszorúban balra, az alsó négyszögű szelvényben, mely gyöngysor által elválasztatik jobbra fordult satyrus fő vagyon; a bal szelvényben jobbra tekintő, felül meztelen alak, mely köpenye redőit mellén baljával összetartja, míg jobbjá egyenesen lecsüng. Ennek az alaknak egyik helyén áll oldalt 4 ágtól, alul két levéltől környezve fölfelé növekedő betűkkel IMANNIO név, alkalmasint a gyárosnak neve; melynek ismerete a római ipar történetére nézve igen becses fölfedezés, mert

az ilyen alakú darabok után CINNAMVS figulus másutt is létező műveire könnyen reá fogunk ismerhetni.

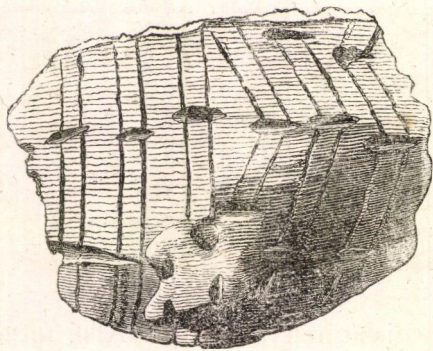
1. ábra.

maga 8 sor szűrő-forma kerek lyukkal bír, l. 2. ábra, ezek közt a középső sorok egyenesek a szélsők kissé kerekalakúak. Az edény tetején a lyuk csak 6'''-nyi átmérőjű, az egyszerű fogantyú pedig e szájától kissé fölfelé emelkedik és az edényoldala közepéhez van ragasztva.

2. ábra.

Az edény halványvörös cserépből van, 5" 6'''-nyi magas, s alulról fölfelé hasasodik. Lába mely kevésbé homorú közepén 1" 1'' — 1" 2'''-nyik erekednyílással bír, és keresztben álló, négy keskenyedő ágba végződik, legnagyobb hasasságának átmérője 4" 5''', felső nyílása 2" 9''', oldalain 9—10 sor rendetlenül álló lyukak vannak.

3. ábra.

dor kétfülű állatfejhez hasonló.

Mind ez, mind az első szűrőeszköz Bakits János ügyvéd úr birtokában van.

788. Öröndetes tény képen állíthatjuk, hogy a *pozsonyi* káptalani főegyház és koronázási domnak stílszerű ujjíttása, legközelebbi hetekben veszi kezdetét.

Ezen munkát *Lippert József* hazánkfia fogja vezetni, a költséget pedig részint a

*) A különben gazdag bécsi cs. kir. régiségtárban szintén csak néliány ép darab van ezen fajtából.

császári ház tagjai, és a magyar főúri rend, részint a domépítészeti egyesület tagjai adták és adják össze.

Egyesek és családok vállalkoztak arra, hogy a fényes festett üvegü ablakokat fogják készíttetni, egy szóval oly nagy ezen ügy előmozdításában a város plebánosa, Heiller Károly apátkanonok úrnak buzgósa és önfeláldozása, hogy legelől a szentélynek kijavíttatása biztosítva legyen, ámbár ez maga majd 80,000 frtot fog igénybe venni.

Bár követnék más városok, községek, egyházi testületek is ezen szép példát, mely már azért is dicsérendő, mert itt nem csak egyszerű fentartásról vagy tatarozásról van szó, hanem a kor és az archaeologia mai álláspontjához képest valódi stílszerű javításról, melyet a lelkes kanonok úr és a bizottmány műértő hazafira bizott.

A főtemplommal a teendők sora csak meg lesz kezdve; ott áll a ferencziek páratlan tornya és a halotti kápolna, a clarissák temploma, a Mária szobra, a várbeli keleti kapu stb.

Másutt is lehetett ily mozgalmat észrevenni, milyen eddig Sopronyban és Győrött volt kifejtve, hogy tisztességes műemlékeink a végromlásból — de okszerűen — megmentessenek.

Reá fog talán a *budai* főtemplomra is a sor kerülni, kikerül már most műértő munkavezető hazánkfiak közül is!

Szeretném, ha ezen cikket közleményeinkben állandósítani, és legalább minden füzetben egy két műértően vezetett restaurációt lehetne említeni.

789. Posonyban a Duna utcza Szuborics Antal főherczegi tanácsos úr 144 számú háza kertjében áll egy fogadmányi oltár, melynek felső és alsó tagozata 10" és 10 1/2", az írásos lap 18 1/2"-nyi magas, ugyanennek 16 1/2", a legszélesebb vánkostagnak pedig 21 1/2"-nyi szélessége legyen.

DISPATRIS M
ALPHOETHEAN
DRIO PRO SAT
DD /// MNIS'////
CLVICTORINS
EQCOHDA PRO
DCIMAXM // AN
DOMCANDV SLL

Ezen több helyen alig kibetűzhető köemléket, mely a régi gróf Viczayféle kertből ide került, alkalmasint a Dunán túlról hozták Posonyba, hol eddig minden vizsgálódásim daczára nem sikerült a római hosszabb időzésnek nyomára akadnom.

Egy másik bár nem felírástos római műemléket sikerült *Feigler Károly* építész úrnak a *kecske utczában* fekvő, 352. sz. házában fölfedeznem, hol a kert falában a fűgefalombózat mögött található.

A *margaretheni* lajtha mészkőből faragott tábla 19" magas és 26"-nyi széles. Jobbra *Neptun* áll, és jobbájában delphint tart, baljában lapátalakú eszköz, mely felül egy fordított latin kereszt ága által két részre oszlik. Jobb lába hajóormon nyugszik. Köpenye hátul a térdhajlásig lóg. Balra tőle áll a szárnyas *Victoria*, feléje jobbájával koszorút nyujtván, baljában pálmaágot tart, és jobb lábával a golyót érintvén, fölötte lebeg.

790. *Szelistyén* (a csepini határban, Slavoniában,) mely szó magyarban faluhelyet jelent, a föld alatt nagyszerű romok vannak, de a földszinén is sok téglák és faragott kő látható, miből *Glembay* úr sejdíti, hogy valaha a templom itt állhatott. A domb oldala

tele van csontvázokkal; találhatik sok Mátyás és Ulászló korából való pénz is. Nem rég a domb alján napfényre jött egy rendes nyolczoldalú épület alapfala, mely körül szintén sok csont hever.

191. Az ó- és új-váradi szőlőhegyen az erdődi határban Szlavoniában sok római pénzt találnak.

792. *Hauer Ferencz* bányatanácsos úrtól hallottam, hogy *Verebély* és *Vajk* közt, nyugotnak az országuttol 200 lépésnyire elnyúló dombon feltűnő mennyiségű edényeserép található; ugyanez áll *Trencsin* vidéke több helyéről. Mindenesetre megérdemlenék ezen lelhelyek, hogy szaktudományilag vizsgáltassanak, és az eredmény közleményeinkben közzététessék.

ADALÉK

A MAGYAR RÉGÉSZETI IRODALOMHOZ

RÓMER FLÓRISTÓL.

Már nem esünk többé a kiméletlenség vádja alá, ha, miről az újságok úgy is teli vannak, az egri érsek aranymiséje ünnepének emelésére czélzó meglepetések sorából *Ipolyi Arnold* kanonok úr az *egri várban létezett régi székesegyházról* írt értekezését, mint régészeti irodalmunk egyik új nyereményét felemlítjük, és a honi Archaeologia barátjainak figyelmét reá irányozzuk.

A 79. lapra terjedő fényesen kiállított értekezéshez öt kőrajzi tábla van kapcsolva, melyek az érséki Lyceum könyv- és könyomdájának valódi diszetül szolgálnak.

A rövid, de szívélyes ajánlást követi az egri vár és székesegyház építésének hagyományos része, főleg sz. István király egyház építéseiről szóló legendákkal és történeti adatokkal, melyek a hazánkban uralkodó számos balvéleményt képesek helyre igazítani. A középkori építkezés alapelveinek tárgyalása után, felemlítetnek királyaink, kik az egri szentegyházat gyarapították, míg az újabb építmény II. András király idejében befejeztetett.

A második fejezetben említetnek ezen gyönyörű egyház dicséretei, a tatárok által való elpusztítása; román izlésének a vidéki építészetre való kihatása és nyomai a vidéken. A góthizlésbeni átépítésével a XIV. és XV. században a III. fejezet foglalkozik, kiemelve különösen Dóczy Orbán és Bakács Tamás püspökök alatt történt nagyszerű új szentély és kápolna-köre felépítését

Ugyanazon egyház egyes részleteinek írásbeli leírása a IV. fejezet feladata, melyben szerző egyes alap és tagozatok maradványiból, valamint a multnak egyes, hiányos leírásból törekedett a hajdani templomnak lehetőleg leghivebb képét eleinkbe varázsolni, mi csak annak sikerülhet, ki honi műemlékeink, valamint kútforrásaink ismeretében Ipolyink látpontjára emelkedett. Legszomorítóbb az V-ik fejezet, melyben szerző a magyar és török vandálok dühét, valamint a legközelebb elmúlt századoknak remek műemlékeink iránti közönyösségét hiteles adatok nyomán híven leírta, dicsőítvén egyszersmind az aranymisés főpapot, ki engedélylyel és költségadással lehetségessé tette, hogy a romok felásatása után némi biztosabb adatok nyerethettek.

Mint Ipolyitól megszoktuk, nemcsak kicsinydedes tárgyalagisággal van ezen műve kiállítva, hanem a műemléknek, melyet tolla alá veszen, kora viszonyait is felvilágosítólag kimeríti. Bő olvasottsága, alapos tárgyismerete, és ritka otthonossága régi világunk minden egyes ágaiban minden lapon feltűnnek, nemcsak fittogtatásból odaállított, hanem állításai erősítéséhez szükséges számos idézetei.

Ohajtjuk, hogy a szerzőnek bokros hivataloszerű foglalkozási közt, minél több alkalma legyen ilyen, állandó becsü, dolgozatokkal e tekintetben nagyon is szegény irodalmunkat bővíthetnie.

2) Alig hangzottak el Dr. F. A. Lehner — gróf Andrássy György ő méltósága fiának nevelője, jelenleg pedig Hohenzollern hercegi udvari tanácsos- és könyvtárnoknak Sigmaringenben — szavai „*Deutsche Städtebilder aus Oberungarn*“-nak czimzett cikkeiben, melyeket az *oesterreichische Revue* II. folyamának több kötetében hozott, és már ismét találkozunk ezen komolyabb tudományos tekintetű folyóiratnak lapjain egy előttünk ismeretesb névvel, Dr. Henszlmann Imre hazánkfiáéval, ki „*Die Mittelalterliche Baukunst in Ungarn*“ cikksorozatával folyó évben föllépett.

Míg dr. Lehner a turista könnyűüdenségével és mulattató hangjával hazánk régészeti eldoradóján, a Szepességen keresztül vezet, és a „*fel nem avatottat*“ is érdeklő megjegyzésekkel a szakembert is kíváncsivá teszi, és felső Magyarország ezen műveltebb részének közép korbani haladását a német műveltség szempontjáról kellőleg kiemeli; Henszlmann szokott szárazabb, de szigorúan tudományos dolgozatában nem egyes vidéket, nem is egyes századot, vagy egy-egy kitűnő műemléket tesz vizsgálatai és tanulmányozásai céljává, hanem azt időszerűt következetességgel az előtte részint szemlátomásból ismert, részint az archaeologiai bizottmánynak, örömmel vallhatjuk, már is figyelemre méltó készletéből és összes régészeti irodalmunkból összeállítja mindazt, miből a középkori építészetről Magyarországon tiszta fogalmat szerezhethet a külföld, és kiknek ily komolyabb irányú olvasmányban kedvük telik a Lajthán innen is.

Első cikkében, melynek címe: „*Das XI. und XII. Jahrhundert*“ ismertetvén a „*Fehérvári Bazilikát*“, azt mint mintaemléket tünteti elő, dióhéjban előadván nézeteit, melyek „*A székesfehérvári ásatások eredménye*“ cím alatt 1864-ben kiterjedően tárgyalattak. A nagyváradi futólag említvén, azt találja, hogy az emlékszerű építés Magyarországon a XII. századnak nyolczadik tizedében veszi kezdetét. Itt ismét előjő a székesfehérvári Bazilika, a pécsi és esztergomi átépített főtemplom; ezeket követték más püspöki főegyházaink is oly ritkásan elterjedve, hogy III. Béla előtt, szerzőnk véleménye szerint, az emlékszerű műépítészetnek kifejlődését alig képzelhetjük.

A második cikkben értekezik szerző úr a román stílről a XIII. században. Felhozva azon ellenkező viszonyt, melynek következménye az, hogy míg Franciaországban az emlékszerű építményekben a kolostorok adák a lendületet, ez hazánkban a püspököktől eredt. Előadja okait miért fejlődött nálunk inkább a nyugaton divatos román, mint a déli byzanti stíl, kiemeli az ipar tekintetéből bevándorolt gyarmatosok építményeit, és annak okát, hogy az építészet a vendégeknél inkább emelkedett, mint a belöldieknél, részenként a helyi viszonyokban is találja.

Sorban felhozván a sz. bene rendü templomokat, főleg a tihanyit, lébenyit, kapornakit, deákit, jákit, pannonhalmit stb., melyek némelyikénél hosszabb ideig mulatván és mély tanulmányinak eredményeit közölvén, átnegy a prémontrai ősi rend egyházaira, jelesen a kisbényit, horpácsit, türjeit, zsámbékit és a gyakran nagyon félszegül említett ócsait említvén.

A harmadik birtokos, és mai nap az említettekkel, szintén tanító rendnek, a czisztercieknek templomaira fordítja figyelmét. Zircnek kevés régi emléke után az apátfalvi templomot részletezi, tárgyalásába bele vonja mind azon kisebb egyházakat is, melyeket Ipolyi, ifj. Kubinyi Ferencz, Rómer munkálatin kívül saját, terjedelmes utazásiból ismert és főleg a múlt évi szűnnapok alatt Magyarország éjszak-keleti részén tanulmányozott.

Szóval azt kell vallanunk, hogy eddig senki sem fogta így össze egy szempil-

lanat alá a fennemlített korépitményeit, hogy azokból nemzeti sajátosságainkra, és egy vagy más minta templomnak a többiekre való kihatásáról ily alapos, ily általános törvényeket felhozott volna.

III-dik cikkje „a kora csúcsíves építészetéről” szól, és legelől a „Margitszigeti nőkolostort” ismerteti meg minden részleteivel; rövidebben említi a *Ludavári domonkosiak* csonka tornyát a szentély egyes tagozatival; a *várörségi templomot* s így a budai fennálló műemlékeket sorban előszámlálván, átmegy a *keszthelyi* kora góth templomra, melyhez a budai *Mária templomot* csatolja, melynek e korba való visszahelyeztetését pillérjei alakjából kimutatni törekszik.

Röviden megismertetvén a *veszprémi Gizela — kettős — kápolnát*, áttér Róbert Károlytól ismét átváltoztatott sz. *fehérvári* bazilikára, a *kassai* európai hírű dombra, melynek francia építészéről Villars de Hounecourt-ról emlékeztet, a *Mihály-kápolnát* Kassán, a csütörtökhelyit és posonyi sz. ferencziek temploma mellett tárgyalja, és evvel érdekes cikkeit, melyekből még mintegy 7 fog megjelenni, s így egész középkori építészetünk hí képet elének fogja állítani.

Kit honi műemlékeink magasztosb szempontbéli tanulmányozása érdekel, szóról szóra fogja hírneves hazánkfiá tárgyalását követni, és teljes meglelégedéssel az „österreichische Revue” letenni.

Örvendünk, hogy a külföld is olvashat valamit archaeologiai haladásunkról; mert, hogy így többen olvasták, mintha Archaeol. Közleményeinkben megjelent volna, igen szomorító számokkal bizonyíthatná be az akadémiai könyvkereskedés, ámbár semmit sem mulasztunk, hogy cikkeink érdekessége által a külföld ilyféle munkáival párhuzamosan haladjunk, és az *úrt* olvasó közönségünk legkevesebbé gazdagjaihoz is folyvást alkalmazzuk.

Azonban egyet nem hagyhatunk minden megjegyzés nélkül, t. i. azon ingerült, néha kiméletlen hangot, melylyel szerző iratában az egyházi főnökök ellen kikel. Az nagy baj, hogy nem mindenki azon szemmel nézi a honi műemlékeket, mint milyennel Henszmann úr tekinti, és az is igaz, hogy véleményét szabad akárkinek, ki valamihez jobban ért, nyíltan kimondani; de ha, mint szerző maga is ismételve bevallotta, leginkább a kath. főpapoktól lehet várni, hogy e tekintetben valamit tegyenek, minthogy a protestantismus a műemlékszerű építményeket nem szükségli, a világi urak pedig az ódon modoru házakat épen nélkülözhetik, ildomos és ajánlható lenne a rosszalást, és a kifakadásokat kissé mérsékelni. Nyulat dobbal nem fogunk, és a kovász is, ha kelletlenül bővebben használtatik a kenyeret túlságig savanyítja és élvezhetlenni teszi. Mi csak most kezdünk vetni — és már is bő aratást várunk!

Bizonyos, hogy nálunk is fog a régészet iránti tisztelet győzni, hogy a művelt Európa szelleme át fogja lengeni Magyarországot is; de hogy addig még fognak műemlékeink néhányai az ügyetlenségnek és konokságnak áldozatul esni, az is bizonyos. Itt tehát csak tanítással, felvilágosítással szerezhetünk kedvelőket; bántalmazással, és kiméletlenséggel a jóakarókat is el fogjuk vadítani.

3) Kitűnő figyelmet érdemelnek a „*Beiträge zu einer Chronik der archaeologischen Funde in der österreichischen Monarchie*” című cikkek, melyek VIII. folytatott értekezésben a bécsi császári Akademiától kiadott „*Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen*” kötetjeiben, előbb Seidel Gábor, legújabbban pedig ernyedetlen szorgalommal és lelkiismeretességgel Dr. Kenner Frigyesztől a cs. kir. Érem- és régészeti tár őrtől összeállítván, egyes korona-országokat felszámlálván, Magyarország régészeti kronikájához nagyon sok becses adatot szolgál; úgy, hogy közleményeinkbe eddig fel nem vett lelhelyek tanulságos kiegészítésül a besorozást megérdemlik. A VIII-ik, különnyomatban megjelent

füzetben Magyar- és Erdélyország 19 levelet foglal el, számos famettszettel és igen érdekes műemlék leírással.

4) *Régi templomok nyomai.* A Jász- és Kunság mult század elején történt hivatalos összeírása, melyet t. Gyárfás úr a „Győri történelmi és régészeti füzetek“ IV. köt. elsejében közöl, annyi érdekes, mert igen sok még akkor épen állt templommal, vagy pedig azoknak már akkor romba dült egyes falaival, és ezek építészeti anyagával ismertet meg. Ezen, német nyelven szerkesztett hivatalos irat, minden esetre a nevezett kerületek archaeologiai kutatásához igen becses anyagot fog nyújtani, és hogy a tudományokat kedvelő hazánkfiait, akármily csekélynek látszó régi iratok közlésére és nyilvánítására buzdítsam, például csak néhány helységet hozok fel, hogy ebből is kitűnjék, mennyire igazak fenebbi szavaim:

Asszony szállása. Dieses Orth hat noch gute gemauerte rudera von einer Kirchen, welche aber die Karczag újszállaser ruiniren, und ihre Kirchen mitaufbauen 17. l.

In Bolchia. Ist dahier das fundament von der Kirchen zu sehen. p. 18.

Magyar szálláson ist noch einiges fundament von der Kirchen zu sehen. p. 20.

Mária-laka, hier ist noch ein Theil von der von Stein aufgeführten Kirchen zu sehen. 20 p.

Kaba: dahier ist kein fundament von einer Kirchen zu sehen. p. 20.

Turkey, sind noch Steinerne rudera der Kirchen zu sehen. p. 21.

Pohamara, dahier ist nicht einiger Merckmahl von einer Kirchen. so villeicht von Holz gewesen, und völlig ruinirt worden. p. 21.

Tot Turgon; ist noch eine von *Ziegelmauer* aufgeführte Kirchen, und mit nicht gar zu grossen Unkosten zu repariren, zumalen die völlige Gemaeuer ohne das Gewölb annoch stehen. 21.

Csorba. Dahier ist noch viel Gemaeuer von einer Kirchen. sat. p. 22.

Mester-szállás. Dahier sind annoch zu sehen einige rudera von der Kirchen, ist bei Menschen Gedenken unbewohnt. p. 22.

Bodoglar hat noch ein fundament von der Kirchen p. 24.

Tajo: die rudera der Kirchen allhier sind noch auf einem Hügel zu sehen p. 24.

Philipp-szállása die Steinernen rudera von der alten Kirchen sind noch zu sehen. p. 25.

Szabad-szállás steht noch die alte von Steinen erbaute Kirche. p. 25.

Kis Ballás. Man sieht hier keine rudera mehr wo eine Kirchen gestanden stb. p. 26.

Kun sz. Miklós: haben eine Kirch von Holtz erbaut p. 27.

Laczkháza: ist eine alte von Stein erbaute Kirchen. p. 27.

Kathó: hat keine Kirche. p. 28.

Csokaz sind noch die rudera von der Kirchen dahier zu sehen. p. 28.

Kotsér Possesio Cum: minoris: hat eine von Steinen auferbaute alte Kirchen p. 29

Theortely: Eine wüste Steinerne Kirchen p. 30.

Superior & inferior Csengele: In superiori sind noch einige rudera von der Kirchen, in inferiori aber nichts zu finden. p. 31.

Sz. László: Dahier sind noch einige alte rudera von der Kirchen zu sehen 31.

Cum. Minoris Móricz gáttya: Dahier sind noch einige steinerne rudera von einer Kirchen zu sehen. 31.

Szank: Dahier sieht man noch einige rudera von einer gemauerten Kirchen sat.

Orgovány: Dahier seindt noch einige gemauerte rudera von einer Kirchen zu sehen 32.

Kis-szállás: Dahier sieht man noch einige rudera von der Kirchen.

Galombos: Dahier sind noch einige fundamenta von der Kirchen 32.

Ferencz-szállása: Dahier sind noch einige steinerne rudera von der Kirchen.

Bene: Dahier sind noch einige fundamenta in der Kirchen 32.

Csolios: Ausser dem fundament einige rudera 33.

Ágos-egyháza: Dahier sind noch die rudera von der Kirchen 33.

Maysa: Man sieht noch einige rudera. p. 33. sat. sat.

5) Kötelességemnek tartom az archaeologia barátait egy értekezésre figyelmeztetni, melyre véletlenül a m. tud. Akad. könyvtárában akadtam, és melynek czíme: *Altes Grab eines Heerführers unter Attila, entdeckt am 18 April 1750. bei Merseburg*, vollständig herausgegeben vom Hofrath Dr. Dorow. Halle, Eduard Anton 1832. Ezen értekezés Kazinczy Gáboré volt, és folio két levelet tesz, melyhez két nagy ivű kőmetszet van csatolva.

Ezen irat nem áll ugyan a keresztény kor előtti régészet mai színvonalán, mivel a kőlapokon talált írásoknak és a talált kőbaltának legnagyobb figyelmet szánt, bár a benne eltemetett hullának egy szót sem szentel, holott mai nap erre is nagy gond fordítatik még is elég érdekes, hogy legalább létéről tudomásunk legyen.

A sírláda kőlapjain előforduló rajzok, és különféle irányú huzásokból, melyeket írásjegyeknek vél a szerző, azt iparkodik tekintélyekkel bebizonyítani, hogy ezen emlék nem európai hullát tartalmazott, hanem valamely ázsiai nép műemléke, és minthogy sem a merseburgi csatával, sem a tatárok berohanásával nem lehet összekötni, minthogy ezek Szilézián túl nem terjedtek, hajlandó azt Attila korabelinek vallani, mivel ez Merseburg vidékét hadaival érinthette.

A magyar tud. Akademia archaeologiai bizottmányának munkálkodása 1865. év kezdetétől.

(Jegyzőkönyvi kivonatban.) *)

Januárban. 3. pont. Bemutattak a wolfenbütteli könyvtár részéről beküldött Corvin Mátyás arczképei, és a többihez, mely már eddig az Arch. közlem. II. kötet képatlaszában kijött, kiadásuk határoztatott.

5. p. *Schulcz Ferencz* építész hazánkfia rajzai, melyeket az arch. bizottság költségén Henszlmann és Rómerrel tett szathmármegyei úthoz készített, az arch. bizottság többi rajzaihoz a leltárba letéttetnek.

6. p. A bécsi művészeti Akademia tagjaival, kik archaeologiai fölvételeiket autographiákban kiadják, a csereviszony saját fölvételeinkkel eszközöltetett.

7. p. A bizottmány némely fametszetét, használat végett, a sz. István társulat igazgatóságának engedett át.

8. p. Azon felszólítás következtében, melyet előadó a magyar újságokban közlött, s melyben mind azon urak, kik archaeologiai lelhelyeket ismernek azok közvetlen közlésére az arch. bizottmánytól fölkéretnek, *Glembay Károly* csepini uradalmi mérnök úr Eszék közelében talált többféle érdekes régiségekre figyelmezteti a bizottmányt, miért is megköszönő levéllel megtiszteltetett.

9. p. *Rupp Jakab* úr értekezése, melyben a magyar főurak lakjait a budai várban,

*) Jónak tartjuk, hogy ne csak az Akademia évenkénti nagy ülése alkalmával értesüljön az olvasó közönség az archaeologiai bizott. munkálkodásáról; azért minden füzethez szándékozunk ilyen kivatot csatolni.

hiteles kútforrások után, kimutatta, mint jeles mű elfogadtatott; és e munkának folytatására szerző úr megkéretett.

10. p. A bécsi cs. kir. középponti archaeologiai bizottmány, mely a magy. akad. bizottmánya által kiadandó „Régészeti kalauzhoz“ szükséges, mintegy 500 darab cliché készíttetését nagylelkűen ígéré, ezeknek kiállíttatása kieszközlésére felszólíttatott.

13 p. A *csörsz-árkai* tudományos vizsgálódásnak előmozdítására Pest, Heves, Bihar és Szabolcs megyék főispánjai felkérettek, hogy birtokukban létező térképeket, vagy egyéb hiteles adatokat a valószínűleg római vallumról az arch. bizottmánynyal közölni sziveskedjenek.

Februárban 23. p. *Arányi Lajos* bizottm. tag által indítványozott emléktáblák mi-képeni felállítására az indítványozón kívül Dr. Henszlmann Imre, Dr. Toldy Ferencz, Dr. Wenzel Gusztáv és Rupp Jakab urak kérettek meg.

24. p. Zombory Gusztáv úr két római mértföldmutatóra; Kraszna megye főispánja pedig két márvány emlékkő töredékre emlékezteti a bizottmányt; ezen figyelem köszönettel fogadtatott.

Martiusban 28. p. Határoztatott, hogy a *pilisi* kolostor romjai kiásatására szükséges lépések a muzeumi igazgatóság által tétessenek.

29. p. A pestmegyei főispányi helytartó valamint a szabolcsmegyei főispányi helyettes urak Csörszárka érdekében beküldött levelei köszönettel fogadtattak.

34. p. *Révész György* Kis-Kun-Halasi lakos és régiség-gyűjtő úr levele, melyben gyűjteményét tüzetesen ismerteti, köszönettel vétetett.

36. p. Dethier úr levele következtében, melyben Justinian lovas szobráról irt értekezésének kiadatására vonatkozó többféle pontot érintett; ezeknek kiegyenlítése a magy. tud. Akademia elébe hozatik.

37. p. *Storno Ferencz* úr levelét, és az orachoviczai Kalugyer kolostor rajzait a bizottmány örömmel fogadta.

Áprilisben 41. p. A pestmegyei főispányi helytartó urnak *Csörsz-árkáról* irt levele ismét köszönettel vétetett.

42. p. A szathmármegyei fatemplomok rajzai a bécsi középponti bizottmánynak oly föltétellel engedtetnek át, hogy az ezekről készíttendő clichék az arch. bizottmánynyal közöltessenek, és a róluk szóló értekezések egyszerre, egymástól függetlenül, jelenjenek meg.

43. p. *B. Vay Miklós* felszólítja az Akademiát, hogy a régiségéről hírneves *Karcsai* reformatus templom megmentésében segédkezet nyújtson. Ezen ügy az archaeol. bizottmányhoz áttétetvén, ez szívesen ajánlkozik, hogy Henszlmann Imre tagja és az erre különösen felkérendő Gerster pesti építész ur által a templomot felmérési és az előleges költségvetést is közbenjárása által kieszközli, ha, mivel jelenleg semmi költség az efféle munkálatokhoz nincsen, Ő Excellenciája a 200 o. é ftnyi összeget előlegezni méltóztatik, sőt az előleges munkák bevégezte után minden befolyását oda fogná a tud. Akademiánál, és ez által a Nagymélt. magy. kir. Helytartó-Tanácsnál felhasználni, hogy ezen templom stilszerű fenntartása közérdekű hazai vállalatnak tekintessék.

ARCHAEOLOGIAI KIRÁNDULÁS
ABAÚJ ÉS SÁROS VÁRMEGYÉBE.

HENSZLMANN IMRÉTÓL.

I.

Osztrópataki régiségek. *)

Osztrópataka, tótul Osztrovian, kis falucska Sáros megyében, másfél órányi távolságra Eperjes, fél órányi távolságra Kis-Szeben városoktól. Előbb a Péchy család, jelenleg Bánó József birtoka.

A falu a Torisza vagy Tarcza partján mintegy 35 lábra emelkedő magaslaton fekszik, s e fekvése szembetűnőleg hasonlít a régi római vécsi telepítvényhez Erdélyben, hol a Tarcza helyét a Maros pótolja, melynek hasonló partján hasonló magaslat emelkedik, hátán tartván mintegy 162 lépésnyi hosszú és 85 lépésnyi széles kiemelkedése által még igen jól megismerhető, római álló tábornak, vagy castrum-ot. Mindkét magaslat nyugati oldalán magasabb dombok emelkednek, úgy, hogy az egész vidék, valamint határa, úgy azok közt foglalt térre nézve is bájosnak és nagytapintattal lakhelyül választottnak mondható.

Az osztrópataki magaslatot jelenleg mély vízmosás választja ketté, melynek északi részén felette érdekes és fém-értékére nézve is két ízben igen becses régiséget találtak.

Az első lelemény történt 1790-ben, a második, az elsőől néhány lépésnyi távolságra 1865-ki április 22-kén; az előbbi történetesen, az utóbbi szándékosan megkezdett, jó tapintattal folytatott, és fényes sikerrel koszorúzott ásatás folytán, melyet Bánó József, a helység mostani birtokosa, intézett és vezetett. Kiküldetvén az újabban talált tárgyak vizsgálatára a M. T. Akad. archaeologiai bizottmánya által, f. é. május 25-én érkeztem meg a helyszínére, hol mindjárt a lelt régiségek másolatához fogtam, és utóbb Bánó Józseffel és Herfurttal, eperjesi lyceumi tanárral, a jövő nap teendőiről tanácskoztam. Miután föld-fúróval a két lelhely táját megvizsgáltuk, és semmi különös nyomra nem akadunk, elhatároztuk, hogy a magaslat szélén, egész északi részének kiterjedésében, mély árkot húzunk, és mélyebbre le csak ott ásatunk, hol az árokban netalán hordott földre akadunk, mely annak jeleül szolgálna, hogy e hordott föld valamely már itt régenten kiásott üregnek betöltésére használtatott. Másnap tehát az árkot három, egész négy láb mélységében húztunk 130 lábnyi kiterjedésben, és csak egyetlen egy helyen gondoltunk hordott földre ráismerni; itt tehát, mintegy két ölnyire lefelé a magaslatról, annak lejtő oldalán nagy gödröt ásattunk; de midőn itt sem sikerült régiségre akadni, és midőn az árok egyéb része csak a vidéknek kő nélküli agyagát mutatta, meggyőződünk arról, hogy a két feltalált lelhelynél itt több műemlék nem létezik, miért is a további ásatással felhagytunk.

Az 1790-ik évben lelt tárgyak nagy része a bécsi császári régiség-tárba jutott; s egyikét az intézet néhai igazgatója Arneth József következőleg írja le „Die antiken

*) Olvastatott a Magy. Tud. Akad. június és július havi két ülésében.

Gold- und Silbermonumente des Kais. Kön. Münz- und Antikenkabinetes,“ című 1850-ben megjelent munkájában:

Arany tárgyak, leírva a 30, 31 és 32-ki lapon, másolva a G. IX. S. táblán.

„112-ik sz. Magas, sima, egészben szűk pohár. Súlya $75\frac{1}{2}$ arany. Találtatott 6 arany, két ezüst régiséggel és bronzból készült összetört három lábossal (tripos) együtt Osztrópatakán Sáros megyében 1790-ben.“

„113-ik sz. Nagy, kerekded, apróbb gyűrűkkel diszített násfa vagy nyakgyűrű (torques), mely közepén vas tüvel záratik. Súlya 168 arany. Találtatott Osztrópatakán 1790-ben.“

„114-ik sz. Csat (fibula), peczke hiányzik. Súlya $13\frac{1}{4}$ arany. Találtatott Osztrópatakán 1790-ben.“

„115-ik sz. Széles, diszített, peczek nélküli csat (fibula). Súlya $9\frac{3}{4}$ arany. Találtatott Osztrópatakán 1790-ben.“

„116-ik sz. Apróbb gyűrűkkel diszített karperecz (armilla, bracelet). Súlya $54\frac{3}{4}$ arany. Találtatott Osztrópatakán 1790-ben.“

„117-ik sz. Pompás, három rétegű onyx, aranyba foglalva, négy lefüggő lánczczal, melyeknek egyike letört. Súlya $23\frac{11}{16}$ arany. Találtatott Osztrópatakán 1790-ben.“

A hatodik tárgyat, melyet fentebb említett, Arneth nem írja le, mivel ez talán a császári régiségi tárba nem jutott.

Az ezüst tárgyak leírva a 60, 78 és 79-ik lapon, másolva a S. III., S. III. a és a G. IX. S. táblán.

„4-ik sz. Mély kerekded csésze, melyen (domboru testén), griff szarvast terít földre. A két harczoló állat oldalán egy-egy álarcz: az egyik szakálos, tölgylevél (quercus ilex) koszorúval koronázott Bachus- vagy Silváné, előtte kerti kés? a másik talán Ariadneé, az utóbbi szintén diademával van ellátva. Az álarcz mögött egy-egy oltár, melyen fenyőtoboz, füge és alma közt látható. A csésze ellenkező része közepén párducz lovat támad tölgyfa alatt, az előbbihez hasonló két álarcz közt. A csésze két fülén szakálos, borostyánnal koszorúzott Bachus-álarcz, mely alatt két párducz látható, felfordult gyümölcskosár mellett, a kasból szőlőfürtök esnek ki. A fül széle négy, bacchusi szertartásra utaló hatyufőbe végződik. A domborművek sok helyén aranyozásnak nyoma látszik. Az edény hátsó részének férfi-álarca különös főveggel van ellátva, előtte két rovatu fáklya ég. E domborművek a legjobb görög kornak legszebb művei közé valók, és nem csodálhatjuk eléggé az emberi fejek nemes kifejezését, nyugodt felfogását, az állatok jeles elrendezését és bevégzését. E csésze, a vert munkák (au repoussée) ne-továbbja, a művészetben valódi mintául szolgálhat. Súlya 3 mark $9\frac{5}{8}$ lat, átmérője $5\frac{5}{8}$ hüvelyk, magassága 3 hüvelyk. Minden füle $1\frac{3}{4}$ hüvelykre szökik ki a test fölött. Találtatott Osztrópatakán 1790-ben.“

„88-ik sz. Az épen leirt csészének alja, szélén környezve felfelé álló négy rovatkás sorral (Zackenreihe, vagyis inkább levélsorral), melynek ketteje letört. Közepén kerekded, bemélyedett, aranyozott dísz. Súlya két márk, átmérője $10\frac{1}{16}$ hüvelyk.“

„94-ik sz. Ezüst kanál. Súlya 3 lat. Találtatott Sáros megyében.“

Az Arneth által említett bronz- (vas) háromláb töredéke nem egyéb tábori széknél, egészen hasonló ama tábori székhöz, melyet a budai téglavető előtti sír mellett találtak, és melyet Rómer tagtársunk tavali archaeologiai közleményeinkben leirt. *)

*) Arch. Közl. IV. köt. II. füzet, 109. lap. „Legfeltünőbb, és mint nagy ritkaság tekinthető azon sella castrensis, mely a síron kívül, a bal alak lábainál találtatott.“ stb.

Ha a felhozott arany régiségek mindnyáját nem is lehet római eredetűnek mondaní, mégis mindnyáján látszik a római művészetnek és technikának befolyása úgy, hogy azt egyenesen barbárnak vagy celtnek sem állíthatni. Másrészt az ezüst csészére nézve tökéletesen egyet kell értenünk Arnehtel, ki készítését a legjobb görög korba helyezi. Világos tehát, hogy itt messze Dakiának és Pannoniának római határaitól, oly helylyel van dolgunk, melybe a polgárosodott római világnak hatása elterjedt.

Az arany és ezüst tárgyak elásatásának idejét sem azoknak természete nem határozza közelebb, sem Arneht nem törekszik ezt magokból a tárgyak styljéből kifejteni: mi, egyébiránt, annál kevésbbé sikerülhet, minél különbözőbb korszakból eredtek e régiségek; így például a csésze készítését az időszámításunkat megelőző IV-ik vagy III-ik századra kell tennünk, míg az arany tárgyak többsége öt vagy hat századdal későbbben készült. —

Sőt még a lelhely természete iránt sem vagyunk tisztában; ámbár igen valószínű, hogy ez előkelő és gazdag családhoz tartozó nőnek sírja volt, mi mellett szől valamint a női ékszerek gazdagsága, úgy a fegyverszerek általán távolléte. Nem tudjuk azt sem, találtak-e csontot az ékszerrel; mert a vidéken szemtanu többé nem él, és Bécsbe csak a drágaságokat vitték. E kérdést tehát minden tudakozásom daczára nem fejthetem meg, sőt arra sem felelhetek, vajjon mindent, a mit találtak, Bécsbe vittek-e, vagy maradt-e meg abból hazánkban is? A vidéken még ma is beszélnek az akkor felfedezett roppant kincsekről, például nagy arany tálakról, gyöngyökről és drágakövekről; de ezen hagyományi meséknek azért nem adhatunk hitelt, mert vannak e tájon olyanok is, kik a fentebb leirt nyakékszert és karpereczet két koronának nevezik, és állítják, hogy azt a bécsi császári kincstárban látták; holott Arneht táblái egészen mást mutatnak, és a tárgyak a császári régiségtárban őriztetnek.

Azonban elnézve minden mesés mondáról, a tárgyak magában is nevezetes arany és ezüst értékkel bírnak, minthogy összes súlyuk csaknem 346 aranyat, az ezüst pedig 5 márk $12\frac{3}{4}$ latot nyom.

Az új lelemény fém-becsére nézve nem mérkőzhetik ugyan a régibbel; azonban érdekességét két körülmény emeli, tudniillik biztosan meg tudjuk határozni a lelhely minéműségét, és közelítőleg a kort is, melyben a tárgyak e helyen el lettek temetve, és fel vagyunk jogosítva e két pontot a régibb leleményre is átvinni.

Az ez évi ápril 22-kén talált arany tárgyak, melyeket két táblánkon látunk, a következők:

1. Eredetileg $5\frac{1}{2}$ hüvelyknyi átmérővel bíró *nyakgyűrű*, melynek két vége, nem mint a régebben talált hasonneműnél, vas tűvel, hanem kisebb arany gyűrűbe illő aranyhámmal egymásba van illesztve. Két végén a nagyobb nyílt gyűrűt kisebb párhuzamos gyűrűcskének veszik körül díszként, $1\frac{3}{4}$ hüvelyknyi kiterjedésben. A nagyobb gyűrű átmérője 1'''-nyi, a díszítő gyűrűcskéké $2\frac{1}{2}$ '''-nyi. Az ékszer oly ruganyos, hogy azt könnyen vastagabb vagy soványabb nyak köré fűzhetni. Súlyá $20\frac{3}{4}$ arany.*)

2. Ellyptikai (nagyobbik átmérőjében 3'' 1''', a kisebbikben 2'' 1'''-nyi) *karperecz*. Ezen ékszer vastagsága miatt kevesebbé ruganyos, mint az előbbi, teste egészen sima, 3'''-nyi vastag, de ezen vastagság két szabad vége felé nevezetesen növekszik. Súlyá 53 arany.

3. Nagyobb *új-gyűrű*. Alakja nem kerekded, mint közönségesen lenni szokott, hanem belülről ellyptikai, kívülről pedig nyolcz oldalú. Súlyá $3\frac{5}{16}$ arany.

4. Kisebb *új-gyűrű*, melynek alakja hasonlít az előbbihez, súlyá azonban csak $1\frac{3}{4}$ aranyat tesz.

*) Ezen arany nyakkötő tökéletes hasonmását l. Worsaae „Daenemarks Vorzeit“ 44. lapján.
Rómer.

Ezen négy tárgy nem mutatja ugyan a régi római művészeti felfogásnak, de mutatja a római technikának befolyását. Az anyag, minden ötvözés (Legirung) nélküli, tiszta arany; az 1. és 2. számú öntöttnek, a két gyűrű nagyobb darabból kivágottnak tetszik, és azon nincsen semmi forrasztásnak (Löthung) nyoma.

5. Az ötödik darab a közönséges rómaiakhoz hasonló csat (fibula, broche); keresztágának egyik gombja elveszett, úgy szinte elveszett a vas peczek (Dorn) is; görbe hátán és alsó ágán filigrane-féle munka látszik, itt t. i. kimélyedett résbe apró gömböcskékből álló arany sodrony, kígyó vonalban, alkalmaztatott, s ezen kívül nagyobb golyócskák szegélyezik kétfelül a kimélyedt részt. A görbe hátat két filigrane gömböcskékből álló gyűrű választja el a fibula egyenes részeitől. A fibula súlya $8\frac{3}{16}$ arany.

6. Legnevezetesebb az arany tárgyak közt a többivel együtt talált római érem, mely egyik felül női mellképet mutat ily felirással:

HER ETRVSCILLA AVG

azaz: Herennia Etruscilla Augusta,

másfelül széken ülő nő, ki jobbjaival fátyolát emeli, baljában sceptrumot tart.

A körirat:

PVDICITIA AVG (ustae)

Herennia Etruscilla neje volt Cajus Messius Quintus Trajanus Decius császárnak, ki 249-től 251-ig Krisztus után uralkodott.

E szerint a sír, melyben ezen érem találtatott, régibb nem lehet a III-ik század közepénél, közelítőleg pedig azt a III-ik század második felébe tehetjük; mert későbbben a rómaiak lassankint kiszorítottatván északi tartományaikból, valószínűleg az azokhoz közel fekvő vidékekre összeköltetés és érintkezés is mindinkább-inkább megszűnt.

Nevezetes még, hogy ezen érem, mielőtt még a sírba lett volna temetve, át volt furva alkalmasint ékszerkénti felfűzése végett, és hogy az átturási lyukat későbbben arannyal beöntötték, és így kiegészítve tették le a sírba. Súlya $1\frac{1}{4}$ arany. *)

S így az április 22-kén talált arany tárgyak összes súlya 87 aranyat teszen.

Az ezüst tárgyak a következők:

7. 8. 9. 10. sz. Négy igen vékony törékeny és 11. sz. más az előbbiétől idomára nézve különböző ezüst lemez; a négy elsőn sajtolat alak és dísz, az ötödiken csak dísz látható. A dísz egyenlő az öt darabon. A sajtolat lemez alsó oldalán a rajz bemélyedve van, ez az ezüstnek sajátságos patinájával bír, a felső oldalon az alak és dísz kiemelkedik, vagyis, az alsó oldal homorú képe a felső oldal domború rajzának. Ezen felső oldal sokkal épebb az alsónál, mert erős aranyozása az alatta levő ezüst lemezt jobban megóvta a rozsdától. A nagyobb lemez alakjai kétfélék: vagy női mellkép, vagy sphinx, mindketteje nemes római felfogással előadva. Az alakokat egy vagy több soru, a latin I betűhöz hasonló dísz veszi körül, melynek külső oldalán kötél mintára tekert szegélyezés következik, ezt ismét az I-féle dísz-sor követi ott, hol a lemez az alatta levő szövethöz varrva volt, mely hozzávarrásra a lemezben előforduló, mindig páros lyuk mutat; a hol pedig e páros lyuk hiányzik, ott maga a lemez be van hajtván, hogy itt két hajtása közé fogadhassa az alatta levő szövetet.

A legnagyobb és legépebb lemez közepén (7. sz.) két egymás irányában megfordított sphinxet, és két női mellképet látunk, mely egymáshoz úgy áll mint a T betű két ága. A sphinx nem követi egészen az egyiptomi sphinx mintáját; mert ez utóbbi

*) E hat arany tárgy táblánkon eredeti nagyságában van másolva.

fekve ábrázoltatik, lemezünkön pedig valamennyi sphinx hátulsó lábán ül; az egyiptomi sphinx farkát előre görbíti és a testhez szorítja, lemezünk sphinxé azt nagy kerékben hátra hajtja. Más részt a lemez sphinxé megtartja fején az egyiptomi hagyományt, midőn a fő, egész alakzatában felveszi az egyiptomi jellemet, ellátva levén magasan álló füllel, a koponyát szorosan körülfogó főveggel, és, mint mai nap nevezzük, spanyol szakállal, mely utóbbi a férfi nemet jelenti. Az egyik női mellkép diadémával bír, mindkettejénél a hajviselet tökéletes római, még pedig a jobb korból való, úgy, hogy ezen lemezeket, ha még az arcz nemes és nagyszerű felfogását hozzá vesszük, régieknek kell tartanunk a többi, azokkal együtt talált tárgyaknál, vagy talán fenmaradt még régiek és jobb művészeti korból a sajátoló minta, melyet itt használtak.

A másik, egyik végén eltört és hiányos lemezt (8. sz.) csak egyetlen egy, szinte hátulsó lábán ülő sphinx díszíti, s itt mellkép nem fordul elő, de a sphinx nagyobb mérvben és még nemesebb alakban tűnik föl, mint a többi lemezen.

A következő két lemez csak töredék.

A 9-ik számun csak egy sphinx és egy mellkép látható, míg a

10-ik számun sphinxet épen nem veszünk észre: hanem van két női mellkép és egy igen különös alak, mely kakas-lábon járó szakálás fejet mutat; e fő, mint tetszik, phrygiai sapkával van fedve, mely hátul kígyóba végződik. Az egész hasonlít az antik vésett köveken, az úgynevezett *abraxasok*on, előforduló némely phantastikai alak-vegyülethez.

A legépebb (7. sz.) lemez idomát tekintve, abban oly czipő (*calceus*) részére ismerünk, mely a lábujjakat körülfogta; erre mutatnak: egész alakzata, a lábujjaknak megfelelő kidomborodása felfelé, azon páros lyuka és hajtása, mely által a szövethez és a talphoz volt erősítve; erre mutat végre azon körülmény, miszerint a hulla lábai tőszomszédságában fekvé találtatott.

A többi három darab mivoltát azért nehezebb meghatározni, mert egyikök sem jutott ránk ép állapotában; mindamellett, a munka ugyanazonossága után ítélve, azokat is czipő-részeknek tekinthetjük, s így

a 11-ik számu darabban oly szíj-díszre ismerhetünk, melynek vastagabb vége a talphoz volt illesztve; tulajdonképi szíj-része pedig a talpat, a láb háta mögött, kötötte a lábhoz. Meglehet, a halott életében soha sem viselte ezen czipőt, melynek ezüst lemeze alig vastagabb, erősebb a papír-lapnál; ezt legalább elhítteli velünk a többi tárgyak használat által el nem kopott állapota is, miből azt következtethetjük, hogy mindnyája ujdona úján tétetett le a sírba. *)

Lemezünkéhez hasonló sajtolt technikával készült bronzból az erdélyi museumnak azon nyiltok-borítéka, melyet Szamos-Újváron találtak, és mely szinte bőr- vagy más lágy szövetet vett körül; továbbá hasonló sajtolással készült azon lemez is, mely a budai téglapajták sírjában födöztetett fel, és melyet Rómer tagtársunk az 1864-ki *Archaeologiai Közleményekben* ismertetett. **)

Megemlítené még, hogy az I betűhöz hasonló dísz nem mindenütt sorjában van elrakva, hanem több helyütt csak helypótlóként ponczczal (*Punczen*) a lemezbe van vésve, sőt a 10. számban, e dísz helyett, öt négy-águ csillag, vagy szegfő is fordul elő. A keretet képzi mindenütt a kötél-dísz. Aranymiveseink csodálják a lemezek aranyozását, nem értvén miképp tudták a rómaiak tűzben az oly feltűnőleg vékony lemezt aranyozni. Ma hasonló ara-

*) Ábráink az öt, fentebb leírt lemezt az eredetinek $\frac{3}{4}$ nagyságában adják.

**) *Arch. Közl.* IV. köt. II. füz. 107. l. „Minden kétségen kívül művészeti tekintetből legérdekesebb azon 1" 10"nyi átmérőjű *papírvékony*, s azért is törékeny ezüst lemezke, melyet a 3. ábra mutat“ stb.

nyozást csak a galvano-plastikai úton, melyet a rómaiak nem ismertek, lehetne létrehozni.

Találtatott továbbá (12-ik sz.) nagy fejű ezüst szögekkel kirakott elefánt-csont fésű, mely több darabból van szerkesztve; ez sem szolgált, mint fogainak ép állapotja mutatja, mindennapi használatra. *)

13. sz. Ezüst lemezekkel és szögekkel kirakott és ezüst füllel ellátott faveder, mely tizenhatszongácskából áll, felső átmérője mintegy 6"-nyi, alsója valamivel nagyobb, magassága 6" 10"-nyi. A felső és alsó lemezek mindegyike 1 1/2"-nyi széles, és a két lemez közt minden dongácskában négy-négy ezüst szögecske van beverve két sorban, még pedig egyedül díszítési célból, mert a szög mit sem tart, mit sem erősít. A veder száját erősebb ezüst abroncs veszi körül, melyet hat pánt köt a felső lemezhez, két erősebb pántból emelkedik az edénynek díszes füle. A veder négy ezüst gombidomu lábon áll. Úgy tesz, mintha a vedernek soha sem volt volna fenéke; különben nem magyarázható, miként maradhatott ránk mind a 18 dongácska tökéletes épségében, míg a fenéknek semmi legkisebb nyoma sem találtatott. A vörös-fenyű dongácskák ezen tökéletes épsége több mint másfél ezred után annál csodálatosabb, mivel a fának hasonló fenmaradását csak a száraz egyiptomi éghajlat- és földben ismerjük; sőt még csodálatosabb az, hogy a fa, mikor találták, nedves volt, mert a dongácskák czérnával összeköttetvén, a czérnaszálat, a mint a dongácskák inkább-inkább megszáradtak, időről időre jobban össze kellett húzni. Az épen fenmaradás más példányát mutatják ugyan az abrudbányai régi római bányákban talált viaszos táblák is, melyeken a puha fa szinte másfél évezredig megtartotta szövetét: azonban ezekre nézve meg kell jegyezni, hogy a fa be van húzva viasszal, és hogy azok száraz helyen feküdtek, s nem voltak kitéve, mint vedrünk, a föld nedvének.

A vederben három egymásba tett üvegcsészét találtak, a legnagyobbat és középsőt meglehetősen épségben, a legkisebbet sok apró darabra törve. A csak keveset irizáló üveg római gyártmány, és felületén a római üveg csészéknél szokásos benyomásokat is veszszük észre. **)

Ezen épen maradt vedren kívül eredetileg még két más veder vagy fa-edény tétetett le; mert az előbbi környékén nagyobb és kisebb ezüst pántot találtak, az előbbi nemnek tizennégy, az utóbbinak még több darabját, és ide s tova e pántok szögeihez még félig elenyészett fa maradvány ragadt. E pántok idomát 14-ik és 15-ik ábránk mutatja. ***)

Hihetőleg még kisebb ezüst edény is létezett eredetileg, mert ennek néhány lemezei is maradtak ránk. Nagyobb kiterjedésűek, számra 9. Ezek talán oly kisebb tálnak voltak részei, minőt a budai sírban is találtak. ****)

Vége az ezüst szerszám közé még két közönséges fibula töredékeit is kell számitanunk.

Bronz-szerszám kevés lett eltemetve, legalább csak egy, a mai juh-ollóhoz hasonló olló és hegyes késnek töredékeit találtak.

A csontvázból is csak kevés töredék maradt ránk, t. i. a homlok- és halanték-csont része, a medenceze igen kevés- a czombcsont és lábszár némely töredéke; mindamellett ezen töredékek vékony és gyenge volta inkább igen fiatal leányra mutat, s ezen

*) Táblánkon a fésű eredeti nagyságában van másolva, széles és keskeny oldaláról látva.

**) A veder táblánkon az eredetinek 3/8 nagyságában van másolva.

***) E két tárgyat eredetiének 3/4 nagyságában másolva közöljük.

****) Arch. Közl. IV. köt. II. füzet 108. l. „Ezen edénynek átmérője 9 1/2'', gyanítható magassága 3'', felső kereténél vastagabb; díszítménye középpontkörűli körökből áll, melyek fenékén, oldalán, kívül-belül láthatók.“ Az osztrópataki tálcaska fenéke nem találtatott.

nemet az ékszer sokasága is elárulja. E csontmaradványon kívül találtak állat-csontot is, szokásba levén a holtal kedvencz állatait is eltemetni.

A talált tárgyak a mai part-tetőtől csaknem két ölnyi mélységben feküdtek következő renddel: kelet felé, hol az ásatás kezdődött, először is az arany éremre akadtak, és mindjárt szomszédságában a koponya-csont-töredékre, a koponya balján volt az ép veder, magába foglalva három egymásba tett üveg csészét, közelében pedig a nyakláncz, az arany és az ezüst két csat, jobb válla felé feküdt az olló-töredék, a két gyűrű a két kéz ujján, és valamivel tovább nyugat felé úgy, hogy azt a jobb karon viseltnek tehetjük föl, a karperecz és e mellett az állat-csont; végre az aranyozott díszes ezüst lemezek leginkább nyugat felé találtattak. A töredékes ezüst tárgyak a hulla bal oldalán s mintegy annak közép hosszán voltak elszórva. Nem voltam ugyan jelen a felfödözésen, és midőn a helyszínére érkeztem, csak üres gödröt találtam: azonban Bánó és Herfurt barátim az ásatásnál oly ügyességgel és szakismerettel működtek, hogy a tárgyak előadott fekvését semmiben meg nem változtatták a munka közben; sőt későbbben is az egyes részletet oly avatottan határozták, hogy adataikat egyenesen elfogadhattam.

Valamennyi lelt tárgyat számos kötöredék környezte és fedte, és épen ily, a part oldalán kinyúló, kődarab alkalmat szolgáltatott az ásatásra; mert e parton, az oda hordotton kívül kő nem fordul elő. E kődarab kisebb mérve miatt elűt a szokásos római sírok, nagyobb és rendszeren faragott köveitől, de mivel némelyikén még most is ragaszték-réteg látható, valószínű, hogy az egész sír hajdan falazva volt; ámbár az ásatás alkalmával azt egészen összeomlottnak találták.

E kérdést, hogyan juthattak a két ásatás alkalmával talált római, sőt görög tárgyak, e nagy mennyiségben, oly távol vidékre, hol, tudunkra, soha római telep nem létezett? e kérdést már Pulszky Ferencz, tagtársunk, fejtette meg azon „a vörösvágási nemes opálról“ szóló értekezésében, melyet a magyar orvosok és természetvizsgálók 1846-ban Kassán és Eperjesen tartott nagygyűlésén olvasott fel, hol ezeket mondja:

„Plinius ugyan más hazát jelez ki az opálnak, nem a Kárpátok kiágazásait, melyekhez a római legiók csak távolról közelítének, — azon római érczrégiségek azonban, melyek Sáros megyében Abos, Lemes, Boroszló, Budamér, Finta helységeiben s Eperjes város határában találtattak, s most nagyobb részt Fejérváry Gábor gyűjteményében őriztetnek, és azon gyönyörű arany karpereczek, kapesok és ezüst serlegek, melyek Osztrópatakán a víz által kimosattak s most a bécsi régiséggyűjtemény legfőbb díszei közé tartoznak, alig találnak más megfejtést, mint hogy ezen római kézre mutató kincsek kereskedés és csere által jutottak ezen északi vidékre, mely ezekért opálköveken kívül alig adhata mást, mi a világ-urak elkényeztetett ízlésének megfelelő lehetett volna. Azonban nem igen valószínű, hogy Vörösvágás vidékén már azon régi időkben nyitattak volna valószínű bányák, csak az, mit a víz kimosott, vagy a mi történetesen a föld színe alatt találtatott, jöhetett kereskedésbe; mert az egész vörösvágási és szomszéd hűviszi határban nem talátnak oly régi aknák, melyek művelése a hazánkban is, például Abrudbányáról, ismeretes római bányászatra mutatnának. — A legrégebb opálbányák talán az úgynevezett ötven árkok (pedeszt dolki), régi számtalan aknák egy vörösvágási völgyben, hol jelenleg opálok nem kerestetnek; a monda ezeket higany-bányáknak nevezi. Az aknák nem tisztítottván ki, valószínű csérlők eddigelé ismeretlen.“

Ehez hozzá kell adnunk, mit Pulszky is utóbb megérint, hogy az opál rendszeres bányászati keresését és bányái művelését csak századunk harmadik évtizedében kezdték meg, s hogy ezen időt megelőzőleg a drága követ csak kévéssé mély árkokban keresték, csaknem közvetlen a földszíne alatt; s ezért a régebbi művelés nyomait alig lehet többé feltalálni.

Egyébiránt Pulszky szinte erősen harczol amellett, hogy ámbár Plinius „Historia

nat. XXXVII. k. XXI. fej.“ egyenesen mondja „India sola est opalorum mater,“ mégis ezen íronál az opál leírása tökéletesen megegyezik a magyar nemes opál jellegével. „Est enim in iis carbunculi tenuior ignis, est amethysti fulgens purpura, est smaragdi virens mare et cuncta pariter incredibili mixtura lucentia. Alii summo fulgoris augmento colores pigmentorum, aequavere, alii sulphuris ardentem flammam aut etiam ignis oleo accensi.“ E leírás alig alkalmazható az amerikai vagy indiai opálokra.

Mennyire becsülték a rómaiak a nemes opált, kiviláglik abból, mit Plinius, ugyan csak XXXVII. könyvének XXI. fejezetében elbeszél. „Exstat hodieque hujus generis gemma, propter quam ab Antonio proscriptus Nonius senator est, filius Strumae Nonii ejus, quem Q. Catullus poëta in sella curuli visum indigne tulit, avusque Servilii Noniani, quem consulem vidimus: ille proscriptus fugiens, hunc e fortunis suis omnibus annulum abstulit secum, quem certum est sestertium viginti millibus aestimatum. Sed mira Antonii feritas atque luxuria, propter gemmam proscibentis: nec minor Nonii contumacia, proscriptio-nem suam amantis, cum etiam ferae abrosas partes corporis relinquant, propter quas se periclitari sciant.“ Tudjuk, hogy a sestertium, semleges nemben használva, ezer sestertiust jelent. Noniusnak opálja tehát húsz millió sestertiusra lett volna becsülve, vagyis nem sokkal kevesebbre mint a bécsi opál, melyről Pulszky így szól: „A legnagyobb opál, mely eddig találtatott, a bécsi ásvány-gyűjteményben őriztetik, súlya egy bécsi font, tüze a leg-szebb, több helyütt azonban meg van repedve, becsülve van, a mennyire ily megfizet-hetlen s ékszerű nem használható drága kövek megbecsültethetnek, két millió (ezüst) fo-rintra. Mikor találtatott, nem tudatik; a gyűjteményben József császár idejében már bent volt, s úgy látszik, mindjárt a földszíne alatt, nem a sziklában hanem a felületen találtatott, mert minden oldalról sárga hártya körözi, mi azon opálokat jellemzi, melyek a földben, trachyt fölött találtatnak, jelenleg azonban hol a földszíne az erek irányzatában mindenütt fel van ásva, ilyneműeket csak ritkán lehet találni.“

Ha már most megfontoljuk, hogy Nonius egy bécsi fontnyi opált nem viselhetett gyűrűjén, kitetszik, mennyivel nagyobb volt a római korban az opálnak becse, mintsem mai nap, s ebből újra következtethetjük, hogy az opálbányák régi birtokosai sokkal könnye-bben gazdagodhattak meg, mintsem a maiak, és mégis korunkban is láttuk, mily, valóban ki-rályi régiség-gyűjteményre birt szert tenni Fehérváry Gábor az opálbányáknak csak bér-lése után.

Tudjuk továbbá, hogy a bizanti császárok testőrségében az északi tartományok-ból, Erdélyországon keresztül jövő katonák szolgáltak, és igen valószínű, hogy az úton, melyen ezek jöttek, már elébb is volt a dákoknak és rómaiaknak érintkezése hazánk felföldjével. *)

*) „Nordische Alterthumsforscher könnten aus dem Fundorte, auf der Strasse zu Land, zwischen dem Norden u. Byzanz, da so viele Wikinger in der Leibwache byzantinischer Kaiser dienten, aus der Aehnlichkeit einiger Oehre, (melyeket a nagy érmekhez volt szokás forrasztani, hogy azokat p. o. nyakdiszül használhassák) mit denen an Geschmieden u. Goldbracteaten in Dänemark u. Schweden gefun-den, schliessen, dass diese Medaillen Wikingen angehört hätten, die vielleicht auf dem Zuge in die Hei-math im heutigen Siebenbürgen verünglückten“ Arneth „Die antiken Gold- u. Silbermonumente“ 44. l. Hasonl Worsaae. „Daenemarks Vorzeit“ 52. s. k. l.

II.

K ö z é p k o r i ú t.**Kassáról Lőcsére.**

Tapasztalásunk gyakran mutatja, hogy a középkor azon utakat követte és folyvást használta, melyeken már a római és azzal érintkezésben élő szomszéd népek jártak. Ezen tapasztalást a felső Tarcza völgyének fenmaradt építészeti emlékei is igazolják, még pedig megegyezőleg azon helyekkel, hol római koru régiséget találtak. Osztropatakán kívül ilyen lelhely főképp az ugyanazon hegylánczra épített Abos nevű falu; ennek környékén lelték ama fölötté ritka két bronce kereket, melyet Fehérváry gyűjteménye számára megvett, és mely, alkalmasint, a római biga kerekének mintájára készült. A felső Tarcza völgyében találnak még folyvást római császári érmekeket, még pedig a lelhelyekre nézve oly rendszeres és folytonos sorozatban, hogy innen az opálbányák vidékén történt koronkénti telepedés-változtatásra kell következtetnünk. Újabb időben, némely sárosi birtokosok érdekében, a kassa-eperjesi út vonala változott, de régebben ez a római kor útjának megfelelőleg Aboson vezetett keresztül.

Az első középkori emlék, mely a kassa-lőcsei úton fenmaradt, az *eperjesi csúcsíves templom*; ez a német XIV-ik századbeli iskolának szüleménye, mert három-hajós csarnok-templom, szentélye a nyolcszögnek három oldalával van zárva, és meglepőleg magas, négyszögű tornya a középhajó tengelyén áll. Déli mellék-hajója oldalán két emeletes előcsarnok emelkedik, melynek valamint nem csak alkotásán, hanem részletesen tájmai tornyocskáinak állásán és alakzásán is, a kassai templom befolyása feltűnő úgy, hogy e csarnokot a kassainak mintájára épültnek tekinthetjük.

A második templom *Kis-Szebené*. — A kassai hasonnemű épületeknek befolyása itt sokkal több helyen látszik, mint az eperjesi templomon. Az épület csekély kiterjedésű, és technikáját inkább durvának, sőt rosznak mondhatni; mert itt a faragott kővel nagyon is gazdálkodtak. A kis-szebeni egyház három-hajós, de nem csarnokos, mint az eperjesi; mert Kis-Szebenben kereszthajó is fordul elő, mely, bár ki nem szökik a mellék hajók négy osztálya oldal-falán, mégis túlemelkedik valamivel ezen osztályok magasságán, épen úgy mint Kassán. A hosszhajó tengelyén nyugat felé áll az, egész magasságában, a négyszög alakját megtartó torony, kelet felé pedig a hosszhajóból kiszökik a nevezetes hosszal bíró a nyolcszög három oldalával zárt, szentély, melynek magas karcsu ablakai, szelvényökkel és arányokkal, a hasonnemű kassaiakra emlékeztetnek; ugyan ez utóbbira utal a kereszthajó déli ágának kétemeletes előcsarnoka is; de méginkább emlékeztet Kassára a torony, földszinti, emeletén keresztül tört kapuzat; mert ez a kassai sz. Mihály-kápolna kapuzatának csak igen ügyetlen mása, mindkettejében a csúcs feltűnőleg magas és hegyes, Kis-Szebenben annak közepén az isten bárányát látjuk körülvéve három rózsától, Kassán, minthogy a kápolna temetkezési kápolna volt, e helyütt a lelkeket mérlegelő sz. Mihály arkangyal van ábrázolva domborműben. A kis-szebeni kapuzat-csúcs oldalán el van hagyva a tornyocská (fiale), de a kassai kápolna felfutó virág és levéldísz ügyetlenül ugyan, hanem mégis oly szembetűnőleg van utánózva, hogy a mintára első pillanatra ráismerhetünk. A kapufél alakzata szintén a sz. Mihály-kápolnáéra utal, csak hogy itt is az egyszerűsítés, és az igen durva kivitel feltűnő.

A hosszhajó belsejében ugyancsak igen durva négyszögű pillérek találunk leszelt szögletekkel, e pillérek elválasztják a középhajót a két keskeny mellékhajótól. A hosszhajó mes terkélt háló boltozata késő időre mutat.

Sokkal érdekesebb a hosszahajónál a szentély, mely egyszerű kereszt- és csillag-boltgerinczczel bír. Feltűnő ezen gerinczek gyöngesége és karcsúsága, mi, ellentétben az egyszerű szelvénynyel, mégis már későbbi korra mutat. A szentélyben van két régi oltár, szentségtartó és papiszék.

A főoltár szárnyas, középső mélyedésében három, fából faragott alak áll: keresztelő sz. János és Péter apostol közt a b. szűz, karján Jézust tartván; az oltár minden szárnyán négy négy, nem mester, hanem csak legény által készített olajkép látszik. Az oltárszekrény fölött kisebb faragott alakkal díszített tornyocska-rakvány (Aufsatz), látszik, a falak sisakjainak görbülései késő időt árulnak el. A szekrény alatti predella igen dús faragványokkal bír. Az oltár hátsó fa-lapján felírás van, mely Kis-Szebennek 1461-ben történt leégéséről teszen említést; azonban ezen évszám csak későbbben tétetett ide, mert az oltár maga újabb ezen évnél.

A szentély éjszaki oldalán még más, sokkal kisebb, régi oltár áll, melynek művészeti értéke csekélyebb a főoltárénál; itt is az 1461-ki év van feljegyezve.

Közel a főoltárhoz a szentély-zárás északi falból szökik ki ritkább magasságban a szentségház, (tabernaculum), melynek alakzása a remek kassai szentségháznak egyszerűsített utánzását mutatja. A Kis-Szebenin világosan az 1484-ki évet találván feljegyezve, bizonyos, hogy a kassai, mint ennek előmintája, már ezen idő előtt készen állott.

Általellenben a szentségházzal egy három-osztályu papiszék van bemélyedve a szentély déli falába.

A két érintetteken kívül van még más két régi oltár a templomban, mely a hosszahajó keleti falához támaszkodik jobbról és balról a szentélytől. Ezen oltárokon nem találunk ugyan kitűnő műveket, de mégis olyat, mely akkori időben elég ügyes legényképnek felel meg, sőt a fa-faragványok befestése sem rossz ott, hol azt későbbben kirívó festéssel be nem mázolták.

1523-ban a hosszahajóban orgona-karzatot építettek, mely tekert oszloptöveken nyugszik; egyikén a mester jele fölött a felhozott évszám látható.

Nem messze Kis-Szebenhez van a harmadik középkori templom *Hét-Háron*, melyet idő-rövidség miatt nem nézhettem meg magam, azonban biztos tudósítás után ezt egyszerű elrendezésűnek ugyan, hanem mégis faragott kőből csinosan építettnek mondhatom; bővelkedik ezen templom sírkövekben, nehánya a XIV-ik századból származik.

Hét-Háron túl a kassa-lőcsei régi út Tarcza faluig követte a folyó partját, onnan pedig a közel fekvő Lőcse, azaz észak felé fordult, így érvén el az akkor másod rangu várost a felföldön. Minő élénknek kellett pedig lenni a középkorban a közlekedésnek Kassa és Lőcse közt, abból is kitetszik, hogy Lőcse városának saját kereskedelmi és leszállási háza volt Kassán, melyet még mai nap is *lőcsei háznak* hírnak, és melynek néhány szobája még jelenleg is bír a XIV-ik században emelt csinos keresztboltozattal.

III.

Kassa városának

némely középkori emléke.

Azon két építészeti remeken kívül, melylyel Kassa büszkélkedik *), van e városban még két régi templomnak fenmaradt része, mely elég érdekléssel bír még a sz. Erzsé-

*) Ezeket leírtam „Kassa városának ó-német stílusú templomai” című 1846-ban megjelent munkámban.

betnek szentelt székes-egyház és a sz. Mihálynak szentelt temetési kápolna mellett is. Az egyik a domonkosiak, a másik a hajdan Kassán székelő Ferencz-rendűek temploma; az első régibb vagyis kora csúcs-íves, a második valamivel későbbi csúcs-íves stílusú.

A domonkosiak elég korán telepedtek le Kassán; ide vonatkozólag Tutkó József 1861-ben Kassán megjelent „Sz. k. Kassa városának történelmi évkönyve“ 14-ik lapján ezt olvassuk az 1240-ik évhez megjegyezve: „Sz. Hyacint domonkos-rendű szerzetes Lengyelországból Kassára jövéen, Domonkos szerzeteseinek itten zárdát alkotott (l. Timon Cassovia vetus et nova 78. l.), s azt a sz. Fülöp s Jakab apostolok tiszteletére föl is szentelé. Ezen szerzetnek az országba való behozását némelyek kétségbe vonják: de állításaikban tévednek; mert nem csak Hyacint maga volt annak első alapítója, hanem mások is: így Pál domonkosi, ki 1221-ben Győrött legelső zárdát domonkosiak részére építtetett és pedig magának sz. Domonkosnak halála után *). Ugyanazon évben Egerben is domonkos-szerzetesek telepedtek meg. Hogy Pál szerzeteseivel a keresztyén hit terjesztésében sokat munkálkodott, kitetszik abból: hogy ő volt az, ki társaival a kúnokat keresztyén hitre térítgette. Pált az említett országban IV. Béla idejében a tatárok kilenczvened magával ölték meg, (l. Budai: Polgári Lexicon III. 41. l. 2.) A Hyacint által épített domonkos zárda azon épület vala-e, melyben jelenleg is domonkos szerzetesek laknak, bizonytalan: mert a leg-régibb oklevelek elegendő tanúsággal nem szolgálnak, itt építtetett-e az első zárdájok is vagy máshol.“

Hozzá adhatni, hogy Schier is (Buda sacra 54. s. k. l.) a domonkosoknak Magyarországra igen kora megérkezése mellett harczol. „Templi ordinis fratrum praedicatorum in urbe ipsa (arce Budensi) situs eo memorabilior postremis saeculis factus est, quod a porta claustrum illius limites utriusque parochiae S. Mariae Magdalенаe, et B. M. V. ducti fuerint. De antiquitate multum detraxit Joannes Caroli in vita beati Joannis Dominici S. R. E. Cardinalis et nuncii apostolici sub an. 1485. scripta, rationem reddens, cur beatus hic vir apud eremitas S. Pauli in suburbano Budensi sepultus fuerit? Quoniam, inquit, in eo loco domum praedicatorum ordo non habet (Acta. SS. die X. jun. p. 417). Verum assertum hoc jam olim Sigismundus Ferrarius (Prov. Hung. p. 204) rejecit; potuit enim (ut alias conjecturas praetermittam) beatus praesul excursionem ad S. Laurentium facta, morte praeter opinionem fuisse obrutus: quo eventu ibi voluerit terrae mandari, ubi felix hic transitus sibi contigisset. Quamvis vero templi monasteriique exordium certo anno affigere nequeam, cum tamen sacer hic ordo jam sub annum 1222 regnum Hungariae fuerit ingressus, et Budense monasterium a Bernardo Guidonis (apud Echard. T. I. Script. ord. praed.) in syllabo sub an. 1303 exarato tertium ordine in hac provincia fuerit recensitum, ejus antiquitas satis elucet. Neque vero multum parvis cum initiis luctatum fuit; quippe paucos intra annos tantam in amplitudinem surrexit, ut jam an. 1252 in comitiis generalibus Bononiae celebratis ordinatum fuerit sequens generale capitulum apud Budam congregandum esse (Martene Thesaur. T. IV. col. 1702); quod deinde an. 1254 peractum fuit, beato Humberto Romano in supremum ordinis magistrum feliciter electo.“

A budai domonkosiak templom-maradványairól és korukról szóltam az 1865-ki

*) A győri domonkosiak templomából és kolostorából csak egyedül az emlékezet maradt fenn, és egy *ívezet-kő*, mely a bástyák lerombolása alkalmával fennmaradt, és a Városház-utca folytatásának egyik szöglet-háza sarkán mint védő látható. Hallottam, hogy Stadler gépész kovácsműhelye a domonkosiak kolostorából nyert tagozatos kövekkel ki van rakva, fel is akartam őket ásatni, de a kísérlet abban maradt. E tájon márvány sírkö-maradványok is léteznek a házakban elszórva, de győri építész barátimtól ezek rajzait eddig nem nyerhettem. A domonkosiak építményei akkor lettek földig lerombolva, midőn a győri vár a törökök ellen megerősítették, minthogy éppen a bástyák vonalába beleesett. Rómer.

„Oesterreichische Revueben“ „Die mittelalterliche Baukunst in Ungarn“ című 3-ik cikkében; itt kivált a fennmaradt igen tömör torony a kora csúcs-íves stylre mutat. Egyébiránt nem kell elfelejteni, hogy a kolduló szerzetek, eredeti szegénységük miatt, a régibb építészeti alakzásokat tovább tartották meg, mint, akár a gazdagabb rendek, akár a világi clerus: miért is a kassai domonkos templomot (a kolostor a múlt században épült) sem tekinthetni már 1240-ben épültnek; de minthogy mégis legrégebbi része kapitelsein még állati alak is fordul elő az átmeneti korszaknak vastag és végén tekercses levelei mellett, és minthogy a diadalív szelvénye sem üt el az átmeneti korszak alakzásától: a szentélyt, melyben ezen idomok láthatók, nem tehetjük a XIII-ik századon innen, s így régibbnek kell a szentélyt tekintenünk mint a kassai főegyházét. A szentély feltűnőleg hosszú, mi nagy szerzetes községre mutat; záratik a nyolczszög három oldalával. Az egyetlen torony a szentély északi oldalán emelkedik a mostani sekrestye fölött, négyszög alakját a torony a templom egész magasságán át megtartja, és csak a koronapárkányzat fölött törik nyolczszögbe; alul négy, feljebb, a nyolczszögben, két emelettel bír. A torony egész alkotása rendszeresebb a főtemplom magasabb tornyáénál; és valamint annak, úgy a szentélynek boltozata is kora időre mutat. A sekrestye boltozatának zárkövén „agnus deit“ látunk ábrázolva, melynek stylje szintén még a kora csúcsíves szobrászaté. A templomnak osztatlan hosszahajója a múlt században lett átépítve és beboltozva, csúcsíves ablakait ugyanakkor változtatták át félkörűekre; mindazáltal a hosszahajó is megtartotta régi elrendezését, falait, sőt támpilléit is, és annak nyugati homlokzatán még most is megmaradt az eredeti, jelenleg befalazott, kapuzat csúcs-ívének nyoma. Az egész templom nagy mérvű, úgy, hogy itt nem csak a szerzetnek, hanem a város községének tagjairól is volt gondoskodva.

A *ferencziek temploma*, bár egész elrendezésében tökéletesen megegyezik a domonkosokéval, az utóbbinál mégis egész századdal újabb, és ezen későbbi keletkezésében a főtemplom idomzásának befolyását világosan mutatja. Mint a domonkosokéban, úgy ebben is megvolt az osztatlan hosszahajó, s az igen tágas és hosszú, a nyolczszög három oldalával zárt szentély, melynek északi oldalán, itt is, a mai sekrestye fölött emelkedett az egyedüli torony, és e torony szinte rendszeresen négyszög alakba van emelve az épület koronapárkányzatáig, magasabb része újabbkori. Midőn az egyházat újra építették a múlt században, az eredeti idomzás eltűnt főhomlokzatán és hosszahajójában; az utóbbit úgy boltozták be, hogy oldalfalairól erős, mintegy belső támpilléket vittek be ép szög alatt a főtengelyhez, ezekre tették fel azután a hevedereket, melyek közé a lapos boltsüveg van foglalva; s így a régi épületből, kivéve falait, egyedül a szentély és a toronynak alsó része maradt fenn. A domonkosiak templomáénál újabb korra mutat mindjárt a szentélyt a hosszahajótól elválasztó diadalívnek alaprajza, amott, régibb korának megfelelőleg, csak épszögöt látunk, melynek szögleteiből testének harmad-negyedével kiszökő henger-idomu oszlopok vannak illesztve, míg itt ezen féloszlopok részben már körte-idomuak, és nagyobb és mélyebb vagy csekélyebb és sekélyebb horonynyal vannak elválasztva egymástól. A hosszszentély faltövei a nyolczszög öt oldalával szöknek ki a falból, és minden kiszökő oldalon megint egy-egy féloszlop emelkedik, épen úgy, mint a főtemplom orgona-karzat támaszainál. Megjegyzendő, hogy a középkori magyarországi építészet általánosabb szokása szerint, ezen oszlopok sem bírnak kapitellel. A szentély faltövein emelkedik a még eredeti gerinczet, mely mesterkéltséggel, háló-idomu voltában, szintén a csúcsíves styl későbbi korára mutat. Mindemellett feltűnő, valamint a szentély magas, karcsu emelkedésében, úgy nevezetesen annak hosszú keskeny ablakainak idomzásában, azon hatás, melyet a főtemplom ugyanazon nemű része itt is gyakorlott; s e tekintetben, nem különben a régi fennmaradt részekben észrevehető pontosabb technikában a ferencziek temploma túl tesz a domonkosokén. Mérvéi szintén nagyobbak.

A kassai domonkosiak és ferencziek templomában félreismerhetlenül mutatkozik a kolduló szerzetek rendes alkotása, e két egyház sok tekintetben oly típusnak tekinthető, melyet Magyarországon általánosan követtek.

Fennmaradt Kassán még több lakháznak egyes részlete, melynek keletkeztét a XIV. és XV-ik századba vihetni vissza: más részt pedig az újabb épület falai, sok házban, a régibb falak használatával emeltetvén, ezekben is az eredeti felosztásra ráismerhetünk még. E szerint a kassai középkori lakház rendesen szűk volt, három és csak kivételként négy vagy több ablakos, de amit a szélességi kiterjedésen vesztek, azt az épület hosszával törekedtek megnyerni; így a ház e hosszával a főutcától a hátsó utcáig terjedvén, e kiterjedésében hatszorosan felülmúlja szélességét. Két kapuja volt: egyik a fő, másik a hátsó utcára, az előbbi mellett a kereskedésnek szolgáló raktár, az utóbbi táján a gazdaság építkezései; és itt rendesen a lakható helyiségek csakis újabb korúak. A félkapun bemenve igen hosszú pitvarba lépünk, melynek egyik vagy másik, sőt mindkét oldalán a falba mélyedt ülőhelyeket találunk, többé vagy kevésbé díszes csúcs-íves keretbe foglalva. A középkor embereinek általános szokása volt gyülekezni ezen a nyári hőségtől megóvott árnyékos helyen, azért találunk ilyen hűvös ülőhelyeket csaknem minden középkori házban, azért maradt fenn igen sok példánya a budai vár régi lakházaiban is. A hosszú pitvaron keresztül elérjük a még hosszabb udvart, de mielőtt még abba lépünk, megpillantjuk a pitvar vagy jobb vagy bal végén az első emeletre vezető lépcsőt, melynek boltozata rendesen feltűnőleg alacsony. Felmenvén a lépcsőn az első emeletre, először is az udvar felé nyílt pitvarba érünk, hol nyáron jelenleg is ebédelni és vacsorálni szoktak; nyílása közepén többnyire többé-kévesbé díszes oszlop látható, melyről egy-egy heveder-ív fut a két oldalfalhoz. E nyílt pitvarból más zárt pitvarba, a lakszobák mintegy első szobájába érünk, melynek egyik oldalán rendesen a konyha és éléskamra van elhelyezve. A lakszoba többnyire kettős, az egyik a két-ablakos, a díszszoba, a másikban, az egy-ablakosban, a család végezte és végzi napi munkáját. A lakszoba igen hosszú levén, hátsó, a zárt pitvarral szomszéd része, homályos, és azért egyedül éjjeli használatra alkalmazható. Ezen hely az, melyet mai nap Alcovennek nevezünk, és mely hajdan az egy-ablakos szoba hátsó részének felelt meg. A leirt, a főutca házainál csaknem általános felosztás három osztályos, „mit drei Trakten.“ Azily felosztást jelenleg igen hibásnak tartjuk, mert a középső osztály nélkülözi a világítást; de Kassa városának középkori emberei kénytelenek levén a kikerülhetlen szükségnek hódolni, más képen nem oszthatták fel lakásaikat, ha az adott, igen hosszú teleknek elő-részt használni akarták. A hosszú udvarnak egyik oldalán, rendesen az egy-ablakos lakszobának megfelelőleg, elég keskeny építkezés vonul el, mely a szomszéd háznak magasra emelkedő puszta falára néz. Az udvar-építkezésben földszint raktárak voltak elrendezve, a hátsó utca közelében ol és kocsiszin, első emeletén kamrák és lakszobák, melyek ajtaihoz hosszú, nyílt folyosón jutottak. E folyosó rendesen egymáshoz igen sűrűn alkalmazott és igen erős gyámkövön nyugszik; gazdagabb háziurak a gyámkövek helyett földszint pilléreket alkalmaztak, és ezekre, az első emeleten oszlopot helyeztek úgy, hogy így kettős csarnok keletkezett. Kassán nem csak a földszint, hanem az első emelet helyiségei is boltozva voltak, a kevésbé hosszúak egy-egy kereszt bolttal, a hosszabbak több keresztbolttal, úgy, hogy minden osztály közt egy-egy heveder-ív emelkedett. E bolt gerinczei néha elég díszesek, néha a falból kiszökő, alakos gyámkövön emelkednek, de a bolt rendesen alacsony, nehogy a házat túl magasra kellessék emelni. A boltozatnak alacsony volta maga után vonta az ajtó- és ablak-nyílások alacsonyságát is, s így ritkábban találunk itt csúcsívre, gyakrabban fekirányos felső zárásra, két szögében negyed körrel, a nyílás oldalán pedig szögeinek egyszerű elszelését. Gazdagabb házaknál az ablak kiterjedése is

nagyobb volt, azonban nem magasságára, hanem csak szélességére nézve; mert itt az emelet mintegy egészen ablakkal áttöröttnek látszott, és a felső falat csak a sok, hanem részletben keskeny nyílások kőkerete és keresztje hordozta. A kassai házak főhomlokzatán legdíszesebb volt a főkapu sok tagu szelvényével, s úgy tetszik, mintha ezek, a más városokban szokásos kétfelül lépcsőnkénti gúla-alakban felfelé keskenyedő csúcsot nélkülözték és e helyett sátor födéllal lettek volna ellátva; a két szomszéd tető lejtő alján hosszú facsatorna nyúlt ki az utcára, mely az esővizet ide vezette ki. Ezen építésmód az eperjesi és a szepesi városok házainál is van alkalmazva; de különböztek az eperjesi és kassai régi lakházak a szepesiektől főképen abban, hogy amazok előtt nem vonúlt végig pillér- vagy oszlop-csarnok, mely a járkálót biztosította ugyan az eső ellen, de más részt homályossá tette a csarnokba nyíló földszinti házhelyiségeket. A szepesi ház előtti csarnokot Olaszországból származtatják, hol, például Paduában, ilyen földött járda csaknem minden utcában látható. A szepesi városok csarnokai ellenben rendesen csak a fötérrre, az úgynevezett *gyűrűre* (Ring) szorítkoznak, és e városok ugyancsak ezen, többé-kevésbé a körre idomított térrel különböznek Kassa és Eperjes építkezési módjától; mert itt a központi gyűrű helyett, egy igen széles, az egész városon keresztül vonuló főutcát látunk, melynek közepe táján volt elrendezve hajdan a vásártér, a szabadon álló városház és templom közt. Kevéssel ezelőtt Kassán még néhány ház létezett, melynek főhomlokzatán, a kapu két oldalán durva, lejtő tám futott fel, a homlokzatnak nem ugyan nagy díszére, azonban hihető, hogy ezen tám alig volt eredeti; és hogy a homlokzat erősbbe tételére keveset használt, a háznak károsítása nélkül történt elszedéséből világos. A hol két ház közt nem igen széles utca nyílt, ott a régi kassaiak és eperjesiek az utcát, kezdetén, erős heveder-boltozattal áthidalták, és e fölött a szemközti házak egyikéhez vagy másikához tartozó emeletet építettek; több helyütt az egész emelet, másutt csak a heveder maradt meg. Feltűnő a kassai házaknál, a másutt szokásos erkélyek gyér volta; azokat, hol azelőtt megvoltak, a későbbi, sőt a mai kor is megtartotta, míg Kassán alig fordul elő egy vagy kettő, Eperjesen az erkély már gyakoribb, és még gyakoribb a Szepességen. Ezen erkélyek gyéresebb voltával, a ház előtti csarnok-nem jelenlétével, a pitvar ülőhelyeivel megegyeznek a kassai régi lakházak Budaváraéival, de különböznek megint ezektől aránytalan hosszukterjedésével, mely Budán már azért sem volt lehető, mert itt a párhuzamos utcák sokkal közelebb vonúlhatnak egymáshoz, mint Kassán; s ezért Budán, hol szinte rendesen, csak három ablaknyi szélessége volt régenten a lakháznak, ez egészben célszerűbb aránynyal és felosztással bírt, mint Kassán. Valamint Budán, úgy Kassán is a lakházat nem vitték túl, rendesen, két emeletnél, ide értve földszinti emeletét, és mindkét városban a három-emeletes ház csak kivételképen fordul elő.

Igen nevezetes középkori ház volt, még két évtized előtt, Kassán a *Lánczi-féle ház* szemközt a sétatérrel a főutcán; ez két-emeletes volt, felső emelete sok keskeny ablakkal egészen keresztül lyukasztva, belsejében csarnok folyosóval bírt; főhomlokzatán a fentebb érintett durva és lejtő tám volt alkalmazva.

Csaknem szemközt az előbbivel a főutca keleti oldalán van az úgynevezett *lőcsei ház*, hajdan Lőcse városa bírta és kereskedői leszállási és lerakási helyül használták, jelenleg Kassa községe bírja a házat, és földszinti részét korcsmául használja. Legújabb időben itt is leszédtek a durva lejtő támat: de megmaradt itt földszint három szobának igen csinos gerinczes boltozata, és fenmaradtak a pitvar ülőhelyei is.

Csaknem szemközt a hajdani ferencziek templomával, áll a főutca nyugati oldalán a *csillaghoz* címzett fogadó, s ebben megmaradt egy szoba igen mesterkélts boltozatával. E boltozat sok osztálya annyira lenyúlik, hogy a ledülés eszméjét kelteti bennünk, a nélkül, hogy lefüggő zárkövel bírna.

Szemközt a mostani kávé-, redoute- és színházzal emelkedik a főutca nyugati oldalán a *Maurer* család háza, mely már eredetileg is szélesebb volt a rendes házaknál. Ennek pitvarában több csinos ülőhely és régi ajtónyílás van, és első emeleti folyosója, valamint a lőcsei- és más házaké, sűrű gyámköveken nyugszik.

A mostani kassai házak közt legtöbb régi részlettel bír a vásártér keleti oldalán a főutcában levő *Bredeczky-féle ház*. Ez hajdan a legjelentékenyebb házak közé tartozhatott. A főutczára szolgáló kapuja, ha hajdan ilyen volt, többé nem létezik, hanem e helyett meg lehetős széles teremféle helyiség csinos gerinczű keresztbolttal, melyet újabb időben pitvarra és kereskedelmi tárra osztván fel, jelenleg e boltozatot fal hasítja keresztül, és ugyanazon bolt fűdi a pitvart és a kereskedelmi tárt. Ha a mostani pitvaron keresztül az udvarra megyünk, itt, északi oldalán, a szokásos sűrű gyámkövön nyugovó első emeleti nyílt folyosót látjuk, de szemközt azzal a szomszéd háznak különben csupasz falából rendes távolságban több oszlop és ív szökik ki, mely azt gyaníttatja velünk, hogy hajdan e háznak két udvari szárnya volt, és hogy azok épen a díszesebbike későbbben beépítettett a dél felé fekvő szomszédházba. Tutkó József „Kassa városa történelmi évkönyvének” kiadója, e házba helyezi a pénzverdét; de addig is, míg a véleményét erősítő érveket fejtegetné, legnagyobb valószínűséggel állíthatjuk, hogy a Bredeczky-féle ház, valamint kiterjedésénél, úgy díszesebb voltánál fogva, hajdan nagyobb középület lehetett.

Végre fenmaradt még a *Semsey-féle* házban is, szemközt a sz. Mihály kápolnával a főutca keleti oldalán, egy igen csinos keresztboltozatu szoba.

Egyes régi részleteket, úgymint pitvar-ülő-helyeket és kapunyílásokat, a mostani kassai házakban még elég nagy számmal találhatni; de alig van jelentékenyebb régi boltozattal ellátott helyiség a fölhozotton kívül.

IV.

A kassai székesegyház restaurációja.

A kassai székes-egyház tatarozását illetőleg sajnálattal kell jelentenem, hogy ámbár erre folytonosan nagy költség fordítatik, a sok pénzt, minthogy nem szakértőleg járnak el, csak vesztegetik. Elmellőzve a tetemes régi tévedéseket és hibákat, melyek már a bécsi utazó építészekről meg voltak róva, e helyütt csak az újabbakat fogom érinteni. A templomot már több év óta befesték kívülről, de minthogy e befestés nem folytonosan, hanem időnként történt, mindenféle árnyéklatu és keverékű festéket kaptak a gyárból, az egész tehát nagyon foltosnak tűnt fel. E hiányon segíteni akarván, otlétem alatt, az egészet megint új igen sötét barna színnel kezdték bevonni, hogy ez a régibb foltokat befedhesse. De ezen új durva és rosszul kevert festék a természetes kő-színnek épen nem felel meg, és más részt az árnyék és a légtávnak hatását is csaknem tökéletesen megsemmisíti, úgy, hogy már alig lehet megkülönböztetni a tömegetől az áttört építészeti faragványt, és a finomabb részlet egészen láthatlanná válik. Ezen kívül van ezen befestésnek más káros következménye is: t. i. az, hogy több régi felírás már is olvashatlan lett, így nevezetesen az, melyben Krompholz Miklós mondja, hogy az 1497-ki ostrom alatt megrongált templomot ő tatarozta ki *). Ezen felírás alatt külön kövön Krompholz mesterjele volt; a követ, mivel nem volt egészen ép, egyszerűen kiszedték, s így mindkét tanuságnak csak

*) l. „Kassa városának ó-német stílusú templomai” folio 1846. 16. l.

hült helyét találtam. De találtam e helyütt mást, mit még sehol nem láttam, t. i. minden szobrot és domborművet, mely a templom külsején előfordúl, tetőtől talpig megaranyozva. A régiek aranyozták mérsékelten az alakok hajazatát, aranyozták a ruhát is; egész, még pedig mumia alakot csak az egyiptomiak vontak be arannyal, s ezt nem disztítés, hanem inkább további fentartás végett tették; de domborműveket, melyek alak-csoportokból állanak, soha arannyal nem fődött be semmi nép jó művészeti korában; ennek első példáját csak a mai kassai székes-egyház iskolája mutatja, mely csupa segédekből áll, mert nincsen építőmestere, s innen támadnak azután e borzasztó tévedések. A templom bensejében szintén hasonló roppant czégyeres hibákkal találkoztam; hosszahajója csupa kirívó színekkel van bevonva minden egyeztető mestergondolat nélkül, sőt itt csúcs-íves épületbe Raphael-féle képet festettek rossz rézmetszet után. A főoltárt restaurálták ugyan, régi képeit megtisztították; de nem ismervén többé e külön képek régi helyeiket, a legendák folytonos történelmi egymásra következésére sem ügyeltek, úgy hogy p. o. sz. Erzsébet alig születik egy képen, már szomszédján halottnak ábrázoltatik. És hogy még csak egyet említsek, a dicső páratlan szentségházat úgy tatarozták ki, hogy a hol a régi kő letört, ott gipsz mintázást alkalmaztak, s hogy e szegénység fel ne tűnjék, az egészet visszariasztó színnel behúzták, sőt a hiányzó, és talán soha el nem készült szobrocskákat mindenünnen összekeresgélt és ide nem illő rémekkel pótolták.

Midőn látjuk és tapasztaljuk, hogy nálunk így bánnak régi történelmi emlékeinkkel, midőn nevezetesen ily művészeti tekintetben valóságos megszentelenítést követnek el hazánk legjelesebb, legremekebb régi épületén: nem lehet meg nem emlékeznünk azon hivatalos felsőbb felügyeletről, melyet több mint négy év óta tervezünk, és mely mindaddig nem bírt létre jöni. Fölkérem tehát ezúttal a tek. Akadémiát, vesse közbe magát még egyszer e tekintetben, hogy a n. m. helytartótanács ezen általa már 1861-ben sürgetett országos felügyeletet életbe léptesse. Ismétlem pedig ezen kérésemet még inkább a következő esemény okáért.

V.

Okiratokon elkövetett vandalismus.

1845-ben, midőn a kassai sz. Erzsébet templomnak építészeti történetét tanulmányoztam, találtam Kassa városházában tökéletesen rendezett számadásokat, melyek a XIV-dik század kezdetétől szakadatlan folytonossággal korunkig értek. E számadásokból bírtam constatirozni több nevezetes építészeket, jelesen a kassai születésű Krom Istvánt, kit a páratlan szentségház teremtőjének tartok; e számadásokból bírtam megtudni, mily kőbányából vették a főegyháznál alkalmazott építési követ, minő költséget fordított koronként a város ezen építkezésre, hogy több más e tekintetben felette érdekes adatokat ne említsek. Utolsó útam alkalmával pedig legnagyobb sajnálatomra kellett tapasztalnom, hogy ezen valóságos okirati kincsnek nevezhető gyűjtemény csaknem tökéletesen elveszett; mert azon helyiséget, melyben az őriztetett, más célra fordítani akarván, abból a szekrényeket irományaikkal együtt kidobták, sőt az utóbbiakat maculaturaként elajándékozták a sajtárosoknak; s így mind az, mi az enyészettől meg van mentve, jelenleg három vékony füzetből áll, kettejét bírja Tutkó József, a harmadikat, melyet bemutatok, nekem ajándékozták. A két elsejének czíme a következő, az első:

In diesem 1593. Jar ist von
einem Ersamen undt Wolweisen

Hern Richter und Rath in dass
 Wein Amt erwellet worden den
 30 Januarii
 Aus dem Ersamen Rath hern
 Thoma Beck hern Merten Schlesinger
 Ausz der Erbem Gemein
 Wigandusz Weinsperger
 hern Jerig Reichart
 hern Hanszen Engeler.

a másodiké :

Regestrum introitus et exitus pecuniae civitatis
 Cassoviensis ad annū Domini 1556.
 Domini Solutores
 Joannes Fink
 Martinus Cheff

a harmadiké :

Regestrum Pecuniae Civitatis
 Cassoviensis Anni 1557.
 Perceptae et Expositae
 Dni Solutores
 Andreas Melczer
 Joannes Fynk.

ezen jelmondattal :

Non intelligunt homines quam
 magnū vectigal sit parsimonia.

Az utóbbi füzet érdekességének bebizonyítására csak egyetlen egy czímét hozom fel, mely így szól :

Perceptio Pecuniarū Tricesimae
 provenientium a mercatoribus
 Civitatensibus nr̄is : merces suas
 per Posonium inducentibus et
 educantibus ab octava die Junii
 usque ad finem Decembris Anni
 elapsi 1556. iuxta annuentiam
 Regiae Mttis ut quod Posoniensi Tri-
 cesimatori solebant solvere in Trice-
 simam : Civitas Cassovien. pcipiat
 facta exactione ad instar vectigalis
 Posonien. Cuius tamē decima pars
 ipsis Mercatoribus Civibus ex
 Senatus decreto relaxata est.

A végén ez áll :

Data est haec ratio coram universo Inclyto Senatu
 et Senioribus Communitatis. Anno 1558. feria
 quinta proxima post festum Purificationis

Mariae. Qua contenti Senatus et Comunitas
eosdem Dnos Solutores solemniter quietos et liberos
ac expeditos pronunciarūt cu grar. actione.

Ezen és az előbbi számadás küllapja hárttyába van borítva: mit Kassán annál könnyebben tehettek, mert e város hajdan a hárttyagyártásra szóló szabadalommal bírt.

Hány érdekes történelmi okirat és adat veszett el a tőzsérek keze alatt legújabb időben is, mert kegyelettel nem viseltetünk emlékeink irányában!

Kassán az érintett vandalismus 1848 és 1860 közt követtetett el, a civilisatorok kormánya alatt ugyan, de fájdalom! mégis magyar által.

A BAKONY-SZOMBATHELYI

ÉREM-KINCSRÓL.

RÓMER FLÓRISTÓL.

Quid numi ac lapides antiqui praeter aliam eruditio-
nem, Historiae veteri, Geographiae et Chronologiae
conferant, in primis, si locum etiam quo
haec sint eruta, noveris, perspectum habent ii, qui
in re numaria et epigraphica, non sunt peregrini.
Katanchich. Dissertatio de columna Milliaria p. 114.

Azon alkalommal, midőn a tekintetes Akadémiának a budai sírokban talált mű-
kincseket bemutatni szerencsém volt, megigértém, hogy a munka befejezése után, a Ba-
kony-Szombathelyen talált nagy mennyiségű római ezüstpénzekről tüzetesen szölandok. *)

1864-ik évi jul. 8-án *Ferenczy Dávid* vespérmegyei főispáni titkár úr szíves-
kedett engem magánlevélben arról tudósítani, hogy a fennevezett helység területén szán-
tás közben mintegy 3000 darab régi római ezüstpénz találtatott, melyeket az illető járás-
bíró úr a találóktól elvevén, a megyei kormányhoz felterjesztett, és hogy ezen kincs, idé-
zett napon, a nagyméltóságú magyar királyi helytartó tanácsához hivatalos használat vé-
gett felküldetett.

Ha jól értesültem, létezik ezen század második tizedéből egy magas udvari ren-
delet, melynek értelmében minden Magyarországon talált kincs a hatóságok által a fő-
kormányzékhoz, innen Bécsbe küldendő, hol a cs. kir. udvari régiség-gyűjtemény igazga-
tósága részéről az ott netán hiányzó műdarabok kiválasztatván, és benső értékek szerint,
de néha — becsesb daraboknál — kegyárral is kiváltatván, előbb a magyar nemzeti mu-
zeumhoz, ezután pedig ugyanazon czélból a magyar kir. egyetemhez áttétessenek, még
végre a nagyméltóságú főkormányzék útján a megmaradt darabok, a visszatartóztatottak
árával, melyet a főkormányzék mellett működő beváltási hivatal határoz, a találónak
visszaküldetnek, úgy, hogy a 150 e. f. haladó kincs az országos fiscus; a birtokos, kinek tel-
kén találtatott, valamint a találó közt egyenlő részekben fölosztassék.

Ha ezen hivatalos eljárás a csempészéseket, eldugásokat, titokban való megolvasz-
tásokat gátolhatná, ennél üdvösebb rendeletet nem ismernénk, minthogy ennek folytán a bi-
rodalom és országunk főgyűjteményeibe, és pedig csak a műkincs belső értékű áráért,
előbb-utóbb minden talált érdekes leletnek kellene kerülnie.

De az emberi ösztön, mely inkább a tilosban való járást sürgeti, földmívelő né-
pünknek, mert hiszen ezek kezeibe kerülnek leginkább az elásott műkincsek, azon gyen-
gesége, hogy inkább ma fogadja el a falusi szatócstól a garasokat, mint hogy a kissé hosz-
szadalmas eljárás miatt, egy év múlva forintokban az őt illető harmadrészt nyerje, azt
szokta eredményezni: hogy rendszeren egyedül azon kincstalálásokról értesül a magas kormány,
és csak azon műdarabok jutnak hatóságilag országos gyűjteményeinkbe, melyek találásánál
a találó szomszédjaitól meglepetett, és titka irígységből, vagy osztakozási vágyból elárul-
tatott; vagy hol a birtokos még nem volt annyira jártas a cselszövényekben, és a csempé-
szi úton való járásban, hogy leletjét, a kormányi hivatalnokok szeméi elől elég ügyesen
tudta volna elrejteni.

Nem egy esetet tudok, hogy itt-ott a kondás, vagy juhász egyszerre eltűnt és
tán a szomszéd megyében mint önálló gazda letelepedett; mutatták a parton vagy az árok

*) Felolvastatott a m. tud. Akademia 1865. márczius 6-án tartott ülésében.

szélén a fazék helyét, sőt cserepeit is, melynek tartalma a találót úrrá tette. Hogy a találonak ezen esetben is kellett sikkasztók segítségére szorúlnia, és ezen sikkasztásért magas percenteket adnia, nincs mit kételkednünk; de hogy a köznép mégis inkább hiszen és bízik azokban, kik mindennap szemlátomást csalják és tönkre teszik, mint az úri rendben, kétségbe vonni szintén nem lehet.

Ezen titkolódzás és bizodalmatlanság nálunk annyira megy, hogy boldogult *Kazinczy Gábor* állítása szerint, mikor jószágán a póroknak azon feltétel alatt megengedé az ásatást, hogy a netán találandó kincsek birtokában maradjanak az ásók, hanem a leletet lerajzolás, ismertetés és esetleg mások előtti vétel végett az engedélyt adónak bemutatni kénytelenek legyenek; mégis az ott talált tekintélyesebb műkincsről való hír csak akkor jutott tudomására, midőn a kincsásók és a vevő miskolezi aranyműves közti per folyama alatt a szolgabírói hivataltól az egész tényálladékról értesítettet.

Legnagyobb kárt szenved ezen titkolódzásoknál *maga a tudomány*, melynek fő-célja nem annyira a birtok, a műkincs megszerzése, mint annak tanulmányozása, ismertetése, főleg pedig a lelhelyek constatirozása, melyekről igen gyakran, ha mindjárt a leletből magából némi töredékeket sikerült láthatnunk, meglehet hogy féltésből, vagy talán lélekismereti tilalom következtében, semmi biztosat meg nem tudhatunk.

Ferenczy titkár úr szíves levele által figyelmeztetni akart arra, hogy tudományos használat végett, a műkincs megismerését a főkormányshéknél kieszközölni törekedjem. Ismervén a dolgok rendes folyamát, nem kételkedtem, hogy az egész kincs vizsgálódás végett előbb-utóbb kezemhez fog kerülni.

Augusztus elsején szíves volt *Kiss József*, bakony-szombathelyi evangélikus tanító úr engem itt Pesten fölkeresni, és velem következőket közölni: *Tóth Mihály* és *Péter* pascuumi földön, szántás alkalmával, mintegy június 20-ika körül először egy fazekat fölvetettek, melyben sok ezüstpénz volt, (és ezekből mutatványul 4 darabot hozott) mire szomszédja oda szaladván, kezdett ösztökéjével kapálni és újra egy fazekat ugyanazon földön talált, mely ezüstpénzzel tele volt, és mintegy 18 fontot nyomott.

Természetes, hogy ilyen alkalommal van kapkodás, erőszak, és hogy a köz-kincsben minél többen kívánnak reszesülni is.

Hallván, hogy gróf Esterházy Géza úr is több érem birtokába jutott, levélben megkerestem őt, a nála lévő darabok közlése végett; mire a gróf úr a megszerzett 13 darabot velem nemcsak szokott előzékenységgel tüstént közölte, hanem a két legritkább — és a többi közt nem képviselt — drágább érmet a magyar egyetem gyűjteményének leg-szívesben föl is ajánlotta.

Nem kétkedem, hogy a győr- és bakonyvidéki érem-gyűjtő urak birtokába is sok érdekes darab kerülhetett, sőt bizonyosan tudom, hogy például Székes-Fehérváron 30 — 40-ével árulták a vidéki kereskedelem képviselői. *) Ebből gyaníthatjuk, hogy ezen lelet eredetileg sokkal tekintélyeseb lehetett. Azonban örvendek, ha a szétkapkodott darabok csakugyan értelmes emberek kezeiben vannak és a tudomány számára megőriztetnek; csak arra az egyre kérem az illető urakat, ha véletlen, az általam vizsgáltakon kívül még más vereteket is kaptak volna, azokat velem közölni ne terheltesse.

Szünnapi útazásomból hazatérvén, megörvendeztettem az egyetemi rector ő nagyságától azon teendővel, hogy, mint az éremtan egyetemi magántanára, a 2890 darabból

*) Még később *Ebenhösch Ferencz*, lelkes gyűjtő barátomtól hallám, hogy a győri gyűjtő urak nagyobb mennyiséget vettek ezen leletből, és hogy *Fábry* úr azokat már rendezte, és le is írta. Vajha szíveskednék lajstromát, az általam alább közlendőnek kiegészítéseül beküldeni, és így e leletet még inkább érdekesíteni.

álló 18,330 mmnyi, 138 f. belső értékű ezüst éremkincset átvizsgálván, a darabokat meghatározom és az egyetemi éremtár számára az érdekesbeket kijelellem, a hiányzókat ki-keressem.

A véletlen úgy hozá magával, hogy egy alkalommal egészen mást keresvén, a „Zeitschrift von und für Ungarn“ 1804-ik évi folyama 78 lapján Engel: „Aufforderung eines Deutschen Gelehrten zu einem historischen Verzeichniss der antiken und modernen Münzsammlungen in Ungern und Siebenbürgen“ czimű értekezésére bukkanjak, melynek olvasása arra bírta, hogy magamat ezen különben fáradságos, szemrontó és egészségveszélyeztető munkára, a homályos napok helyébe a hosszú éjszakákat választván, elhatározom; szegény fejemet rávetettem, és a 2890 darabot egytől egyig, leggyakrabban egy-egy igen kopott, vagy a mérges rozsdától egészen ellepett éremmel órákig vesződvén, lelkiismeretesen meghatároztam, leírtam.

Hogy miért szántam el magamat mégis leginkább ezen éremhalmaznak oly fáradságos feldolgozására? Szabadjon a tekintetes Akademia előtt indokolnom.

Szegény pirulva olvastam nem régen külföldi lapokban azon szemrehányást, hogy Magyarország tudósai a római műemlékek tudományos kutatását és ismertetését egészen elhanyagolják, és míg a nyugati művelt nemzetek ezen érdekes és fényes történelmi korszaknak minden figyelmet szentelnek; míg egy hatalmas uralkodó embereit Európaszerte küldözgeti, hogy monumentális munkájához még hazánkban is adatokat keressenek; míg egy másik uralkodó egyik tudorát, a tallérok ezreivel ellátva, ide meneszti, hogy a pannoniai feliratokat javítsa és hitelesítse; míg a kisebb haza e tekintetben oly férfakkal bír, kik a tudós külföldi társulatoktól igen hizelgő felszólításokkal megtiszteltetnek, a nagyobb haza tudósai ezen nagy és hervadhatlan babérokat nyújtó mezőn, melyen élnek és halnak; melyen minden léptükön a legnevezetesebb emlékeken keresztül botlanak — kárhozatos álmat alszanak; beelégelvén azt, hogy a múlt század előbajnokai: Schoenwisner, Katanchich, Salagi, Jakossith, Stipsics, Balla és mások követők nélkül a zászlót elővitték, és csak némileg mutatták meg azt, mit találhat a szemes kutató, ha keres, mit teremthet az ernyedetlen szorgalmu író, ha például Katanchich megfoghatlan türelmével és éles eszével bír. Sajnos és szégyen, hogy a művelt külföld ezen nagy hírű munkákat inkább keresi és olvassa, mint mi; hogy ők a magyar tudományosság forrásaiból merítenek, míg nálunk sokan ezen források létéről is alig valamit tudnak! Ezen pangás nem mai naptól származik; halljuk csak mit mond egy múlt századi nagy hírű író tudományos irodalmi tunyaságunkról, archaologiai soporunkról: *Profecto cum multa alia, tum istud maxime gentis nostrae malum est, cum quo illa misere collectatur, ut rerum suarum, quae decus sibi atque ornamentum possent adferre, ad turpem usque ignaviam sit incuriosa*, quin monitores, qui aliarum gentium populorumque exempla ad imitandum sibi proponunt impatientius sibi ferat. *Bél: De vet. lit. Hunnoscythicis* Lips. p. 43.

Felszólaltak előttem más tagtársaink ugyanezen helyről, megpendítettem már magam is ezen nagy horderejű tárgyat — szavaink a pusztában hangzottak el! És miért?

Talán a hazafiság tiltja a római emlékek kutatását? — nem, — ezen káromló gondolat ne is merüljön fel lelkeinkben; talán nem érdekel ezen szent föld őstörténete, mivel tudjuk, hogy apáink csak a római világbirodalom elpusztulása után foglalták ezen földi paradicsomot!

Én mind ezt nem tartom a római műemlékek kutatásának elhanyagolása valódi okának, hanem találom azon szélsőségekben, melyekbe nemcsak egyes emberek, hanem nemzetek is eshetnek. Még alig egynehány évtizede annak, hogy csak az tartatott valódi remeknek, figyelemre méltónak, műveltségre alkalmasnak: mi görög vagy római eredettel dicsekedhetett; — felébredtek a nemzetek és saját történelmüket, és műemlékeiket is kezd-

ték tanulmányozni, és azt látjuk, hogy legalább mi nálunk, a nélkül, hogy saját magunkét kellőleg ismernők és őriznők, a régi classikus művek tanulmányozása annyira háttérbe szorítottatott, miszerint nagy ritkaságnak tekinthetjük, ha tudományos közleményeinkben tudósaink itt-ott egy érmet leírnak, egyes felírásokat másolnak, vagy a római művek ezrei közül egyiket-másikat figyelemre méltatják; míg az ezekkel foglalkozó tudományok a külföldön saját közlőnyekkel bírnak és önállólag képviseltetnek.

De van ezen elhanyagolásnak egy másik, mélyebben fekvő oka is, mely nem annyira a tudományos újabb nemzedéket sújtja, mint talán tanítási irányunk tetemes változtatását. — Ott, hol szükséges az, hogy a bevégezett gymnasiumi tanuló a realiákból: p. o. a matematikából, természettudományokból magasabb fokozatu készsétséget hozzon az egyetemi pályára, — a classikai irodalomból elégséges az, ha a reáltudományilag annyira emelkedett ifjú meglehetősen tud egy-egy fejezetet fordítani; csoda-e, hogy az a nyelvtani és stilistikai nyűgtől megszabadulván, de a remekírók lelkébe, szellemébe be nem hathatván: az érettségi vizsgálat után maga jószántából talán többé soha a classikai irodalom felé nem fordul, hanem ösztöne sincs, hogy azon nemzetek polgári, művészeti életével, hajdani világterjedelmű műveltségük műveivel is megismerkedjék. Ott, hol a classikai műveltséget csak olyan fokozatig kell vinnünk, ott mondom, az sem lehet feltűnő, ha külföldiek bejönnek, hogy a hátramaradókat buzdítsák, tanítsák, vagy az előttünk fekvő kincseket közleményeikben saját pirításunkra, a nagy világ előtt kitarják.

A mi a római világ ismeretéről egyáltalán igaz, még inkább való az érmészeti tanulmányokról.

Nem mondom azt, hogy nincsenek a régiebb világból, sőt az ifjabb nemzedék közt is egyesek, kik magán szenvedélyből származó gyűjtés vagy vétel által szép gyűjteményeket összeállítani képesek nem lettek volna. Ismerik is mind a gyűjteményeikben létező példányokat, sőt a hiányokat gyakran költséges szerzeményekkel ki is szokták egészíteni. De vajjon hánynak jutott eszébe kincséről tudományosan alapos jegyzéket összeállítani; szerzeménye darabjainak lelhelyeit, a lelet körülményeit följegyezni, és vidékének vagy lakóhelyének műemlékeiből a *római világnak* hazánkban ismertetéséhez egy alapkövet letenni!

Pedig meggondoltuk-e már azt, mit köszönhetek a rómaiak közvetlen utódjai ezen hódítók világműveltségének, és milyen befolyással lehettek ismét ezek honfoglalóink polgárosodására? Kérdések, melyek szerencsés megoldása hazánk legtavolabbi történetére új fényt deríthetne.

A gyűjtés maga — akármily bámulatos legyen eredménye — csak kedvtöltés, csak műkedvelés; az érengyűjteménynek, ha csekélyebb is, csak úgy lesz a kisebb-nagyobb terjedelmű vidékre felvilágosító hatása, ha a történelmi források használatával a régi történelem egyik beszélő lapjává válik.

Ideje már egyszer, hogy az *éremtan* mintegy *szolgálati* állásából kibontakozván, nálunk is a világtörténelem *rokonává* avattassék, hogy azon férfiak, kik a gyűjtésre sok pénzt és időt szentelnek, egyesüljenek s vizsgálataik bizonyára igen érdekes eredményeit ezen tudománynak szánt archaeologiai közleményeinkben a világgal tudassák. Az éremtannak fontos, szigorúan tudományos rendeltetése van, és folytonos művelésnél még a legnagyobb elismerésre számíthat.

Csak akkor, midőn a rómaiak érmészetét, a mai stereotypszerűen egyenlő, többnyire csak a címekben, öntvényben, az évben és a fejedelem arczképében változó, de a történelemre nézve századokon át majd semmit sem tanusító érmeinket a legnagyobb változatosságú régi érmeikkel összehasonlítjuk, látjuk, hogy azok ismerete valódi tudomány, míg az újabbkori érme tanulmányozása egyszerű ismeretté fajul.

A rómaiak számtalan művei elenyésztek, műemlékeik nagyjából leromboltak vagy összeomlottak; de a változatlan, egész régi birodalmukon található érmeikben él történetük és pedig úgy, hogy épen ezen szemtanúk által sok történelmi hiány pótolatik. —

Ha a köriratokat figyelembe vesszük, mit nem tanúsítanak a közéletre nézve az ADLOCVT. COH. PRAETOR = Adlocatio Cohortium Praetorianarum; ADVENT. AVG = Adventus Augusti; ANNO-NAT. VRB. P. CIRC. CON. = Anno-natali urbis populo Circenses constituti; C. CIV. D. D. P. = Corona civica data decreto publico; J. O. M. S. P. Q. R. V. S. PR. S. IMP. CAES. QVOD PER EV. RP. IN AMP. ATQ. TRAN. S. F. = Jovi Optimo Maximo Senatus Populusque Romanus vota suscepta pro salute Imperatoris Caesaris, quod per eum Respublica in ampliori, atque tranquilliori statu est; LIBERALITAS AVG.; melyekről a történetírók alig valamit említnek; PROF. AVG. = Profectio Augusti; S. P. Q. R. SVF. P. D. = Senatus Populusque Romanus suffimenta populo data; vagy . . . V. S. PRO R. CAES. = vota solvunt pro Reditu Caesaris stb.

Milyen kincset tartalmaznak a háborukra, győzelmekre, lenyűgözött népekre, — mennyi adatot a geographiai kiterjedésre a hódított városok viszonyaira nézve; nem találkozunk-e egész mythológiájukkal, vallási szertartásikkal? mit tanulhatunk a ruházatra, fegyverzetre, művészetük emelkedésére és hanyatlására nézve? és mind ezeket elfelejtjük, mind evvel nem törődünk, csak gyűjteményeinket néhány ritka darab és talán egy-két unicum diszítse!

Egy marok régi pénz egy-egy kötet a régi történelemből, sőt néha több is, mert gyakran oly tényekkel, oly személyekkel ismert meg, melyekről egyéb írott műemlékeink mélyen hallgatnak. Így gyönyörködhetett a szegényebb ember is saját nemzete nagyságán, ismerhette és ismételhette nagyjai történetét és iparkodhatott arra, hogy saját korából is a verendő érmek, melyek egyszersmind legbiztosabb újságok és történetlapok-kint is szolgálhattak: a nemzet dicsőségét, győzelmeit, vívmányait s kiterjeszkedését hirdessék.

Ezeket kellene mainap az úgynevezett fémereknek, medaillonoknak pótolniok; de minthogy ezek többnyire egyesek vagy társulatok által, leggyakrabban igen aláréndelt alkalmakra készülnek, aránylag drágák, és a nép kezein majd soha sem forognak: oly tanuságosak nem is leendének, mint a régi érmek.

Hozzá járul az is, hogy jelenleg a pénzforgás szünet nélküli változtatása, a régiebb veretek becserélése és megolvasztása által még az egyneműeket is igen ritkítja, és alig tudunk nem éremgyűjtő magán-embert gondolni, ki mainap képes lenne hamarjában 18 fontnyi ezüst érem közt 193 évnyi körből 673-féle darabot összeszerezni.

Ha az egyes érmeiket homokszemeknek, a tudósító lajstromokat egyes köveknek, az észbeli következtetéseket azon erős ragasznak tekintjük, mely mind ez észleleteket összetartsa: nincs kétség, hogy van nálunk annyi kiaknázzhatlan anyag, annyi szemérmes numismatikus a vidéken, hogy mindazok egyesülésével egy nem csak tekintélyes, hanem tudományosságunkat a mívelt világ előtt is bebizonyító építménynyel fölléphetnénk.

A főakadály ezekben a túlságig úzótt visszatartóztatás, azon megfoghatatlan írói tunyaság, mely a legmíveltebb, és a külföld számos nagyírú tudósával is mérkőzhető vidéki gyűjtőket is visszatartóztatja tapasztalataik, ritkaságaik közlésétől. Ismerek urakat, kik évek óta avval kecsegtetnek, hogy unicumait leirandják, de ázsiai vérök meg nem engedi hogy tollat ragadjanak, mert ezikkeiket nem tartják eléggé nagymondhatóknak, és mivel közleményük nem fogná egész Európát csodálkozásra bírni, s mivel épen Phidiaszi világhírű szobrot nem alkothatnak, az építéshez szükséges sarkköveket is visszatartóztatják.

Bár meggondolnák az ilyen urak a tevékeny Seidl Gábor nem eléggé méltá-

nyolható szavait, ki ilyen részvétlenség ellen az ausztriai tudósoknál is panaszkodván, mondja: „Wenig Bekanntgegebenes ist immer mehr werth, als viel Zurückgehaltenes.“ Archiv für Kunde oesterr. Geschichtsquellen 13. köt. 74. l.

Ilyen nézetek után idején láttam már egyszer a dolgot komolyabb szempontból tekinteni, és egy sarkkövet felállítani, mely körül mások is időközben leraktnának, és a magyar pannoniai éremtan csarnoka feltámadhatna.

Ezen célra sok tekintetből legalkalmasbnak látszott a bakony-szombathelyi tekintélyes ezüst-érem lelet, mely valamint az uralkodók sokasága, úgy az egyes darabok száma, és a veretek különbözése miatt már magában római érmészetünk egy kiváló szerzeményét teszi.

Tekintvén azon időszakot, melyre a bakony-szombathelyi érmek kiterjednek, azok Nerótól kezdve Philippus I-ig, az az: mivel Nero egyetlen érme épen a *numus vagusok* közé számítandó, Krisztus után mintegy 56 évtől 249-ig, mely évre t. i. Philippus PAX AETERNA hátiratu darabja esik, az az 193 évközi időszak alatt 40 uralkodó, t. i. 26 császár és 14 nejükől foglal pénzeket, és pedig épen azon szomorú korszak kezdete előtt mintegy 5 évvel, midőn az ezüstös vagy inkább csak ónlemezzel bevont érmek Gallienus alatt divatba jöttek, mely praxis, egyes császárokat kivéve, Nagy Theodoz fiai kormányáig terjedt, és nem csak barbároknál talált utánzókra, hanem legújabb időben is divatban volt.

Az érmek vereteire nézve természetes, hogy a régiek, nem tekintvén azt, hogy kerekdedsége, széleik hiánytalanságára nézve mai pénzeinkkel össze nem hasonlíthatók, az ezüst tisztasága és így puhább volta miatt is nagy számmal kopottak, s pedig sok darabnál annyira, hogy rajtuk épen semmi veretet, vagy csak itt-ott egyes betűket vagy vonásokat lehet észrevenni, bár kivételesen találhatik igen sok olyan ép darab, mintha néhány nap előtt kikerült volna a verdéből. Továbbá azt kell említenem, hogy nehéz még a többesek közt is egészen ép példányokat találni, mert épen magának az ezüst lemeznek többszöglelessége, széleinek ferde volta miatt, még inkább pedig azon okból, hogy a lemez verés alkalmával szorosan, szabályosan kimért mélyedésben nem feküdt, hanem oldalt kiugorhatott, történt az: hogy igen sok, főleg régiebb darabok szélükön emelkedtek, egy vagy több helyen behasadtak, az előlap ábrája és körírata a hátlapéval középpontra nézve össze nem érven, ritkán találhatnak olyanok, melyeknek körírataik mindkét oldalon egyenlően megválnának; sőt megtörténik az is, hogy midőn egyik széle a lapnak egészen tiszta, a félre csúszott lemez miatt az ábra csak félig jön elő, vagy a betűknek egész sora a karimán kívül esvén, csak alsó végeik láthatók, az előlap képe pedig a hátlapéval igen ritkán egyirányu, mi arról tanuskodik, hogy az alsó véset a felsővel nem volt össze kombinálva.

Ezek a pénzverdei kezelés hiányaitól származó hibák, melyek miatt egyedül a legszabályosb, legépebb darabokat választottam, a hiányosabbakból csak azokat tartván meg, melyek ritkaságuk miatt becsesek.

Nagy mennyiségben meg vannak azon domborművű, gyakran arczképileg hű, és a még fennlévő szobrokhoz hasonló, tehát művészi veretű császár-érmek az első és második századból, csínosan vésett alakokkal is határozott betűjű köríratokkal. Még a harmadik század elejéből előforduló érmek is művészileg megjárják, míg vereteik lapultak, a betűk szélesednek; de azon kontár, a művészet elaljasodását tanúsító fejekből, melyek utóbb gépileg, egyénisítés nélkül készültek, a bakony-szombathelyi lelet között még egy sincsen, minthogy a római érmészet süllyedése előtt elásattak.

Még a régiebbek, t. i. az első századiak vagy a rövid uralkodásuk közt minden egyes veret egy-egy, ritkábban két vagy több példányban fordul elő, addig Commodustól kezdve Gordianusig egy-egy veret néha számos példányokban van képviselve. Így

Commoduséból 19 fajtánál 55 db.

Septimius Severus	138	fajtánál	370	„	legtöbb egy fajból	15.
Julia Domna	28	„	132	„	„	12
Caracalla	32	„	292	„	„	12
Elagabalus	76	„	377	„	„	34
Julia Soaemias	4	„	53	„	„	25
Julia Maesa	10	„	112	„	„	54
Alexander Sev.	98	„	692	„	„	50 stb.
Összesen	673	„	2890	db.		

Caracalláig — a harmadik század elejéig a Denárok 8—9^{mm} átmérővel, melyekből ezen lelet egyátalán áll, tiszta ezüstből készültek, és a teljesen ép súlyuk érmészi értéke mintegy 28 újkrajczárnyi, miből a lelet ezen részének értéke t. i. 721 érem után 201 frt 88 kr. tenne; a mi azonban becsét még inkább emeli, abban áll, hogy nem csak számos, legalább Arneth „Synopsis Numorum Romanorum qui in Museo Caes. Vindobonensi adservantur“ című, a mi római numismaticánkra is nagy becsű munkájában, elő nem forduló példányokkal bír, hanem hogy azok, melyeket Mionnet „De la rareté et du prix des médailles romaines“ munkája szerint határoztam és becsültem, értéke a párisi piacon 1647 francnyi összeget képviselne. Van köztük egy 110 fr; egy 50 fr; két 30 fr; egy 24 fr; egy 20 fr; tizenegy 18 fr; hét 12 fr, ezen kívül sok 6, 4, és 2 francos.

Ámbár igaz ugyan, hogy ezek a franczia árak, de a ki tudja, hogy az érem-kereskedők számára nem látszik távolság, politikai határ vagy nemzetisége tekintet: átlátja mégis, hogy a becsesebb érme reánk nézve is csak mindaddig nagybecsűek maradnak, míg ugyanegy veretnek ugyanazonos érmei nagyobb számmal nem találhatók, mi már azért sem igen valószínű, mert sem másoknak, sem nekem nem sikerült eddig ezen korból két érmet találni, mely tökéletesen megegyezett volna.

Ezen feltűnő jelenségnek oka alkalmasint az, hogy a kezelés maga is igen kezdetleges lévén, a bélyeg néha erősebben, néha gyengébben reá veretvén a lemezre, a kép a betűkkel együtt szélesebbnek vagy keskenyebbnek, kiugróbbnak vagy elmázoltnak látszik; a bélyeg maga a mai aczélt keménységűekhez nem hasonlítható, és így hamar elkoptatván, gyakran vagy a régit ki kellett véséssel javítani, vagy újabbakat kellett készíteni, melyeken minden utánzási ügyesség mellett, lehetetlen, hogy a véső az előtte fekvő eredetit egészen eltalálta volna, mi leginkább a betűknek egymáshoz és viszont a képnek részleteihez való állásából kitűnik, és a gyakorlott szem előtt igen feltűnő. A mi még inkább készteté a kormányt, hogy sokféle bélyeget használjon, volt maga a fél világra kiterjedő birodalom nagysága, a verdék sokasága, a nagy forgalom, nem csak a római birtok határain belül, hanem a szomszéd hódított, vagy barátságos viszonyban élő népekkel, a kereskedési kényszerűtség stb.

A hazánkra nézve álló, valódi árakat csak úgy lehetne tüzetesen határozni, ha a nálunk létező gyűjtemények lajstromát bírnók; az ezekben számosabban előjövő vagy talán ritkábban és épen elő nem forduló érme szerint, az érmész kitudná mit kell jobban megfizetni, és nem szorúlna az éremkereskedő önkényére.

A mi Rupp urnak egy hosszú évsoron át folytatott utazás, kutatgatás után sikerült a magyar érmekre nézve, az sikerülhetne másnak is, kinek elég ideje s kedve lenne ily hálados mű életbeléptetésére, csak hogy ily vállalatnak előmozdítása pénzbeli pártolást igényel, minthogy az efféle művek inkább csak a könyvtárak és gyűjtemények birtokosai számára iratnak, mint a nagyobb közönség kedvéért, mivel ez, az ily fáradságos vállalatról, igen ritkán szokott tudomást venni.

Minthogy a nagyobb gyűjtemények lajstromai, legyenek azok írottak vagy nyomtatottak, többnyire csak azon célból állítottak össze, hogy egyes gyűjtemények

nagyszerű készlete a világ elébe terjesztessék, vagy az eladásra szánt gyűjtemény gazdagsága kitűnjék, ezeknek teendője az érmek tudományos leírásával, és a darabok száma, talán értéke kitételével el van érve. Nagyon tanulságosak azok az érmészre nézve, kinek egyéb melléktörekvése nincsen, mint a választott szakú, táju, időjü példányokat lehetőleg teljesen bírni, és mennyire lehet, gyűjteményét érdekesebbé, bővebbé tenni. Ilyenek hazánkban a nemzeti muzeumé Schoenwisnertől, és a Viczayféle gyűjteményé nyomtatásban, a Kreznerics-féle az akadémiai könyvtárban, és a Semseiféle Schoenwisnertől az egyetem kéziratái között; s ilyen meg számos más is lehet különféle könyvtárainkban és az éremgyűjtemények birtokosainál.

De sem ilyen lajstromok szerkesztői, sem a gyűjtemények birtokosai nem sokat törődnek avval, hol és milyen körülmények közt találtattak példányaik; mit a régiebb gyűjteményekből kikerült, vagy éremkereskedőktől vett, tudja Isten hányadik kézben forgó érmeknél kipuhatolni valóban majd lehetetlen is.

Sokkal jobban áll a dolog nyilvános nagyobb gyűjteményeknél, melyek rendszeres szerzési jegyzőkönyvekkel bírnak, némely ajándékok által szaporított országos, testületi vagy iskolai éremtáraknál, folyóiratainkban megjelent találási jegyzésekkel, melyekből a kisebb-nagyobb leletek lajstromait megtudjuk.

Minthogy az érmeknek nem csak bizonyos körük van, melyben rendszeresen forognak és forgattatnak, minthogy legtöbbet győzelmeik, vagy kegyességük utáni melléknevek kezdetétől vagy megszüntétől: az Imperatori, Pontifex Maximus, Tribunitia Potestas és consuli évek után ítélve, egy évig meglehet határozni, természetes, hogy a más beszélő, felíratos műemlékeken kívül, milyenek az emlék- és katona-elbocsátási táblák, mértföldmutatók, fogadományi oltárok és síremlékek, téglák, mécsesek s egyéb edények, egy olyan hiteles történelmi bizonyosság sincsen, mint p. o. a sírokban vagy fazekokban együtt eltemetett érmek, míg az itt-ott elszórt darabok, melyek lelhelyükön találtattak, minthogy a legkülönb eshetőségek által azon helyre juthattak, tevőleges hitelt adni nem lehet.

Ha egyszer nagyobb számmal összegyűjtve leendenek a hiteles adatok, főleg olyan helyeken, hol római érmek folytonosan taláztatnak, mint ez p. o. hazánkban Baracson, Pentelén, Ó-Budán, Ó-Szőnyön, Győrött, Sz.-Jánoson, Árpáson, Szombathelyen, Fenéken stb. nem csak az lesz bebizonyítva, hol tartózkodtak huzamosb ideig a római telepítvényesek vagy hadseregek, hanem megközelítőleg a letelepedési, valamint innen való távozási időt is fogjuk meghatározhatni.

Eddig tudtommal a *Szombathelyieket* Schoenwisner adta ki *Antiquitatum et Historiae Sabariensis* „Libri Novem. I. könyv, 62. és kk. II. Octavianus Augustustól — Gratianusig; az *eszékieket* Katanchich: *Dissertatio de Columna Milliaris* stb. 99. és kk. II. ismét Augustustól — Theodosiusig és egyes példányokban Arcadius és Justinusig; a *győrieiket* Czech János közölte a Magyar Akadémiai Évkönyveiben.

Nem hagyhatom említés nélkül, Mocsy Elek úr: „*Recensio numorum*“ című kéziratát, mely a Czechféle irományokkal a magyar tudományos Akadémia birtokába jutott és mintegy 21 lelhelyről éremtanilag leírt hiteles adatokat közöl, melyek közt csak a *Szőnyön* talált római érmek 254-et tesznek, és két családin kívül, Caesar érmeitől Justinianéig terjedvén, mintegy 59 személytől erednek, és több ritkaságot foglalnak. Egy legújabb lajstrom foglaltatik *Archiv für Kunde österr. Geschichts-Quellen* 13. köt. 123. lapj. és XXIX. köt. 293. lapján.

119. római érem, mely 1851-ben *Bogshán* Krassó megyében taláztatott, le van írva u. o. IX. köt. 159. l. és Vespasianától — Herennia Etruscilláig 251. XI. u. terjed.

Legújabbán *Révész György* úr örvendeztetett meg a kis-kun-halasi határban talált egyéb régiségei leírásán kívül az 1824-ik év óta szerzett római érmek tűzetes lajstro-

mával, mely ezen nemből 250 darabot tartalmaz, és Nerótól kezdve, 56 külön személytől Valentinusig terjed.

Ha mind a nyilvános intézetekig, mind pedig a lelkes magán birtokosokig eljutna gyenge szavam, és a régi gyűjtőtől kezdve egészen az egyetemi hallgatókig *), kik csak most kezdik ezen kedves tudományt gyakorolni, tudnám lelkemet bele önteni és őket reá bírni, hogy gyűjteményeikben foglalt és határozottan tudva levő római érmek lehe-lyeit, és a lelet körülményeit az akadémiához beküldjék, egy új lendületet várhatnánk honunkban, a classikus numismatika terén; mert az akademia mintegy lajstromozva kiadhatná ezen becses közleményeket, és így lassankint birtokába jöhetnénk Magyarország római éremtani kincsei ismeretének.

És ez is, ha nem valami, de valamicske; a kezdetnek kezdete.

És most ha az kérdeztetnék tőlem, mi célból lett ezen pénzösszeg fazekokban elrejtve — nem volt-e ez római érmésznek az ellenség elől eltakarított gyűjteménye! Őszintén azt kell vallanom, hogy egyéb okát nem látjuk, mint hogy valaki szerzeményét meg akará menteni.

Gyűjtemény nem lehetett, mert mire gyűjtötte volna valaki a rossz és igen kopott példányokat, mért gyűjtött volna egyből annyifélét, míg másnak nincsen képviselője, miért nem inkább a régiebbeket és ritkábbakat, mint a saját korabeli igen elterjedetteket, miért egyedül ezüst darabokat, s miért nem inkább aranyokat és bronzérmeket is? miért egyáltalán egyenlő nagyságúakat; miért nem görög, gyarmati és híresebb eseményekre vonatkozókat is, stb. stb.

Hogy kincsszerző is alig volt a rejtő, talán onnan gyanítható, hogy akkor alkalmasint inkább aranyokat gyűjtött volna, melyek könnyebben elrejtethők és épen meg nem rozsdásodnak. Az, hogy ezen leletben oly sokféle érem találtatik, nem feltűnő ott, hol az érmek, főleg a tartományokban sokáig maradtak forgalomban. Elég példa van reá, hogy egy-egy sírban, egy-egy böggrében talált érmek mind mások, és hosszabb történelmi kort képviselnek.

Meglehet, hogy valamely ötvös készlete volt, mint azt mai nap is tapasztaljuk, hogy a nép sokféle, haszontalan, többé nem forgó érmet az ezüst- és rézművesekhez viszen, hogy még a tördelt és fél darabok, milyenek e gyűjteményben is előfordúlnak, ezeknek kellő anyagul szolgáljanak.

Zárom ezen tán némi érdekességgel bíró jelentésemet *Érdy János* numismata veteránunk iránti őszinte hálával; mert szíves tanácsa, alapos tudománya és ritka magán szakkönyvtára segítségével bírtam csak a fáradságos határozás szírtjein áthatolni. Ha az orvosokat a szükségért kell tisztelnünk, még inkább kell, hogy tiszteljük az ilyen szakapókat tanácsadásukért!

Azért is hadd álljanak itt enyészhetetlen útmutatóképen óhajtó-sejtelmes szavai, melyekkel a nyomtatás alatt lévő *Archaeol. Közlemények* V. kötete 8. lapján így kiált fel: *Ki írja meg a magyar érmelés történetét?* ugyanis magam tárgyra átruházva: és *ki írja meg a pannoniai érmelést— és avval némileg a pannoniai történetet is?*

Ha a világirodalom színvonaláról, mint kell, egészen elmaradni nem akarunk, s csakugyan hozzá felemelkedni kívánunk, ha az újabban észrevehető tudományos mozgalmak-

*) Bátorkodom ezennel az előttem ismeretesb gyűjtemények kezelőit, őreit, vagy birtokosait tisztelettel megkérni, szíveskedjenek saját hírnevükért, de még inkább a numismatika felelevenítéseért, ebbeli indítványomat felkarolni. Az egyetemi, muzeumi, m. akadémiai lajstromokhoz könnyen hozzá férhetek, de azért a pannonhalmi, pápai collegiumi, kalocsa, győri főgymnasiumé, váci collegiumé, keszthelyi könyvtaré, bold. Pintér lelkész úré Esztergomban, Milkovits, Stur, Ebenhöch, Kálóczy, Borsos, Ányos, Fábri, Végh, Fogthüi, Reinitz stb. urak gyűjteményeinek lajstromai ezen ügyön sokat lendíthetnének.

ban rokonszenvet tanusítani, a keletkező kérdések vitatásában, mint olyan nemzet, melynek hazája egy tekintélyes részében a rómaiak húzamosban laktak, részt óhajtottunk venni: egy perczig sem késhetünk a római dolgok alapos tanulmányozása elkezdésével.

Szégyennek tartjuk az e tekintetben hátramaradást? — Egyesüljünk és teremtsünk — mire legtöbb alkalom és anyag van — római numismatikát!

A magyar sokat — mindent tehet, ha akar. És mégis annyi fáradozás, annyi tudományosság és annyi jeles tehetség mellett, mit mozdítottunk a világ ösztudományán; hányszor emlegeti a külföld fölfedezéseinket, munkálatainkat; mit fordítottak és fordítanak le belőlük, hogy ők is olvashassák? Nincs-e annyi tapintatunk és előkészületünk, hogy azon tudományokban közreműködhessünk, melyek a vezényszóval bíró nemzetek figyelmét reánk is fordítanak?

Tiszta öntudattal azt mondom, igen is van, csak legyen kellő pártolás, előmozdítás.

Vagy tán csak a középkorban volt a magyar az európai polgárosodás egyik hatalmas rúgója és előmozdítója, csak addig, míg latin munkálattal az összirodalomban dicsőséggel közreműködött? Csak akkor, mikor Janus Pannoniusa, Vitéze, Corvin Mátyása volt? Hogy akkor az európai közműveltségnek nemcsak színvonalán állott; hanem más nemzeteket, melyek mai nap a pályadíjt előlünk elragadni készülnek, meg is előzött, tudjuk; csak hogy sokkal szerényebbek vagyunk, mint sem hogy azt folyvást kürtöljük, vagy ha ezt tennők is, — ezt azok nem olvassák, mert nem értik.

Hogy magunkat ismét, legalább a történelmi és rokon szakokban, azon polczra, melyen már egyszer álltunk, felküzdhezzük: mindenek előtt szükséges, hogy valódi *szaktudósaink* és nem pusztá mindentudó, mindenbe, de sehol alaposan beleszóló *szakkedvelőink* legyenek; kik mintegy ég és föld közt lebegvén, magukat elérhetetleneknek tartják, és a szigorú kritikát épen úgy tudják felületes dilettantismusuk czége alatt kikerülni, mint meddő műkedvelésükkel az alapos tanulmányokat vélik elkerülhetni.

És csak is így, és soha másképp nem fog lehetségessé lenni az, hogy az egyes szorgalmasan elkészített, szabályszerűleg idomított működőkben hiány nem levén, lassankint készüljenek az oszlopok és azok díszes fejei is, melyekkel hajdan a magyar valódi tudományosság dísztemploma fog épülni, fentartatni, díszesíttetni!

A Bakony-Szombathelyen talált érmek lajstroma.

I. NERO.

NERO CAESAR AVGVSTVS)(VESTA, hat oszlopon álló templommal. 1 db.

II. FLAVIVS VESPASIANVS.

IMP CAES VESPASIANVS AVG, balra néző babérkoszorús fő,)(COS ITER TR POT, ülő női alak, jb ág, bb caduceus (70 Kr. u.) 1. db.

U. a.)(COS ITER TR POT ugyan olyan alak, a veret monoru, 1 db.

U. a. P M.)(. COS III PP. jobbra néző ülő alak, igen koptatott darab. PM COS III, u. a. arcz)((A) VGV (R) . . TR POT; méceses, szövétnek, lituus, korsó mint főpapi jelvények (72—73) 2 db.

U. a.)(VESTA az álló alak térdei táján, jobbjaiban simpulum, bval hosszú botra támaszkodik, 1 db.

* IMP CAES VESP AVG CENS)(balra néző ülő női alak, 72—75-ig; 1 db.

*) A csillaggal jelzett darabok köriratát kívülről kell olvasni.

* CAESAR VESPASIANVS)(álló, igen kopott alak, 2 db.

* (CAESAR) VESPASIANVS AVG)(ANNONA AVG. ülő női alak, igen kopott darab.

III. TITVS FLAV. VESPASIANVS.

* . . . CAESAR VESPASIANVS AVG., babérkoszorús fő b. néz)(írás olvashatlan; horgonyra tekert delphin, 1 db.

* IMP TITVS CAES VESPASIAN AVG PM. arcz, u. a.)(semmi sem látszik. 1 darab.

IV. DOMITIANVS.

* CAESAR AVG. F. . . . DOMIT. . . . balra tekintő babérkoszorús fő,)(COSV jobbfelé álló, szoptató farkas a két fiúval, a szelvény alatt ladik (76 Kr. u.) 1 db.

* IMP CAES DOMITIANVS AVG PM arcz, u. a.)(TR P COS VII. oltáron tűz ég, kopott (81 Kr. ut.) 1 db.

* U. a.)(TR P. (VII) DES VIII PP., Pallas balra lépdél, jobbjával lándzsát hajt, bban kerek paizs (81. Kr. u.) 1 db.

* CAES DOMITIANVS AVG PM.)(szárnyas mennykő nyugágyon, kopott darab.

V. COUCEIVS NERVA.

IMP NERVA CAES AVG PM TR P II COS III PP., balra néző babéros fő)(FORTVNA AVGVVS . . A jobbfelé néző Istennő áll, jobbjában kormány, baljában bőségszarvat tart, gyöngykeret. (96. Kr. u.) 1 db.

Előlap u. a.)(SALVS PVBLICA; az istennő jobbfelé fordítva ül, jban ágat tart, bjával a székre támaszkodva (?) tart, gykeret. (97. Kr. u.) 1 db.

VI. VLP. NERVA TRAIANVS.

IMP CAES NERVA TRAIANVS GERM babérkoszorús fő)(PONT MAX TR P COS II. ülő alak (98. Kr. u.) 1 db.

CAES NER . . TRAIANO OPTIMO AVG. . . .)(PM TR P COS II PP SPQR, a szelvény alatt FORT RED., j. n. ülő alak, jban a kormány bb. bsgsz. 1 db.

. . . . RAIANVS AVGVSTVS)(COS III, jobb felé néző hosszú ruhás álló alak (100. K. u.) 1 db.

IMP CAES NERVA TRAIANVS GERM)(PM TR P COS IIII PP; jobbra haladó Victoria (101—102. Kr. u.) 1 db.

IMP CAES NER TRAIANO OPTIM AVG GERM DAC)(PARTHICO PM TR P COS VI PP SPQR., balra lépő Marsjb. lándzsa, bb. paizs, gyöngykeret (117. Kr. u.)

U. a. Mars trophaeophorus balra rohan. 1 db.

U. a.)(PM TR P COS VI PP SPQR. j. n. női alak jb. virágot? bb. bsgsz. tart. 1 darab.

U. a.)(Mars b. n. jobbját lándzsára támasztja, bb? 1 db.

Bizonytalan évről:

IMP TRAIANO (AVG GER DAC) PM TR P)(SPQR OPTIMO PRINC., ülő Roma Nicephora, j. felé nézvén, bban lándzsát tart, 1 db.

U. a.)(álló alak egészen lekopott. 1 db.

VII. HADRIANVS.

HADRIANVS AVG COS III PP, babérkoszorús balra néző szakállas fő)(AFRICA fekszik, jobbra néz, fejéke elefántormány, bjb bszarv. (119) 1 db.

HADRIANVS AVGVSTVS PP,)(COS III. ülő női alak jobbra néz 1 db.

Előlap u. a.)(COS III ülő nő bban bszarva, előtte kosár kalászokkal. 1 db.
U. a. álló alak, igen rongált, jban sarló, baljában bsgsz; jobb lábával kövön áll.

1 darab.

U. a. jobb felé oltár fölött csészét tartó alak, bban bszarva. 1 db.

U. a. jobbra fordult álló alak fátyolozva. 1 db.

U. a. Mars nicephorus, jobbra néz, jban a feléje koszorút nyújtó Victoria, bban hosszú lándzsa. (Roma nicephora?) 1 db.

Előlap u. a.)(FELICI TAS AVG. két alak egymásnak kezet nyújt. 1 db.

)(FIDES PV BLICA bal felé néző női alak, jb. kalászok, bjb. tálgyümölcsökkel. 1 darab.

HADRIANVS AVG COS III PP)(HISPANI A jobbra nézve fekszik, jobbjaiban virágot tart, lábánál nyulacska ül. 1 db.

)(PROVIDENT IA AVG balra néző álló alak, bban hosszú lándzsa. 2 db.

CAES TRAIAN HADRIANVS AVG)(PM TR P COS III, jbra néző ülő hosszú ruhás alak, jban koszorú, bban lándzsa, szelvényben LIB PVB. 1 db.

)(PM TR P. COS u. a. alak, szelvényben IVSTITIA. 1 db.

)(jobbra forduló meztelen alak. 1 db.

)(balra néző alak hosszú redős ruhában, kezeivel tart tropaeumot. 1 db.

)(hosszú ruhás jra néző alak, bban lándzsa. 1 db.

)(szárnyas VICTORIA balra repül, kezeiben pónán tropaeum. 1 db.

VIII. IVLIA SABINA, Hadriannal összekelt 100. Kr. u. megölésé magát 137. SABINA AVGVSTA, b. n. fő,)(IVNONI REGINAE, j. n. álló Juno, jb. patera (csésze) bb. tiszta (hasta pura, azaz hegy nélküli) lándzsa.

IX. ANTONINVS AVG PIVS.

ANTONINVS AVG PIVS PP TR P COS II.)(AVRELIVS CAESAR AVG PII F. COS. (139. Kr. u.) 1 db.

)(. . . T . . COS II. j. n. nő jb. csemete, bban bségsz. 1 db.

)(CONS III DES III; Felicitas lefelé tartott bottal jban, bb. bsgszarv. (144.)

1 darab.

ANTONINVS AVG PIVS PP IMP II)(TR POT X COS III. j. n. nő ülve, jbban parazonium. (145—147.) 2 db.

ANTONINVS AVG PIVS PP TRP XII;)(COS III; j. n. női alak oltár előtt, csészével jban, az oltártól kígyó tekeredik fel. bban kormány (149. Kr. u.) 2 db.

U. a. jb. caduceus, bb? 1 db.

U. a. igen eldörzsölt álló alak. 1 db.

. . . . TRP XV)(COS III, j. n. álló Annona, jb. kalászok, bja mellett hajóorom modius (152. Kr. u.) 1 db.

U. a. TR P XVI)(COS III, Annona, jban simpulum bb. palladium (153. Kr. u.) 1 darab.

U. a. TR P XVII)(COS III; Annona jb. kalászok, bjánál modius hajóorom fölött (154.) 1 db.

U. a. j. n. Mars, jb. fordított lándzsa, bb. parazonium. 1 db.

U. a. két barátságosan szorított kéz kígyós botot és két olajágot tart. 2 db.

U. a. j. n. nő jb. olajágot, bb. caduceust tart; 1 db.

U. a. ágy fölötti villám 1 db.

U. a. . . . TR P XVIII)(COS III, b. n. nő, jban korm. bb. bségsz. (155.)

2 darab.

U. a. j. n. nő oltár fölött jban csészét tart, bb. palladium. 1 db.

- TR P XIX COS III, j. n. ülő Salus (156.) 1 db.
 TR P XX. COS III; j. n. ülő alak, j b? baljával a székre támaszkodik.
 1 darab.
 TR P XXII.)(VOTA SVSCEPTA DEC III, a szelvényben COS III; j. n. Imperator áldoz. (159.) 1 db.
 TR P XXIII.)(FELICITATI AVG COS III (160.) 1 db.
 U. a. FORTVNA COS III; Fortuna b. n. j bja kormányon nyugszik, bb. bsgsz.
 2 darab.
 U. a. PIETATI AVG. COS III; Pietas két csecsemővel ölben, kettő mellette áll. 1 darab.
 DIVVS ANTONINVS, koszorú nélküli fő;)(CONSECRACTIO, golyóról felrepülő sas, 1 db.
 U. a. A sas virágkoszorús máglyán áll. 1 db.
 X. FAVSTINA AVGVSTA, (senior) hajtekeres feje tetején,)(IVNONI REGINAE; j. n. j b. csésze, bb. ldzsa j. lábánál páva. (138—141.) 1 db.
 DIVA FAVSTINA, gyöngyfűzékkel vegyített hajék feje tetején;)(AETERNITAS, j. n. nő, j b. golyó, feje fölött lévő fátyolt bval tartja, (DIANA). 3 db.
)(U. a. j b. csésze, bb. kormány (Fortuna). 1 db.
)(AVGVSTA, fátyolozott j. n. alak, j b. hosszú jogar (Juno). 1 db.
)(U. a. j b. kalászkok, bb. jogart tartó Ceres. 1 db.
)(U. a. oltár, j. n. alak csészét tart b. bsgsz. 2 db.
)(U. a. bban acerrat tart. 1 db.
)(ülő b. n. alak, bb. ferdén tartott ldzsa vagy jogar. 3 db.
)(CERES m. fölebb. 1 db.
)(CONSECRACTIO, Páva b. halad. j. n. 1 db.
 XI. MARCVS AVREL. ANTONINVS.
 AVRELIVS CAESAR AVG PII F; babérkoszorús szakállatlan fő b. n.)(IVVENTAS, j. n. nő áldoz. (140—143. Kr. u.) 1 db.
)(COS II; jobbra néző hosszú ruhás alak, jban csemete, bban bségsz. 1 db.
)(TR POT II COS II, álló Minerva b. n., jban lándzsa, bval paizsra támaszkodik (148.) 1 db.
)(TR POT III COS II; u. a. (149.) 1 db.
)(TR POT VII COS II; j. n. áldozó császár? jban csésze, bb. katonai jelvény, lábánál sas (153.) 2 db.
)(TR P . . . COS II; nő j. halad, bjval ruhája redőit emeli. 1 db.
)(TR P XI. COS II. j. n. nő, kopott. (157.) 1 db.
 TR P XIII.)(SALVTI AVG COS II. áldozó alak, j. n. j b. csésze (159.)
 1 darab.
)(TR P XIII . . . Mars, j b. lándzsa, b. paizson nyugszik. (160.) 2 db.
)(TR P XIII COS II; Mars j. n., j b. lándzsa, bb. paizs. 1 db.
)(CONCORDIA AVG TR P XV., szekrényen COS III. ülő Concordia, jobb-jában csésze, bval támaszkodik (161.) 2 db.
 IMP M. AVR ANTONINVS AVG, koszorútlan fő,)(PROV DEOR TR P XVI COS III. álló Providentia, j. n. j b. golyó, bban bségsz. (162.) 1 db.
)(PM TR P XVII IMP . . . jobbra haladó Victoria 1. db.
 ANTONINVS AVG ARM PARTHICVS)(PM TR P XVIII IMP II COS III, b. néző Mars, j b. lándzsa, bját paizsra támasztja. (164.) 1 db.

ANTONINVS VG ARMENIACVS, babérkoszorús fő,)(PM TR P XVIII IMP II COS III, Mars mint előbb. 1 db.

U. a. TR P XIX. . . u. a. 1 db.)(Jupiter jban villám, bb. lándzsa. 1 db.

M. ANTONINVS AVG ARM PARTH MAX)(TR P XXI IMP III COS III, j. néző Pax, j. b. csemete, b. b. bsgsz. alatta PAX (166.) 1 db.

U. a. Aequitas j. n. 2 db.

U. a. Annona j. n. 1 db.

M ANTONINVS AVG TR P XXIII)(LIBERAL V COS III; j. n. nő, j. b. csemete, bb? (169.) 1 db

M ANTONINVS AVG TR P XXIII)(COS III, Fortuna kormányval j. b., bb. bőségszarv (170.) 2 db.

U. a. TR P XXVI)(IMP VI COS III, Pallas nicephora ül, j. n. (172) 1 db.

U. a. ülő alak, Salus? j. n. j. b. csészét tart, 1 db.

U. a. Minerva nicephora ülve, j. n. 1 db.

U. a. Victoria ülve j. n. j. b. koszorút tart. 1 db.

. . . . TR P XXVII.)(IMP VI COS III, Victoria b. halad, j. b. koszorú, bb. tro-paeum. (173.) 1 db.

M ANTONINVS AVG TR P XXVIII babérkoszorús szakállas arc, b. n.)(FELIC AVG IMP VI COS III, j. tekintő férfi, b. b. jogar. (174.) 1 db.

)(IMP VI COS III; Germania búsul a tro-paeum alatt. 1 db.

M. ANT AVG GERM SARM)(TR P XXX IMP VIII COS III. Mars trophaeo-phorus. (176.) 1 db.

DIVVS M ANTONINVS PIVS)(CONSECRATIO, sas. 1 db.

XII. *FAVSTINA AVGVSTA* (junior), hullámozó haj, gyöngyfüzérrel, a tekercs hátul van alkalmazva.

)(AVGVST. PII FIL; j. n. női alak, j. b. alma, b. val ruhát tartja. Venus Vi-ctrix. 1 db.

)(FECVNDITAS, b. n. j. b. ldzs. b. j. csecsemő. 2 db.

)(FECVND AVGVSTAE, két csecsemő karjain, kettő jobbra, balra. 2 db.

)(HILARITAS, j. n. j. b. pálma, bb. bsgsz. 2 db.

)(IVNO, j. n. j. b. csésze, bb. lándzsa, j. lábánál páva. 1 db.

)(IVNONI REGINAE, u. a. 1 db.

)(SALVS, j. n. ülő Hygieia, sz. alakban. 1 db.

)(VENVS FELIX, j. n. ül. j. b. j. alakoska, bb. ferde ldzs. 1 db.

FAVSTINA AVGVSTA AVGVST. PII F, haja hátul csomóba tekerve,)(PVDI-CITIA, j. n. előtte oltár, j. b. csésze 1 db.

FAVSTINA AVGVST. FIL)(CONCORDIA, j. n. ül, b. kezénél bsgsz. 1 db.

U. a. *FAVSTINAE* . . .)(VENVS j. n. j. b. alma. 1 db.

XIII. *L. AVRELIVS VERVS*.

IMP L AVR VERVS AVG, babér nélküli fő)(PROV DEOR TR P COS II Providentia, j. b. golyó, bb. bsgsz. (161 év.) 2 db.

U. a. . . . TR P II. COS II, álló Providentia. (162.) 1 db.

L VERVS AVG ARMENIACVS)(TR P III, IMP II COS II. Mars j. n., j. b. lándzsa, b. j. paizon nyugszik. (164.) 1 db.

L VERVS AVG ARM PARTH MAX)(TR P VI IMP III COS II; Victoria balra fordítva, fára paizsot akaszt, melyen VIC PAR olvasható. (166.) 1 db.

DIVVS VERVS, babérkoszorú nélkül, fodros haj és szakáll)(CONSECRATIO, három emeletes máglya. 1 db.

XIV. *ANNIA LVCILLA*.

LVCILLA AVGVSTA; igen díszes fejkötővel)(*PVDICITIA* j. n. fátyolozott ülő nő. 1 db.

LVCILLAE AVG ANTONINI AVG F)(*VESTA*, j. n. előtte oltár, jb. lámpás bb. palladium. 1 db.

XV. *COMMODVS*.

M COMMODVS ANTONINVS AVG.)(*TR P VI IMP III COS III*, j. n. nő, jban botot tart egy golyó fölött, bban lándzsanyelet. (181.) 1 db.

M COMMODVS ANTON AVG PIVS)(*TR P VIII IMP VI COS III PP*, Pallas b. halad, jban kelevész, bján paizs (183. Kr. u.) 1 db.

COMM ANT FEL AVG BRITT.)(*PM TR P VIII IM(PVI) . . COS III PP*, a szelvényben *ROM*; Roma nicephora ülve jobbra néz. (184.) 1 db.

U. a. *IMP VII*, Roma nicephora, j. n. bb. fordított lándzsa. 1 db.

. . . . *TR P XI IMP COS V PP*, a szelvényben *LIB AVG VI*, a császár dobogón curulis széken ülve j. n. előtte áll a liberalitas sesserával, előtte és mögötte egy-egy ember. (186.) 1 db.

U. a.)(*PIETATI SENATVS*, a császár és tanácsos kezét fognak. 1 db.

U. a. hosszú ruhás alak min lkét kezében katonai jelv. 1 db.

U. a. *PACI AETERNAE*, a szelvényben *CVPP*, ülő Pax 1 db.

U. a. Roma Nicephora j. n. jb. lándzsa. 1 db.

. . . . *TR P XII IMP VIII COS V PP*)(j. n. nő, jb? bban tiszta lándzsa (187.) 1 db. Roma Nicephora. 1 db.

U. a. *VIRTVS AVG PM TR P XII Mars Nicephorus* j. n. bb. lándzsa 1 darab.

U. a. *HILAR AVG Hilaritas* j. n. jb. csemetét bb. fát tart. 1 db.

. . . . *TR P XIII IMP VIII COS V PP*, j. n. Aequitas. (188.) 2 db.

M COMM ANT P FEL AVG BRIT PP)(*MART PAC (PM TR P XIII COS V PP*, meztelen Mars j. n. bban lándzsa (189.) 1 db.

)(*LIB AVG PM TR P XV COS VI*, Liberalitas j. n. (190.) 1 db.

U. a. *APOL MONET . . . a lapon COS VI*; a meztelen Apollo jját fejére teszi b. n. balkarja oszlopon nyugszik. 1 db.

. .)(*FIDEI COH PM CR P XVI COS VI*, Fides j. n. jb. jogar, bb. katon. jelv. (191.) 1 db.

(*L AEL*) *AVREL COM M AVG P FEL*)(*PROVIDENTIAE AVG*; Afrika és Hercules Imperator kezét fognak. 1 db.

)(j. n. nő, jobb. csésze, bban tiszta lándzsa. 1 db.

)(*FIDEI COHORTIVM AVG*, Fides bb. katonai jelv. 1 db.

)(*PM TR P XVII IMP VIII COS VII PP*. Victoria j. halad, jban koszorú, alatta *, bb. pálmaág. (192.) 1 db.

U. a. *LIB AVG*; j. n. Libertas, jban szabadság sapka, alatta *, bb. lándzsa. 1 darab.

U. a. jobbra haladó Victoria, jobbja alatt *. 1 db.

U. a. j. néző nő, jb. fordított lándzsa, bban bsgsz. előtte s mögötte *. 2 db.

U. a. *COS VIII PP*; Libertas jbra néz. 1 db.

XVI. *CRISPINA AVGVSTA*, b. n. font hajzat;)(*CONCORDIA*; b. n. jb. csésze, bb. bségsz. 1 db.

)(*DIS GENITALIBVS*, égő oltár. 1 db.

)(*VENVS*, j. n. h. ruhás nő, j. b. golyó. 1 db.

XVII. *HELVIVS PERTINAX.*

IMP CAES HELV PERTIN AVG koszorús fő)(AEQVIT AVG TR P COS . .
j. n. j b. mérleg, bb. bsgsz. (193. Kr. u.) 1 db.

XVIII. *DIDIVS IVLIANVS.*

IMP CAES M DID IVLIAN AVG; bb. koszorús b. n fő)(. . TR P COS j. n.
nő, j b. kormány, bb. bsgszarv (Fortuna). (193—194.) 1 db.

XIX. *CLODIVS ALBINVS.*

* D CLODIVS CAES;)(PROVID AVG COS; j. n. j b. lefelé tartott bot,
bb. lándzsa; j. lábánál golyó. (193. Kr. u.) 1 db.

* D CLOD SEPT CAES; koszorú nélküli fej;)(ROM(AE AET)ERNAE,
Roma Nicephora ül, jbra néz, bb. fordított lándzsa, székéhez paizs támasztva (193.) 1 db.

D CLOD SEPT)(MINER PACIF. COS II. j. n. j b. olajág, bb. lándzsa,
b. lábánál paizs. (194) 2 db.

XX. *SEPTIMIUS SEVERVS.*

IMP C AEL SEP SEV PERT AVG;)(LEG I vagy III) ITAL a szelvényben
TR P COS. 1 db.

)(LEG XIII . . GEM M V., a szelvényben TR P COS, római sas, két kat. jelv.
közt. 2 db.

)(FORTVN . . . REDVCI, Fortuna j. n. sz. jelvény. 10 db.

)(LIBERAL AVG, j. n. j b. tessera, bb. bsgsz. 1 db.

BONA SPES, hosszú ruhában halad, j b. csemete. 4 db.

BONI EVENTVS, j. n. nő, jobbójában kosár gyümölcsessel, balj b. kalász. 4 db.

LIBERAL AVG, sz. jelv. 5 db.

MONETA AVG, j. n. j b. mérleg, bb. bsgsz. 2 db.

S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI, Imp. lóháton. 1 db.

VICTOR AVG, Vict. b. h. tropaeummal. 1 db. pálmaággal. 2 db.

U. a. oszlopon álló paizsra írja AVG, bb. pálmaág. 1 db.

L. SEPT SEV PERT AVG IMP II)(FORTRDEV (sic?) Fortuna j. n. j b. bő-
ségsz. bb. lándzsa. (194. Kr. ut.) 1 db.

U. a. VICTO(R)AVG; Victoria b. halad, jban koszorú, bb. olajág. 1 db.

U. a.)(PM TR P II. COS II PP. jobbra ülő Roma Nicephora. 4 db.

U. a.)(Apollo j b. koszorú, bb. lyra. 1 db.

U. a.)(Jupiter Nicephorus ül. 2 db.

L. SEPT SEV PERT AVG IMP III)(PACI AVGVSTI, Pax j. n. ül, j b. olaj-
ág, bb. bsgsz. (194.) 1 db.

)(LIBERO PATRI, Bacchus j. n. jban csésze, bb. thyrsus, 1 lábánál tigris.
1 darab.

. . . IMP III; APOLLINI AVGVSTO, Apollo nő ruhában j. n. j b. koszorú,
bb. lyra. 8 db.

)(MARS PATER, balra haladó Mars trophaeophorus. 5 db.

)(PACI AVGVSTI. 4 db.

)(TR P III. COS II, női alak, lábánál golyó, j b. pálcza, bb. bsgsz. 1 db.

U. a. Minerva j. n. j b. ferde lándzsa, bb. kerek paizs. 1 db.

IMP V. TR P III. COS II. Minerva j. n. j b. lándzsa, bb. kerek paizs. 3 db.

U. a. Mars trophaeophorus. 2 db.

U. a. tropaeum, alatta két rab. 3 db.

U. a. ARAB ADIAB. haladó Victoria j b. koszorú, bb. pálmaág. 6 db.

IMP VII.)(ARAB ADIAB COS II PP. Victoria jobbra halad, jb. koszorú, bb. tropaeum. (195.) 6 db.

U. a. j. n. hosszú ruhás sisakos alak, Minerva, jb. lefelé tartott lándzsa, bb. ke-rek paizs. 10 db.

U. a. Fortuna, j. n. jb. kormány, bb. bsgsz. 3 db.

U. a. Mars trophaeophorus. 1 db.

TR P III COS II PP; j. h. Victoria 1 db.

IMP VIII;)(ADVENTVI AVG FELICISSIMO, b. nyargaló császár (196.) 3 db.

U. a. CERER FRVGIF, jban kalászkok, bb. lándzsanyél. 1 db.

)(PM TR P III COS II PP; j. n. ülő nő, jb. ág, bb. ferdén tartott hosszú jogar. 3 darab.

)(SECVRITAS PVBLICA; jobbjában golyót tart, bjával a székre támaszko-dik. 9 db.

)(Victoria jobbra halad, jb. koszorú, bb. tropaeum. 3 db.

)(j. n. Minerva, jb. ferde lándzsa, bb. paizs. 2 db.

)(VOTA PVBLICA, oltár előtt áldozó Imp. 6 db.

)(ülő Pax. 5 db.

)(HERCVLI DEFENS, meztelen Hercules b. n. jval furkóra támaszkodik, bb. ív. 2 darab.

)((FORTVNAE) REDVCI, ülő Fortuna j. n. jb. kormány, bjával támaszkodik 1 darab.

)(INDVLGENTIA AVG, j. n. ül, jb. csésze, bb. lándzsa. 2 db.

)(PROPECTIO AVG; lóháton b. h. jb. ferde lándzsa. 1 db.

)(PROVIDENTIA AVG, j. n. jban lefelé tartott pálcza, lábánál golyó, bban lándzsa. 8 db.

)(PM TR P V COS II PP; j. n. Genius áldoz. 3 db.

)(j. n. ülő Pax. 4 db.

)(j. n. őstoros nap. 5 db.

)(j. n. női alak, bban bsgszarv. 1 db.

)(j. n. Fortuna, jb. kormány, bb. bsgsz. 9 db.

)(j. n. áldozó alak, jb. csésze, bb. kalászkok. 6 db.

IMP VIII)(FORTVNAE REDVCI, j. n. ül, jb. korm. bb. bsgsz. (196. Kr. u.) 1 darab.

)(LIBERO PATRI, meztelen Bacchus, j. n. jobbját fejére teszi, bb. thyrsus, j. lábánál tigris. 5 db.

IMP X TR P V)(CONCORDIAE MILITVM; Concordia mind a két kezével katonai jelvényt tart 1 db.

)(MARTI VICTORI, jbjá paizson, bb. lándzsa. 1 db.

)(MARTI PACIFERO, j. n. jb. csemete, j. alatt golyó. bb. lándzsa. 8 db.

)(PACI AETERNAE, Pax ülve, j. n. jban olajág, bban jogar. 10 db.

IMP X TR P VI ANNONAE AVGG, j. n. jb. kalászkok, bb. bsgsz. 1 db.

U. a. j. lába alatt hajóorr. 2 db.

)(VICTORIA AVGG. haladó Victoria. 9 db.

)(álló nap ostorral. 2 db.

TR P VIII. j. repülő Victoria, kezeiben szalagot tart, j. oldalon keze alatt paizs áll talajon. (200.) 7 db.

IMP XI. AEQVITAS AVGG, j. n. jobbjában mérleg, bb. bsgsz. (199.) 1 db.

ANNONAE AVGG. j. n. nő jb. kalászkok, lába mérőn, bb. bsgsz. 3 db.

-)(IOVI CON SE RVATORI, j. n. ülő Jupiter Nicephorus, bb. lándzsa 4 db.
)(IVSTITIA, j. n. ül, jban csésze, bb. lándzsanyél. 1 db.
)(MARTI VICTORI, b. n. j. paizson nyugszik, mellette térdelő rab, bjával ferdén tart lándzsát. 2 db.
)(MONETA AVGG, Moneta ülve, j. n. jb. mérleg, bb. bsgsz. 5 db.
)(SALVTI AVGG, j. n. ülő Hygieia. 4 db.
)(VICTORIA AVG; jobbra fordult Victoria egy oszlopra támasztott paizsra ír AVG szót, 1 db.
)(VICTORIAE AVGG FEL. j. haladó Victoria, kezeiben szalagot tart, előtte paizs egy talapzaton. 6 db.
)(VICT PAR TH ICAE, Victoria jobbra halad, jb. koszorú, bb. pálmaág, jobb lába előtt rab. 6 db.
)(VIRT AVGG, Roma Nicephora, j. n., b. paizs. 2 db.
)(RESTITVTOR VRBIS, Imperator tripos előtt áldoz. sz. jelv. 7 db.
)(COS II. PP. haladó Victoria, jb. koszorú, bban pálmaág. 3 db.
)(COS III. PP. u. a. 2 db.
)(TR P VIII; VICT PART MAX, j. haladó Victoria, jb. koszorú, bb. olajág.
 (201.) 5 db.
 U. a. Két rab között tropaeum. 7 db.
)(TR P X. VOTA SVSCEPTA XX, három alak tripos előtt áldozva. (202.)
 1 darab.
 U. a. a fátyolozott császár j. n. és csészét tart a tripos fölött. 10 db.
 U. a. Két rab közt tropaeum. 1 db.
)(TR P XI COS III, ülő j. n. Fortuna. (203.) 2 db.
)(INDVLGENTIA AVGG, szelvényben IN CARTH, Cybele ügető oroszlánon b. halad, jb. jogar, bb? 4 db.
)(PONTIF TR P XII COS III, j. n. karszékre támaszkodó nő (204.) 1 db.
)(. . . TR P XIII, Jupiter j. n. jb. villám, bban lándzsa, j. lábánál sas (205.)
 5 darab.
)(U. a. j. n. Mars Nicephorus, fordított lándzsával. 3 db.
)(U. a. Annona j. n. kalászokat tart égő oltár fölött, bb. bsgsz. 2 db.
)(TR P XIII, Annona mint fentebb (206.) 2 db.
 U. a. áldozó Genius, j. n. jb. csésze. 1 db.
 U. a. Imperator lóháton, b. üget, lándzsáját előre irányozza. 1 db.
)(TR P XV; b. n. Afrika, lábánál oroszlán. (207.) 1 db.
 U. a. b. fordult Victoria, mindkét kezével pálmafán paizsot tart. 5 db.
)(TR P XVI. Imperator lóháton j. n. (208.) 1 db.
 U. a. áldozó alak, jb. csésze, bb. bszarv. 1 db.
 U. a. Concordia ülve j. n. jb. csésze, bban jogar. 4 db.
 U. a. j. haladó, balra néző Jupiter, jban villám, bb. lándzsa. 4 db.
 U. a. LIBERALITAS AVG VI, Liberalitas j. n. jb. tessera, bb. bsgsz. 4 db.
)(TR P XVII; b. n. Jupiter, mellette két kis alak. (209.) 3 db.
)(b. n. Neptun, jobb lába golyón, bb. 3 águ jogar. 2 db.
)(Salus ülve, j. n. előtte a kígyó, bjával a karszékre támaszkodik. 4 db.
 TR P XVIII. Salus mint fentebb. (210.) 1 db.
 U. a. Jupiter, lábánál sas mint fen. 1 db.
 U. a. Neptun, mint fentebb 2 db.
 U. a. Salus ülve, j. n. szokott jelvények. 1 db.

U. a. Jupiter, j. n. jb. villám, bb. lándzsa, jb. lábánál kis alak. 1 db.
 TR P XIX, meztelen Neptun? j. n., jobb lábát sziklára teszi. (211.) 1 db.
 U. a. VICTORI IE (sic?) BRIT, Victoria b. halad, sz. jelvény. 1 db.
 U. a. VICTORIAE BRITT, u. a. 1 db.
 DIVO SEVERO PIO)(CONSECRATIO, kiterjesztett szárnyu sas golyón áll.

1 darab.

Év nélküli érmek:

AFRICA, b. n. nő, jobbját csípejére teszi, bjával felső ruháját tartja, b. lábánál oroszlán. 2 db.

U. a. földön, jb.? bban bsgsz. 1 db.

ANNONAE AVG. sz. jelv. 2 db.

)(FELICITAS AVGG. j. f. nő, jb. caduceus, bban bsgsz. 6 db.

)(FVNDATOR PACIS, j. forduló fátyolozott Imp. jb. olajág, bjával ruhája redőit tartja. 16 db.

GENIVS PR, félmeztelen férfi alak, áldoz, bban bsgsz. 1 db.

)(COS III LVDOS SÆCVL FECIT, j. Bacchus, b. o. Hercules. 1 db.

)(RESTITVTOR VRBIS, j. néző ülő Roma jb. a Palladium, bban lándzsa, b. oldalán paizs. 7 db.

VICT AVG COS II PP. sz. jelv. 3 db.

(VICTO)RIAE BRIT, j. hal. Victoria, jbval rabot tart, bb. olajág. 1 db.

XXI. JVLIA DOMNA.

JVLIA AVGVSTA, b. n. habos hajzatu fő,)(CERERI FRVGIF; Ceres ülve, j. n. jb. kalász, bb. lándzsa. 5 db.

)(CONCORDIA, j. n. ülő nő, jb. csésze, bb. bsgsz. 1 db.

)(DIANA LVCIFERA; j. n. két kezében fáklyát tart. 6 db.

)(FELICITAS; j. n. álló nő, jb. tessera? bb. lándzsa. 7 db.

)(FORTVNAE FELICI)(j. n. nő, jb. bsgsz. 3 db.

)(„ „ ülő j. n. Fortuna, jb. bsgsz. bb. kormány. 2 db.

)(„ „ „ „ előtte meztelen gyerkőcz. 4 db.

)(HILARITAS, jb. n. stólás nő, jb. pálma, bb. bsgsz. 4 db.

)(„ u. a. a pálma előtt kis gyerek. 2 db.

)(IVNO, j. n. jb. csésze, lábánál páva, bb. ldzsanyél. 3 db.

)(IVNO REGINA, u. a. 11 db.

)(LAETI TIA, j. n. jobbájában koszorú, bb. kormány. 4 db.

)(MATER DEVM, Cybele ül két oroszlán közt, j. n. jb. ág bb. jogar. 5 db.

)(PIETAS AVGG, fátyolos nő, j. n.; áldoz, előtte oltár. 5 db.

)(PIETAS PVBLICA, u. a. 9 db.

)(PVDICITIA, fátyolos nő ülve j. n. 9 db.

„ „ és bjában jogart tart. 2 db.

)(SÆCVLI FELICITAS, balra fordult nő szoptat, b. lába hajóormon, jobb lábánál kormány. 7 db.

)(VENERI GENETRICI; j. n. jb. csésze, bb. lándzsa. 1 db.

)(VENVS FELIX, j. n. jb. alma, bval ruhája felső részét tartja. 5 db.

)(VESTAE SANCTAE, j. n. nő, jb. csésze, bb. lándzsa. 12 db.

JVLIA DO MNA AVG;)(FORTV . . REDVC, ülő j. n. nő, jban kormány, bb. bsgsz. 1 db.

)(VENERI VICTR, félmeztelenül b. n. jval pálmát tartván oszlopra könyököl, bb. golyó 3 db.

-)(VEST A, j. n. ülő nő, jb. palladium, bb. keresztbe lándzsát tart. 1 db.
 JVLIA PIA FELIX AVG. b. n. habos hajzatú fő;)(DIANA LVCIFERA, Diana j. n. áll; mindkét kezével fáklyát tart. 9 db.
)(MAT AVGG MAT SEN M PATR, j. n. jb. lefelé tartott ág, bb. lándzsanyél. 1 db.
)(U. a. ülő nő, j. n.; jb. lefelé tartott ág, jb. jogar. 2 db.
)(MATRI DEVM, j. n. Cybele, jban sarló, bjval oszlopra támaszkodik, jogar, jobb lábánál oroszlán? 1 db.
)(VESTA, j. n. jb. palladiumot tart, bb. lándzsa. 5 db.
)(U. a. ülve, j. n.; jb. sarló? mécs? bb. lándzsa. 2 db.
 XXII. MARCVS AVRELIVS ANTONINVS (CARACALLA.)
 IMPERII FELICITAS, álló Felicitas (197.) 3 db.
 MARTI VLTORI, b. h. vállán tropaeum. 7 db.
 PRINCIPI IVVENTVTIS, jb. jogar, tropaeumnál áll 12 db. kül. veretek.
 SECVRITAS PERPETVA; Minerva jban paizs, bb. lándzsa. 4 db.
 M AVR ANTON CAES PONTIF)(DESTINATO IMPERAT; középett ökörféj, mellette áldozó eszközök. (197.) 2 db.
 ANTONINVS AVGVSTVS, b. n. babérkoszorús, szakállatlan arc)(VICT AETERN; Victoria j. halad, az állványon álló paizsot szalaggal diszíti. (198.) 1 db.
)(MINER VI CTRIX, Minerva Nicephora j. n., bban lándzsa, b. oldalon tropaeum 5 darab.
)(FIDES P VBLICA, b. n. alak, jb. kalászkok, bban emelt tál. 1 db.
)(SPES PVBLICA; j. lép, jb. csemete, bjával ruháját tartja. 1 darab.
)(MONETA AVGG, j. n. jb. mérleg, bb. bsgsz. 1 db.
)(PONT TR P II, Securitas ülve, b. n. előtte oltár, bb. jogart tart, jval a székre támaszkodik. (199. Kr. u.) 1 db.
)(PONTIF TR P III, Imperator j. n. jb. golyót, bb. fordított lándzsát tart. (200.) 5 db.
)(RECTOR ORBIS, a veret u. a. 3 db.
)(SECVRIT ORBIS, Securitas ülve, j. n. jban jogar, bval karszékre támaszk. 1 darab.
)(SEVERI P II AVG FIL; Imp. j. n. jb. Victoria, lábánál rab, bb. fordított lándzsa. 5 db.
 P MAX TR P III COS, áldozó császár, jb. csésze. (801.) 2 db.
 VICT PART MAX, j. felé szökő Vict. jb. koszorú. 6 db.
 VOTA SVS CEPTA X, fátyolozott Imp. áldoz. 9 db.
)(PART MAX PON TR P V COS, két rab közti tropaeum. (202.) 2 db.
 VOTA SVSC DEC PON TR P V; fátyolozott Imp. áldoz. 1 db.
)(PONTIF TR P VI COS, Virtus j. n. bb. lándzsa. (203.) 2 db.
 INDVLGENTIA AVGG, sebesen futó oroszlán Cybelével, alatta IN CARTH. 3 darab.
 . . TR P VIII COS II, Mars Pacifer, jb. olajág, bban megfordított lándzsa, j. l. golyón áll. (205.) 4 db.
 U. a. ülő Salus. 1 db.
 U. a. LIBERALITAS AVGG. V; jb. tessera, bb. bsgsz. 1 db.
 TR P VIII COS II; Mars j. n. jobbjá paizson nyugszik, bban lándzsa. (206.) 10 darab.
 . . . PONTIF. . . . , bra nyargaló Imper. lándzsáját dőfésre tartja. 1 db.

- TR P X COS II; curulison ülő Imp. bb. lándzsa, előtte oltár. (207.) 5 db.
 U. a. b. haladó Imp. jb. fordított lándzsa, bb. jogar. 2 db.
 U. a. b. n. Imp. kis Minervát tart, lábainál három rab. 2 db.
 U. a. Mars trophaeophorus, b. hal. 6 db.
 TR P XI. COS III; b. n. jb. haladó katona, jban lándzsa, bján paizs, (208.)
 3 darab.
 U. a. j. felé lóháton lépdelő Imp. a szelvényben PROF. . 1 db.
 U. a. LIBERALITAS AVG VI; Liberalitas sz. jelvényekkel. 2 db.
 VOTA SOLVT DEC COS III, j. n. Imp. áldoz. 1 db.
 TR P XII. COS III. b. n. Mars jb. ford. ldzsa, bb. Palladium, b. lába golyón
 (209.) 3 db.
 U. a. Concordia ülve, j. n. jb. csésze; bb. bsgsz. 2 db.
 FELICITAS AVGG. j. n. nő, jb. tessera, bb. bsgsz. (201—209.) 3 db.
 RECTOR ORBIS, j. n. Imper. jb. golyó, bb. fordít. ldzsa. 3 db.
 SECVRIT IMPERII, curulison ül. 1 db.
 VIRTVS AVGG, j. n. Virtus. 3 db.
 TR P XIII. COS III; Mars Palladiummal. (201.) 2 db.
 U. a. Concordia ülve. 4 db.
 U. a. PONTIF, Imperator b. halad, jb. ldzs, bb. Palladium? 1 db.
)(PROVIDENTIAE DEORVM; j. n. Providentia, jb. lefelé tartott jogar, lábá-
 nál golyó, bb. hosszú ldzsnyél, fején tiara. 1 db.
)(INDVLG FECVNDAE; j. n. ülő nő, jobb. kiterjeszti, bb. jogar. 5 db.
 MARTI PACATORI, Mars jb. csemete, bb. ldzsa, lábánál paizs. 6 db.
 MARTI PROPVGNATORI, j. h. tropaeumot visz. 6 db.
 MONETA AVG, sz. jelv. 6db.
 TR P XIII COS III)(VICTORIAE BRIT, Victoria balra halad tropaeummal.
 (211.) 2 db.
 LIBERALITAS AVG VI., Liberalitas sz. jelv. 1 db.
 TR P XV. . . .)(Hercules pacifer. 4 db.
 U. a. Jupiter Serapis. 6 db.
 U. a. Salus ül, j. n. jban tartott csészéből, egy oltárra tekeredett kígyót itat.
 3 darab.
 U. a. LIBERALITAS AVG VII., Liberalitas sz. jelv. 2 db.
 ANTONIVS PIVS FEL AVG:
)(TR P XVI COS III PP; j. n. Hercules, jb csemete, bb, furkós bot. (213.
 Kr. u.) 10 db.
 U. a. j. n. hosszú ruhás alak, j. felemelve, bb. lándzsa. 1 db.
 U. a. j. b. leeresztve. 1 db.
 U. a. j. n. babérkoszorús nő, jb. szabadságsüveg, bb. hosszú jogar. 5 db.
 U. a. Jupiter Serapis. 3 db.
 PROPECTIO AVG. Imp. b. halad, mögötte katona viszi a jelv. 4 db.
 U. a. mögötte két katona jelvénynyel. 5 db.
 PM TR P XVII COS III PP; Imper, j. n. jb. csemete, bb. jogar. (214.) 2 db.
 U. a. Jupiter sz. jelvényekkel, lábánál sas. 1 db.
 U. a. ülő Apollo, jb. csemete, baljával lantjára támaszk. 4 db.
 U. a. LIBERAL AVG VIII, jb. tessera, bb. bsgsz. 3 db.
 PM TR P XVIII COS III PP. j. n. Jupiter Serapis. (215.) 2 db.
 U. a. nap, jobbát emeli, bb. golyó 2 db.

U. a. Imper. j. n. jb. lefelé kat. jelv. tart. 1 db.
 U. a. Fides két kat. jelv. közt. 4 db.
 U. a. j. n. hosszú ruhás alak, jb. csemete, bb. ldzsanyél. 3 db.
 U. a. Apollo, j. n. jb. borostyánág, bval lyrára támaszk. 3 db.
 U. a. Jupiter, b. n. jb. lefelé tart villámot, bb. ldzs. 3 db.
 U. a. Imp. 4 kat. jelvény közt. 1 db.
 . . TR P XIX. . . Jupiter Serapis, j. n. (216.) 2 db.
 U. a. j. n. Jupiter jb. villám, bb. ldnyél. 2 db.
 . . . TR P XX. . . ; sugaras nap, j. n. bb. ostor. 1 db.
 U. a. Jupiter, j. n. ; szok. jelv. 1 db.
 U. a. Jupiter Serapis. 2 db.
 U. a. j. n. ülő alak, bb. ldzs. 1 db.

Év nélküliek:

INDVLGENTIA AVGG. golyón ülő nő, j. n. jb. bsgszv. bb. ldzs. lábai alatt IN ITALIAM. 1 db.

MARTI PROPVGNATORI, Mars, j. h. jb. ldzs. b. vállán tropaeum. 1 db.

LIBERTAS AVG, j. n. nő, jb. szabadsági süveg, bb. lándzsa. (201—209.) 1 db.

SECVRITAS PVBLICA, j. n. félmeztelen alak; jb. golyó, bval székre támaszkodik. 1 db.

PROFECTIO AVG, Imp. b. halad, jb. kormánybot, háta mögött két katonai jelv. 5 db.

VENVS VICTRIX, j. n. jb. sisak, bb. jogar, lábainál rabok. 3 db.

U. a. trophaeophora. 1 db.

XXIII. *FVLVIA PLAVTILLA*.

PLAVTILLAE AVGVSTAE, balra n. fő,)(CONCORDIAE, j. n. ülő nő, jb. koszorú, bb. bsgsz. 3 db.

)(CONCORDIAE AETERNAE, az uralkodók kezét nyújtanak egymásnak. 3 db.

PLAVTILLA AVGVSTA, b. n. fő;)(CONCORDIA AVGG, j. n. álló nő, jb. patera, bb. hosszú jogar. 5 db.

)(CONCORDIA FELIX, mint (2). 2 db.

)(PIETAS AVGG, b. u. nő, jb. lándzsa, balkarján csecsemő 6 db. kül. veret.

)(PROPAGO IMPERI, mint (2). 1 db.

VENVS VICTRIX, j. n. Venus, jbját emeli, bjával paizsra támaszkodik, és abban olajágot tart, előtte Cupido. 6 db. kül. veret.

XXIV. *SEPTIMIVS GETA*.

P SEPTIMIVS GETA CAESAR)(FELICITAS TEMPOR; j. n. női alak. (198—204.) 2 db.

U. a. MARTI VICTORI, Mars trophaeophorus. 3 db.

U. a. NOBI LITAS, b. n. Nobilitas, jb. jogar, bban kis alak. 11 db.

U. a. PIETAS, j. n. Pietas áldoz. 2 db.

U. a. PRINC IVVEN, és PRINC IV VENTVTIS, stb. j. n. jb. lefelé tartott jogar, bb. ldzs., háta mögött tropaeum 15 db.

U. a. SECVRIT IMPERII, Securitas, j. n. ül; jb. golyó. 11 db.

U. a. SEVERI PII AVG FIL., főpapi edények. 4 db.

U. a. SPES PVBLICA jobb felé lépdelő Spes. 3 db.

U. a. VICT AETERN, Victoria paizsot diszít gyöngyfűzérrel. 4 db.

CAESAR PONT. balra fordúlt ifjú arcz,)(CASTOR, j. forduló Castor, mögötte a ló. (205—207). 1 db.

FELICIT AS AVGG, j. n. Felicitas, jb. sistrum, bb. bsgsz. 3 db. külön veretek.
FELICITAS PVBLICA, u. a. 9 db.

MINERVA, j. n. Minerva, jval paizsot, bjával ldzs. tart. 1 db.

PONTIF. COS, j. n. Minerva. 9 db.

PROVID DEORVM, j. lépdelő Providentia, jb. lefelé tartott jogar, bb. ldzsa, j. lábánál földteke. 4 db.

VOTA PVBLICA, a fátyolozott Imperator jobbra fordúlva áldoz. 5 db.

)(PONTIF COS II; j. n. Imp. j. kezében földteke. (208.) 3 db.

)(PONTIF TR P II COS II, Genius áldoz. 2 db.

U. a. BRIT szakállas arcz babérkoszorúval, Imperator áldoz. 1 db.

TR P III COS II PP., Imp. j. n, jban jogar, bban golyó. (210.) 1 db.

U. a. VICTORIAE BRIT, balra repülő Victoria, jb. koszorú, baljában pálma-ág. 1 db.

P. SEPT GETA PIVS AVG BRIT)(LIBERALITAS AVGV, álló Liberalitas; 2 darab.

XXV. MARCVS OPELIVS SEVERVS *MACRINVS*.

)(PM TR P II COS PP, j. n. nő, jb. kalászkok, bb. bsgsz. (218.) 1 db.

)(U. a. ül, jb. golyó, bb. lefelé tartott jogar. 1 db.

)(PONTIF MAX álló, j. n. nő, jb. caduceus, bb. bsgsz. 1 db.

)(U. a. j. n. Fides, két katonai jelv. 1 db.

)(U. a. Securitas, j. n. jb. jogar, bval oszlopra támaszkodik. 1 db.

Bizonytalan évek:

)(AEQVITAS AVG, Aequitas, jb. n. jb. mérleg, bb. bsgsz. 1 db.

)(FELICITAS TEMPORVM; Felicitas, j. n. jb. kígyósbót, bb. bsgsz. 2 db.

)(U. a. bb. lándzsanyél. 1 db.

)(FIDES MILITVM, Fides négy. kat. jelv. 7 db. kül. veret.

)(IOVI CONSERVATORI, Jupiter j. n. jb. villám, bb. hosszú jogar. 3 db.

)(SALVS PVBLICA, ülő Salus, j. n. kígyót itat, 4 db. kül. veret.

)(SECVRITAS TEMPORVM, Securitas, j. n. jb. lándzsa, bval oszlopra támaszk. 1 db.

XXVI. M OPEL ANT *DIADVMENIANVS* CAES.

)(PRINC IVVENTVTIS, katonai öltözetben, j. n. jb. lefelé tartott bot, háta mögött 2 katonai jelvény. (217—218. Kr. u.) 1 db.

XXVII. M. AVRELIUS *ANTONINVS* (*ELAGABALUS*).

IMP ANTONINVS AVG. szakállatlan babérkoszorús fő.

)(ANNONA AVGVSTI, Annona j. n. jbval gabonát szór, előtte oltár. (218—219.) 1 db. u. a. oltár nélkül. 1 db.

)(BONVS EVENTVS, meztelen férfi j. n. paterával áldoz. 3 db.

)(FIDES MILITVM, b. n. kat. jelvényekkel kezeiben 11 db. u. a. három tro-paeum. 4 db.

)(FIDES EXERCITVS, Fides ül két katona jelv. közt. 12 db.

)(FORTVNA R EDVX, Fortuna ülve, j. n. fején modius, jb. csésze, bb. bsgsz. ezalatt kerék 1 db.

FORTVNAE REDVCI, jb. korm., bb. bsgsz. 5 db.

-)(HILARITAS AVG, j. n. jban csésze, bjában fa, lábainál egy-egy csecsemő.
5 darab.
-)(IOVI CONSERVATORI, Jupiter j. n. szok. jelv. mellette kat. jelv. 5 db. u. a.
két kat. jelv. 1 db.
- LAETITIA PVBLICA, j. n. jb. koszorú, bb. korm. 2 db. u. a. egy darab, na-
gyobb modulus. 1 db.
- LIBERTAS AVG, b. n. ülő nő, jban szabadságsapka, bb. ldzs. 10 db.
U. a. jbjá. fölött *, bb. bsgszarv. 1 db.
U. a. jb. jogar, bal könyöke irányában * 16 db. — ülve jobbra néz. 2 db.
- MARS VICTOR, Mars trophaeophorus b. halad. 6 db.
U. a. sugár koronás fejű császár nagyobb modulus 2.
- PAX AVGVSTI, Pax j. halad, jbját emeli, bb. jogar. 6 db.
- PONTIF MAX TR P, Roma Nicephora, j. n. 1 db.
- PROVID DEORVM, j. n. félmeztelen alak, keresztbe vetett lábbal, lábainál go-
lyó, oszlopra támaszk. bb. bsgsz. 2 db.
U. a. jb. golyót tart, egyenesen áll, oszlop nélkül. 1 db.
- SALVS ANTONIM AVG; Salus szok. jelv. 4 db.
- SALVS AVGVSTI, j. n. jb. csésze, lábánál oltár, melyről kígyó emelkedik,
bját kormányra támasztja. 10. db.
- SPEI PERPETVAE, j. haladó Spes, jb. csemete, bval a redőket tartja. 3 db.
- TEMPORVM FELICITAS, j. n. jb. caduceus, bb. bsgsz. gyümölcscsel. 10 db.
- VOTA PVBLICA, fátyolozott Imp. áldoz 1 db.
- TR P II COS II PP.)(ülő Roma Nicephora, j. n. (219.) 7 db.
)(Nap j. n., bb. ostor. 3 db.
)(félmeztelen férfi, bál lábát jobbjá elé veti, alatta golyó, bb. bsgsz. oszlopra tá-
maszk. 5 db.
-)(Fortuna, ülve j. n. jb. kormány, bb. bsgsz. 5 db.
)(Pax jobbra lépdél, jb. olajág, bb. jogar. 3 db.
- LIBERALITAS AVG II; j. n. jb. tessera, bb. bsgsz. 5 db.
U. a. jobb oldalon *, 1 db.
U. a. AVGVSTI II. 6 db.
-)(PM TR P III COS III PP; Jupiter Nicephorus ül, jb. jogar. (220.) 2 db.
U. a. jobbra haladó nap; jobbját emeli, alatta *, bban ostor. 13 db.
U. a. bal lábánál *. 3 db.
- VICTOR ANTONINI AVG, Victoria jobbra halad, jb. koszorú. 7 db.
-)(TM TR P III COS III PP. két lándzsa közt áldozó Imp., a jban tartott csé-
sze fölött * (221.) 23 db.
U. a. lándzsák nélkül, bb. pálmaág. 1 db.
)(j. haladó meztelen nap, b. ostor, j. oldalán *. 9 db.
)(U. a. Victoria két paizsszal, egyet diszít szalaggal, b. old. * 6 db.
)(U. a. egy paizsszal j. o. * 2 db.
)(Providentia, jb. bot, bb. bsgsz., j. lábánál golyó; b. o. *. 8 db.
U. a. * b. old. 5 db.
-)(INVICTVS SACERDOS AVG, j. n. Imp. áldoz, a csésze fölött *, bban ág,
38 darab.
-)(SACERDOS DEI SOLIS ELAGAB, b. forduló Imp. áldoz, az oltár fölött *
19 darab.
-)(SVMMVS SACERDOS AVG, Imp. jobbra nézve áldoz, a csésze fölött *, bban
ág. 30 db.

TR P V COS III, Imperator áldoz, jobbjával csészét tart fölötté *, bb. jogar.
8 darab.

Bizonytalan évek:

- ABVNDANTIA AVG; bsgszarvból pénzt önt, bal könyökénél *. 4 db.
U. a. j. n. kötényében élelmet hoz, j. old. *. 4 db.
U. a. b. old. *. 20 db.
CONSERVATOR AVG, nap j. halad, *, bban ostor. 2 db.
U. a. *, b. oldalon. 1 db.
FELICITAS AVG, j. n. jb. tálaeska, bban bsgsz. 1 db.
LIBERALITAS AVG III. jb. old. alúl *. 3 db.
U. a. bal old. *. 4 db.
VICTORIA AVG, j. halad, jb. koszorúval. 3 db.
U. a. AIG (sic). 1 db.
U. a. j. lábánál paizs, b. könyökénél *. 14 db.
U. a. * jobb keze fölött. 14 db.
XXVIII. *JVLIA CORNELIA PAULA* AVG; síma habos haj, füle mögött fo-
nyott tekerccsel.
(CONCORDIA, j. n. nő ül, j. kezében csésze, bval a karszékre támaszkodik. 12 db.
(VENVS GENETRIX; j. n. ülő nő, jb. alma, bja bal czombján nyugszik. 1 db.
XXIX. *JVLIA AQVILIA SEVERA* AUG; hajzata mint a Julia Paula-é.
(CONCORDIA; Concordia jobbra néz, előtte oltár, jb. csésze, baljában kettős
bsgszav. a csillag jobb keze fölött. 6 db.
(U. a. a * bal kezénél. 5 db.
XXX. *JVLIA SOAEMIAS* AVG; b. n. fő, simára fésült haj, kis tekerccsel)(
VENVS CELESTIS, j. n. jb. alma, baljában lándzsa, ezen oldalon alant * 26 db.
(* a jobb oldalon. 2 db.
(U. a. j. n. ül; jb. alma, bb. lándzsa, előtte kised. 25 db.
XXXI. *JVLIA MAESA* AVG; egyszerűen lefésült haj, mely a fület elta karja—
hátral egyszerű csomóba kötve.
(FECVNDITAS AVG. j. n. jval az előtte álló kised felé nyúl, bb. bsgsz. 7 db.
(J V N O, jbra n. jb. csésze, bb. hosszú jogar 4 db.
(U. a. jobb lábánál páva. 1 db.
(PIE T AS AV G; j. n. előtte oltár mindkét kezét imádságra nyújtá. 6 db.
(PIETA S AVG, bjában acerra. 3 db.
(U. a. bját testéhez tartja. 1 db.
(PVDICITIA, j. n. nő; jbval a fátyolt tartja, bb. jogar. 54 db.
(SAECVLI FELICITAS, j. n. nő, előtte oltár, jb. csésze, bban hosszú nyelű
caduceus e mellett *, 24 db.
(U. a. a * a jobb kéz fölött 10 db.
(VENVS CAELESTIS. j. n. nő, jban golyó, bb. lándzsa. 2 db.
XXXII. *SEVERVS ALEXANDER*; bajusz, szakáll és koszorú nélküli arc.
(PIETAS AVGVSTI, áldozati eszközök. 1 db.
(PM TR P COS PP; Salus ülve (222 Kr. u.) 11 db.
U. a. j. n. Mars Pacifer. 21 db.
U. a. jobb lábánál *. 2 db.
U. a. Jupiter j. n. jb. villám, baljában lándzsanyél. 14 db.
U. a. Libertas, j. n. 10 db.
U. a. Fortuna; j. oldalon felül *. 2 db.

- LIBERALITAS AVG, szokott jelv. 13 db.
 PM TR P II COS PP, Pax jb. olajág, bban lándzsa. (223.) 19 db.
)(Jupiter. 14 db.
)(Mars Pacifer. 14 db.
)(Salus. 17 db.
 TR P III COS PP, Jupiter. (224.) 5 db.
)(Pax. 4 db.
)(Salus. 5 db.
)(Imperator golyót tart, bb. lándzsanyél. 4 db.
)(Mars Pacifer. 6 db.
 TR P IIII COS PP; Imperator golyót tart. (225.) 4 darab.
)(Imp. áldoz. 3 db.
)(Mars trophaeophorus. 9 db.
 TR P V. COS II PP; Imp. áldoz. (226.) 11 db.
)(Mars trophaeophorus. 8 db.
 LIBERALITAS AVG III, sz. jelv. 1 db.
)(TR P VI COS II PP; Pax j. h. jb. olajág, bb. jogar. (227. Kr. u.) 26 db.
)(Mars trophaeophorus b. halad. 7 db.
)(áldozó Imperator, b. n. 20 db.
)(Annona, j. n. jb. mérleg, bban bőségszarv. 27 db.
)(PM TR P VII COS II PP; Mars trophaeophorus b. h. (228 Kr. u.) 5 db.
 Mars bját paizsra támasztja. 10 db.
)(Pax, j. hal., jb. olajág, bb. jogar. 3 db.
)(áldozó Imp. j. n. 2 db.
)(AEquitas. 2 db.
)(LIBERALITAS AVG IIII. 5 db.
)(U. a. COS III, j. n. nap, bb. golyó. 2 db.
 TR P. VIII. COS III PP; Mars pacifer. (229 Kr. ut.) 11 db.
)(Mars trophaeophorus, lándzsával, b. halad. 3 db.
)(Marsnak jobbjaiban lándzsa, bja paizon nyugszik. 2 db.
)(álló j. n. Libertas. 2 db.
)(TR P VIII COS III, PP; b. h. Imp. jban kelevész, bb. golyó. (230 K. u.)
 3 darab.
)(nap, j. n. jbjá emelve, bb. golyó. 3 db.
)(U. a. bb. ostor. 4 darab.
)(Victoria jbjával paizsra írja VOT X. 8 db.
 TR P X. COS III; j. n. Mars, jb. paizs, bban lándzsa. (231. Kr. u.) 2 db.
)(nap jobbja kinyújtja. bjb. golyó. 3 db.
 TR P XI COS III PP; j. haladó nap. (232.) 2 db.
)(U. a. bb. golyó. 1. db.
)(U. a. golyó nélkül. 1 db.
 TR P XIII COS III, j. hal. nap, bb. ostor. (234.) 5 db.
)(Mars pacifer. 1 db.

Bizonytalan évek:

- (ABVNDAN TIA AVG, bőségszarvból kincset önt. 10 db.
)(AEQVITAS AVG, jb. mérleg bsgsz. j. n. 32 db.
)(ANNONA AVG, j. n. jb. kalászkok, lábánál mérő, bját horgonyra támasztja.
 1 darab.

U. a. lába alatt hajó-orom, bb. bsgsz. 53 db.

U. a. b. n. jobban kormány, b. l. alatt hajó-orom, bb. modius. 12 darab, külön veretek.

CONCORDIA, ülő nő j. n. jb. csésze, bb. bsgsz. 3 darab.

)(FIDES MILITVM, ülve j. n. mind két kezében kat. jelv. 23 db.

FORTVNAE REDVCI, j. n. jb. korm, bb. bsgsz. 2 db.

)(JOVI CONSERVATORI, j. n. Jupiter, lábánál kis alak. 8 db.

U. a. b. n. bb. hegynélküli ldzs. 3 db.

)(IOVI PROPVGNATORI, b. n. jb. villám, bjára köpenye tekerve. 8 db.

„ „ bb. madár. 14 db.

)(IOVI STATORI; b. n. jb. lándzsanyél, bb. villám 4 db. külön veretek.

)(IOVI VLTORI, ülve j. n. jb. Viktoria, bb. egyszerű lándzs. 14 db.

)(LIBER TAS AVG, j. n. jban szabads. süveg, fölötté *, bb. lándzsanyél. 3 db.

U. a. bb. lándzsa. 1 db.

U. a. bb. jogar. 1 db.

)(MARS VLTOR, b. h. jb. kelevész, bb. paizs. 10 db.

)(MARTI VLTORI, b. h. jb. dárda, bb. tropaeum. 1 db.

MARTI PACIFERO, j. n. jb. olajág. bb. fordított ldzsa 6 db. kül. veret.

MONETA AVG, jb. kalászkok, bb. bsgsz. 1 db.

PAX AETERNA AVG, j. n. jb. olajág, bb. egyszerű ldzsa. 8 db. kül. ver.

PAX AVG. j. halad, bb. jogar. 25. db.

PERPETVITATI AVG; Securitas j. n. jb. golyó, bb. ldzsnyél 12 db. kül. ver.

PIETAS AVG, jbját kinyújtja, oltár előtt áll. 8 db.

PROVIDENTIA AVG, j. n. jb. kalász, lábánál mérő, bb. horgony. 18 db.

U. a. bb. bsgsz. 2 db.

U. a. jb. jogar, bb. ldzsnyél, lábánál golyó. 14 db.

U. a. golyó nélkül; 1 db.

PROVIDENTIA DEORVM, lábánál golyó. 2 db.

SALVS PVBLICA)(szokott veret. b. old. * 2 db.

U. a. ülve, előtte oltárról emelkedő kígyó * nélkül. 11 db. kül. veretek.

SPES PVBLICA, j. h. jb. virág, bval ruháját emeli. 15 db.

VICTORIA AVG; b. h. j. koszorú, bb. olajág. 8 db.

U. a. j. halad. 9 db.

VIRTVS AVG. IMP. trophaeophorus b. h. jban kelevész. 14 db.

U. a. jban golyót tart bb. lándzsát, 3 db.

U. a. Virtus Pacifera ülve, j. n. jb. olajág, bjával fordított lándzsára tám. 12 db.

U. a. Virtus Nicephora j. n. bb, lándzsa, b. lábánál paizs 4 db.

U. a. Katona b. n. jb. lándzsanyél, bja a lábánál álló paizson nyugszik. 7 db.

XXXIII. SALL. BARBIA ORBIANA AVG, pártás fejkötővel.

)(CONCORDIA AVGG, j. n. ül, jban csésze, bb. kettős bőségszarv. 7 db.

XXXIV. IVLIA MAMAEA.

)(FECVND AVGVSTAE; j. n. ülő Fecunditas, jbját kinyújtja előtte álló kised fölött bb. bszarv. 37 db.

)(FELICITAS PVBLICA, j. n. ül, jban kígyós bot, bb. bségsz. 5 db.

)(U. a. állva j. lábát a bal elé veti, jban kígyós bot, bval oszlopra támaszkodik.

12 darab.

IVNO AVGVSTAE, j. n. ül, jb. csemete, bban pólyás csecsemő. 9 db.

)(IVNO CONSERVATRIX, j. n. jb. csésze, bb. lándzsa, old. páva. 56 db.

-)(PIETAS AVGVSTAE, Pietas áldoz. 1 db.
-)(VENERI FELICI, Venus b. n. j. jogar, b. n. csecsemőt tart. 4 db.
-)(VENVS VICTRIX, b. n. j. ban sisak, lábánál paizs, bb. hosszú lándzsa. 11 db.
-)(VESTA, b. n., j. b. csésze, bb. ferdén jogart tart. 7 db.
-)(U. a. jobbán Palladium? b. n. egyenes hosszú jogart tart. 46 db.
- XXXV. CAIVS IVLIVS VERVS MAXIMIVS.
- TR P PP; Imp. két katonai jelvény közt (235—236.) 6 db.
- TR P II COS PP, u. a. (236.) 6 db.
- TR P III COS PP, u. a. (237 Kr. u.) 3 db.
- TR P III COS PP. (238.) Imperator áldoz. 6 db.

Bizonytalan éviük :

-)(FIDES MILITVM, két katon. jelv. 12 db.
 -)(PAX AVGVSTI, Pax, jobbj. olajág, bb. keresztbe tartott lándzsa. 15 db.
 -)(PROVIDENTIA AVG, j. n. j. b. lefelé pálcát tart, bb. bségsz. lábánál golyó.
- 24 darab.
-)(SALVS AVGVSTI; sz. kép. 9 db.
 -)(VICTORIA AVG, Victoria b. halad, j. ban koszorú, bb. lefelé botot tart. 9 db.
 -)(VICTORIA GERM, j. n. b. n. pálmaág, lábánál fogoly. 2 db.
 - XXXVI. DIVA PAVLINA; a fél fej a fül mögött fátyolozott, b. n., habos hajzattal)(CONSECRACTIO, a balfelé repülő páva a császárnét ég felé ragadja, 1 db.
 - XXXVII. MAXIMVS CAES GERM; babérkoszorú nélküli fő, b. n.)(PRINC IVVENTVTIS; az Imperator j. n., katonai ruhában, hajadon fővel, j. b. kezében lefelé pálcát tart, bb. keresztbe álló lándzsa, mögötte b. old. két kat. jelv. (235—236.) 1 db.
 - XXXVIII. DECIMVS CAELIVS BALBINVS; IMP C D CAEL BALBINUS AVG, b. néző babérkosz. fő;)(LIBERALITAS AVGVSTORVM, j. br. néző, álló nő, j. b. essera, bb. bségsz. (238. Kr. u.) 1 db.
 -)(PM TR P COS II PP, j. b. néző Imperator tógában, j. b. olajág, bb. lefelé tartott jogar. 1 db.
 -)(PROVIDENTIA DEORVM, j. b. néző álló nő, j. b. lefelé pálcát tart, lábánál golyó, bb. bségszarva 2 db. kül. ver.
 -)(VICTORIA AVGG; j. b. néző Victoria j. b. koszorút, bb. olajágot tart. 1 db.
 - XXXIX. MARCUS CLODIVS PV PIENVS MAXIMVS.
 - IMP C M CLOD PVPIENVS AVG, b. néző babérkoszorús fő,)(CONCORDIA AVGG. ülő Ist. jobbra néz, j. b. patera, bb. bségsz. (238.) 8 db. többf. veret.
 -)(PAX PVBLICA, j. b. néző ülő nő, j. b. olajág, bb. jogar. 2 db. kül. veret.
 -)(P. M. TR. P COS II PP; álló, j. bra néző Pax, j. ban kígyós bot, j. ban dárda.
- 1 darab.
- XL. MARCVS ANTONINVS GORDIANVS. III.
 -)(IOVI CONSERVATORI, j. n., Jupiter köpenyével a császárt védi. (238.)
- 2 darab.
- PM TR P II COS PP, j. n. Jupiter a császárt védi. (239.) 1 db.
 - U. a. Imperator áldoz. 2 db.
 - U. a. Providentia földtekével. 1 db.
 - U. a. Fides kat. jelvényt. 1 db.
 - LIBERALITAS AVG II. Liberalitas tesserával. 1 db.
 - PM TR P III COS PP, j. nyargaló Imp. j. b. emeli, bb. lándzsa. 2 db.
 - U. a. áldozó Imperator. 1 db.

PM TR P III COS II PP; Apollo csemetét tartva ül. (240.) 19 db.
)(b. h. férfi, jb. lándzsa, bb. teke. 4 db.
 PM TR P III COS II PP, ülő Apollo, jb. csemete. (241.) 1 db.
 PM TR P V COS II PP, u. a. alak. 1 db.
 U. a. LIBERALITAS AVG III. Liberalitas tesserával és bsgszarvval. 2 db.

Bizonytalan éviiek:

AEQVITAS AVG, j. n. AEquitas jban mérleg, bban bsgsz. 1 db.
 AETERNITAS AVG, j. n. nap, felemelt j. b. ág. 1 db.
 DIANA LVCIFERA, b. lépő Istennő, mindkét kezével fáklyát tart. 1 db.
 FELICITAS TEMP, j. n. Fortuna kígyós bottal és bsgszarvval. 2 db.
 FORTVNA REDVX, Fortuna ül, sz. jelv. 2 db.
 IOVI STATORI, j. n. jban kormánybot, bban pálmaág. 3 db.
 U. a. STATOR . . . 4 db.
 LAETITIA AVG N, j. n. jb. koszorú, bb. horgony. 4 db.
 PAX AVGVSTI, j. n. jb. olajág, bban jogar. 1 db.
 PIETAS AVGV, áldozó edények. 1 db.
 U. a. Pietas j. n., mindkét kezét áldásra kiterjeszti. 3 db.
 PROVIDENTIA AVG, jban földteke, bban jogar. 1 db.
 PROVID AVG, jobbájában jogar, bban lándzsa. 2 db.
 SALVS AVGVSTI, Hygieia kígyót itat. 9 db.
 SECVRITAS PVBLICA, ül, jban jogar. 4 db.
 U. a, AVGG, u. a. 1 db.
 U. a. PERP, j. n. jbját fölemeli, bval oszlopra tám. 1 db.
 VENVS VICTRIX, jb. alma, bjával paizsra támaszkodik, kezében hosszúnyelű
 ldzsát tart. 5 db.
 VICTORIA AETERNA, j. n. jban ív, bban olajág. 1 db.
 U. a. AVG, Victoria jb. koszorú, bb. ág. 1 db.
 VIRTVS AVG, j. n. Mars, jb. paizsra tám. bb. lándzsa. 3 db.
 VIRTVTI AVGVSTI, b. n. Hercules furkójára támaszkodik. 7 db.
 XLI. IMP M IVL PHILIPPVS AVG; sugaras korona. (244—248.)
)(AEQVITAS AVGG; j. n. jb. mérleg, bb. bségsz. 1 db.
)(AETERNIT IMPER, a mezt. nap j. halad. 1 db.
)(ANNONA AVG; j. n. jb. kalászkok, bb. bsgsz. j. lábánál modius. 1 db.
)(PAX AETERNA; j. halad, jb. csemete, bb. jogar. 1 db.

KIADATLAN MAGYAR ÉRMEK.
 AZ ÁRPÁDOK KORSZAKÁBÓL.
 MÁSODIK KÖZLEMÉNY.

ÉRDY JÁNOSTÓL.

IV.

Kálmán (1095—1114) király.

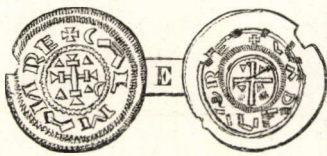
† CALMAN RE. Szemcsés karimába s hasonló körbe zárt körirat; közepett egyenkarú mindünnen háromszög végű kajomkereszt, mindegyik szögletében szokottnál nagyobb háromszög.

)(† LADLAVS RE. Két csíkos kör között; közepett egyenkarú tompa vonal-kereszt, szegleteiben háromszög és az előlapnak némely átvert sötét nyomai.

Többféle változatban fordul elő:

1. A fentebbi általános leíráshoz hasonló; de az előlapi CAL után háromszög és gömböcs, mint érmészjegy. Hátlapján az S betű fekszik és a kereszt harmadik szögletében egybekapcsolt fekkentes vonalka.

2. Az általános leíráshoz hasonló; de az előlapi vastagabb kajomkereszt második szögletében háromszög mellett holdka, mint érmészjegy. Dr. Stur Lipót gyűjt.

3. A fönnebi leíráshoz hasonló; de az előlapi kajomkereszt második szögletében háromszög mellett vonalka. Nemzeti Múzeum.

Az itt leirt Kálmán érmeinek ezen, minden érmecseitől egészen különböző legnagyobb nemét, azért adjuk a kiadatlanok sorában; mivel néhai Weszerle József *) érem-

*) † 1838. jul. 29.

tani részlapjain! és ezek után egyebütt, alig van törött példányból annak kétharmad része kivésve s megismertetve.

Kálmán király érmecseinek e neme, mely mindkét lapra vert féllemez érmek (Halbbrakteaten) sorába tartozik, oly véseményű s veretű, mint sz. László királyéi; ez világosan mutatja, hogy Kálmán e legnagyobb példányainak veretése országlásának első éveire esik; mert ezek kiállítása után Kálmán érmeleési rendszere egészen megváltozott, és annak többi érmecsei s ezen legnagyobb példányai, valamint az előbbi királyokéi között, véseményre veretve s csekélyebb súlyra nézve lényeges a különbség, nem csak azért; mivel nevére vert példányain Colomanus neve nem fordul elő, hanem azokon Calman, Columbanus, Lubanus és Vdanu nevek olvashatók; de leginkább azért, mivel Kálmán alatt veszik kezdetüket az apró iratlan példányok, melyeknek ezután századokon keresztül verettek, és kétfélék: olyanok, melyeken névkörirat helyett egyszerű vonalak tűnnek fel, és olyanok, melyek teljesen iratlanok, melyeneket egyedül összehasonlítás által, a már máskor előadott szabályok szerint határozhatni meg. *)

E tapasztalati adatok után nem szenved kétséget, hogy Kálmán király érmeleési rendszere nem hosszú idő alatt, nem fokként fejlődött, hanem országlásának első éveiben egyszerre változott meg. Hol keressük ennek okát?

Kálmán király I. Rogér (1072—1101.) szicíliai grófnak Buzila nevű leányát 1097. évben vette el nőül, kivel Oliver és Rátold két testvér Apuliából költözött Magyarországra, kiknek nemzetségi czimere is ismeretes. **)

Nem valószínű-e, hogy e két testvérrel ötvösök is, kik akkoron bélyegmetszők és érmészek is voltak egyszersmind, jöttek ez egykor arany- és ezüstbányákról híres országba, kik Kálmán király, érmeleési rendszerét megváltoztatták?

Szem előtt kell tartanunk Kálmán királynak franciaországi összeköttetéseit is, hol IV. Raimund tolosai (Toulouse) és sz. egyedi gróf Buzila nénjét bírta nőül, és így Kálmán királynak Gaufredus Malatera egykorú író szerint, sógora volt, mint már máskor is említettük.

E franciaországi viszonyt fentartá azon körülmény, hogy sz. László király Somogyvárott, Somogyvármegyében monostort alapított a szent benedeki szerzetének, és Odilo a franciaországi sz. egyedi apát, 1091-ben, tekintélyes tanuk jelenlétében vette hatósága s kormányja alá a somogyvári monostort, ***) mely azóta a franciaországi sz. Egyed monostorától függött.

Odilo sokszor meglátogatá a hatósága alá tartozott és gondjára bízott somogyvári monostort, ki kétségkívül ismerte sz. László királyt e monostor alapítóját, még közelebbről kellett ismernie Kálmán királyt, kinek koronázása s trónra lépte után akkor tért vissza a Flávius völgyi monostorba, mikor II. Orbán (1088—1099) pápa sz. Egyeden tartózkodott, és a pápa 1096-ban megírta Kálmán királynak mindazon dícséreteket, melyeket Odilótól, tehetségeiről és tudományairól hallott: „Retulit enim, így ír a pápa, nobis venerabilis filius noster Odilo S. Egydii Abbas, strenuitatem tuam preter secularem, qua precellis industrias, scripturis etiam ecclesiasticis eruditam et quod potissimum iudiciarium concedet potestatem, sanctorum canonum pollere scientia.“ ***)

*) Athenaeum, 1842. 4. II. félév 5. sz. 35. l.

**) Tud. gyűjt. 1833. IV. 85. Rátold hely most is van: Pest-, Vas- és Veszprém vármegyékben „De Rathold nomen et Praedicatum familiae. 1444. (Kovachich, Indices reales Historici in Decreta Comititalia. Budae, 1806. 8. I. 287.)

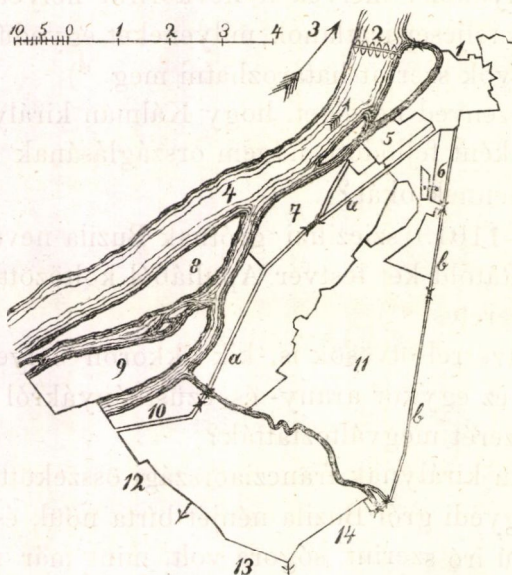
***) Cod. Dipl. I. 467.

Ide járul, hogy IV. Raimund tolosai és szent egyedi gróf maga is érmelt, ezüst érmei, melyeket veretett szent egyedi solidusok nevet viseltettek. *)

Oliver és Rátold két testvérrel Apuliából, vagy Odilo sz. egyedi apáttal Franciaországból jöttek-e azon érmészek, kik Kálmán király érmelesi rendszerét rögtön megváltoztatták? Ki tudja biztos adatok hiányában bizonyosan megmondani.

V.

Legtöbb Árpád korszaki érmet találták Esztergom területén, hol 1858. évi sz. György nap tájban, férfiak és nők, gyermekek és leányok csoportokban tódultak, az ide kapcsolt helyrajzon látható Szent-Király nevű szántóföldekre, nyelvökön szólva, apró

1. Esztergom.
2. Hajóhid.
3. Párkány.
4. Duna.
5. Szérliskertek.
6. Kertek.
7. Sz.-Király.
8. Nyáras-Sziget.
9. Körtvélyes-Sziget.
10. Zsidód.
11. Legelő.
12. Tháti határ.
13. Tokodi határ.
14. Doroghi határ.
- aa. Pozsonyi út.
- bb. Budai út.

A mértéken egy tizedes hüvelyk = 100°.

pénzt szedni, mely ott akkor nagy bőségben volt elhintve; szedtek is annyit össze, hogy a reggeli vásárokon kitett zöltség, burgonya, főzelék és más élelmi árucikkek között, cseréptányérok voltak láthatók, telve Árpád korszaki apró érmeikkel; kezdetben krajczárjával árulták darabját, e csekély ár azonban igen rövid ideig tartott; mert Egger pesti régiségkereskedő bizományosai azon voltak, hogy ez olcsó apró érmeiket mind bevásárolják; a mint pedig ritkulni kezdtek és a földeken már nem igen találtak többé, tolongva házalnak, 10—40 krajczárjával fizették ez apró érme darabját és a példányokat mind egybeűjtötték.

Midőn 1858. évi június 13-kától néhány napig Esztergomban tartózkodtam; Singer Jankesz izraelita, a pesti Egger bizományosa jött hozzám, ki a szent-királyi leleményből 400 darab apró érmet hozott magával eladás végett, melyekért 200 ftot kívánt, és mivel válogatott egyes példányokat nem volt hajlandó eladni, kedvem volt mind megvenni; de az e részben szerzett tapasztalataim után, jobbnak véltem az alkuval egészen felhagyni.

Kimentünk dr. Stur Lipót barátommal, ki ott helyben lakik, a Szent-Király földekre, a rendkívüli tünemény helyszínét látni; a Dunaparton nepomuki sz. János kőszobra van fölállítva; ott várakoztak ránk az oda rendelt Gerendás János és Petrovics Imre csószók; ide közel, mint látszik, római őrhely dűledékei hevernek, milyenek a Duna-

*) Ménard, Histoire Civil. Eccl. et Litt. de la Ville de Nismes, a Paris, 1750. 4. I. 175. Histoire générale de Languedoc à Paris, 1733. f. T. II. L. XIV. p. 179. L. XV. p. 284. Preuv. CCCXV. 341. Note XLV. c. 631.

partjain sok helyütt láthatók. A Nyáras szigeten alúl, Szent-Király irányában Duna mal-mok vannak bekötte s az itteni molnárok régóta találnak és szednek apró érmekeket Sz. Jánostól Nyáras-Szigetig. Szent-Királyon nagy domb emelkedik, ezt templom romnak mondják, ettől nem messze nyugatnak, Ujváry Mihály földén, beomlott kút helyét mutat-ták, melyben mint a csőszök regélték, harangok és templom-edények vannak betemetve.

Esztergomban volt a kereszturak, vagy János vitézek főkonventje, melynek czíme 1254. évi okiratban így fordul elő: „Conventus Cruciferorum Domus hospitalis Sancti regi Stephani de Strigonio.“ Mi könnyű első tekintetre e Szent-Király konvetjét, Szent Király földjét és templom dűledékeit kapcsolatba hozni egymással. Igen, de az esz-tergomi keresztések Szent-Királytól czímzett konventje III. Béla alatt 1194-ben már állott ugyan; de az, Kálmán király koráig föl nem vihető, Szent-Királyon pedig, mint tapasztaltuk, legtöbb apró érem Kálmántól (1095—1114) találtaték, és ettől szakadatlan soro-zatban II. Endre (1205—1235) királyig bezárólag. És így Szent-Király eseményei az ottani levéltárakban és egyházi látogatásokban volnának nyomozandók és tisztába hozandók.

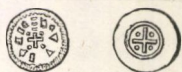
Ugyanazon (1858) évi jul. 25-kén azt jelenték, hogy Szent-Királyon Macskásy földén, nagy téglákból kirakott és vörös márványlappal fődött sírt ástak föl, melyről csak annyi jutott tudomásra, hogy abban csontváz feküdt, a koponyát, közepén kivölgyelt és füsttel bevont fehér darázkő födé, ekkor ott több sírnak is akadtak nyomára.

Mennyi apró érem került fölszínre 1858. évben az ily érmek bőségéről akkor elhíresült Szent-Királyról? Azt nem könnyű megmondani. Ki tudja, mennyit vittek, vagy küldöttek Raab ötvös, Singer Jankesz és más Egger bizományosai ennek pesti irodájába? Vagy mennyit adtak el más jobb fizetőknek? Hány bár hol talált apró érmet szedtek elő s bocsátottak áruba azon ráfogással, hogy azok mind a híres Szent-Királyról kerültek. Friest izraelita is sokat hozott Pestre, a m. n. Muzeumot is megkínálta jó rakással; de már akkor 5 ftra tartá darabját, és ez intézet régiségosztályának bővítésére nincs költség.

E szent-királyi lelemény azért nagyérdekű; mert sok azelőtt ismeretlen Árpád korszaki érempéldányt hozott napfényre, a már ismert példányok több változatait mutatta föl és azokat, melyekből azelőtt csak egyetlen példány létezett többítette.

Kár! hogy e nevezetes lelemény rendkívüli érdeke, mivel teljesen nem került szakértő kezébe csaknem elenyészett, annak nagyobb részét, mint láttuk, a haszonra élén-ken figyelmes nyerekedők kapkodták el, kik régiségeink ezen gyöngyeit nyervágyból szétdarabolva s másokkal vegyítve sokfelé bocsátották áruba; és így a szent-királyi lele-ményből itt csak néhány példányt adhatunk.

I.

Kálmán (1095—1114) királytól.

1. Előlap körirat helyett, gyöngén szemesészett karimába zárt keresztke, öt különféle helyzetű vonalka, egy gömböcs és négy háromszög a téren elszórva; közepett egyenkarú kereszt szögleteiben gömböcsök.

)(A külkarima hiányzik, közepett vonalkörben egyenkarú kereszt, ennek köze-pén gömböcs, szögleteiben háromszögek.

2. Szemcsés karimában különféle helyzetű hat vonalka, három gömböcs és szintannyi háromszög a téren elhintve; közepett egyenkarú kereszt, szögleiteiben gömböcsök.

Kálmán király érmecseinek ezen legapróbb neme nem kiadatlan ugyan; de Szent-Királyon több ismeretlen változatban fordult elő. Kálmán, II. István, II. Béla, II. Gyéza, III. István III. Béla, Imre, s II. Endre királyok apróbb érmecseit alaptalanul nevezik: fillér, féllillér, Obolos, Obolus, halber Obolus néven*), mert a magyaréremtan nem ismer obulust, fillért IV. Béla (1235—1270) király előtt, kinek BELE QVARTI előlapi köriratú s OBVLVS hátlapi föliratú érmecse nálunk ekkorig az első fillér, mely nem csak IV. Béla alatt, hanem ezután is az oklevelekben, pápai adószedők számadásaiban, érmelesi rendeletekben és törvényekben gyakran fordul elő.

II.

II. Béla (1131—1141) király.

Körirat hiányzik, a téren gyöngén vonalozott karimába zárt szemcsés egyenkarú kajomkereszt, szegleteiben gömböcsök, és négy gömböcs végű, kifelé konyúlt félkör, ezek öble egy-egy keresztjét foglal magában.

)(Vonal külkarimában és hasonló körben egyenkarú kereszt, szegleteiben háromszögek

E példány azért nevezetes; mert csegely, milyen még nem tűnt fel az Árpádok korszakában.

Már máskor említettük, hogy a három, vagy több szögletű érmekeket csegely néven nevezhetjük, melyek a német műnyelven Klippe néven hivatnak.

*) Verzeichniss der Münz- und Medaillen-Sammlung des Leop. Welzl. Wien, 1845. 8. II. Bd. II. Ablh. S. 2—5. — Schoenvisner, Not. pag. 122.

JELENTÉS

A BÁNYAVÁROSOKBA TETT RÉGÉSZETI KIRÁNDULÁSRÓL.

HENSZLMANN IMRÉTÓL.

I.

S e l m e c z - B á n y a .

Magyarország bányavárosai közt Selmech a legelső helyet foglalja el, valamint régisége, úgy fontosságára nézve; tanúsítják ezt egész tekintete, a történetére vonatkozó fönmaradt okmányok, végre korábbi jelentékeny életét világosan előtűntető emlék-maradécai. —

Selmechnek története két korszakra oszlik, melynek válaszhatárát a Tatárjárás képezi, a hagyomány egyik variatiója a régibb várost a mostanitól egészen különválasztván, egy szomszéd magasabb hegyre helyezi, és nem is hívja Selmechnek, hanem Vanniának, e névtől származtatván a tót és magyar „bánya” szót, valamint Caesar egyéni neve átment a császár appellativum szóba. *)

Nem valószínűtlen, hogy már a rómaiak korában, sőt Pannoniába való érkezőket is megelőzőleg a Quadok bányászattal foglalkoztak Selmech táján, de vajjon azért városunk régibb Vannia nevét Vannius, quadkirály vagy herceg nevétől, kell származtatnunk? Ennek elhatározására alig elegendők ezen ügyre vonatkozó történeti adataink. Egyébiránt ki e tekintetben tűzetesebb felvilágosítást kíván, keresheti ezt Kachelmann János „Geschichte der ungrischen Bergstaedte und ihrer Umgebung” című könyvében, melynek első, 1853-ban Selmechen megjelent, füzete a várós történetét tárgyalja a magyar honfoglalásáig, második, 1855-ben szinte Selmechen nyomtatott, füzete pedig ugyanazt folytatja egészen a vegyes házakból származó királyoknak kormányozásáig. Sajnos, hogy szerző, a részvét hiánya miatt érdekes munkáját eddig nem folytatta, nem végezhetette be.

*) Tacitus Annae II. 63. „Barbari . . . Danubium ultra inter flumina Marum et Cusum locantur, dato rege Vannio gentis Quadorum.” Régenten a Marus és Cusus folyamot a Marossal és Körössel fordították, újabban legalább az előbbire a Morva, March, folyóban ráismernek; az utóbbi folyó nincsen még bizonyosan meghatározva, de tudva van, hogy a Quadok tartománya a Tiszáig terjedett. Vannius e tartományban 21-től 51-ig Krisztus után uralkodott. 51-ben a rómaiak elűzték Tac. Ann. XII. 29. „Per idem tempus Vannius Suevis a Druso Caesare impositus, pellitur regno; prima imperii aetate clarus acceptusque popularibus; mox diuturnitate in superbiam mutans, et odio accolarum, simul domesticis discordiis superventus.” A névtelen 37-ik fejezetében Selmech *Bana* név alatt fordul elő, azon öt tábor vagy vár (castra) közt, melyet Zuardua, Cadusas és Huba észak-nyugati hadjáratukban elfoglalták. Fejér III. 1. 205. „. . . „Istud etiam non est praetereundum silentio, quod summam praedictae pecuniae, per tres anni vices, videlicet in festo Paschatis, sancti regis — — de redditibus, qui nobis in *Bana*” (Selmech-Bánya juxta Fejér) „solent provenire, statuimus annuatim persolvendam? A. Ch. 1217. Andreas II. pro magistri pincern. dignitate, in gratiam Laurentii, secum in terram sacram profecturi resignata, Alexandro Comiti 300 marcas e proventibus fodinalibus addicit.” Más okiratot, mely szerint a mostani Selmech a Tatárjárás előtt Bana-nak neveztetett l. alább hol sz. Miklós templomáról van szó. Kachelmann I. 16. l. „Ich aber wage zu behaupten, dass der aelteste, diplomatische Name der Stadt Schemnitz — „Vania” — wie er im XIII. Jdt. vor und nach dem Einfalle der Mongolen vorkommt, aus welchem das slavische *Baňa* und das magyarische *Bánya* entstanden, mit seiner römischen Endung, nur vom quadischen Könige *Vannius* herführe” és 38. l. „weil eine Grube slavisch *gama*, *jama* heisst; u. wenn das noch im XIII. Jdt. gebräuchliche Vania, wie jeder andere Name, seinen Grund haben muss, so vermag man denselben nirgends, als im quadischen Vannius aufzufinden, dessen Bergbauunternehmungen zwischen diesen hohen Gebirgen auch gegen feindliche Uiberfaelle ziemlich gesichert waren.”

Régészeti tekintetben IV. Béla kormányása ideje, még pedig a Tatárjárás utáni korában, azon pont, melyen legelőször is biztosan megállapodhatunk; mert, elnézve a régebb város csaknem egészen szétmáló maradvékaitól, e ponton találkozunk legelőször azon bányászati és városi rendezéssel, melyet a selmecziek maguk szabtak maguknak törvényül, német nyelven, és melyet Béla király csak megerősített. Valószínűleg ezen legrégebb ismert rendezés még régebben alapult, s az előbbi csak az utóbbinak bővítése és újra megállapításaként kell tekintenünk, mire alkalmat adhatott a régi városnak, a tatárok általi elpusztítása után, keletkező új városnak népesítése. E népesítés pedig leginkább Misnia tájából ide került szászok által lett eszközölve; mire a Sebnitz név is utal, melyet a misniai erdőnek egyik kis városkája és folyója épen úgy visel, mint viseli azt Selmecz város a fentebb érintett okmányban, hol német nyelven nem Schemnitz, hanem Sebnitznek *) vagy Schebnitznek íratik, s így csak későbbben történt a *b*-nek felcserélése az *m*-mel, mely a philológiában oly gyakran fordul elő.

A hagyomány kétféle; az egyik szerint az újabb város még a Tatárjárás előtt, a másik szerint csak ezen esemény után kezdett épülni mostani helyén.

A fentebb érintett okmány, melyet legpontosabban közöl Kachelmann 2-ik füzeté végén, több tekintetben nevezetes: először is a legrégebbek egyike levén, melyben a magyar szabad királyi városok joga és kiváltsága lett megállapítva, másodsor a legrégebb mely a bányavárosok rendelkezési joga és szabadalmáról ad felvilágosítást.

Párhuzamosan jár ezen, a XIII-ik század második felének még megkezdete előtt kelt okmánynyal Selmecz városának két építészeti emléke, mely a XIII-ik század második felében keletkezett.

Az egyik az úgynevezett ó-várban létező sz. Mihály arkangyalnak szentelt temetői kápolna, a második a városban levő német templom legrégebb maradványa.

A *kápolna* régebb magánál a várnál, melyben jelenleg áll, tanúsítja ezt nem csak stíljé, de még inkább összeköttetésének módja a várnak falaival. Ha ez utóbbinak főkapuján bemegyünk, balra és igen közel e kapuhoz fél kerék apsis idomú és a Selmecz táján otthonos zöld porphyrterméskőből szerkezett építményt veszünk észre; ebbe a XVI-ik században renaissance stílusú ablak illesztetett. Ezen ablak béléte dúsan van díszítve, hasonló ékesítést látunk az igen alacsony ellyptikai zárívén is, két kezdő pontján egy-egy delphin alak díszlik. De ily ablak semmiképen nem illik az ódon tekintetű épület eredeti részéhez, mert amaz a XVI-ik, ez a XIII-ik század maradványa. Bemenvén a kápolnába, a vár udvarára nyíló köríves ajtaján, itt korunkig folytatott számtalan újítást látunk, mikhez renaissance stílusú későbbi gerinczete is tartozik. Az újítások mindnyája egy mást segített az eredeti épületet kivetkeztetni ódon alakjából, mi leginkább sikerült egy újabb téglafalnak, mely az egészet keresztül hasítván, a kápolna keletfelé kiterjedése iránt teljes kétségben hagy. De e kétséget eloszlatja az építmény alsó osztálya; mert a kápolna kettős: felső része az isteni tiszteletnek szolgált, míg alsó osztálya csont-tartalék (ossuarium, Karner, Beinhaus) volt. Jelenleg a vizsgálat csak úgy sikerül, ha hosszú lábtón leereszkedünk a földalatti üregbe; hol tökéletes kerekded kápolna-féle épületben állunk; közepén négy oldalú erős pillér emelkedik, s ennek, csak egyszerű lemez és kajácsból álló, vállkövéből megint nyolcz erős egyszerű heveder-ív száll fel a felső kápolna padozatának hordozása végett; e nyolcz heveder ívnek másik vége a körfalból kiszökő nyolcz gyámkövön nyugszik. Az egésznek tekintete oly zord és dísz nélküli tömörségű, hogy itt teljesített isteni tiszteletről szó nem lehet, hanem van szó alkápolnáról, melybe régenten szokás volt a kápolna környékén felásott sírok csontjait összegyűjteni és másod ízben eltemetni. Másrészt

*) A rajna vidékén szinte Sebnitz város névvel találkozunk. 4 ?

ugyanezen alsó helyiség magyarázza a felsőnek hajdani alakját is, s ez nem volt egyéb, hasonló tökéletes körnél. Későbbben, midőn a várat a kettős kápolna körül építették, ide jutott e várnak egyik, a bemenetet védő bástya tornya, és ugyan e toronynak összekötése a kápolna falaival annyira nehezítette, kivált a felső kápolna felismerését, hogy a fentebb adott magyarázat legelőször is deríti fel a temetési kettős kápolnának minéműségét. Ezen épület keletkezését, alsó helyisége építészeti tagjainak stýlje után, a XIII-ik századba, még pedig azon korba helyezem, midőn a selmecziek, a Tatárjárás után, szállottak a magasabban fekvő régebb városból, és a völgynek ezen emelkedettebb helyén új temetőhelyet rendeztek el.

Egy Bél által (IV. 628.) idézett okmány nyomán 1480-ban bizonyos Zygenpacher Mihály, selmeczi polgár, alapítványt tesz sz. Mihály kápolnája számára, minek nyomán Bél hiszi, hogy e kápolna sokkal későbbben keletkezett mint a közelében álló sz. szűz temploma „sacellum S. Michaelis Archangeli, longapost templi exordia aetate, positum, tam demum intercidisse, cum parochialis aedis praerogativa, ex temporum quae inierant inimicitia, sensim exolevit.“ De a kápolna stýlje sokkal ódonabb levén a temploménál, az előbbinek régibb keletkezése minden kétségen túl van; ellenben elhanyagolására nézve Bélnek igaza van; ez alkalmasint azon időben kezdődik, miben a templom erőddé lett átváltoztatva.

A mai német ajkú katolikus templomnak eredetére vonatkozólag Kachelmann 2-dik fejezete 140. 141 és 142-ik lapján a következőt olvassuk:

„Midőn a selmecziek régibb hegyi lakásukról szállottak és új városukat a völgyben mindinkább kiterjesztették, a közel erdőben sz. Miklós püspök és martyrnak szentelt templomkát építettek.“ — „Nem sokára V. István után a selmecziek a Miklós kápolnához zárdát építtek, és mindkettejét, az esztergomi érsek és káptalan tudtával, Reynald mester, akkori plébánusok által átadattak a Domonkos rendbelieknek 1275-ben. Ezen adományozást későbbben a király is megerősíti.“ Az átadási okiratot Bél Mátyás IV. 632. a következőkben adja: „Nos Halmannus, iudex, et duodecim jurati, universique cives *Banenses*, significamus omnibus, praesentes litteras inspicientibus, quod cum feria sexta, infra octavas Epiphaniarum, in ecclesia parochiali, in honorem videlicet B. Virginis de *Bana*, fratres de ordine Praedicatorum, quos frater *Petrus*, Prior Provincialis eorundem, ad hoc specialiter destinaverat, et capellam *S. Nicolai* de *Bana*, quam ex donatione bonae memoriae Domini *Stephani* (V) Regis, iure patronatus, et nostro iure aedificationis possidebamus, Magistro *Renaldo*, Plebano de eadem civitate, iure consecrationis, nominatae ecclesiae annexam restituentes; facta restitutione, in eodem loco, ad petitionem et instantiam nostram, et Fratrum Praedicatorum, ius quod in praefata Capella habebat, ablato almutio de capite, tradendo ad manus fratrum et dicendo: *Investio vos ex nunc Capella B. Nicolai, quam vobis dono et confero perpetuo possidendam*. Nos quoque, quid-quid in ea Capella iuris habebamus, sicuti prius, ita et nunc, donamus, dedimus et contulimus ipsis, consentientes et approbantes donationem et collationem Magistri Plebani supradicti. In cuius rei testimonium, duximus sigillum nostrum praesentibus apponendum. Datum in *Bana*, Anno Domini Millesimo Ducentesimo, septuagesimo quinto.“ 1442-ben a templom leégett, és a domokosok elszegényedvén, a templomot és zárdát odahagyták, mit szinte Bél (635. l.) következő régi feljegyzés után tanúsít: „Solch Closter haben die Brüder Ordinis Dominici, eine lange Zeit, mit alle seiner Zugehörung, inne gehabt, bis so lang dasselbe in Abnehmen ist kommen: haben auch die Aecker, Felder und Weingarten zum meisten Theil versetzt und verkauft; Zu einzigen abgestorben, weggezogen, und zuletzt solch Closter gantz öde gelassen. „Mária királyné, már is Belgiumot lakván, az egyházat és zárdát újra felépítette 1532-ig s ide tette át sz. Erzsébet ispotályának lakosait. 1671-ben Lipót császár az építményeket

a jezsuitáknak ajándékozta, de az épületek csakhamar, 1680-ban, újra leégtek. A jezsuitarend feloszlata után a templom a piaristáké lett, s ezektől származott át a városra, melynek német ajkú lakosainak jelenleg szolgál egyházul.

Ezen régi domokos templom sokféleképen elferdítve jutott ránk, midőn ezt részint a jezsuiták, részint a piaristák, részint a város, újra és újra megváltoztatták és átépítették, azonban mindig megtartván az eredeti falakat, és kivéve a keleti végét, kiterjedését is. E megmaradt falak után ítélve, a templom mellékhajói eredetileg félkörű apsidiolokkal bírtak, melyeknek egyike, az északi, maiglan fenáll. Az északi apsidiol zöldelő porphyrfaragott kőből igen rendesen van alkotva; talapzatát egyszerű kajácsos tag végzi; mi a félkörű alakkal együtt, nagy régiségre mutat. Keletfelé a szentély falán az északi apsidiol falszerkezetének folytatását látjuk, de itt már is a talapzat párkányzata dúsabb tagozást mutat; a hosszszenélynek végső észak-keleti támpja szintén meg van, úgy az egykor három oldalú zárásnak ferde, északi, fala is; de ennek sarkán már hibázik a támp, s e támp helyén túl újabb a fal, valamint a déli mellékhajó apsidiolja is eltűnt. A szentély belsejében, a hosszszenély fölött új alacsony kúpocskára emeltetett, s ez a hajdani szentély zárásától egyenes új fallal választatott el; e falra, az oltár mögött, kis kamra következik, melynek egész tekintete szintén a régi három oldalú szentély-zárást erősíti. Egy, az említett ferde falba kivésott fülkének díszé eredetét a XV-ik század végén vagy a XVI-nak kezdetén árulja el. A szentély előtt a hoszhajón csak keveset kiszökő kereszthajót látunk, melynek mind három osztályát még az eredeti boltozat fedi. Nevezetes ezen boltozaton diagonal gerincze, mely nem egyéb egyszerű hevedernél; hol e heveder egymást a középponton metszi, ott kis kerék zárkövet látunk betéve. A kereszt-gerincznek ezen egyszerű alakítása valamint nagy régiségre mutat, úgy másrészt idoma miatt, igen feltűnő. Rendesen a román és kora csúcsíves stíl legrégibb gerincze a pálcza, vagyis fél henger alakját mutatja, úgy, hogy Magyarországon, a selmeczieket kivéve, heveder idomú kereszt-gerinczet nem ismerek: másrészt ugyanezen alakzat előfordul a fentebb taglalt temetési kápolnának alsó osztályában is, mi a két építménynek egykorúságát sejtetheti velünk; végre ezen különös és a rendestől eltérő alakítás, ha annak hasonlóját Németországban bírjuk feltalálni, alkalmat szolgál a Tatárjárás után Selmeceze érkezett gyarmatosok eredeti hazáját közelebbről meghatározhatni, s így a történelem hallgatását pótolhatni a régészet tanuságával. — A templomnak hajdan ikertornya volt, két alsó csarnokában a gerinczeknek, a kereszthajóihoz hasonló alakítását látjuk; miből világos, hogy ezen ikertorony is az eredeti elrendezéshez tartozik, dacára annak, hogy régi felső része csaknem egészen eltűnt. Az egyház eredeti kiterjedését, az ikertoronyig bizonyosnak tekinthetvén, a templomot a tágasabbak közé számíthatjuk, s innen következtethetjük megint, hogy valamint Kassán, úgy Selmecezen is a domokos szerzet ily nagy templommal bírván, a város községe itt elegendő helyet talált az isteni tiszteletben részt vehetni, s ezért eleinte saját parochialis templomra nem volt elkerülhetlen szüksége.

Nem tudom ezen meglepődhetésnek, vagy Selmeceze városa csak lassúbb és fokkénti felvirágzásának, vagy pedig a XIII-ik és XV-ik század közt fölépült templomok nyom nélküli eltűnésének kell-e tulajdonítanunk azon körülményt, mely szerint az e városban fenmaradt többi régibb egyháznak építését nem lehet vissza vinni a XV-ik századon túl; úgy jelesen e századba tartozik a régi várnak hajdani, a tót ajkúak Mária Schnee nevű, s végre sz. Erzsébet ispotálya melletti templomának eredete, mely négyen és a fent taglalt kettőn kívül Selmecezen más középkori egyháznak még legkisebb maradéka sem ismeretes; ámbár Bél még egy hetedikről tesz említést, sz. Andrásról, melyet közel a tót-ajkúak templomához helyez, de mely alkalmasint a mostani városháznak teszi részét.

Selmeceze úgynevezett régi vára közepén hajdan *Máriának* temploma állott, me-

lyet későbbben erőddé alakítottak át, s így átídomítva jutott ránk a középkor ezen eredetileg más célra emelt emléke.

Az épület háromhajós, egy tornyos, három oldalú szentély zárással ellátott csarnok-templom volt, mely legrégebben a XV-ik század másik felében megkezdetvén, csak igen lassan épült fel; mert az átalakítás 1559-ben történvén, az egyház még ekkor sem volt kész. Nem volt kész tornya; mert belső falai feltűnőleg gyöngék, úgy, hogy azokat csak ideigleneseknek, vagy pedig az átalakítás alkalmával rakottaknak tekinthetni, de nem készült el boltozata sem; mert csakis a gerinczek gyámköveit falazták be, s egyámkövek sem készültek el egészen. Mindkét mellékhajóban a gyámkövek a csúcsíves styl legutolsó korának jellegait viselik magukon. Az északi hajóban a gyámkő díszítését három egymás felett fekirányosan fekvő fa-pálcza sorozat teszi, a pálczák végei egymáson keresztül nőnek; a gyámkő alján két-két késő idomú paizs látható, melyre címert vésni rá nem értek. A déli hajóban a pálcza idomú gerinczek egymást nem fekirányos, hanem kissé diagonálra hajló függőleges irányban keresztezik, a címer-paizsok pedig hiányoznak. Az építkezésre vonatkozó évszámnak csak egyikét ismerem, s ez a régi sekrestye ajtó feletti, melyet vagy 1495-nek, vagy 1497-nek kell olvasnunk; s így már ezen évszám maga is elegendő azok czáfolatára, kik ezen templom felépítését a XIII-ik századba helyezik. Egyébiránt nem lehetetlen, hogy a XV-ik század temploma más, régibbnek helyét elfoglalta, de bizonyos, hogy a még fenálló épületben a régibbnek még maradéka sem lelhető fel. A nyugati főkapuzat nincs többé helyén; midőn a szentélyt tömör fallal választották el egész magasságában a hosszhajótól, a főkapú bérletét ide vitték át, e kapunak csúcsán is a tagok keresztezését látjuk. A főkapú fa ajtaját megint más helyen kell keresnünk, t. i. ott, hol a toronycsarnok a középhajótól lett elválasztva. Az ajtó szárnyán nincs többé a régi lakatos mű; de ez mégis oly világos nyomokat hagyott a fában, hogy régi idomát még tökéletesen kivehetni, és igen csinosnak mondhatni. Legnevezetesebb azonban a régi templom maradványai közt ama csiga-lépcső, mely a hosszhajó és hossz-szentély déli találkozó pontján az egyház egész magasságát keresztülfutja. Az első emeletre vezető része díszesebb a második emeletre vezetőénél; amaz szabad oldalán két, emez csak egy oszlopkát mutatván, mely valamint alól az egyes lepcsőt és kartámukat hordja, úgy viszont felül a két rész által hordatva, megint a magasabb lépcső és kartám hordása végett felszáll. Ezen egész alkotásnak tekintete meglepőleg ékes és könnyűded, az oszlopkák, a késő csúcs-íves styl szellemében tekervék. A szabad kartám magasságában s által ellenben azzal a fal ki van vájva, s itt alkalmasint falécz létezett, melybe a felmenők fogózkodhattak; e kivájas ismét díszes párkányzattal van szegélyezve, úgy, hogy a lepcsőt, a kassai sz. Erzsébet templomában létezővel együtt, a legékesebbnek mondhatjuk Magyarországon. E lépcső, alkalmasint páholyiéle karzatra vezetett, mely a hossz-szentélyre nyilván, gazdagabb családnak szolgált ülőhelyéül az isteni tisztelet alatt. A lépcső, mindenestre, egykorú az eredeti építéssel, és nem származik a későbbi átalakítás idejéből, s hogy azt már készítése idejében is jelesnek tartották, tanúsítja azon körülmény, mely szerint csaknem minden faragott kőve készítőjének mester- vagy legény jelét viseli. Átalán megjegyzendő, hogy ilyféle jelekben bővelkedik az egész templom. Az egykori szentélynek jelenleg alsó osztályában még két régi helyéből kivett kolossalis fából faragott szent nő látható, melynek stylje a XV-ik század végét, vagy a XVI-ik elejét elárulja.

A XVI-ik század közepe táján a töröktől félelem elterjedvén egész hazánkban, a selmeczieket is megszállotta, kik több kisebb-nagyobb erődöket építettek városukban, és két templomot is alakítottak át erőddé, nevezetesen a sz. Erzsébet-féle ispotályt és az óvárnak egyházát. Ezen utóbbiban az átalakítás a következőkben történt: a két mellékhajót, a szentélyt és a toronycsarnokot négy választó fallal elválasztották a közép hajótól,

mely, boltozata még nem levén kész, az épület szabad ég alatti udvarát képezi, a két mellékahajó mindegyike három-három emeletre osztott, az alsóban ugyanannyi dongaboltos kamra látható, a hány osztálya volt a hajónak; az északi felső emelet szinte több helyiségre volt felosztva, a déli pedig nagyobb termet képezett, a harmadik emelet felosztása többé nem világos. A szentélyt szinte több emeletre osztották, melynek felsőbbjét kisebb várkapolnaként használták. A felső emeletek közti közlekedést az udvart körülfutó szabad folyosó eszközölte. Így változtatták át az egykori templomot lakházzá s ez utóbbit ismét csinosították falképekkel, melyek nyomát legjobban a déli szárnyban, vagyis a déli hajó fölötti teremben, és az ehhez vezető ékes csigalépcső házában láthatni. Valamennyi falfestmény renaissance stílusú, következőleg az átalakítással együtt készült; közte még két virágékkal bekeretelt felirati táblát láthatni, a keleti ablak fölött pedig két geniust. A színhangulat a zöld-vörös. A lépcső házában a talapzat fölött virágos guirland van festve, úgy szinte a kőválaszték is ki van jelölve.

De mind ezen átváltoztatás a templomot még csak lakpalotává tette, hogy pedig ez egyszersmind erődöt is képezzen, erre még más átalakításon kellett keresztül esnie. E szerint a hosszahajó négy sarkához magasban a szokásos négy toronykát illeszték, melyből a támadókra le lehetett lőni, továbbá a templom kiszökő tájmái közt új falat vittek fel durva kőtöredékből, és e falban keskeny folyosókat hagytak, melyeken ismét lőrésekhez lehetett jutni. Ezen elrendezés által a hajdani templom nagy ablakai be lettek falazva, s így a lakhelyiségek világítása csak a szabad ég alatti közép udvarból jöhetett; végre a főkapu két táma közt nagy ívet falaztak, és az eredeti fal közt rés maradt a támadók forró víz leöntése általi távolítása, és a vonó híd felakasztása végett.

Ekképen maga a templom lett kis erőd, de ezen templom már azelőtt is erősített helyen állott, mely a régi várnak nevét ma is viseli. E várat erős kerítő, hat épszögű vagy kerék toronnyal ellátott fal képezi, mely egykorú a templommal. Többi társai közt legerősebb és legnagyobb a város felé álló négyszögű torony, valóságos donjon vagy Berchfried, mely közt és a délnyugati szögleten levő kerék torony közt a várkapu nyílik. Ezen erősebb torony meggátolta a kapuhozi közeledést és azon keresztül a városba menekülhettek a vár védői, ha az ellenség az erődöt netalán az ellenkező oldalról elfoglalta volna. Az erős torony két egymás feletti kamrájában oly gerinczetet látunk, melynek alakzata tanúsítja, hogy a torony egykorúlag a templommal épült fel; s innen megint világos, hogy itt az eredeti erősség a közepére épített templom védelmére szolgált; és hogy későbbben csak is a szükség a templomot magát ezen erődnek részévé tehetette.

A templomban és valószínűleg a körülötte hajdan elterjedő színtéren is sírkövek léteztek, melyeket újabb tatározás alkalmával, a fenmaradt épületek falaiba alkalmaztak. Legrégibbök, melyen barát van kivésve, a bemenet sikátorában látható; későbbiek ennél a templom keleti kőfalába falazottak, ú. m. Cerndeli. kamara grófé, ki 1471-ben, és Renatus György plébánusé, ki 1516-ban halt meg.

Nevezetes még a templom földszínti része egyik kamrájának gyűjteménye, melyben a várban talált régi fegyvereket és házszerszámot őriznek. Többek közt itt igen csinosan égetett, sok színű díszszel ékes kályha-fiókot láthatni, mely párját ritkítja hazánkban.

Nem előbbi, sőt utóbbi az ó-várénál, legrégebb részeiben, a város főterén álló, jelenleg a *tót ajkú katolikusok, Katalinnak szentelt temploma*, daczára, hogy Bél (IV. 631), régi feljegyzet nyomán, mely Kraysel Péterről mint 1445-ben plébánusról tesz említést, ezt mondja: „unde colligas — forte Sigismundi temporibus aedem fuisse positam.”

Ezen eredetileg csak kápolna alakban emelt épület, a helyiség úgy hozván magával, rosszúl lett keletelve; mert három oldalú szentély-zárása nem, a szokás szerint, keletre. hanem délre néz. A kápolna rendeltetés mellett nemcsak a csekély kiterjedés, hanem

a torony hiánya és azon körülmény is szöll, miszerint keleti oldalán csúcsíves kapuzatot találunk a templom jelenlegi középhajójában, tehát belsejében; tanuságául annak, hogy eredetileg az épületnek csak egy hajója volt, s következőleg e kapu közvetlenül az utcáról vezetett a kápolnába, későbbben az egyházat tágították, s ez akkor történt, mikor az ó-vár temploma, mely parochialis volt, erőddé átalakulván, új parochialis templomra volt szükség, még pedig magában a városban; s e tekintetben mondja Bél is: „colitur ut templum parochiale, quem honorem tunc accepit cum arx vetus aedem B. V. Mariae abolevit.” Bizonyítja ezt a kápolna főbemenete fölött feljegyzett 1555-ki esztendő, mely mellett, ezen alkalommal az ország és a város címere is tűzetett fel. Az ó-vár templomának átalakítása 1559-ben befejeztetvén, a tágított kápolnát ekkor már több mint három év óta használhatták templomnak; mely idő alatt az erőddé átalakítást is lehetett befejezni.

A tágítást úgy eszközölték, hogy a kápolna oldal zárfalait lebontván, az új zár-falat a támak leginkább kiszökő felületéig vitték ki, így minden oldalon három-három osztályt nyertek, melyek két mellékhajónak megfeleltek, és a támak már most a templom belsejébe vonatván, beltámakká lettek; de ezenkívül a tágítás még a két oldalhajó felső emeletén alkalmazott karzatok által is növekedett. A régi kápolna már magában sem volt magas, az újabb oldalhajóknak tehát rendkívülileg alacsonyoknak kellett válniok; innen van aztán, hogy ablakaik, mi nálunk talán az egyetlen egy példa, angolországi ablakalakzásra emlékeztetnek; azonban itt nincsen közvetlen utánzás, hanem csak hasonló körülmények közt ugyanazon stýlnek hasonló módosítása, két különböző tartományban. Az angol stýl ismeretes épületei általános csekély magasságáról; miért is templomai mellék-hajóinak ablakai sem részesülhettek azon magassági kifejlődésben, melyet ezen építészeti tag másutt nyert, s így a szükséges felületi kiterjedést bővített szélességgel kellett pótolni, és e nagyobb szélességet megint a continensen szokottnál több osztályra feldarabolni.

Selmecezen is az alacsony mellékhajó csakis széles ablakokat engedett meg, és azok feldarabolását tette szükségessé.

Ha az utánzás közvetlen lett volna, ennek az akkori időben Angliában divó úgynevezett függőleges, perpendicular módra kellett volna történnie; azonban e mód nem alkalmaztatott; hanem inkább a Franciaországban már előbb keletkezett flamboyant vagy is halhólyag idomot alkalmaztak ablak-diszítmányul. De ezért a francia szerkezetet sem használták közvetlen mintául; mert ily esetben a támakat kifelé meg kellett volna hosszabbítani, és kiszökéseikről íveket vinni a középhajó felé, azaz ívtámakat alkalmazni. Midőn ez sem történt, világos, hogy itt a mellékhajó hozzáadásával csak alkalmazkodás, és illetőleg tágítás lett célba véve. De ezen alkalmazkodás is, oly időbe esvén, melyben az úgynevezett renaissance már nagyon is elharapódzott, a csúcsíves alakzás mellett már renaissance félét is találunk használva: jelesen azon külső kapuzatban, mely a régi csúcsíves főhajó bejárásnak megfelelőleg későbbben az egyik mellékhajó elébe lett alkalmazva. Még későbbben előcsarnokot építettek a főhomlokzat elébe, és a szentély felett farornyot emeltek, egy úgynevezett *Dachreiert*.

Magában a templomban figyelemre méltó a főhajó boltozatának csinos gerinczete, mely alakos gyámkövön emelkedik, a mellszobrokat vastag vakolat-réteg födi, úgy, hogy műértékekről biztos ítéletet hozni nem lehet, annyit azonban mégis mondhatni, hogy ruházatuk az egykorú német iskolák apró szögletes redőzetére nincsen törve: minden alak alatt szalag (Spruchband) mutatkozik; de ennek betűit is a vakolat-réteg borítja. Az előcsarnokban nagy, a sz. szűzet gyermekével ábrázoló festett fafaragvány áll, mely, a XV-ik század végén, vagy a XVI-ik elején készülvén, emlékeztet több hasonló, ugyan-ezen időből származó, beszterczei faragványra. A főoltár mellett régi keresztelő medenczét látunk, melynek készülésénél a csúcs-íves stýl az úgynevezett renaissanceal küzdött. Végre figyelemre méltó a keleti bemenetnél levő oltár predellájának csinos fafaragványa is.

Hasonló erősítési változtatáson, mint az ó-vár templomé volt, ment át sz. Erzsébet templomkája is; ez szinte a XV-ik század második felében építettett, s része volt oly ispotálynak, mely az elaggott vagy rokkant bánya-míveseket magába fogadta. Az ispotály nyom nélkül elveszett, de fenáll kápolnája, (ámbar ez sem régi minémiségében és rendeltetésével), az antali kapun kívül és a völgy csaknem legalacsonyabb pontján. Az épület eredetileg az intézet lakóinak isteni tiszteletére szolgált, három osztályos, torony nélküli és egyszerű szentélylyel ellátott kápolna voltában, az egykorú kápolnák szokásos rendezésétől nem tért el; boltozata, alkalmasint nem készült el soha, és mi feltűnő, szentély zárásának sarkai nem lettek ellátva támaikkal. Nem sokára az ó-vári templom átalakítása után, e templomkát is erőddé tették, nagy ablakait befalazták, azokban lőrészeket nemcsak puskák, hanem ágyúk számára hagyván, még pedig azon oldalon, honnan a török ellenség jöttét gyanították. De e város részében kapura is levén szükség, a kápolna középső osztályát azzá alakították, midőn két zárfalát alól áttörték, a fal felső részének hordozására csúcsíves nyílásokat készítettek, s az átjárást beboltozták. Ugyan ekkor átvittek, minek hasonló példáját már fentebb az ó-vár templománál láttuk, a nyugati főkapu bélletét is az átjárásba, hol ez most bemenetül az épület nyugati részébe szolgál; átellenben ezen bemenettel más kis újabb kapu vezet a jelenleg lak- és tárhelyül szolgáló építmény keleti részébe. A nyugati bejárás fölötti 1574-ki évszám ezen átalakításnak időpontját ismerteti velünk.

Az Erzsébetféle ispotály és az ó-vár közt állott más kis, az úgynevezett „Maria Schnee“ kápolna *), mely építési stílye után ítélve, a fent érintett kápolnánál még újabb korúnak tetszik, kivált ha szentélye halhólyag idomú gerinczetű, egyébiránt csinos, boltozatát tekintjük. E kápolna eredetileg igen kicsiny volt, s csak későbbben lett nagyobbá a nyugat felé hozzáadott két osztályával. A meghosszabbítást azon körülmény árulja el, miszerint a régiebb, az észak- és dél-nyugati sarkon álló diagonal irányú tám még most is kiszökik két hossz-zárfalából, de elárulja ezen hosszabbítást a mostani egész hosszahajó boltozata is, mely a bányavárosok számos, a XVI-ik századból származó boltozatok módjára, igen vékony kereszt gerinczettel van ellátva. Enézettel nem ellenkezik a mostani nyugati valamivel, hanem még sem a XV-ik század második felénél régiebb, kapunak alakzása; mert ezen kapu bélletét átvihették a kurtább régi kápolnától, a meghosszabbítottnak nyugati zárfalába, s ez volna ily kapu átvitelnek harmadik példája Selmeczen. Kápolnánk meghosszabbítása valószínűleg akkor történt, mikor a szükség sz. Erzsébetének erősített kapuvá átalakítását követelte, tehát 1570 és 1580 közt, ugyan akkor, mikor a két kápolna közt az új várat is emelték.

Eddig két selmeczi erősítéssel megismerkedtünk: az úgynevezett ó-várral, melyben a hajdani parochialis templomot erőddé alakították át, és sz. Erzsébet egyházának szintén erőddé átalakításával; e kettőhöz járul még azok közt fekvő két erősített helyiség: ú. m. az új váracs és a városnak jelenlegi alsó majorja.

A népmonda az új váracsot egy dúsgazdag kisasszony, Roeselin Borbálával, építteti, ki megborzadván a lakháza előtt elébb itt állott akasztófa tekintetétől, a várostól szabadságot nyert az igazság ezen középkori jelének elhordására, és e helyett a fenálló váracs építésére. Azonban a kisasszony 1575-ben halt meg, és a váracs csak 1580 körül épült

*) Bél IV. 632. „Est, et exsequiis dicata aedes, quam B. Virginis in monte, seu ad nives, nomine dedicatam, atque Romanae illius imitatione, ita vocatam accepimus. Diutius, inculta squaluit: forte, ob inuisam, eius aetatis hominibus, mortalitatis recordationem: dum anno, septimi (sexti?) decimi seculi, sexagesimo quarto, turri primum, solido educta opere, honestaretur; atque tribus fere lustris postea, hoc est 1670 et amplior redderetur, et sacris ornatibus instructor.

fel; másrészt világos, hogy az erősítések láncolatába egyik szemeként beillesztetvén, eredetét nem véletlen esetnek, hanem valóságos rendszernek köszöni. Területe csekély, nem egyéb magában álló négyszögű toronynál, melynek minden sarkához egy-egy kisebb hengeralakú tornyocska csatlakozik, de a nagyobb torony fallal volt összekötve az ó-várral; e falnak maradványai még ma is láthatók a váracs közelében.

A városnak alsó majorja az új váracs és sz. Erzsébet erősített templomkája közt fekszik a völgyben. E major több nagyobb kisebb épületből áll, melynek mindnyáját lőrészekkel ellátott fal csatol egymáshoz. A főépületek elébe két erősebb hengeralakú tornyot emeltek azon oldalon, melyről az Ipolyságról netalán jövő törököt várták. Az egész épület-összeg hajdan a gazdag Rothahn család birtoka volt, melynek egyik tagjától, Rubigal Tódortól, Ferdinánd császár 1548-ban az úgynevezett rókalyuk melletti bányát vette.

A város ellenkező oldalán az erősítések, sőt a környező falak nyomai is eltűntek; de mind e mellett nem tehetni fel, hogy itt olyanok soha sem léteztek. Egészben véve a selmeczi erősítési rendszer nem tesz tanuságot szerzőjének vagy szerzőinek különös járatosságáról a hadépítészetben; de midőn az egész várost, az azt környező hegyek túlemlelkedése miatt czélszerűen erősíteni nem lehetett, az elkülönített, de mégis elég közel egymás mellett fekvő erősítésekből jó kereszt tüzet voltak képesek irányozni az ezen oldalról közelgő ellenségre.

Templomain és erősítésein kívül Selmecz nem bír nevezetesebb régi középülettel, de vannak még néhány polgár házai, melyek nem csak a város néhai gazdagságáról, hanem arról is tesznek tanuságot, mint változott tulajdonosaik ízlése a divat parancsolatai alatt. A főtéren álló magányos házak általán nagyobbak, tágasabbak a nem bánya városok lakházaiknál. Az utóbbiak rendszeren csak három ablak szélességgel bírtak, és még ma is régi városaink nagyobb házainál nem ritkán könnyen kimutathatni, mint keletkeztek azok több régi házak összeszerkesztéséből. Ellenben Selmeczen a régi házak már eredetileg is voltak tágasabbak, szélesebbek; mit részint feltűnő nagyságú pitvaruk, és ugyanazon régi béléssel ellátott s az utcára szolgáló ablakaik nagyobb mint hármasszáma bizonyít. Nagyobb vagyonságról az is tesz tanuságot, hogy a helyiségek rendszeren, még a felső emeleteken is be vannak boltozva, s hogy e boltozatok költségességét emelték sűrű díszítményei, vagy legalább csinosabb gerinczete, hogy a lakszobák nem ritkán valódi teremek, végre hogy a kapuk, ajtók és ablakok bélései többnyire díszesen vannak faragva termésköböl. Feltűnő jelesen a főtéren egy kapubéllet, mely, mint felirata mondja, 1538-ban készült. Ezen és a templomok tanúsága szerint a csúcsíves styl továbbá tartotta fel magát Selmeczen, mint akár minő más magyar városban. A renaissance ellenben csak elég későn ütötte fel itt tanyáját; első nyomai ugyanis a XVI-ik század csak második felében mutatkoznak, de még későbbi uralkodása alatt is feltűnik az egyéb csúcsíves styl, kivált néhány igen csinos lakatos munkában.

E szerint Selmecznek története elég világosan kiolvasható épületeiből.

1. A város legrégibb korában abban csak is a szükségleti, kevésbé tartós anyaggal élő építészet volt otthonos, ez barbár kornak jele. A quadok és az azokra következő nemzetiségek semmi építészeti emléket nem hagytak reánk.

2. Selmecznek jobb kora csak a tatárjárás után áll be; most kezdik a bányászat után megvagyonosodott jövevények először is emlékszerű épületeket emelni; minő a fennmaradt sz. Mihályféle kápolna az ó-várban, és a domokosok temploma, mind kettejét a XIII-ik század harmadik negyedébe tehetjük.

3. Ettől fogva a felvirágzás fenakadtnak tetszik; mert semmi építészeti emlék sem maradt fen, mely ilyenért tanuskodnék.

4. Ellenben az emlékszerű építészetnek fénykorát, valamint általán Magyaror-

szágon, úgy nevezetesen Selmeczen is a XV-ik században kell keresnünk. Szükséges, hogy az építészeti lendületet nevezetesebb, hosszabb ideig tartó jólét és vagyonosság előzze meg, ha tehát Selmeczen a XV-ik század második felében az ó-vár nagyobb kiterjedésű, sz. Katalin és a városnak sz. Erzsébet templomát és ispotályát, és a szűznek kápolnáját látjuk emelkedni, ebből biztosan következtethetjük, hogy az idevaló bányászat már is a XV-ik század első felében nagyobb virágzásnak indult, és hogy eredményének feltűnését talán csak Giskra és cseh hadainak háborgásai akadályozták.

5. A csinosabb középületek emelkedése lassan-lassan befolyást gyakorol a polgári építészetre is, s ime Selmeczen is emelkednek a XV-ik század vége felé és a XVI-ik században tágasabb és díszesebb magán lakházak. A divat lassabban haladván nálunk, mint másutt, a renaissance mód csak a XVI-ik század vége felé kezdi kiszorítani a régibb csúcs-íves stylt; de az előbbinek munkái is mindig nagyobb vagyonosságról tanuskodnak, mely Selmecznek nem levén sem kereskedése, sem mezőgazdasága, egyedül a bányamívelésnek tulajdonítható.

6. A bányászat még a XVI-ik században is jól jövedelmezvén, midőn másutt Magyarországon a török világ nagyban csökkent a jólétet; Selmecz magát körülövezi költséges erősítéssel, s azzal magától távol tartja az országos ellenséget.

7. A XVII-ik század semmi emlékszerűt nem szült Selmeczen. A török uralkodás az országban, de még inkább a benső pártoskodás elnyomja még a bányászati ipart is.

8. Újabb időben a bányászat ismét gazdagítja a várost, de az ízlés teljes hiányában, ez csak is elhíresedett ugyan, de azért semmi építészeti érdekű, kalváriáját bírja építeni. —

9. Napjainkban Selmecz városa csak régibb fényesebb korának hagyományain élősködik. Az emlékszerű követ a téglá, a stylszerű építészeti alakot a stylszerűtlenség váltotta fel; s így mind a mit építenek, ismét csak is a szükséglet követelésének megfelelőzésére czéloz.

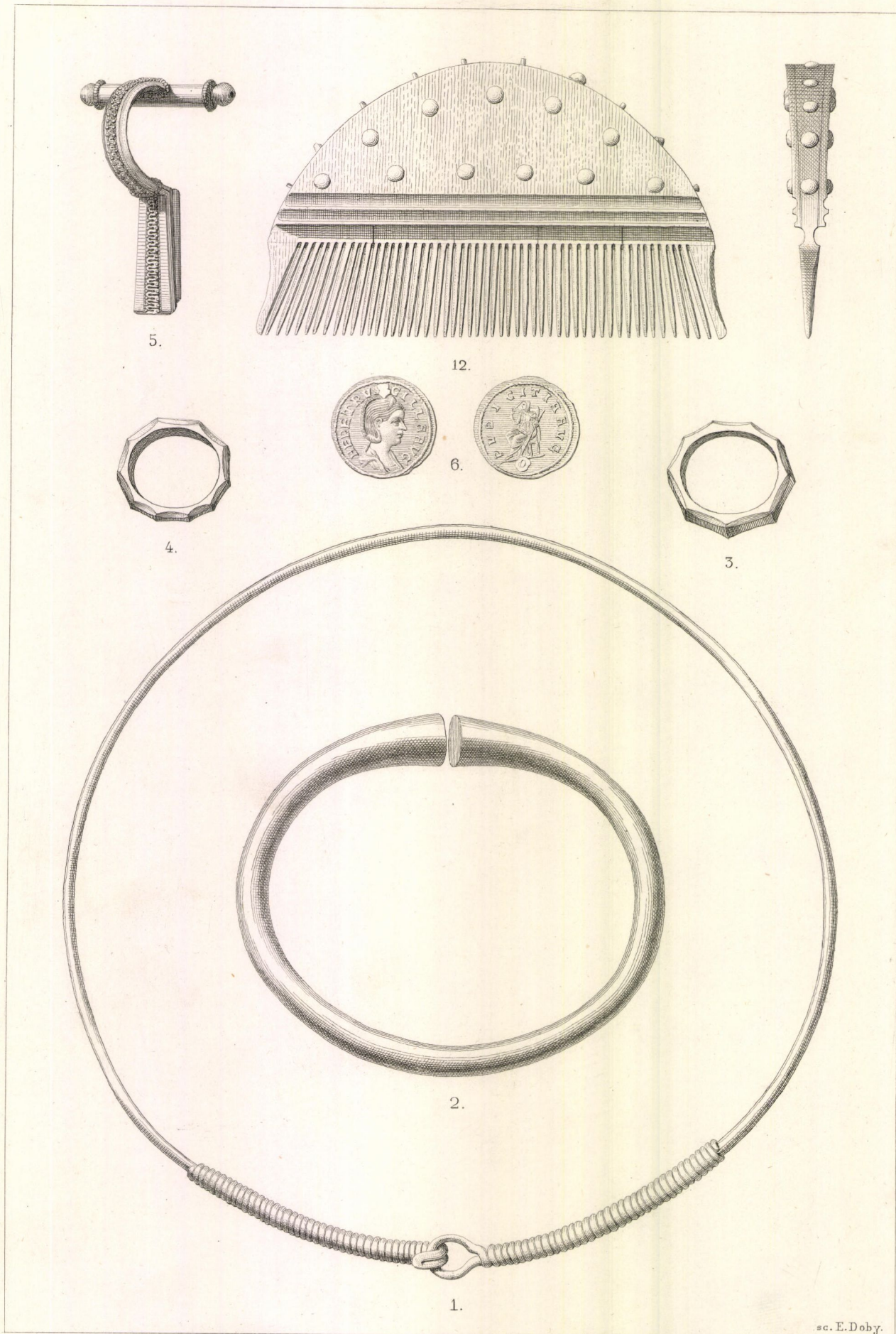
Név- és Tárgymutató .

az archaeologiai közlemények III-ik (új folyamú) kötetére.

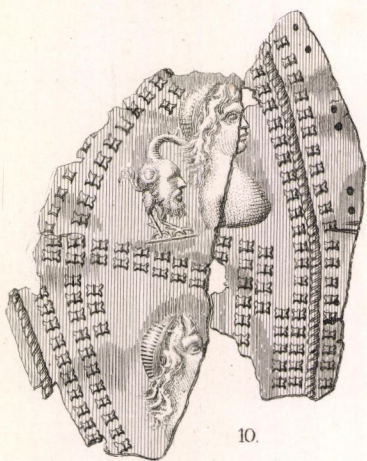
	Lap.		Lap.		Lap.
Almad	67	Zéchen Tamásé	55	Péterhegy	66
Arany műemlékek	29	Esztergomi érseké	—	Kamara erdő	—
Czofalvai	32	„ káptalané	—	Banaföld	—
Miavai	36	Egri püspöké	—	Csikmó (Hunyad m.)	67
Osztropataki aranyelet	30 76	Veszprémi püspöké	—	Déva	67
Pietraossai	31	Nagyvárad püspök- és	—	Dévén-Ujfalu	67
Szarvasszói	37	káptalané	—	Domonkosiak temploma	—
Szent-Miklósi	31	Pálosoké	56	„ Kassán	99
Szepesi arany fonalak	30	Clarissáké	56	„ Budán	99
Szilágy-Somlyói aranyelet	31	Domokosi apáczáké	—	„ Győrött	99
Uj-Gredistyei	31	Buda külvárosai	56	Egri székesegyház leírása	81
Archaeologiai emléktáblák	48	Kelemföld	56	Eperjesi csúcsíves templom	97
Bakonyszombathelyi ezüst- érem kincs	109	Erzsébetfalva	57	Építészet (középkori M. O. ban)	82
Béla és Adalbert nem u- gyanaz	8	Taban	—	Erdőd	68
Buda helyirati viszonyai a középkorban	46	Taschenthal	—	Érmek (kiadatlan magyar).	3
Budai várhegy	48	Vizi- vagy Zsidóváros	58	Sz. Istváné	3
Királyi palota	44	Sz. Péter	58	I. Béláé	4
Sz.-György tere	50	Sz. Háromság mezőváros	—	I. Szent Lászlóé	11
Szombatter	50	Logoth és Tóthfalva	61	Kálmáné	138
Sz.-Miklóstér	51	Városmajor és Krisztina- város	62	II. Béláé, csegely	142
Bánffy háza	—	Buda külterkei	62	Budai, (romaiak)	70 92
Báthoryaké	—	Felső kerület	63	Bakony-Szombathelyiek	199
Bornemisszáé	52	Közép kerület	—	Faveder, régi sírból	94
Bozini grófoké	—	Kakukhegy	—	Fésű elefantcsontból	94
Bubeké	—	Monyoroshegy	—	Héthársi régi templom	98
Czilleieké	—	Lipótmező	—	Jegyzőkönyvek (Archaeol. Bizottságé)	86
Czoboroké	—	Rózsahegy	—	Kassa középkori műemlékei	98
Czudaroké	—	Ökörret	—	„ domonkosiak temploma	99
Garaiaké	—	Rézmál	—	„ ferenczieké	100
György rácz despotáé	53	Pálvölgy	—	„ a polgárház szerkezete	101
Hollós (Corvin) Jánosé	—	Svábhegy	—	„ a ring	102
Kanisaié	—	Nádorkut	64	„ Lánzfífele ház	102
Konthé	—	Jánoshegy	—	„ a löcsei ház	102
Perényié	54	Kuruczszög	65	„ csillag fogadó	102
Podmaniczkyé	—	Ördögárok	—	„ Maurer, Bredeczky és Semsey-féle házak	103
Rozgonyiaké	—	Farkasvölgy	—	„ a főegyház restaurációja	103
Stiboré	—	Fehérhegy	—	„ régi okiratainak elköve- tett vandalizmus	104
Szerecsené	—	Előmál	—	Kassáról Lőcsére való kö- zépkori út	97
Werner bíróé	—	Ligeth	—		
Zápolya Jánosé	55	Meződomb	—		
		Istenkut	—		
		Akasztóhegy	—		

II

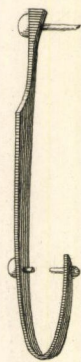
	Lap.		Lap.		Lap.
Kis-kun halasi régiségek	116	Lajstromuk	118	„ a régi várbeli, Mária	
Kis-Szeben csúcsíves tem-		Történelmi becsük	113	templom	148
ploma	97	Római feliratok Erdélyből	12	„ a régi vár leírása	150
„ faragott oltárai	98	Al-Gyógyon	27	„ sz. Katalin temploma	150
„ szentségház	98	Al-Pestesen	24	„ havasMária kápolnája	152
Kologyár	68	Cserna-Kereszturon	24	„ az új váracs	152
Lysimachus arany(4000 db)	30	Enlakán	27	„ a város alsó majorja	153
Morován	68	Károly-Fehérvárott	19	„ a polgári házak épí-	
Nagyfalu	68	Kis-Kaláron	22	tészeti szempontból	153
Német-Csanád	67	Kolozsvártt	13	„ építészeti kronikája	153
Ó-B u d a , római mértföld-		Nagy-Apoldon	26	Szelestye, romok	79
mutatók	69 70	Oláh-Pénteken	12	Szent Királyi (Esztergomi	
Római érmek	70	Tordán	18	határban) éremlelet	140
Orlovinyáki pusztá	74	Szamosujvártt	13	Szepessy régiségek	82
Osztropataki aranylelet	30 76 89	Vajda-Hunyadon	—	Súly és mérték különbsége	
Paksi római edény	77	Várhelyen	22	a magyar érmeken	7
P é c z e l i (Pest m.) régi		Veczelen	24	Templomok (régiek nyo-	
cserépedény	78	Római sajtolt lemezek	92	mai)	85
Pozsony, római kövek	79	Selmecz-Bánya	145	„ eperjesi, csúcsíves	97
Római érmek :		„ neve	145	„ kis-szebeni	97
Ó-Budán	70 92	„ Szent-Mihály kápol-		„ hét-hársi	98
Bakony-Szombathelyen	109	nája (Karner)	146	„ domonkosiaké Kassán	99
Ezek értéke	115	„ német ajku kath. tem-		„ ferenczieké u. o.	100
Változatossága	115	ploma	147	Verebély (Nyitra m.)	80
Összeállításuk haszna	116	„ ennek régészeti leírása	148	Vörösvágási opálbánya	95

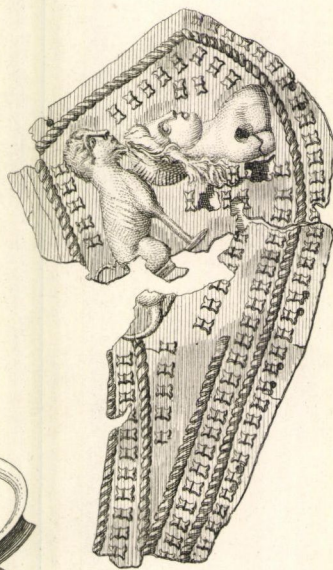
MAGYAR
KÖZTUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

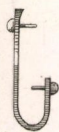
10.

14.

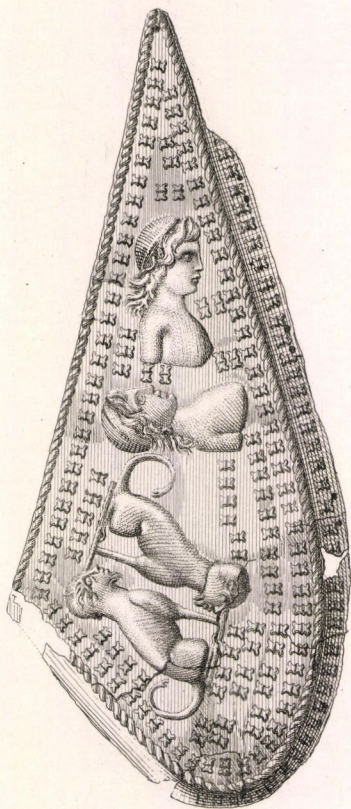
9.

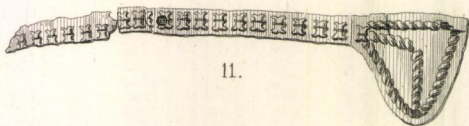
15.

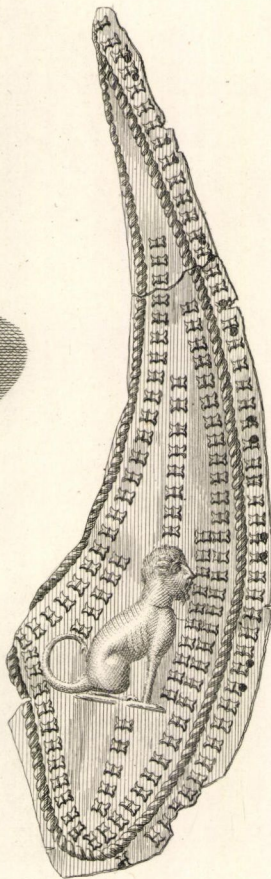
13.

7.

11.

8.

